

1

WYCHOWANIE DO WARTOŚCI

Podręcznik
dla liceów i techników

WYCHOWANIE DO WARTOŚCI 1

Podręcznik
dla liceów i techników

Ks. Zdzisław Struzik

Podręcznik
dla liceów i techników

1

WYCHOWANIE

DO WARTOŚCI

Instytut Papieża Jana Pawła II
Warszawa 2022

REDAKTOR NACZELNY
ks. dr hab. Zdzisław Struzik

RECENZENCI
ks. dr hab. Mirosław Brzeziński, prof. KUL
dr hab. Agnieszka Regulska, prof. UKSW

REDAKTOR PROWADZĄCY
Marta Świerczek

KOREKTA
Michał M. Pełka

ZDJĘCIA
Archiwum Instytutu Papieża Jana Pawła II
<https://pixabay.com>
<https://unsplash.com>

KONCEPCJA GRAFICZNA SERII, PROJEKT OKŁADKI
Julia Wiśniewska
Andrzej Winiarek

SKŁAD I ŁAMANIE
Andrzej Winiarek

DRUK
Drukarnia Wydawnictwa Arka

© Copyright by ks. Zdzisław Struzik 2022
© Copyright by Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2022

ISBN Instytutu Papieża Jana Pawła II • 978-83-67056-14-4
ISBN Wydawnictwa Naukowego UKSW • 978-83-8281-118-6

Instytut Papieża Jana Pawła II
ul. Księdza Prymasa Augusta Hłonda 1 • 02-972 Warszawa
tel. 22 213 11 90 • instytut@ipjp2.pl • www.ipjp2.pl

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ul. Dewajtis 5, domek nr 2 • 01-815 Warszawa • tel. 22 561 89 23
wydawnictwo@uksw.edu.pl • wydawnictwo.uksw.edu.pl

Instytut Papieża Jana Pawła II jest jednostką organizacyjną
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Wydawnictwo Naukowe
UKSW

SPIS TREŚCI

8	WYKAZ SKRÓTÓW	
10	WSTĘP DO PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO DLA LICEÓW I TECHNIKÓW	
40	WARTOŚĆ 1	
	Muzyka jako wartość osobista i społeczna	
52	WARTOŚĆ 2	
	Męstwo i odwaga w codzienności	
64	WARTOŚĆ 3	
	Młodzieńczy zapał i determinacja	
76	WARTOŚĆ 4	
	Dialog międzypokoleniowy	
90	WARTOŚĆ 5	
	Sztuka przemawiania i skuteczna komunikacja	
104	WARTOŚĆ 6	
	Wiara w życiu i postawie moralnej człowieka	
116	WARTOŚĆ 7	
	Wartość cierpienia w życiu człowieka	
128	WARTOŚĆ 8	
	Sens życia i umierania	
140	WARTOŚĆ 9	
	Szczęście wartością w życiu człowieka	

152	WARTOŚĆ 10 Troska o ochronę środowiska naturalnego
164	WARTOŚĆ 11 Sympatia i stan zakochania
176	WARTOŚĆ 12 Wartość prawdy historycznej
188	WARTOŚĆ 13 Nowe technologie i nowoczesne formy przekazu
200	WARTOŚĆ 14 Wartość patriotyzmu
210	WARTOŚĆ 15 Pozytywne nastawienie do siebie i świata
222	WARTOŚĆ 16 Wartość moralnego życia
232	WARTOŚĆ 17 Wartość ludzkiego sumienia
242	WARTOŚĆ 18 Hierarchia wartości
252	WARTOŚĆ 19 Ochrona przyrody ożywionej
262	WARTOŚĆ 20 Miłość ludzka

274	WARTOŚĆ 21 Niezbывalna wartość Ojczyzny	
284	WARTOŚĆ 22 Umiar w jedzeniu i piciu	
294	WARTOŚĆ 23 Wartość umowy małżeńskiej	
304	WARTOŚĆ 24 Wartość ludzkich uczuć	
314	WARTOŚĆ 25 Powołanie do miłości, sprawiedliwości i wolności	
326	WARTOŚĆ 26 Wartość cywilizacji	
336	WARTOŚĆ 27 Wartość nauki	
346	WARTOŚĆ 28 Wartość wiedzy	
356	WARTOŚĆ 29 Wartość sprawiedliwości	
366	WARTOŚĆ 30 Pokój i solidarność	
376	BIBLIOGRAFIA	

WYKAZ SKRÓTÓW

- AL Franciszek, *Posynodalna adhortacja apostolska Amoris laetitia. O miłości w rodzinie* (19.03.2016)
- ChV Franciszek, *Posynodalna adhortacja apostolska Christus vivit. Do młodych i całego Ludu Bożego* (25.03.2019)
- CV Benedykt XVI, *Encyklika Caritas in veritate. O integralnym rozwoju ludzkim w miłości i prawdzie* (26.06.2009)
- DCE Benedykt XVI, *Encyklika Deus caritas est. O miłości chrześcijańskiej* (25.12.2005)
- DWCH Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim [Gravissimum educationis]* (28.10.1965)
- EG Franciszek, *Adhortacja apostolska Evangelii gaudium. O głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie* (24.11.2013)
- EiE Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Ecclesia in Europa* (29.06.2003)
- EV Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium vitae* (25.03.1995)
- FC Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Familiaris consortio* (22.11.1981)
- FR Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio* (14.09.1998)
- FT Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti. O braterstwie i przyjaźni społecznej* (3.10.2020)
- GE Franciszek, *Adhortacja apostolska Gaudete et exsultate. O powołaniu do świętości w świecie współczesnym* (19.03.2018)
- JP Jan Paweł II, *List apostolski Juvenum Patris* (31.01.1988)
- KKK Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego* (2002)
- LA Jan Paweł II, *List do artystów. Do tych, którzy z pasją i poświęceniem poszukują nowych «epifanii» piękna, aby podarować je światu w twórczości artystycznej* (4.04.1999)

- LdR Jan Paweł II, *List do rodzin Gratissimam sane* (2.02.1994)
- LF Franciszek, *Encyklika Lumen fidei. O wierze* (29.06.2013)
- LS Franciszek, *Encyklika Laudato si'.* *W trosce o wspólny dom* (24.05.2015)
- NMI Jan Paweł II, *List apostolski Novo millennio ineunte* (6.01.2001)
- PS Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper. Do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży* (31.03.1985)
- RH Jan Paweł II, *Encyklika Redemptor hominis* (4.03.1979)
- SA Jan Paweł II, *Encyklika Salvorum apostoli* (2.06.1985)
- SC Benedykt XVI, *Posynodalna adhortacja apostolska Sacramentum caritatis. O Eucharystii, źródle i szczycie życia i misji Kościoła* (22.02.2007)
- SD Jan Paweł II, *List apostolski Salvifici doloris. O chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia* (11.02.1984)
- SpS Benedykt XVI, *Encyklika Spe salvi. O nadziei chrześcijańskiej* (30.11.2007)
- SRS Jan Paweł II, *Encyklika Sollicitudo rei socialis* (30.12.1987)
- ŚDP Światowy Dzień Pokoju
- ŚDŚSP Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu
- VD Benedykt XVI, *Posynodalna adhortacja apostolska Verbum Domini. O Słowie Bożym w życiu i misji Kościoła* (30.09.2010)
- VSpI Jan Paweł II, *Encyklika Veritatis splendor* (6.08.1993)

Skróty ksiąg biblijnych oraz wszystkie cytaty zostały zaczerpnięte z: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia*, wydaw. Pallottinum, Poznań 2012.

Fragmenty z Katechizmu Kościoła Katolickiego pochodzą z: Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wydaw. Pallottinum, Poznań 2002.

WSTĘP DO PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO DLA LICEÓW I TECHNIKÓW¹

I. WARTOŚCI OGNIWEM INTEGRUJĄCYM

Czynniki polityczne, gospodarcze i ideowe spowodowały, że w Europie zaczęły pojawiać się plany zinstytucjonalizowania współpracy między państwami. Było to możliwe dzięki podobnej strukturze kulturowej, filozoficznej i politycznej, opartej na zbliżonych systemach wartości. Dziedzictwo duchowe i moralne kultury europejskiej opiera się przecież na niepodzielnych i uniwersalnych wartościach: godności, wolności, równości i solidarności². Wspólnotę państwową buduje się na zasadach demokracji oraz praworządności. I choć obserwujemy dziś tendencję do redukcji religii w życiu społecznym, która w cień usuwa religijne źródła historii Europy, nadal sięga się po jej spuściznę kulturową i humanistyczną. Poszczególne systemy wartości, które kształtowały się w danych epokach historycznych, wskazują na jedność kultury, która jest podstawą formowania się tożsamości europejskiej³.

1.1. EDUKACJA AKSJOLOGICZNA WYZWANIEM DLA SZKOŁY

Elementem scalającym i jednoczącym państwa Europy jest przynależność do europejskiej kultury prawnej, a więc pewien stały stosunek społeczeństwa do prawa, które podobnie rozpoznaje normy i zasady postępowania⁴. Przez wieki powstawania państw europejskich ich indywidualne prawa formowały się, powiedzielibyśmy „nasycali się”, określonymi wartościami, budowały się na religii i kulturze chrześcijańskiej. W Europie podobnie rozumiano tzw. „rządy prawa”, których zadaniem była służba człowiekowi i ochrona jego godności.

Błędem byłoby utożsamienie prawa z porządkiem religijnym, systemem norm moralnych czy obyczajowości. A jednak wychowanie w określonej kulturze, tu kulturze europejskiej, „ustawia” wartości niejako w pewnej hierarchii.

1 Niniejsze wprowadzenie jest poszerzoną wersją *Wprowadzenia do Programu wychowawczego opartego na wartościach według nauczania Jana Pawła II*. Por. Z. Struzik, *Program wychowawczy oparty na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

2 Por. EiE 108-112.

3 Por. F. Gołębski, *Kulturowe aspekty integracji europejskiej*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

4 Por. R. Tokarczyk, *Współczesne kultury prawne*, wydaw. Wolters Kluwer, Warszawa 2012.

Dzisiejszy obraz Europy jest wynikiem kilku etapów formowania się prawa. Pierwszym z nich była recepcja prawa rzymskiego, która wprowadziła autonomię reguł prawnych wobec innych systemów regulujących stosunki między ludźmi. Jednocześnie w Europie postawa wobec świata, poczucie dobra i zła, poczucie sprawiedliwości, stosunek do życia etc. (a więc czynniki kształtujące świadomość prawną) były silnie zdeterminowane przez chrześcijaństwo⁵. Do XVIII wieku rozwijające się różnorodne nurty teorii prawa nie kwestionowały norm prawa pozytywnego. Raczej, mając zaplecze w postaci nakreślonych przez chrześcijaństwo wartości: sprawiedliwości, wolności, odpowiedzialności za życie, próbowały odpowiedzieć na pytanie: jak formułować ustawodawstwo prawne, aby najlepiej oddawało powszechnie przyjmowane wartości.

Revolucja francuska (1789–1799) dokonała zmian w kwestii prawa, zdecydowanie odrzuciwszy w sferze funkcjonowania państwa wymiar religijny; choć wyrosła na mocnym fundamencie kultury chrześcijańskiej, pozbawiła płaszczyzny sacrum dotychczasowe definicje wartości: wolności, sprawiedliwości i braterstwa⁶. Francuska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela, mimo iż odrzuciła Boga i religię z życia publicznego, nadal sytuowała człowieka w centrum relacji pomiędzy państwem a społeczeństwem. W swoich założeniach broniła praw człowieka, które określała jako naturalne i nieprzedawnione.

W ostatnich kilkudziesięciu latach kultura prawna Europy krytykowana jest za swój nadmierny liberalizm i aksjologiczny indyferentyzm, czyli obojętność i niestałość wobec wartości uniwersalnych. Jednak z drugiej strony u podstaw zmian prawa, dokonywanych w obrębie państw Europy, leży poszanowanie wartości związanych z godnością osoby, z przestrzeganiem praw człowieka, z wprowadzaniem międzynarodowych mechanizmów, które zapewniłyby bezpieczeństwo i podniosłyby standard życia.

Funkcjonowanie państw europejskich opiera się na pewnym określonym modelu instytucji, której główną normą, jak się wydaje, jest „jedność w różnorodności”. Realizuje się ją w oparciu o zasady solidarności i pomocniczości. W obliczu głębokich przemian, jakie dotyczą cywilizację europejską, konieczny jest powrót do edukacji aksjologicznej. Wychowanie do wartości będzie odzwierciedleniem aksjologii, jeśli będzie przebiegać we wszystkich środowiskach, w których funkcjonuje człowiek, począwszy od rodziny, przez szkołę, miejsce pracy i Kościół.

5 Por. M. Safjan, *Prawo, wartości i demokracja*, „Chrześcijaństwo – Świat – Polityka. Zeszyty Społecznej Myśli Kościoła” 2008, nr 1(5), s. 5–23.

6 Por. tamże, s. 9.

Będzie to możliwe, jeżeli wykształcenie i wychowanie człowieka oprze się na jednakowym rozumieniu wartości: życia, solidarności, wolności, prawdy, miłości, braterstwa i pokoju.

1.2. CZYM SĄ WARTOŚCI?

Podstawowa sprawność, w jaką powinien być „wyposażony” człowiek, to umiejętność wartościowania, poznawania siebie, swoich emocji i reakcji oraz odpowiedzialność za siebie i innych.

Zanim zadamy sobie pytanie, jakimi wartościami kieruje się w życiu Europejczyk i jakie wartości są konieczne w procesie integracji europejskiej, należałoby zapytać, czym jest wartość?

Najbardziej ogólna i dość powszechnie funkcjonująca definicja, określa wartość jako to, co jest cenne i ważne dla jednostki i społeczeństwa, a co prowadzi do jej integralnego rozwoju, dzięki czemu osiąga się pełnię człowieczeństwa. Najkrótsza, a zarazem najgłębsza definicja „wychowania do wartości”, którą podaje Jan Paweł II to kształtowanie własnego człowieczeństwa. „W wychowaniu bowiem chodzi o to, ażeby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem – o to, ażeby coraz bardziej «był», a nie tylko więcej «miał» – aby więc poprzez wszystko, co «ma», co «posiada», umiał bardziej i pełniej być człowiekiem – to znaczy, ażeby również umiał bardziej «być» nie tylko «z drugim», ale także i «dla drugich»”⁷.

Powstanie aksjologii – nauki o wartościach zawdzięczamy filozofii XX wieku. Nie oznacza to jednocześnie, że filozofowie nie interesowali się tą problematyką dużo wcześniej. Wśród wartości estetycznych najbardziej interesowano się muzyką, rzeźbą, architekturą czy malarstwem. Filozofia XIX wieku, podążając za myślą Dawida Hume’a i Augusta Comte’a, sprowadziła wartości wyłącznie do sfery wyrażania uczuć spowodowanych kontaktem z rzeczą i wynikających stąd stopni zadowolenia bądź rozczarowania i zawodu. Konsekwentnie uważano, że wartości należą do sfery przeżyć psychicznych, co uzewnętrznia się w postaci uczuciowego stosunku do konkretnych przedmiotów⁸. Zaszeregowanie wartości do sfery przeżyć subiektywnych automatycznie wykluczało aksjologię z obszaru nauki obiektywnej, doświadczalnie sprawdzalnej.

7 Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury. Przemówienie w UNESCO, Paryż, 2.06.1980*, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie, wybór tekstów i oprac.* red. M. Radwan, S. Wylęzek, T. Gorzkuła, wydaw. Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II – Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 58.

8 Por. A. Siemianowski, *Szkice z etyki wartości*, wydaw. Gaudentinum, Gniezno 2006.

Nowe spojrzenie na wartości, jako nie subiektywne, ale obiektywne doświadczenie, przyniosła dopiero w XX wieku szkoła fenomenologiczna. Okazało się, że błędne poglądy i teorie zniekształcają sposób pojmowania wartości w procesie wychowania człowieka. I tak na przykład racjoniści, ponieważ nie przyjmują istnienia sfery ducha, niewłaściwie interpretują emocjonalne odczuwanie wartości. Dla naturalistów wartości są wyłącznie subiektywnym, a przez to fałszywym dodatkiem do obiektywnego świata natury. Nihilisci z kolei twierdzą, że wartości nie istnieją w ogóle, ponieważ obiektywne są jedynie ludzkie potrzeby i dążenia.

Jednak bardziej niebezpieczne od błędnych pojęć i teorii uniemożliwiających prawidłowe rozumienie wartości są niewłaściwe postawy i zachowania. Brak zdefiniowanej obiektywnej hierarchii wartości prowadzi do kierowania się w życiu własnymi, subiektywnymi normami postępowania i zasadami działania, które odczytują dobro, sprawiedliwość, wolność, prawdę wyłącznie w sferze własnych potrzeb i korzyści. Wartości rozpoznajemy w kontekście doświadczenia, które często nazywa się przeżywaniem. Nietypowość tego doświadczenia polega na tym, że podczas poznania każdej obiektywnej wartości człowiekowi towarzyszy uczucie wzruszenia. Doświadczenie to jest spotęgowane osobistym przeżywaniem i całym spektrum odczuć i skojarzeń, które w tej samej chwili się ujawniają. Warto przywołać tu refleksję fenomenologów, którzy mówią o emocjonalnej intuicji wartości, o emocjonalnej percepcji⁹. Nie oznacza to, że poprzez odczuwanie wartości zaprzeczamy ich obiektywności i powszechności.

Jeżeli zatem przyjmimy papieskie personalistyczne spojrzenie na człowieka, wówczas samo doświadczenie aksjologiczne również musi zostać zdefiniowane całościowo z rozumową, emocjonalną i duchową sferą poznawczą człowieka. Samo poznanie racjonalne czy też samo tylko przeżycie emocjonalne pozbawia właściwego spojrzenia na wartości. Wartości muszą zostać rozpoznane w kontekście całej psychofizycznej sfery człowieka. Rozpoznanie wartości, doświadczenie wartości i wychowywanie do wartości są przeżyciami złożonymi i zróżnicowanymi w zależności od typu wartości. Dlatego inaczej określamy wartości estetyczne, utylitarne, moralne, materialne czy też wartość przeżyć duchowych i konkretnych czynów.

Z uwagi na różnorodność wartości, nasuwa się kolejna klasyfikacja – ze względu na sam przedmiot, który staje się nosicielem wartości. Jak zauważamy, mogą to być przedmioty indywidualne, żywe lub martwe, osobowe lub nieoso-

9 Por. tamże, s. 57.

bowe, wytworzone przez człowieka, przez naturę, nawet przez konkretne wydarzenia. Możemy więc mówić o wartości życia, o wartości relacji z rodzicami, o wartości kontaktów z przyrodą nieożywioną, o wartości kultury, o wartości poematu literackiego czy wartości heroicznych czynów bohaterów wojennych.

1.3. PERSONALISTYCZNE UJĘCIE JANA PAWŁA II

Personalistyczne ujęcie Jana Pawła II przypomina, że pośród tej różnorodności to człowiek jest wartością samą w sobie. Dodatkowo, sam jest ich nosicielem i twórcą. Wartość osoby nie ulega zmianie w zależności od jej postępowania. Oszust, złodziej czy morderca nadal zachowuje swoją wartość, pomimo negatywnej oceny jego czynów. Człowiek jako wartość ontyczna nie ma nigdy swego negatywnego bieguna. Inaczej jest z wartościami kwalitatywnymi, które charakteryzują się dwubiegunowością: sprawiedliwość – niesprawiedliwość; uczciwość – nieuczciwość; pokora – pycha.

Współczesnym problemem w procesach wychowania jest odejście od wartości uniwersalnych, które kształtują osobowość człowieka oraz jego relacje z innymi ludźmi. Coraz trudniejsze staje się urzeczywistnienie wartości obiektywnych, które nie zależą od preferencji i subiektywizmu. Fundamentem papieskiego spojrzenia na wychowanie jest godność człowieka. Człowiek jest zawsze podmiotem, jest takim dobrem, które nie może być traktowane jak przedmiot użycia czy zaspokajania przyjemności. Ta integralna wizja człowieka jest podstawą wychowania aksjologicznego. Mamy żyć i wzrastać w człowieczeństwie poprzez niekończące się uświadamianie sobie, kim jesteśmy i kim być powinniśmy? Papieska koncepcja wychowania z góry zakłada, że proces wychowawczy rozpoczyna się już w momencie poczęcia i ukierunkowany jest na cel nadrzędny, celem tym jest – w wymiarze religijnym – odnajdywanie i rozwijanie w sobie obrazu i podobieństwa do Boga.

Wychowanie jest więc zadziwiającym procesem, który nieodłącznie wiąże się z rozpoznawaniem i kierowaniem się w codziennym życiu wartościami. Pięć podstawowych wartości, jakie wyróżnia Jan Paweł II to: życie, prawda, miłość, wolność, sprawiedliwość. Można przyjąć, że na ich podstawie mówi się o innych, bardziej szczegółowych wartościach. Sama aksjologia, jako proces wychowania do wartości, wymaga zaangażowania osoby – samowychowania oraz zaangażowania wspólnoty, która prowadzi i porządkuje proces wychowawczy dzieci, młodzieży, jak również dorosłych.

1.4. NORMY W WYCHOWANIU

Według Karola Wojtyły istnieją pewne stałe normy, które pozwalają na sformułowanie zasad wychowawczych. Jedną z nich jest wartość wolności, która w zależności od procesów wychowawczych czy samowychowania pozwala na wypowiedzanie siebie poprzez swój czyn – w sposób wolny¹⁰. Wychowanie do wolności to kształtowanie umiejętności bycia wolnym dla wartości. Drogą wychowania do wolności będzie właśnie rozwijanie systemu motywacyjnego oraz kształtowanie umiejętności dokonywania wyborów. Właściwą normą będzie takie wychowanie, które rozwija poczucie odpowiedzialności i umożliwia odpowiedzialne działania. Według Karola Wojtyły odpowiedzialność za siebie przenosi się na odpowiedzialność wobec drugiego i odwrotnie. „Człowiek dlatego bywa odpowiedzialny za swe czyny i dlatego przeżywa odpowiedzialność, ponieważ posiada zdolność odpowiadania wolą na wartość. Zachodzi powinność odniesienia się do przedmiotu wedle jego prawdziwej wartości, a w parze z nią rodzi się odpowiedzialność za przedmiot pod kątem jego wartości – czyli krótko mówiąc: odpowiedzialność za wartość”¹¹. Jan Paweł II w nauczaniu o wychowaniu opiera się na sumieniu ludzkim, które zawsze przypomina człowiekowi, że istnieją prawdy i wartości moralne najwyższej rangi¹².

Te wartości są niejako zdeponowane w naturze człowieka, w jego człowieczeństwie. Dzięki temu sumienie podpowiada, co jest najważniejsze, najgodniejsze i najwartościowsze. Wyższość i dominacja sfery duchowej w człowieku sprawiają, że jest on w stanie poświęcić nawet swoje życie dla wyższych wartości.

Niezmiennie normy moralne, możliwe do rozpoznania przez sumienie człowieka, w niczym nie ograniczają wolności. Wręcz przeciwnie, normy te stanowią o jego godności. Kiedy człowiek je zna, przestrzega ich i broni, wtedy staje w prawdzie i wyraża przez tę prawdę swoją wolność¹³. Więcej, można powiedzieć, że normy uniwersalne wpływają na osobowość i są drogą do wolności, a nawet są warunkiem istnienia wolności. Bez nich człowiek nie

10 Por. K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, wydaw. TN KUL, Lublin 2020, s. 201.

11 Tamże, s. 207.

12 „Stanowczy głos sumienia zawsze przypomina człowiekowi, że istnieją prawdy i wartości moralne, dla których musi być gotów nawet oddać życie. W wyznawaniu, a nade wszystko w ofierze życia oddanego za wartości moralne, Kościół dostrzega to samo świadectwo o tej prawdzie, która jest już obecna w stworzeniu, a w pełni jaśniej na obliczu Chrystusa [...]”. VSpl 94.

13 „[...] obrona absolutnie niezbywalnych wymogów, jakie wypływają z osobowej godności człowieka, jest drogą do wolności i warunkiem samego jej istnienia”. Tamże, 96.

może być wolny. Bez norm następuje w ludzkim sumieniu zamieszanie moralne, czyli brak hierarchii wartości, brak ideałów, co prowadzi do utrwalenia się sumienia błędnego (bardziej lub mniej zawinionego). Dzieje się tak, dlatego że w życiu moralnym nie ma pustych przestrzeni. Jan Paweł II uważał, że „[...] trzeba pilnie odkryć na nowo istnienie wartości ludzkich i moralnych, należących do samej istoty i natury człowieka, które wynikają z prawdy o człowieku oraz wyrażają i chronią godność osoby: wartości zatem, których żadna jednostka, żadna większość ani żadne państwo nie mogą tworzyć, zmieniać, ani niszczyć, ale które winny uznać, szanować i umacniać”¹⁴.

Istniejące wartości ludzkie i moralne mają charakter uniwersalny, powinny być przyjęte i stosowane w każdej społeczności, która pragnie swojego ustawicznego rozwoju. W wolnych społeczeństwach muszą istnieć wartości, które zabezpieczają najwyższe dobro każdego człowieka, a wszelkie przemiany ekonomiczne powinny służyć kształtowaniu świata bardziej ludzkiego i sprawiedliwego¹⁵.

Sprawiedliwy i ludzki świat to najbardziej upragnione i nieustannie poszukiwane środowisko życia ludzkiego. Człowiek zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym instynktownie do niego dąży. Świat, ludzki i sprawiedliwy, jest zaplanowany przez Boga Stwórcę. W tym planie wszyscy pełnią określone role, funkcje; wypełniają określone obowiązki, zadania¹⁶; a relacje międzyludzkie są prawidłowe.

1.5. PODMIOTY W WYCHOWANIU

Wychowanie jest dynamicznym procesem, na który składa się wiele czynników wzajemnie siebie warunkujących, a szczególne znaczenie mają najważniejsze podmioty: wychowanek i wychowujący. Można też uwzględnić znaczenie środowiska, w jakim dokonuje się proces wychowawczy. Są nimi: rodzina, szkoła, ojczyzna – naród – państwo, Kościół oraz wspólnoty parafialne, a także środki społecznego przekazu. Każda z tych grup dodaje swoją część do kompleksowej formacji osobowej. Skoro więc wychowanie do wartości kształtuje relacje człowieka wychowywanego z innymi ludźmi, to w szerszej perspektywie tą samą zasadą objęte zostaną nie tylko szkoła, miejsce

¹⁴ EV 71.

¹⁵ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w Parlamencie*, Warszawa, 11.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, wydaw. Znak, Kraków 2012, s. 1085.

¹⁶ Por. Hi 7,1; 1 Kor 9,7; 2 Tm 2,3n.

pracy i wszystkie grupy społeczne, ale naród, państwo, a jeszcze szerzej relacje i stosunki między państwami.

Aby budować społeczeństwo sprawiedliwe, moralne, zintegrowane konieczny jest powrót do wartości uniwersalnych, które porządkują funkcjonowanie człowieka w społeczeństwie, jego relacje z innymi, a ostatecznie jego szczęście i poczucie spełnienia.

1.6. WARTOŚĆ ŻYCIA

Wartość życia i godność człowieka stanowią fundamentalne dobro. Życie jest wartością, którą zawsze należy afirmować i chronić od poczęcia do naturalnej śmierci, ponieważ jest darem.

Objawienie chrześcijańskie rzuca nowe światło na tożsamość człowieka, którego godność wypływa z racji stworzenia go na obraz i podobieństwo Boga¹⁷. Kresem życia człowieka nie jest wędrówka tu, na ziemi, ale wezwanie do wspólnoty z Bogiem w wieczności. Stąd konieczna jest wdzięczność za wartość życia, poprzez którą nawiązuje się relacje: miłości, sprawiedliwości i solidarności z innymi osobami.

Wychowanie powinno pogłębiać przyrodzoną człowiekowi wrażliwość na wyjątkowość życia. Nie powstało ono bowiem z racji naukowych eksperymentów, ale decyzji miłującego Boga, która we wszystkich wymiarach przekracza człowieka. „Człowiek jest powołany do pełni życia, które przekracza znacznie wymiary jego ziemskiego bytowania, ponieważ polega na uczestnictwie w życiu samego Boga. Wzniosłość tego nadprzyrodzonego powołania ukazuje wielkość i ogromną wartość ludzkiego życia w jego fazie doczesnej. Życie w czasie jest bowiem podstawowym warunkiem, początkowym etapem i integralną częścią całego i niepodzielnego procesu ludzkiej egzystencji”¹⁸. Zasadami postępowania wynikającymi ze zrozumienia wartości życia będą konkretne działania realizowane we wszystkich grupach społecznych, w których funkcjonuje człowiek¹⁹.

Normą dla wartości życia jest szacunek dla życia we wszystkich jego wymiarach, szacunek dla każdego człowieka: rozmówcy, wychowawcy, ucznia, podwładnego, sąsiada, chorego i upośledzonego, nieznajomego, wyznawcy innej religii, członka innej społeczności. Ochrona życia to również sprzeciw wobec wszelkich używek, które pozornie miałyby służyć zadowoleniu i poprawie ludzkiej egzystencji, a które docelowo niszczą organizm. Troska o życie to

17 „A wreszcie rzekł Bóg: Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam” (Rdz 1,26).

18 EV 2.

19 Por. VSpl 50.

również takie postępowanie, które nie naraża siebie i innych na niepotrzebne niebezpieczeństwo: lekkomyślne uprawianie sportów ekstremalnych, prowadzenie auta pod wpływem alkoholu, brak kompetencji specjalistów z różnych dziedzin, zaciąganie kredytów obciążających całą rodzinę jedynie na zaspokojenie własnych zachcianek.

Wartość życia, która u młodego człowieka zacznie realizować się w drobnych przejawach szacunku i miłości bliźniego, takich jak ustąpione miejsce w autobusie czy bezinteresowna pomoc, niewątpliwie w życiu dorosłym objawi się jako dojrzała i zdecydowana postawa walki o godność człowieka.

1.7. WARTOŚĆ SOLIDARNOŚCI

Człowiek jest istotą społeczną, co oznacza, że do realizacji własnego powołania i poczucia spełnienia potrzebuje drugiej osoby, wspólnoty, społeczeństwa, w którym mógłby się rozwijać i realizować siebie. Osoba nigdy nie egzystuje poza społeczeństwem. Takie życie jest niejako wymogiem jej natury. Solidarność²⁰ to znaczy jeden za drugiego, silniejszy za słabszego, mądrzejszy za „mniej mądrego”, ale każdy z tą samą mocą wykorzystuje talenty, zdolności i sprawności, którymi obdarzył go Bóg (natura), a które ma obowiązek rozwijać ze względu na innych. Fundamentem solidarności jest współpraca, zarówno w odniesieniu do relacji między jednostkami, jak i narodami.

Wartość ta pozwala przekroczyć indywidualizm, wzajemną nieufność czy przedmiotowe traktowanie człowieka jako taniej siły roboczej. Kluczowe dla zasady solidarności jest przekroczenie bariery „moje – twoje”, „nasze – obce” oraz poszukiwanie punktów możliwego porozumienia. Solidarność zmusza niejako do odkrywania wartości człowieka i zastanowienia, co nas łączy, aby móc dążyć do wspólnego dobra. Zaangażowanie w działalność na rzecz doczesnego świata oznacza zawsze służbę konkretnemu człowiekowi, a nie bezimiennej masie, którą zwykło się nazywać „zasobami ludzkimi”. Zasada solidarności staje się równocześnie gwarantem dobra wszystkich i dobra jednostki. „Potrzebna jest dziś nowa wyobraźnia miłosierdzia, której przejawem będzie nie tyle, i nie tylko skuteczność pomocy, ale zdolność bycia bliźnim dla cierpiącego człowieka, solidaryzowania się z nim, tak aby gest pomocy nie był odczuwany jako poniżająca jałmużna, ale jako świadectwo braterskiej wspólnoty dóbr”²¹.

²⁰ Por. SRS 39.

²¹ NMI 50.

Wartość solidarności uczy odpowiedzialności, powszechnego braterstwa oraz umiejętności rezygnacji z osobistych celów. Solidarność jest właściwym odczytaniem sprawiedliwości i miłości.

„Miłość we wzajemnych stosunkach między ludźmi nie jest czymś gotowym. Jest ona naprzód zasadą czy też ideą, do której ludzie muszą niejako podciągnąć swe postępowanie, jeżeli chcą – czego chcieć powinni – uwolnić je od nastawienia użytkowego, czyli konsumpcyjnego względem innych osób”²².

1.8. WARTOŚĆ PRAWDY I WOLNOŚCI

„Wiara w możliwość poznania prawdy mającej wartość uniwersalną nie jest bynajmniej źródłem nietolerancji; przeciwnie, stanowi nieodzowny warunek szczerego i autentycznego dialogu między ludźmi”²³.

Poznanie ludzkie ze swej natury dąży do prawdy, czyli do uzyskania rzetelnej, obiektywnej, informacji o swoim przedmiocie. Według definicji wywodzącej się od Arystotelesa, a znanej ze sformułowań św. Tomasza z Akwinu, prawda to intencjonalna zgodność rozumu (intelektu) z rzeczą. Prawda i wolność są to dwie wartości, które nawzajem się warunkują i przenikają, a miejscem ich spotkania jest osoba. Do takiego stwierdzenia upoważnia przede wszystkim relacyjny charakter prawdy i wolności.

Wolność spełnia się wtedy, gdy kieruje się na zewnątrz samej siebie, ku jakiejś wartości, jakiemuś dobru, gdy je wybiera i urzeczywistnia. Pierwszym dobrem wolności jest prawda. Wierność wobec prawdy oznacza wierność „przede wszystkim dla prawdy o ludzkiej wolności, o jej naturze, o warunkach spełnienia wolności. [...] Żadna prawda nie może stać się prawdą dla człowieka i prawdą człowieka, jeśli za taką nie uzna jej jego wolność. [...] Tak więc to, że ja wierzę w posiadaną przeze mnie prawdę, wcale nie upoważnia mnie do przekreślenia cudzej wolności. Aby wolność spełniła się w akcie uznania prawdy, drugi musi sam być przekonany, że to, co mu podaję, jest prawdą. [...] Im więcej jest między nami prawdy, tym więcej jest między nami wolności”²⁴.

Na poziomie rodziny rozpoznawanie prawdy i wolności ujawnia się poprzez poczucie własnej wartości. Na poziomie szkoły wspólne uczenie się i zdobywanie wiedzy pomaga w urzeczywistnianiu prawdy.

Na poziomie działań państwowych i międzynarodowych jest to umiejętność tworzenia prawa, które w służbie wolności człowieka będzie realizowało zasadę miłości bliźniego i sprawiedliwości.

22 K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, wydaw. TN KUL, Lublin 2015, s. 31–32.

23 FR 92.

24 J. Tischner, *Myślenie według wartości*, wydaw. Znak, Kraków 2011, s. 200–201.

1.9. WARTOŚĆ KULTURY OJCZYSTEJ I EUROPEJSKIEJ

Dziedzictwo kultury narodowej stanowi część tożsamości człowieka. Rozwija poczucie przynależności do Ojczyzny i jej kultury. Daje to możliwość odnalezienia swojego miejsca we wspólnocie, za czym idzie poczucie spełnienia i własnej wartości. „Nie można zaprzeczyć, że człowiek istnieje zawsze w ramach określonej kultury, ale prawdą jest też, że nie wyraża się on cały w tej kulturze. Zresztą sam fakt rozwoju kultur dowodzi, że w człowieku jest coś, co wykracza poza kulturę. To «coś» to właśnie ludzka natura: to ona jest miarą kultury i to dzięki niej człowiek nie staje się więźniem żadnej ze swych kultur, ale umacnia swoją osobową godność, żyjąc zgodnie z głęboką prawdą swego bytu”²⁵.

Chrześcijaństwo nadało kształt Europie, zaszczipiając w niej pewne podstawowe wartości. Europa, która dała światu ideał demokracji i praw człowieka, czerpie swe wartości z kultur poszczególnych państw europejskich wyrosłych z chrześcijaństwa. O prawdziwości i obiektywności tych wartości świadczy fakt, że tak różne kulturowo narody zdołały się zintegrować i potrafią wspólnie pracować z myślą o dobru człowieka²⁶.

1.10. WYCHOWANIE DO WARTOŚCI PRZEZ DIALOG

Z wychowaniem wiązą się prawda i wolność. Działania wychowawcze, jakie należy podejmować, inspirowane są szacunkiem dla życia ludzkiego. W tym celu papież Jan Paweł II wzywał do dialogu. Jest on trudny, ale możliwy. Ludzie są zdolni do tego, aby przezwyciężać podziały, konflikty interesów, nawet sprzeczności, zwłaszcza wtedy, gdy każda ze stron jest przekonana, że broni słusznej sprawy. Dialog wymaga otwartości i uznania różnic, tego, co dzieli bez rezygnacji z tego, o czym się wie, że jest dobre i słuszne. Z tego bowiem rezygnować nie wolno. Fałszywy i nietrwały byłby pokój oparty na kłamstwie, nawet w imię pozornego dobra. Tym bardziej, że sumienie człowieka bywa zniekształcone przez różne systemy społeczno-polityczne i ideologiczne. Budowanie pokoju oznacza również uznanie społecznej solidarności oraz propagowanie równej godności każdego człowieka.

Podstawowym podmiotem wychowującym jest Bóg. Tę prawdę przekazuje nam papież Jan Paweł II. Poszukując źródła prawa wychowawczego, sięga do Księgi Rodzaju. Bóg stworzył człowieka, „ulepił” go z nicości i przeznaczył do życia. Bóg jako wychowawca przejawia się więc w życiu człowieka poprzez akt stwórczy. Na tym poziomie wychowanie człowieka realizuje się również po-

²⁵ VSpl 53.

²⁶ Por. EiE 108.

przez autorytet Boga i Jego Świętość. Człowiek ma być święty tak, jak święty jest Bóg. To On przekazał człowiekowi jasny i trwały nakaz: „Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną” (Rdz 1,28).

To polecenie kierowane jest przez Boga do wszystkich ludzi i przyjmuje charakter przekazywania autorytetu i władzy oraz mocy stwarzającej i prawa do wychowania. Rodzice otrzymują od Boga mandat wychowawczy i na tej podstawie mają niezbywalne prawo do wychowywania dzieci. Rodzice stają się więc współuczestnikami mocy stwórczej Boga, a przez to biorą na siebie odpowiedzialność za wychowanie. W dziele stworzenia mają swój udział nie tylko rodzice, ale i inne podmioty wychowujące. Są więc nimi: szkoła, Kościół i inne instytucje. Zadaniem podmiotów wychowujących jest prowadzenie młodego człowieka ku głębszemu człowieczeństwu.

Praca wychowawcza, mimo iż rozpoczyna się w domu rodzinnym, znajduje swoje uzupełnienie w szeroko rozumianym pojęciu kultury. W jego ramach mieści się również szeroki dostęp do wiedzy i nauki. Wiedza jest związana z moralnością, powinna być tworzona i przekazywana ze względu na dobro człowieka. Trzeba więc zabiegać o edukację dziecka i tak nią kierować, aby w przyszłości mogła pozostawać w służbie życia.

Zdaniem Jana Pawła II dzieci i młodzież to grupa, która szczególnie szuka powiązania swojego życia z prawdą. Z chrześcijańskim ideałem życia należałoby więc trafiać szczególnie do młodzieży. Wydaje się, że młodzież jest dzisiaj bardzo wrażliwa na wszystkie naturalne, przyrodzone, humanistyczne właściwości osoby ludzkiej. Jan Paweł II postuluje więc pedagogikę personalistyczną, chrześcijańską. Papież przejmując ideę wychowania od kard. Stefana Wyszyńskiego²⁷, kiedy zwraca się do wychowawców i opiekunów z przesłaniem o tym, że ideałem nowoczesnego wychowania powinno być odważne przyznanie się do Ewangelii Chrystusowej, wyznawanie jej przed ludźmi, w szkole, przed kolegami; uruchomienie własnego serca, aby „nabrzmiało” miłością społeczną i służbą, aby w życiu kierować się wartościami: miłości, sprawiedliwości, pokoju i wolności.

Chcąc mieć wpływ na młodzież, zdaniem Ojca Świętego, należałoby zaapelować do niej na wstępie, nie tyle nawet wartościami narodowymi, socjologicznymi, pedagogicznymi czy nawet tradycjami, prawdami nieomylnymi podanymi przez Chrystusa, ale trzeba apelować do człowieczeństwa, do osobowości. W wychowaniu chrześcijańskim należy jak najmocniej podkreślić to: „Ecce homo [Oto człowiek]” (J 19,5), aż Chrystus Człowiek ukształtuje się w mło-

27 Por. Z. Struzik, *Obrona wolności narodu Księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100. rocznicę odzyskania niepodległości 1918–2018*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2018.

dych. Owocne więc będzie przypomnienie im, że są ludźmi i ukazanie wszystkich naturalnych, ale wielkich właściwości człowieczeństwa.

Współczesne problemy, na jakie napotyka się, pracując z dziećmi i młodzieżą, to przede wszystkim ucieczka od autorytetów i brak dyscypliny. Niektórzy wychowawcy twierdzą, że wśród współczesnej młodzieży zanika rozumienie, co to jest praca nad sobą, przewyżnianie siebie, samoograniczenie, wyrzeczenie, ofiara; zanika postawa służby, pomocy, uczynności, koleżeńskości. I jest w tym cząstka prawdy. Młodzież jednak nie jest i nigdy nie była zła. Jest tylko zagubiona i czasem rozpaczliwie szuka autorytetu, poprzez różne formy buntu (wyzyskujące ubranie, farbowanie włosów, lekceważące zachowanie). Swoim postępowaniem upomina się o osobę, która ją poprowadzi, wskaże drogę, zainspiruje. Nie w każdej dziedzinie i nie zawsze rolę tę mogą spełnić rodzice. Wychowawcy i nauczyciele powinni wpisać się w tę właśnie lukę wychowawczą. Aby wychowanie odniosło skutek, musi się zawsze łączyć z cierpliwą nadzieją. Nadzieja wydłuża perspektywę procesu wychowawczego. Wszystkiego sami nie zrobimy – ani przez szepcane do ucha, ani w najlepszej rodzinie, ani też w szkole najbardziej oddanej młodzieży. Nadzieja w wychowaniu otwiera oczy wszystkim – rodzinie, narodowi i państwu – na dalekie cele, o których zawsze trzeba pamiętać. Wychowujemy przecież dla przyszłości, również dla własnej przyszłości. To oni, wkraczając w dorosłe życie, pragną wnieść swój wkład w budowanie cywilizacji pokoju. To młodzi dostarczają nowych rozwiązań starych problemów.

Jan Paweł II świadomy potencjału, jakim dysponują ludzie młodzi, kieruje do nich wezwanie: „Nie lękajcie się. [...] Przyszłość znajduje się w waszych sercach. [...] Musicie być ludźmi, którzy głęboko zaufali człowiekowi i którzy głęboko zaufali wielkości ludzkiego powołania: powołania, które ma być wypełniane w duchu poszanowania prawdy, godności i nienaruszalności praw osoby ludzkiej”²⁸. Kto inny, jak nie nauczyciele mogą nauczyć młodzież ufności człowiekowi. Formacja młodzieży jest więc ściśle powiązana z formacją własną. Mądrzy i roztropni wychowawcy muszą odwołać się nie tylko do miłości zawodu i pracy, ale do miłości Boga. Jeśli te trzy prawdy: wiara, nadzieja, miłość są zharmonizowane, wtedy wychowanie jest możliwe i skuteczne. Słowo nauczyciela, wychowawcy, zwłaszcza gdy jest poparte przykładem, zaczyna wiele znaczyć.

Wydaje się więc, pisze papież, że zadaniem nauczyciela musi być przezwyciężenie w sobie autokratyzmu, który jest największą przeszkodą w dotarciu do młodzieży. Należy tworzyć atmosferę przyjaźni dla młodych serc, atmos-

28 Jan Paweł II, *Pokój i młodzi idą razem. Orędzie na XVIII ŚDP – 1985 r.*, Watykan, 1.01.1985, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 4: *Konstytucje apostolskie. Listy motu proprio i bulle. Orędzia na światowe dni*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 716–717.

ferę współpracy. „Idźmy do młodzieży: oto pierwszy i podstawowy wymóg wychowawczy”²⁹. Oznacza to uczestniczenie w jej życiu, sprawach, problemach, a przede wszystkim rozumienie. Proces wychowania należy rozpocząć od zrozumienia młodych. Zrozumieć i kochać to niezrównana formuła pedagogiczna. Miłość domaga się, aby w procesie wychowania rozwijać człowieczeństwo, przekazywać życiowe mądrości, umiejętności.

Podsumowując powyższe wskazania, można stwierdzić, że wartości są niewątpliwie elementem konstytuującym osobowość człowieka. Równocześnie, ponieważ naturą osoby jest życie i działanie w społeczeństwie i dla społeczeństwa, wyznawane wartości stanowią trwały fundament dla wszelkich wspólnot, również dla kultury prawa każdej społeczności państwowej.

II. ZAŁOŻENIA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Celem programu wychowawczego³⁰ jest przygotowanie materiału dydaktycznego do procesu formacyjnego i wychowawczego uczniów wszystkich klas szkoły średniej.

2.1. CEL PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Naturalnym obowiązkiem człowieka jest przekazywanie formacji z jednego pokolenia – starszego, na drugie – młodsze. Obowiązek ten wynika niejako z natury ludzkiej i zostaje rozpoznany przez społeczeństwo oraz jest wypełniany sukcesywnie, stosownie do etapu rozwoju człowieka. Na przestrzeni tysięcy lat kształtowania się różnych kultur i przekazywania ich swoim sukcesywnie następującym pokoleniom, można zaobserwować tendencje do odkrywania naturalnych wartości potrzebnych do ciągłości życia, do poczucia bezpieczeństwa i możliwości rozwoju. Odkrywane w ten sposób podstawowe wartości: wolność, sprawiedliwość, pokój, bezpieczeństwo, prawda i solidarność – powoli, ale systematycznie wpływały na umacnianie się określonych społeczności. Człowiek na przestrzeni tysięcy lat starał się budować zorganizowane struktury rodzinne, plemienne i narodowe. Niektórym społecznościom udało się dojść do utworzenia narodu charakteryzującego się jednym językiem, jedną historią, religią i świadomością wspólnoty. Spojrzenie na historię świata pozwala zyskać przekonanie, że u podstaw antropologicznych człowieka leży umiejętność odkrywania wartości oraz zdolność kierowania się nimi. Do odkrywania wartości,

29 JP 14.

30 Por. Z. Struzik, *Program wychowawczy...*, dz. cyt., s. 9–14.

podtrzymywania ich w świadomości i kultywowania, niejako naturalną formą przekazu stawało się wychowanie. Z czasem wychowanie stało się kształceniem, przekazywanym i zdobywanym dzięki zorganizowanym formom szkolnictwa.

Można zauważyć, że fundamentem formacji, edukacji i kształcenia, we wszystkich zakresach, jest postawa życzliwości, jako przejaw miłości i poszanowania drugiego człowieka. Każda cywilizacja, czyli zorganizowana społeczność ludzka, wymaga kształtowania należących do niej przedstawicieli – jednostek ludzkich tak, by kierowali się zasadą czynienia dobra. Dobro to – przekazywane dzieciom i młodzieży – jest podstawą egzystencji, rozwoju, postępu i wzajemnego doskonalenia. Kształtuje ono i utrwala świadomość indywidualną i społeczną oraz świadczy o pięknie ludzkiego życia i działania.

Człowiek dobry, szlachetny, wychowany i wykształcony dąży do osiągnięcia szczęścia i pragnie tym szczęściem podzielić się z innymi ludźmi, a nawet dzielić swoją radość z otaczającym go światem, z całą przyrodą ożywioną i nieożywioną.

Proces wychowania i kształcenia przyspiesza rozwój osobowości, pozwala na przyswojenie podstawowych wartości: prawdy, dobra, piękna, sprawiedliwości, miłości i solidarności oraz stwarza możliwość racjonalnego i harmonijnego rozwoju. Wszystkie wielkie cywilizacje powstawały i rozwijały się dzięki niestrudzonemu wysiłkowi wychowawczemu i formacyjnemu. Współczesny świat, ze względu na intensywny rozwój kultury, środków przekazu oraz narastającą globalizację, wymaga coraz lepszych programów wychowawczych uwzględniających wszystkie podstawowe wartości życia ludzkiego.

2.2. PODMIOTOWOŚĆ W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Program wychowawczy oparty na koncepcji, która angażuje dogłębnie dobrą wolę, może być realizowany tylko przy świadomym i wolnym udziale tych wszystkich, którzy w nim uczestniczą. Nie może być nikomu narzucony, na zasadzie celów i zadań pomijających dobro człowieka. Dla urzeczywistnienia go z całą wiernością, szkoła powinna móc liczyć na jedność intencji i stałość w przekonaniu do tegoż programu, który będzie realizowany przez wszystkich członków wspólnoty szkolnej³¹.

W sensie ogólnym podmiotem programu wychowawczego jest człowiek jako taki, ponieważ wymaga on nieustannego samowychowania i samokształcenia w każdym momencie swego życia. Wychowanie nigdy się nie kończy, ponieważ stale pytamy o sens naszego istnienia i działania. Z chwilą wyznaczenia sobie

31 Por. Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Religijny wymiar wychowania w szkole katolickiej*, w: *Służyć wzrastaniu w prawdzie i miłości. Wybór dokumentów Kościoła na temat szkoły katolickiej i wychowania*, red. J. Poniewierski, Wydawnictwo AA, Kraków 2009, s. 431–476.

określonych działań następuje konieczność poszukiwania adekwatnych środków do realizacji zamierzonych celów. Aby osiągnąć cele ogólne, społeczne oraz indywidualne, osobowe, musimy wejść na drogę poszukiwania właściwych metod i programów wychowawczych.

Podstawowym zadaniem w metodologii wychowania jest poznawanie własnego „ja” i poznawanie drugiego człowieka, rozumianego jako „dar” dany dla nas i dla drugich³².

Wzajemne poznawanie się człowieka z człowiekiem, a także porozumiewanie się jednostki ze społeczeństwem rozpoczyna nieustanny dialog. Obie strony muszą realizować się wzajemnie, personalnie na siebie oddziaływać, wzajemnie się kształcić i odnosić obopólne korzyści moralne. Nie ma w tym dialogu żadnej dominacji, wyniosłości jednego podmiotu nad drugim. Wychowywany i wychowujący mają tę samą godność, wartość indywidualną. Ich wzajemne relacje charakteryzują się poszanowaniem, brakiem jakiegokolwiek agresji, zmuszania czy poniżania. Jedynym motywem wychowującego jest miłość do wychowanka oraz pragnienie dobra, poparte autorytetem, ale nigdy nienadużywanym.

W sensie szczegółowym podmiotem programu wychowawczego i całego procesu wychowawczego jest uczeń szkoły średniej.

Wszechstronny rozwój ucznia powinien znajdować się w centralnym punkcie pracy edukacyjnej. Uczeń jest podmiotem, który podlega procesowi wychowania, a jednocześnie, jako byt rozumny, sam siebie wychowuje poprzez samokształcenie. Wszystkie inne podmioty wychowujące pełnią wobec niego funkcje pomocnicze, wspierające, dostarczając odpowiednich treści wychowawczych oraz przykładów procesów wychowawczych, poddanych kryterium prawdy.

Szczególną rolę w wychowaniu pełni środowisko rodzinne, z którego uczeń pochodzi. Rodzice mają pierwsze i podstawowe prawo do wychowywania swoich dzieci³³. Otrzymują to prawo poprzez fakt zrodzenia. Jest ono niepowtarzalne, jedyne, pełne i autonomiczne.

W sensie specjalnym podmiotem programu wychowawczego jest pedagog, wychowawca klasy, moralnie i zawodowo odpowiedzialny za swoich uczniów. Każdy wychowawca kształtuje swoich podopiecznych zgodnie z własnym sumieniem, uformowanym wcześniej i zweryfikowanym przez własne doświad-

32 „[...] każdy urzeczywistnia siebie przez bezinteresowny dar z siebie samego”. LdR 16.

33 „Zadanie wychowania wypływa z najbardziej pierwotnego powołania małżonków do uczestnictwa w stwórczym dziele Boga: rodząc w miłości i dla miłości nową osobę, która sama w sobie jest powołana do wzrostu i rozwoju, rodzice tym samym podejmują zadanie umożliwienia jej życia w pełni ludzkiego. Przypomniał o tym II Sobór Watykański”. FC 36; por. DWCH 3.

czenie życiowe. Dzieje się tak dlatego, że to człowiek wychowuje człowieka, w atmosferze miłości i zgodnie z prawdą.

W procesie wychowawczym mamy do czynienia ze zjawiskiem psychologicznym, w którym wzajemnie oddziałują na siebie ludzie o różnych osobowościach. Wyszczególnione podmioty: uczeń, wychowawca oraz rodzice ucznia, tworzą środowisko przyjazne i dobre dla kształtowania nowej, młodej indywidualności i osobowości. W procesie oddziaływania należy uwzględnić także inne środowiska i zbiorowości: dalszą rodzinę, społeczność szkolną, grupę podwórkową, miejscowość, region z własną kulturą, państwo oraz część świata, w której młody człowiek żyje.

2.3. PRZEDMIOTOWOŚĆ W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Program opiera się na założeniach filozoficznych, psychologicznych (psychologia rozwojowa dziecka) i dydaktycznych, zawartych między innymi w *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*³⁴, dokumentach Kościoła Katolickiego³⁵, *Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*³⁶, *Konwencji o prawach dziecka*³⁷.

Wszystkie wyżej wyszczególnione źródła są zbiorem autorytatywnym, który powstał na podstawie doświadczeń oraz został sformułowany normatywnie, dla dobra jakie ma przynosić proces wychowawczy. Dobro procesu wychowawczego jest najważniejszym czynnikiem ukierunkowanym na człowieka. Powszechność źródeł – osiągnięcia naukowe pedagogiki i dydaktyki, państwowe akty prawne, nauczanie Kościoła, literatura fachowa oraz praktyka pedagogiczna – mogą i powinny gwarantować właściwą przedmiotowość procesu wychowawczego. One są gwarantem poprawności, celowości i skuteczności.

Przedmiotowość procesu wychowawczego nie może pod żadnym pozorem wprowadzać w błąd, nie może mieć także charakteru eksperymentalnego. Tylko nauka pewna (dydaktyka i pedagogika), moralnie słuszna, sprawdzona i oparta na wartościach może być zaproponowana wychowywanemu człowiekowi. Ze względu na godność, osobowość, niepowtarzalność i unikalność życia ludzkiego proponowane wychowanie realizuje się tylko raz i pozostawia niezatarty ślad w człowieku.

34 *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, ze zm.

35 *Pismo Święte, Katechizm Kościoła Katolickiego, Kodeks Prawa Kanonicznego*, dokumenty nauczania papieskiego.

36 *Ustawa z dnia 25.02.1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, tekst jedn. Dz.U. 2020, poz. 1359.

37 *Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.*, Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526, ze zm.

Z tego też powodu do proponowanych programów wychowawczych należy podchodzić z wielką ostrożnością, kierując się wiedzą i doświadczeniem, a przede wszystkim dobrem wychowanka.

W programie wychowawczym, wychodząc od aksjologii (wartości) – wyszczególniono w prospektach części z wybraną literaturą, wskazaną w podstawie programowej jako lektury szkolne dla poszczególnych poziomów nauczania³⁸. Wybrano jedynie fragmenty z obowiązujących lektur, aby pedagogom wskazać ścieżkę poszukiwania wartości zawartych w literaturze szkolnej, ale także w innych utworach literackich i dziełach sztuki.

2.4. TREŚĆ PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Treścią opracowanego programu wychowawczego są wartości ogólnoludzkie: filozoficzne, intelektualne, moralne i informacyjne, które są niezbędne do odkrywania sensu życia ludzkiego i postępowania zgodnie z normami moralnymi przyjętymi w naszej kulturze narodowej i chrześcijańskiej³⁹.

Program zakłada budowanie relacji, dostosowanej do wieku ucznia. Zaproponowany podział uwzględnia systematyczny rozwój osobowości ucznia (od poziomu nauczania 1 do 4), jego wzrastanie, dojrzewanie fizyczne i psychiczne oraz postęp w rozumieniu otaczającego świata i siebie samego.

Wartości omówione w części relacja „ja – społeczność” mają za zadanie pomóc ukształtować postawę życzliwości względem innych ludzi. Człowiek z natury jest bytem społecznym, jest częścią społeczności, w której żyje, w niej się rodzi, rozwija, dorasta, uczy się i kształtuje oraz buduje krąg relacji społecznych, takich jak: nauka, praca, pełnienie określonych ról społecznych, wypełnianie zadań zgodnych z wykształceniem i powołaniem. Od społeczności człowiek otrzymuje poczucie bezpieczeństwa, gwarancje bytowe i ekonomiczne, zabezpieczenie społeczne i zdrowotne. Relacja „ja – społeczność”

38 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14.02.2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz.U. 2017, poz. 356.

39 „Kształtowanie się jest procesem duchowym wywołanym przez rozbudzony głos wartości urzeczywistnionych w wysoce wartościowych i przy tym różnorodnych dobrach kulturalnych: poznawczych, religijnych, moralnych i estetycznych, a nawet użytecznościowych i hedonistycznych”. M. Boczar, *Wartości w kulturze czynnikami ukierunkowującymi edukację (w kontekście pedagogiki B. Nawroczyńskiego)*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukołowicz, M. Nowak, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1997, s. 157-158; por. B. Nawroczyński, *Zasady nauczania*, wydaw. WSiP, Warszawa 1987, s. 90.

nieustannie trwa, powoduje wzajemny rozwój, wspólne doskonalenie się, a celem tej relacji są osiągnięte i wprowadzane w życie wartości.

W części relacja „ja – ty” program kształtuje poprawne i moralnie dobre postawy wobec drugiego człowieka spotykanego w rodzinie, w szkole, w grupach rówieśniczych, podczas wypoczynku. Poziom, zakres, intensywność i celowość relacji „ja – ty”, świadczą o sposobie realizacji własnego życia. Ta relacja wpływa na uspołecznienie się, zbudowanie środowiska opartego na akceptacji, zaufaniu i pozytywnych związkach uczuciowych.

Relacja „ja – wobec samego siebie” pomaga w poprawnym poznawaniu swoich zalet, a także słabości charakteru, ukazuje możliwości samodoskonalenia się i budowania osobowości nakierowanej na dobro, sprawiedliwość, prawdę, piękno i miłość⁴⁰. W procesie wychowania te podstawowe wartości powinny być przez ucznia (wychowanka) rozpoznane, wewnętrznie zaakceptowane, a następnie podtrzymywane przez całe życie.

2.5. FORMA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Program wychowawczy zbudowany jest w sposób logiczny, z zastosowaniem zasad ogólnie przyjętych w literaturze popularnonaukowej. Specyfika przedmiotu wymaga wykorzystania wiedzy oraz doświadczenia, które są stosowane w programach nauczania obowiązujących w szkolnictwie polskim. Formę zastosowaną w niniejszym programie, w pewnym sensie, można uważać za rodzaj konspektów skoncentrowanych wokół danych wartości. Na każdy poziom edukacji zaproponowano 30 tematów, dotyczących konkretnych wartości. Niektóre wartości są tematycznie bardzo zbliżone do siebie i tworzą bloki, które grupują się wokół jakiegoś szerszego zagadnienia, np. światopoglądu, relacji międzyludzkich, pracy, zabawy czy sportu.

Każda z opracowanych wartości zawiera stałe elementy:

- I. Prospekt wartości: 1.1. Cel ogólny, 1.2. Cel szczegółowy, 1.3. Cel wychowawczy, 1.4. Proponowane tematy, 1.5. Zadania dla ucznia, samowychowanie, 1.6. Zadania dla rodziców, 1.7. Zadania dla szkoły, wychowawcy, 1.8. Sposób realizacji, 1.9. Osiągnięcia, efekty, 1.10. Zagrożenia;
- II. Wybrana literatura z komentarzem;
- III. Nauczanie: 3.1. Nauczanie filozoficzne, 3.2. Nauczanie dydaktyczne i pedagogiczne, 3.3. Nauczanie psychologiczne;

40 Por. H. Słotwińska, *Samokształcenie i samowychowanie elementami autoformacji*, „Paedagogia Christiana” 2007, nr 1(19), s. 65–81.

- IV. Nauczanie religijne: 4.1. Teolog, 4.2. Nauczanie papieskie, 4.3. Pismo Święte, 4.4. Katechizm Kościoła Katolickiego;
- V. Literatura.

Każdy z tematów stanowi konspekt lekcji, według którego nauczyciel może przeprowadzić zajęcia o wybranej wartości. Punkt „Wybrana literatura z komentarzem” prezentuje fragment lektury szkolnej z danej klasy z komentarzem. Następnie podano komentarze do tematu z perspektywy filozoficznej, dydaktycznej, pedagogicznej i psychologicznej. Nauczanie religijne zawiera krótkie wprowadzenie teologiczne, cytaty z Pisma Świętego oraz z nauczania Kościoła, dotyczące prezentowanej wartości. Ostatni punkt każdej wartości stanowi Literatura.

2.6. MIEJSCE REALIZACJI PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Wychowanie obejmuje całe – bliższe i dalsze – środowisko, w którym żyje uczeń: dom rodzinny, szkołę, pracę, miejsca rozrywki, środki masowego przekazu itd. Każde z tych środowisk intensywnie oddziałuje na wychowanka i stwarza możliwość dynamicznego współdziałania, a to współdziałanie jest jednocześnie wychowaniem.

Ze względu na dydaktyczno-wychowawczy charakter programu szkoła jest miejscem jego realizacji, natomiast przestrzeń oddziaływania będzie rozciągnięta na wszystkie wspomniane sfery życia i działalności ucznia.

Szkoła jako jeden z głównych „wychowawców” powinna organizować, we współpracy z innymi podmiotami wychowującymi, odpowiednie pola oddziaływania, zachowując swoje kompetencje i odpowiedzialność. Szczególnym polem współpracy dla szkoły powinna być rodzina ucznia, ponieważ w rodzinie dokonuje się podstawowe wychowanie, i to właśnie na rodzinie spoczywają główne i zasadnicze prawa wychowawcze⁴¹.

III. METODOLOGIA

Ogólnym metodologicznym założeniem programu wychowawczego jest spójny projekt pracy wychowawczo-dydaktycznej z młodzieżą każdej klasy szkoły średniej. Program przewidziany jest do realizacji na lekcjach. W tym celu przygotowano 30 tematów (wartości). Do poszczególnych zagadnień podawane są lektury dla każdej klasy oraz literatura przedmiotu (m.in. dokumenty nauczania papieskiego, publikacje fachowe, prasa).

41 „Bezpośrednimi wychowawcami w stosunku do swoich dzieci pozostają zawsze na pierwszym miejscu rodzice”. LdR 16.

3.1. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Pedagog realizujący program wychowawczy może dowolnie wybrać zaproponowane tematy, zredukować je lub zmienić, uwzględniając możliwości czasowe, percepcję uczniów, sugestie rodziców oraz materiały dydaktyczne, jakimi dysponuje. Uczniowie mogą wprowadzać do programu wychowawczego swoje sugestie, pomysły i innowacje w zależności od aktualnych zainteresowań i potrzeb. Dynamiczna współpraca pomiędzy nauczycielem a uczniem ma uczynić z programu wychowawczego skuteczne narzędzie formacji moralnej i intelektualnej, realizowanej na terenie szkoły oraz w środowisku rodzinnym i społecznym.

Rodzice powinni włączyć się w realizację programu wychowawczego, aby proces wychowawczy następował w sposób integralny. Na początku roku szkolnego pedagog dostarczy rodzicom ogólne założenia i treść programu ze szczególnym uwzględnieniem tych części, które dotyczą praktycznej jego realizacji w domu rodzinnym.

W ramach omawiania poszczególnych wartości, program wychowawczy proponuje odrębne zadania dla każdej z grup, do której jest adresowany:

- Zadania dla ucznia, samowychowanie;
- Zadania dla rodziców;
- Zadania dla szkoły, wychowawcy.

Zadania dla ucznia polegają na zapoznaniu się z odpowiednimi dla omawianej wartości normami i zasadami postępowania. Uczeń stara się je usystematyzować i realizować w życiu codziennym.

Zadania dla rodziców polegają na wspólnej z dzieckiem realizacji założeń programu wychowawczego w środowisku domowym, przy wsparciu nauczycieli, podejmujących tę pracę na terenie szkoły. Rodzice bądź opiekunowie czynnie uczestniczą w całym procesie wychowawczym. Powinni oni ze szczególnym zaangażowaniem i poświęceniem pracować wychowawczo ze swoim wychowankiem.

Zadania dla nauczycieli i wychowawców obejmują również dyрекcję szkoły, dydaktyka, pedagoga, psychologa, opiekuna na wycieczce lub wypoczynku wakacyjnym, czyli tych wszystkich, którzy mają przygotować, zaproponować i realizować program wychowawczy w trakcie nauki ucznia w szkole.

3.2. SPÓJNOŚĆ PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Przy omawianiu kolejnych wartości można zaproponować jeden lub więcej tematów do realizowania w ramach jednostki lekcyjnej.

W każdym temacie wyróżniamy normy⁴², które potwierdzają rozpoznaną wartość lub wartości, ich akceptację, czyli przyjęcie za swoje oraz ich praktyczne zastosowanie. Sposób postępowania ma charakter normatywny i autorytatywny i jego źródłem jest prawodawca pozytywny lub prawo naturalne, które człowiek rozpoznaje jako podstawę swojego życia indywidualnego i społecznego. Bez stosowania tych norm trudno sobie wyobrazić jakiegokolwiek współistnienie i współdziałanie ludzi. Bez stosowania ogólnie przyjętych norm dochodzi najczęściej do patologii zachowań, do powstawania negatywnych subkultur, do walki społecznej, a niekiedy do konfliktu zbrojnego. W zorganizowanych społecznościach źródłem norm jest władza ustawodawcza, która, respektując prawo naturalne, swoim autorytetem ustanawia normy (konstytucja, prawo cywilne) i zobowiązuje do ich stosowania.

Do norm, wynikających z wartości, należy dostosować odpowiednie zasady postępowania⁴³, dzięki którym czyny ludzkie – formalne (wewnętrzne) i materialne (zewnętrzne) – otrzymują hierarchię wartości, zostają poddane moralnej ocenie oraz skutecznie oddziałują. W procesie wychowania człowiek uczy się zasad, przyjmuje je za swoje i wprowadza w życie. Im więcej tych zasad będzie funkcjonowało, tym społeczeństwo będzie reprezentować wyższą kulturę, łatwiej się będzie wszystkim żyło i pracowało. Powiększać się będzie także zakres poczucia bezpieczeństwa, a norma sprawiedliwości będzie powszechnie stosowana.

Zarówno normy, jak i zasady postępowania (działania) wzajemnie się przenikają i uzupełniają w procesie realizacji odpowiednich wartości. Wartości, normy oraz zasady postępowania tworzą zwarty, wewnętrznie spójny system.

42 „Teza, w której treści zawarte jest prawo rządzące jakimiś procesami; podstawa, na której coś się opiera, reguła [...]. Normy postępowania, uznane przez kogoś za obowiązujące”. Hasło *Zasada*, w: *Słownik języka polskiego*, t. 3, red. M. Szymczak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 995; por. także: „Norma moralna, norma etyczna, ogólna reguła postępowania, obowiązująca w społeczeństwie – we wzajemnych stosunkach między ludźmi. Norma moralna może mieć charakter ogólnoludzki [...] może też być normą obowiązującą tylko w danym społeczeństwie [...]. Normy moralne, podobnie jak normy prawne, są przykładem norm aksjologicznych, uzasadnia się je za pomocą odpowiednich ocen”. Hasło *Norma moralna*, w: W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, wydaw. Żak, Warszawa 2007, s. 264–265.

43 „Ustalona, ogólnie przyjęta zasada; reguła, przepis, wzór; w etyce: zasada postępowania, dyrektywa wyznaczająca obowiązek określonego zachowania się w danej sytuacji przez odwołanie się do odpowiednich ocen i wartości moralnych”. Hasło *Norma*, w: *Słownik języka polskiego...*, dz. cyt., s. 389–390.

3.3. CEL WYCHOWANIA W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Realizując proces wychowawczy, należy precyzyjnie określić cele podejmowanych działań, aby osiągnąć zamierzony skutek. W procesie wychowawczym, na szczególnych zasadach, dokonuje się wymiana idei i wartości. Młody człowiek – wychowywany przez rodziców, przy pomocy szkoły, wychowawcy, środowiska – ma odkrywać, poznawać i realizować wartości ludzkie. Ma rozpoznawać, kim jest i do czego dąży.

3.4. WYCHOWANIE DO WARTOŚCI

W procesie wychowawczym podjętym świadomie i przyjętym dobrowolnie⁴⁴, zawsze występują określone cele. Dąży się do osiągnięcia postulowanych wyników, określonego ideału wychowawczego, którym jest „dobrze wychowany człowiek”. Treść wychowania zamyka się w sferze życia psychicznego i duchowego człowieka, dlatego przy formułowaniu celów wychowywania konieczne jest posługiwanie się pojęciami abstrakcyjnymi. Nie zawsze możliwe jest zweryfikowanie tych pojęć w praktyce, w doświadczeniu wychowawcy, wychowanka oraz obserwatora. Weryfikacja może następować w dużym odstępie czasu. Człowiek wychowywany może nosić w sobie wpojone i zaakceptowane ideały, ale z różnych powodów na co dzień ich nie ujawniać. Duże znaczenie mogą mieć zewnętrzne okoliczności, wszelkiego rodzaju przymus. Często dochodzi do ujawnienia się ideałów dopiero w ekstremalnych warunkach, np. miłość do ojczyzny ujawnia się w czasie wojny obronnej danego kraju.

Cele wychowania bywają przedmiotem kontrowersji o charakterze ideologicznym i politycznym. Rodzice czy dziadkowie mają tendencje do przekazywania treści wychowawczych w sposób uznany tylko przez siebie, nie uwzględniając rozwoju psychicznego i socjologicznego dziecka, który następuje w nim z biegiem lat.

W celach wychowawczych zawsze są zawarte jakieś określone założenia światopoglądowe, ideowo-moralne i społeczno-polityczne. Każda religia wychowuje swoich wyznawców na podstawie własnej tradycji i własnych treści. Nie zawsze wyznawcy danego światopoglądu reprezentują postawy tolerancji i pluralizmu wyznaniowego.

⁴⁴ W przypadku dziecka i młodzieży zakładamy, że jego akceptacja procesu wychowawczego i zawartych w tym procesie ideałów, dokonuje się w oparciu o domniemanie zgody. Dziecko ufa rodzicom, najpierw potencjalnie, a kiedy dorasta, uznaje autorytet swoich rodziców potwierdzony ich miłością.

Z kolei założenia ideowo-moralne zakładają osiągnięcie wpływów w wychowaniu danej grupy ludzi i rozwój określonej ideologii, która ma służyć umocnieniu i zdobyciu władzy jednego człowieka nad drugim. Ideologia nie kieruje się prawdą czy dobrem powszechnym, ale dąży do stworzenia takiego kodeksu moralnego, który ubezwłasnowolnia jednostkę i każe jej służyć z bezgranicznym zaufaniem. Tak powstają wszelkiego rodzaju subkultury, niekiedy przeciwne zorganizowanym społecznościom, sprzeczne z podstawowymi prawami moralnymi, agresywne w swoim działaniu, niekiedy samoniszczące się.

Cele społeczno-polityczne zmieniają się i w każdym systemie politycznym są inne. Partie i ugrupowania społeczne walczą o zdobycie władzy, która pozwala rządzić, sterować gospodarką, wpływać na bogacenie się określonej grupy społecznej, organizują struktury życia społecznego i politycznego, aby zdobytą władzę za wszelką cenę utrzymać.

Cele i założenia niniejszego programu są ściśle skorelowane z założeniami programu wychowawczego szkoły opracowanego przez MEiN⁴⁵: „U podstaw programu wychowawczego leży również określona filozofia, lecz tym razem jest to filozofia człowieka, czyli antropologia. Oznacza to, że nauczyciele, autorzy programu, tworzą swoje dzieło, nie tylko wykorzystując rozeznanie, kim są konkretne dzieci – uczniowie ich szkoły i jakie są ich potrzeby. Pisząc swój program wychowawczy, nauczyciele muszą mieć także rozeznanie, kim jest człowiek i ku czemu powinien zmierzać jego rozwój”⁴⁶.

Antropologia zaproponowana w programie wychowawczym opiera się na współpracy wszystkich podmiotów (ucznia, wychowawcy, rodziny, śro-

45 „Od roku szkolnego 2017/2018 w przedszkolach i szkołach realizowana jest nowa podstawa programowa. Począwszy od wychowania przedszkolnego, celem kształcenia jest rozwijanie u młodych ludzi świadomości i postaw społecznych oraz obywatelskich. Uczniowie uczą się, że wszyscy ludzie mają równe prawa, niezależnie od tego, gdzie się urodzili, jak wyglądają, jaką religię wyznają, jaki mają status materialny. Poznają także metody i sposoby postępowania w sytuacji zagrożenia zdrowia i życia [...]. Warto również wspomnieć, że od roku szkolnego 2017/2018 nastąpiło połączenie programu wychowawczego i programu profilaktyki w jeden dokument – program wychowawczo-profilaktyczny szkoły, uchwalany przez radę rodziców w porozumieniu z radą pedagogiczną. Jego celem jest wspieranie wychowanków we wszechstronnym rozwoju ukierunkowanym na osiągnięcie pełni dojrzałości fizycznej, emocjonalnej, intelektualnej, duchowej i społecznej”. Ministerstwo Edukacji i Nauki, *Działania edukacyjno-wychowawcze w szkołach* [online], 17.01.2019, „Serwis Rzeczypospolitej Polskiej”, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/dzialania-edukacyjno-wychowawcze-w-szkolach> [dostęp: 31.07.2022].

46 *Ministerstwo Edukacji Narodowej o programie wychowawczym szkoły*, red. J. Dobrzyńska, „Biblioteczka Reformy” nr 37, wydaw. MEN. Biuro Administracyjne, s. 28.

dowiska), działających w ramach określonej filozofii. W tym wypadku proponuje się filozofię chrześcijańską.

3.5. CEL NADRZĘDNY

Celem nadrzędnym programu wychowawczego jest „osiąganie przez ucznia pełni rozwoju osobowego, przebiegającego w sprzyjającym mu środowisku wychowawczym”⁴⁷.

Mówiąc o celu nadrzędnym, należy wskazywać na wartości z zachowaniem ich hierarchii: miłość, dobro, sprawiedliwość, piękno, pokój. Wartości te są osiąmane w trakcie całego życia człowieka – od urodzenia aż do śmierci. Konieczne jest spojrzenie na człowieka, uwzględniające wszystkie etapy jego rozwoju: dzieciństwo, wiek młodzieńczy, dojrzałość oraz wiek starczy. Na każdym z tych etapów życie człowieka ma określoną wartość, godność. Należy mówić o osiągnięciach, celach, czyli wartościach rozpoznanych, zaakceptowanych i wprowadzanych w życie na określonym jego etapie. W tym przypadku – w wieku młodzieńczym, szkolnym.

3.6. CELE OGÓLNE

Dla ułatwienia procesu wychowawczego można rozróżniać w osobowości ucznia wielorakie sfery: sferę fizyczną, uczuciowo-emocjonalną, intelektualną, sferę woli i sferę duchową. W odniesieniu do każdej z tych sfer wyznaczamy cele ogólne, czyli: rozwój fizyczny⁴⁸, rozwój zdolności postrzegania

47 Dokument MEiN mówi o celu jako procesie: „osiąganie przez ucznia pełni rozwoju osobowego, przebiegające w sprzyjającym mu środowisku wychowawczym. Na rozumienie tego celu wpływają osobiste poglądy i filozofia życiowa człowieka”. Niewątpliwie, wychowanie jest procesem rozciągniętym w czasie. Zakładamy tutaj czas określony trwaniem nauki w szkole podstawowej i średniej. Proces ten jest dynamiczny, rozwijający się poprzez wzajemne przenikanie się relacji międzyludzkich pomiędzy podmiotami. Niemniej jednak mówiąc o celu, powinniśmy założyć etap zakończony, a w tym wypadku – „osiągnięcie rozwoju osobowego” na etapie szkolnym. Por. tamże, s. 31.

48 „Proces zachodzenia zmian we wzroście i ciężarze ciała oraz w różnicowaniu się i funkcjonowaniu tkanek i organów ustroju; poziom rozwoju fizycznego określa się przez pomiar wagi i wzrostu ciała, a także na podstawie kostnienia nasad kości długich nadgarstka lub mutacji głosu, wyrzynania się zębów i in.” Hasło *Rozwój fizyczny*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 343.

i kojarzenia⁴⁹; rozwój emocjonalny⁵⁰; rozwój intelektualny⁵¹; rozwój moralny⁵²; rozwój woli⁵³; rozwój duchowy⁵⁴; rozwój społeczny⁵⁵.

- 49 „Zdolność, możliwość uzyskania spodziewanych wyników przy wykonywaniu danych czynności w określonych warunkach zewnętrznych [...], zdolności mają charakter ogólny [...]. Do zdolności ogólnych zalicza się: spostrzegawczość, sprawność myślenia, wyobraźnię, pamięć, uwagę oraz sprawność motoryczną. Rozwój zdolności zależy od wrodzonych właściwości układu nerwowego, od wpływu kształcenia i wychowania, m.in. od rozwoju pozytywnej motywacji, zainteresowań i postaw oraz od własnej aktywności jednostki”. Hasło *Zdolność*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 463.
- 50 „Środowisko wychowawcze stymuluje rozwój dziecka, dostarczając mu odpowiedniej wiedzy emocjonalnej i umożliwiając trening odpowiednich umiejętności emocjonalnych. Może to robić, organizując jego doświadczenia i dostarczając mu wzorców reagowania emocjonalnego oraz za pośrednictwem przekazu werbalnego”. A. Matczak, *Zarys psychologii rozwoju*, wydaw. Żak, Warszawa 2003, s. 153.
- 51 Rozwój intelektualny opiera się na zdolnościach umysłu, posługując się rozumem, człowiek jest zdolny do poznawania świata i dokonywania operacji myślowych. W procesie rozwoju intelektualnego człowiek gromadzi wiedzę, którą następnie stosuje w relacjach osobowych i społecznych. Działanie rozumowe opiera się na prawdzie odkrytej przez intencjonalną zgodność umysłu poznającego z przedmiotem poznawanym. Rozwój intelektualny dokonuje adaptacji struktur poznawczych (schematów i operacji) do wymagań środowiska. Por. Hasło *Intelekt*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 145; A. Birch, *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęstwa do dorosłości*, tłum. J. Łuczyński, M. Olejnik, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 41.
- 52 „Proces stopniowych zmian zachodzących we wrażliwości moralnej dziecka: w jego stosunku do dobra i zła, do własnych czynów i ich skutków oraz do spraw innych ludzi”. Hasło *Rozwój moralny*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 343.
- 53 „Wola, w psychologii zdolność do realizacji określonych czynności, zamiarów i zadań, a zarazem powstrzymywania się od innych”. Hasło *Wola*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 440.
- 54 Rozwój duchowy dotyczy pierwiastka duchowego człowieka, który jest źródłem dynamizmu, a wyraża się w sprawczości, odpowiedzialności, samostanowieniu i sumieniu. Wszystkie te przymioty mogą się realizować w pełnej wolności, która dąży do prawdy, a ta z kolei prowadzi do dobra. Można powiedzieć, że miarą rozwoju duchowego człowieka jest dobro, jakie wprowadza on w życie. Por. I. Mroczkowski, *Osoba i cielesność. Moralne aspekty teologii ciała*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2008, s. 65. Z punktu widzenia teologii postęp duchowy zmierza do coraz większego zjednoczenia z Chrystusem. Zjednoczenie to jest nazywane zjednoczeniem „mistycznym”, ponieważ jest ono uczestnictwem w misterium Chrystusa przez sakramenty – „święte misteria” – a w Nim, w misterium Trójcy Świętej. Por. KKK 2014.
- 55 Rozwój społeczny dotyczy zmian, które przychodzą wraz z wiekiem ucznia, a dotyczą prawidłowej relacji jednostki z otoczeniem, opartej na równowadze pomiędzy przystosowaniem się do społeczności, a oddziaływaniem jednostki na tę społeczność. Można w tym wypadku mówić o procesie „socjalizacji”, która prowadzi do poznania i zastosowania sposobów zachowania się przyjętych w danym społeczeństwie. Takie przystosowanie i jednocześnie czynny udział w życiu społecznym prowadzić ma do rozwoju form życia zbiorowego, do zaspokajania potrzeb i tworzenia kultury. Por. A. Birch, *Psychologia rozwojowa...*, dz. cyt., s. 15 i 154; hasło *Spółczesność*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 364.

3.7. CELE SZCZEGÓŁOWE

Do każdego z wymienionych etapów i aspektów rozwoju osobowości ucznia można wprowadzić cele szczegółowe, oparte na: zdolnościach, umiejętnościach, sprawnościach, poznawaniu, gotowości, poszukiwaniu, zainteresowaniach i aktywności. Każdy człowiek jest inny, niepowtarzalny i wyjątkowy. Jest obdarzony różnorodnymi zdolnościami, które, mimo że czasami są podobne, różnią się swoim zakresem i intensywnością. Ta bogata osobowość człowieka skłania do wyszukiwania celów szczegółowych dostosowanych w procesie wychowania do indywidualnych potrzeb.

O celach szczegółowych można mówić także na terenie szkoły. Szkoła, pomimo że ma ustaloną strukturę działania, może i powinna dostosowywać się do środowiska, w którym funkcjonuje. Poszczególne szkoły dysponują własną charakterystyką wychowawczą związaną z realizowanym przesłaniem, na przykład z tytułem szkoły, jej założycielem czy patronem. Przesłanie może dotyczyć profili kształcenia ogólnego, zawodowego, a nawet może skupiać się na określonych specjalizacjach. Ministerstwo Edukacji i Nauki określa cele szczegółowe w następujący sposób: „Nauczyciele powinni wybrać takie cele szczegółowe, które w danej szkole jawią się jako szczególnie ważne i zostały wyłonione w wyniku diagnozy pracy szkoły. Szkoła [...] powinna skupić wysiłki na tych wybranych celach”⁵⁶.

3.8. CELE WYCHOWAWCZE

Cele wychowawcze wyznaczają odpowiednie zadania wychowawcze, czyli działania szkoły, wychowawcy, rodziców i środowiska. W osiągnięciu określonych celów należy stosować odpowiednie środki działania, uwzględniając wiele czynników, okoliczności, a także odpowiednią strategię działania. Przy realizacji celów wychowawczych zaangażowana jest cała wiedza dydaktyczna i doświadczenie wychowawcze podmiotów wychowujących. Poszczególne podmioty muszą ze sobą współpracować i wzajemnie się uzupełniać, nieustannie szukając ideału wychowania, który ma być wprowadzany w życie. Cele wychowawcze mogą być osiąmane albo nie. W przypadku braku osiągnięć należy weryfikować zadania wychowawcze i ponownie dostosowywać je do powstałej sytuacji wychowawczej, tak jednostkowej danego ucznia, jak i zbiorowej sytuacji środowiska uczniowskiego. Ministerstwo Edukacji i Nauki zadania wychowawcze określa w następujący sposób: „Zadania zależą będą od wielu czynników, m.in. od umiejętności wychowawczych nauczycieli, ich cech osobowościowych, za-

⁵⁶ Ministerstwo Edukacji Narodowej o programie..., dz. cyt., s. 34.

interesowań, ilości czasu, który są w stanie poświęcić na przygotowanie zajęć. Przede wszystkim jednak zadania muszą odpowiadać wiekowi uczniów, czyli powinny być dopasowane do poziomu ich dojrzałości psychicznej”⁵⁷.

3.9. REALIZACJA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Program wychowawczy powinien być realizowany przy wzajemnej zgodzie, porozumieniu, współpracy wszystkich podmiotów: uczniów, rodziców, wychowawców oraz instytucji, takich jak wspólnoty wyznaniowe, organizacje społeczne, młodzieżowe (np. harcerstwo, skauting), sportowe, organizacje samorządowe oraz inne instytucje funkcjonujące legalnie w Rzeczypospolitej Polskiej.

3.9.1. REALIZACJA W SZKOLE

Przygotowany, udokumentowany i zastosowany w szkole program wychowawczy powinien zostać zaproponowany uczniom danej klasy w wersji papierowej lub elektronicznej, wzbogacony o wyczerpujący komentarz wychowawcy.

Konfrontacja propozycji programu wychowawczego z rzeczywistością ma uwzględnić możliwości szkoły, możliwości i zdolności uczniów, ramy czasowe, kondycję psychofizyczną wszystkich podmiotów oraz środki materialne pozostające w ich dyspozycji.

Środowisko szkolne ma swój niepowtarzalny charakter, klimat i własną strukturę. Można także wyróżnić opinie o danej szkole, na przykład: „Ta szkoła wychowuje dobrze, a w tamtej są nieustanne problemy wychowawcze”. Po zakończonym procesie wychowania szkolnego, absolwent szkoły wydaje opinię, często utożsamia się z wartościami przekazywanymi w szkole, wspomina czasy szkolne z sentymentem, z uznaniem wyraża się o wychowawcach i nauczycielach.

3.9.2. REALIZACJA W KLASIE

Podstawowym miejscem oddziaływania i realizacji programu wychowawczego jest klasa, czyli zespół uczniów o podobnych wiekowo cechach rozwojowych, zorganizowanych w grupach zainteresowań i podejmujących wspólne działania. Zespół, jakim jest klasa, ma za zadanie wspólnie zdobywać formację moralną, wiedzę w zakresie poszczególnych przedmiotów oraz umiejętności niezbędne w życiu człowieka. Zarówno w każdej grupie społecznej, jak i w zespole klasowym mają miejsce różnorakie relacje koleżeńskie, charakteryzujące się dynamizmem, towarzyszącymi im emocjami, wzajemnym oddziaływaniem, wykonywaniem

57 Tamże, s. 39.

wspólnych zadań, pracą, wysiłkiem intelektualnym, a także obejmujące rekreację, zabawę i sport. Wszystkie te elementy mają charakter wychowawczy i określają środowisko, w którym dokonuje się wychowanie. Pedagog sprawuje pieczę nad środowiskiem klasowym, posługując się wiedzą i autorytetem, kieruje całym zespołem, z uwzględnieniem cech indywidualnych każdego z wychowanków.

3.9.3. GRUPY ZAINTERESOWAŃ

Na początku roku szkolnego uczniowie w klasie zostają podzieleni na poszczególne grupy zainteresowań, by podejmować wspólne działania. Każda z grup powinna wykazać zainteresowanie danym tematem (wartością) i we właściwy sobie sposób wspólnie go przygotowywać, realizować, przedstawiać, omawiać, a nawet inscenizować i filmować. Zakłada się pełną dowolność przy wyborze zainteresowań i sposobie ich realizacji. Powinny one jednak uwzględniać perspektywę przyszłego wyboru kierunku rozwoju.

W niniejszym programie wychowawczym opartym na wartościach proponowane są następujące grupy zainteresowań:

- dyscyplinarna (samorząd klasowy) – współpraca z dyrekcją oraz rodzicami, kontrola pracy poszczególnych grup, koordynacja działań;
- filozoficzna – prezentacja podłoża filozoficznego tematu;
- teologiczna – prezentacja wartości religijnych zawartych w temacie;
- filmowo-medialna – wyszukiwanie i prezentowanie materiałów filmowych, radiowych, ilustrujących omawiany temat (wskazane również tworzenie własnych materiałów tego typu);
- historyczna – przedstawianie podłoża historycznego określonego tematu;
- informacyjna – wzbogacanie tematu o najnowsze dane (na przykład legislacja dotycząca danego zagadnienia w różnych krajach, opinia społeczna na dany temat, publikacje prasowe);
- literacka – prezentacja utworów literackich związanych z tematem, również własnych (wskazana współpraca z polonistą i grupą teatralną);
- muzyczna – wzbogacenie lekcji utworami muzycznymi;
- naukowa – w zakresie nauk przyrodniczych i ścisłych: analiza i prezentacja osiągnięć nauki, a także historii nauki w omawianym temacie (w tym zakresie wskazana ścisła współpraca z grupą historyczną);
- psychologiczno-socjologiczna – prezentacja zagadnień psychologicznych i socjologicznych, a także zmiany postrzegania tych zagadnień w określonym temacie na przestrzeni dziejów (w tym zakresie również wskazana jest ścisła współpraca z grupą historyczną), opracowywanie i analiza ankiet oraz badań socjologicznych;

- sportowo-turystyczna – tworzenie gier i zabaw związanych z tematem, proponowanie i planowanie tras wycieczek;
- teatralna – uatrakcyjnianie lekcji przez odgrywanie przedstawień teatralnych (skecze, scenki, teatr alternatywny), również według własnego pomysłu.

W zależności od zainteresowań, liczby uczniów oraz możliwości materialnych, do grup mogą należeć zespoły: dwu-, trzy-, cztero- i wieloosobowe.

Wychowawca będzie przygotowywał i ukierunkowywał poszczególne zespoły na zdobywanie odpowiednich materiałów i ich selekcję, tak by mogły zaprezentować swoje osiągnięcia na forum klasy czy szkoły. Konieczna będzie współpraca z rodzicami, przy odpowiednim doborze, a także dokonywaniu ewentualnej selekcji, korekty i ocenianiu materiału.

3.9.4. REALIZACJA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO W DOMU RODZINNYM

Rodzice ucznia bądź jego opiekunowie mają za zadanie poznać zaproponowany program wychowawczy, przekazać na jego temat swoje uwagi, propozycje oraz dokonać odpowiedniej korekty. Tematy omawiane na lekcjach powinny być przemyślane, przedyskutowane i – jeśli to możliwe – realizowane w domu rodzinnym. Rodzice powinni być w stałym kontakcie ze szkołą, ze wszystkimi podmiotami wychowującymi, a w szczególny sposób współpracować z wychowawcą klasy. Okresowo należy przeprowadzać ankiety anonimowe wśród rodziców, ściśle związane z treściami zawartymi i wprowadzanymi przez program wychowawczy.

1. MUZYKA JAKO WARTOŚĆ OSOBISTA I SPOŁECZNA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Muzyka wpływa na psychikę człowieka: pobudza wyobraźnię, rozwija inteligencję, ale też łagodzi obyczaje. Dzięki muzyce tworzą się również więzi między ludźmi, powstają grupy rówieśnicze skupiające się wokół preferowanych stylów muzycznych.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralno-duchowy.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznanie dorobku kultury w dziedzinie muzyki; rozbudzenie wrażliwości na sztukę.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozwijanie zdolności i umiejętności muzycznych, preferencji i umiejętności wartościowania wytworów kultury.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Znaczenie muzyki we współczesnym świecie.
- Rodzaje gatunków muzycznych i ich wpływ na człowieka.
- Obcowanie z piękną muzyką pozwala rozwijać wrażliwość. Prawda czy mit?
- Społeczny wymiar muzyki.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Muzyka towarzyszy człowiekowi przez całe życie.
- Muzyka pomaga w rozwoju pamięci, uczeniu się i utrzymaniu koncentracji.
- Granie na instrumentach muzycznych powoduje rozwój umiejętności motorycznych, pomaga w kontroli impulsów i interakcji społecznych.

→ ZASADY

- Doceniam wartość muzyki w moim życiu.
- Szanuję wrażliwość muzyczną moich koleżanek i kolegów oraz rodziców i innych dorosłych.
- Chętnie uczę się gry na wybranym instrumencie lub chodzę na lekcje śpiewu.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Muzyka jest ważną dziedziną w życiu młodego człowieka.
- Muzyka klasyczna jest zakorzeniona w tradycji i posiada następujące cechy: umiar, harmonia, równowaga i spokój.
- Muzyka korzystnie wpływa na całego człowieka, na duszę i ciało.

→ ZASADY

- Szanuję gusta muzyczne dorastającej młodzieży.
- Chętnie poświęcam czas na wspólne słuchanie muzyki, którą interesuje się młody człowiek.
- Znam wartość muzyki klasycznej i staram się ją pielęgnować w swojej rodzinie.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Poznawanie różnych stylów i gatunków muzycznych poprzez działania praktyczne.
- Przybliżenie działalności artystyczno-muzycznej i kulturalnej środowiska, w którym uczeń funkcjonuje.

- Muzyka klasyczna wzmacnia pamięć, pobudza wyobraźnię przestrzenną, rozumowanie i logikę.

→ ZASADY

- Rozwijanie w uczniach wrażliwości estetycznej i umiejętności formułowania samodzielnych sądów, opinii i ocen w oparciu o własne kryteria artystyczno-muzyczne.
- Rozbudzanie zainteresowania życiem kulturalnym (szczególnie muzycznym) szkoły, miejscowości i regionu, poprzez zachęcanie ucznia do samodzielnej aktywności.
- Organizowanie wyjść klasowych na koncerty muzyki klasycznej.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy wyjście całej klasy do filharmonii lub teatru na wspólnie wybrany koncert lub operę. Uczniowie wspólnie przygotowują się do tego wydarzenia. Samodzielnie wybierają miejsca i kupują bilety. Zapoznają się z zasadami panującymi w filharmonii i operze oraz dobierają odpowiedni ubiór. Analizują program wybranego przedstawienia oraz obsadę. Na pierwszej lekcji po wspólnym wyjściu na koncert lub do teatru uczniowie dzielą się swoimi przeżyciami i spostrzeżeniami.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzież poznaje wartości płynące z kontaktu z szeroko pojętą kulturą muzyczną; usamodzielnia się w zdobywaniu wiedzy o języku muzyki, twórcach, utworach muzycznych oraz instytucjach kultury. Wszystko to pozwala uczniom na świadome uczestniczenie w życiu kulturalnym o zasięgu lokalnym i globalnym. Muzyka bowiem, ze względu na jej interdyscyplinarny charakter, przenika obszary większości rodzajów sztuki, tworząc pomost ułatwiający zrozumienie sztuki i wykraczający poza jej formalne ramy¹.

1.10. ZAGROŻENIA

Młodzież nie znajduje wartości w muzyce i nie rozwija się w tej dziedzinie. Gusta muzyczne młodych ludzi są ubogie i ograniczają się do jednego stylu muzycznego. Jedynym źródłem poznawania muzyki jest życie codzienne, w którym dominuje muzyka popularna. Istnieje ona w sferze publicznej, na przykład podczas robienia zakupów w centrum handlowym czy czekania w kolejce lub na stacji metra. Ten rodzaj muzyki nie odzwierciedla preferencji muzycznych ucznia. Słuchanie niektórych stylów muzycznych może wywoływać również odczucia negatywne.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

MITOLOGIA

”

Biedny był wówczas Orfeusz, bardzo biedny. Nie grał, nie śpiewał, chodził po łąkach i gajach i wołał: „Eurydyko! Eurydyko!” Ale odpowiadało mu tylko echo. Wtedy ważył się na rzecz, na którą nie każdy by się ważył: postanowił pójść do podziemia. Wziął ze sobą tylko swoją lutnię czarodziejską. Nie wiedział, czy to wystarczy, ale nie miał żadnej innej broni. Jakoż wystarczyło. Charon tak się zaszuchał w słodkie tony jego muzyki, że przewiózł go za darmo i bez oporu na drugi brzeg Styksu; Cerber, nawet sam Cerber nie szczekał! A kiedy stanął Orfeusz przed władcą podziemia, nie przestał grać, lecz potrącając z lekka struny harfy, skarżyć się zaczął, a skargi układały się w pieśni. Zdawało się, że w królestwie milczenia zaległa cisza większa i głębsza niż zwykle. I stał się dziw nad dziwy: Erynie, nieubłagane, okrutne, bezlitosne Erynie płakały!

Hades oddał Orfeuszowi Eurydykę i kazał ją Hermesowi wyprowadzić na świat z powrotem. I jedno jeszcze powiedział: Eurydyka iść będzie z Orfe-

1 Por. *Muzyka* [online], <https://podstawaprogramowa.pl/Liceum-technikum/Muzyka> [dostęp: 31.07.2022].

uszem, za nią niech kroczy Hermes, a Orfeusz niech pamięta, że nie wolno mu oglądać się poza siebie.

↑ J. Parandowski, *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, Wydawnictwo Puls, Londyn 1992, s. 128.

KOMENTARZ

Jan Parandowski urodził się we Lwowie. Już w młodości fascynował się światem starożytnych Greków i Rzymian. Dlatego ukończył studia z filologii klasycznej i archeologii na Uniwersytecie Lwowskim. Jego pierwsza *Mitologia* ukazała się w 1924 roku. Od tego czasu doczekała się wielu wznowień i wydań. Parandowski odtworzył najbardziej popularne antyczne mity. Aby tego dokonać korzystał z wielu źródeł: utworów literackich, dzieł sztuki, tekstów historycznych i filozoficznych. Nie są to opracowania naukowe, mają raczej charakter popularyzatorski.

Mit o Orfeuszu i Eurydyce przedstawia konkretne wydarzenie z życia bogów i ludzi. W tej opowieści ukrywa się jednak głębszy, symboliczny sens. Mit ten opowiada o nieszczęśliwej miłości Orfeusza i Eurydyki. Orfeusz był królem Tracji. Był młody i przystojny. Potrafił pięknie śpiewać i grać na lutni. Nie było stworzenia, które przesłoby obojętnie wobec jego śpiewu. Eurydyka z kolei była precudnej urody. Każdy kto ją ujrzał zakochał się w niej bez pamięci. Niestety, te przymioty Eurydyki doprowadziły do nieszczęścia. Sprowadziły na nią śmierć. Orfeusz wiedziony rozpaczą, nie mając nic do stracenia, udał się do podziemi prosić Hades o zwrócenie mu ukochanej. Zabieg ten się powiódł. Kochanek dzięki swej grze i śpiewowi odzyskał ukochaną. Niestety, dalsza historia pokazuje, że nie na długo.

Wartość muzyki z pewnością zainteresuje uczniów. Warto przed lekcją zaproponować im prezentację wybranych gatunków muzycznych lub utworów, które im się podobają. Można z uczniami porozmawiać choćby o tym: Dlaczego preferują wybrany styl muzyczny? Jaką rolę w ogóle pełni muzyka w ich życiu?

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Filozofia i jej pojęcia mogą być środkiem do poznania i analizy zjawisk artystycznych, co pozwoli zbliżyć się do spraw sztuki w ogóle, a w naszym przypadku zgłębić wartość muzyki. Filozofia pozwala na poznanie nowych treści oraz nazwanie tego, co do tej pory było jedynie nieokreślonym przeżyciem emocjonalnym. „Przypisywanie muzyce określonych własności ekspresyjnych

nie jest jedynie sprawą subiektywnych doznań. Słyszymy emocje w muzyce, ponieważ posiadamy wrodzoną skłonność do ożywiania artefaktów, ożywiania form, które postrzegamy. Zdolność muzyki do wyrażania smutku czy radości nie wynika z posiadania przez nią dyspozycji do wzbudzania w nas tych emocji. Ekspresja muzyczna jest nie tyle dedukowana, ile – jak powiedziałaby Elzenberg – zastawana w dziele². Dlatego też muzyka pełni ważną rolę w życiu młodego dorastającego człowieka, który zmagą się z różnymi emocjami. Obcowanie z muzyką: słuchanie czy tworzenie jej pozwala wyrazić emocje, nazwać je.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Muzyka wpływa na psychikę człowieka: pobudza wyobraźnię, rozwija inteligencję, ale też łagodzi obyczaje lub – jak wolą inni – leczy duszę. Profesor Skarżyński pracujący w Światowym Centrum Słuchu w Kajetanach mawiał, że muzyka jest nam potrzebna do życia³. Drugorzędny jest preferowany styl muzyczny, od klasyki poczynając, poprzez jazz, rock, pop czy muzykę ludową.

2 G. Wierzbńska, *Wprowadzenie do filozofii muzyki*, „Estetyka i Krytyka” 15/16 (2/2008–1/2009), s. 348.

3 H. Skarżyński, *Muzyka i medycyna* [online], rozm. przepr. J. Chyłkiewicz, <http://slysze.inz.waw.pl/muzyka-i-medycyna-wywiad-z-prof-h-skarzynskim/> [dostęp: 31.07.2022].

Skoro kontakt z muzyką ma wpływ na rozwój człowieka, to tym bardziej należy podkreślić znaczenie muzyki w wychowaniu i kształtowaniu młodego człowieka. Lekcje muzyki powinny wspierać rozwój zdolności i kompetencji ucznia, nie tylko muzycznych. Kontakt z muzyką kształtuje zainteresowania młodych ludzi oraz wpływa na rozwój zdolności komunikacyjnych, uczy samodzielnego myślenia.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Powszechnie przyjmuje się, i nikt w zasadzie tego nie kwestionuje, że muzyka jest czynnikiem wzbogacającym osobowość i życie człowieka oraz wprowadzającym go w świat przeżywania piękna oraz wpływa na rozwój człowieka i jego wrażliwość. Współczesne badania wykazują, że muzyka przyczynia się do kształtowania procesów poznawczych: pamięci aktywnej, podzielności uwagi, twórczej wyobraźni oraz innych kompetencji poznawczych, takich jak spostrzeżenia i formułowanie ocen estetycznych⁴.

„Muzyka zawiera umowny język uczuć muzycznych, ale też w różnych ludziach wywołuje różne reakcje i uczucia. Odczuwanie muzyki, które stanowi osobistą cechę każdego człowieka, zależy między innymi od: wrażliwości, wykształcenia, zainteresowań”⁵. Słuchanie spokojnej muzyki nawet przez

4 J. Rusaczyk, *Muzyka i jej wpływ na życie i rozwój człowieka* [online], http://www.wychmuz.pl/artikul_ar_124.html [dostęp: 31.07.2022].

5 J. Uchyła-Zroski, *Promuzyczne zachowania młodzieży w okresie dorastania i ich uwarunkowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999, s. 30.

krótką chwilę może pomóc młodemu człowiekowi odpocząć i zrelaksować się po ciężkim dniu w szkole. Z kolei słuchanie muzyki na koncercie lub na dyskotecie pozwala wyrazić siebie, wprowadza w pozytywny nastrój.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Sztuka, w tym szczególnie muzyka, ale także literatura i malarstwo pozwalają nam zgłębiać dziedziny, które nie są nierealne, ale znajdują się ponad rzeczywistością. Muzyka pozwala, może znacznie bardziej niż malarstwo czy literatura, na wyrażanie tego, co wydaje się tylko wyobrażeniem, a także nadzwyczajnego aspektu prawd wiary. W tym sensie muzyka może wyrazić wszystko, ponieważ nie odnosi się tylko do zewnętrznej realnej rzeczywistości, ale też tego, co wydaje się nieosiągalne, transcendentne.

Zdaniem papieża Benedykta XVI Bóg sam jest jedyną prawdziwą rzeczywistością, tak prawdziwą, że przewyższa całą prawdę, dlatego muzyka powinna wyrażać uwielbienie wobec Boga. Tak jak zrobili to Izraelici przekraczający Morze Czerwone, zaśpiewali na cześć Pana pieśń⁶. „Naród wybrany przez Boga, który doświadczył wyzwalającej mocy Najwyższego, spontanicznie reaguje na to doświadczenie śpiewem ku czci Pana. Izraelici przez swoje wybraństwo nie byli ludem jak każdy inny naród, bo ostoją oraz najgłębszym sensem ich istnienia było służenie Bogu. Przejście przez Morze Sitowia – kluczowe dla Izraela wydarzenie – stało się inspiracją i zasadniczym tematem śpiewu, wyrazem czci i uwielbienia wobec Stwórcy”⁷. Papież upatruje w tym wydarzeniu najgłębsze źródło śpiewu i muzyki. Stwierdza wręcz, że człowiek, który w wierze doświadcza wyzwalającej mocy Boga w pełni może wyrazić się tylko poprzez śpiew, w muzyce⁸. „Muzyka rodzi się z modlitwy, wiary w Boga i zaufania Mu”⁹.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Nie możemy zapominać o formach wyrazu artystycznego, takich jak teatr, malarstwo itp. Ale „szczególne jest znaczenie muzyki, stanowiącej środowisko,

6 Por. J. Ratzinger, *Duch liturgii*, tłum. E. Piecul, wydaw. Klubu Książki Katolickiej, Poznań 2002, s. 10–11.

7 Por. T. Samulnik, *Główne tezy teologii muzyki Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*, „Teologia w Polsce” 11 (2017), nr 2, s. 218.

8 Por. tamże.

9 Tamże.

w którym stale zanurzeni są ludzie młodzi, a także kulturę i język zdolny do budzenia emocji i kształtowania tożsamości. Język muzyki stanowi także bogactwo duszpasterskie, będące wyzwaniem szczególnie dla liturgii i jej odnowy”. Śpiew może być wielkim bodźcem dla drogi ludzi młodych. Święty Augustyn powiedział: „Śpiewaj, ale idź naprzód. Śpiewaj, aby podtrzymać swój wysiłek. Nie bądź leniwy! Śpiewaj i idź! [...] Ty zaś idź, aby posuwać się naprzód. Postępuj w dobrym, postępuj w prawości wiary, w czystości życia. Śpiewaj i idź”.

↑ ChV 226.

” Tutaj dotykamy samego sedna problemu. Kto dostrzega w sobie tę Bożą iskrę, którą jest powołanie artystyczne – powołanie poety, pisarza, malarza, rzeźbiarza, architekta, muzyka, aktora... – odkrywa zarazem pewną powinność: nie można zmarnować tego talentu, ale trzeba go rozwijać, ażeby nim służyć bliżniemu i całej ludzkości. Artysta a dobro wspólne. Społeczeństwo potrzebuje bowiem artystów, podobnie jak potrzebuje naukowców i techników, pracowników fizycznych i umysłowych, świadków wiary, nauczycieli, ojców i matek, którzy zabezpieczają wzrastanie człowieka i rozwój społeczeństwa poprzez ową wzniosłą formę sztuki, jaką jest „sztuka wychowania”. W rozległej panoramie kultury każdego narodu artyści mają swoje miejsce. Gdy idąc za głosem natchnienia tworzą dzieła naprawdę wartościowe i piękne, nie tylko wzbogacają dziedzictwo kulturowe każdego narodu i całej ludzkości, ale pełnią także cenną posługę społeczną na rzecz dobra wspólnego.

↑ LA 3-4.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Wtedy Mojżesz i Izraelici razem z nim zaśpiewali taką oto pieśń ku czci Pana:
 „Będę śpiewał ku czci Pana,
 który wspaniale swą potęgę okazał,
 gdy konia i jeźdźca jego
 pogrążył w morzu.
 Pan jest moją mocą i źródłem męstwa!
 Jemu zawdzięczam moje ocalenie.
 On Bogiem moim i uwielbiać Go będę,
 On Bogiem ojca mego, będę Go wywyższał.
 Pan wojownikiem;
 Pan jest imię Jego.
 Rzucił w morze rydwany faraona i jego wojsko.
 Wyborowi jego wodzowie zginęli w Morzu Czerwonym.

Przepaści ich ogarnęły,
jak głąz runęły w głębinę”. [...]

Miriam prorokini, siostra Aarona, wzięła bębenek do ręki, a wszystkie kobiety szły za nią w płasach i uderzały w bębenki. A Miriam intonowała im:

„Śpiewajmy pieśń chwały na cześć Pana,
bo swą potęgę okazał,
gdy konie i jeźdźców ich
pogryzł w morzu”.

↑ Wj 15,1-5.20-21.

” Sprawiedliwi, wołajcie radośnie na cześć Pana,
prawym przystoi pieśń chwały.
Sławcie Pana na cytrze,
grajcie Mu na harfie dziesięciostrunnej.
Śpiewajcie Jemu pieśń nową,
pełnym głosem pięknie Mu śpiewajcie!

↑ Ps 33,1-3.

” Słowo Chrystusa niech w was mieszka w całym swym bogactwie: z całą mądrością nauczajcie i napominajcie siebie, psalmami, hymnami, pieśniami pełnymi ducha, pod wpływem łaski śpiewając Bogu w waszych sercach.

↑ Kol 3,16.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” Śpiew i muzyka spełniają swoją funkcję znaków tym wymowniej, „im ściślej zwiążą się z czynnością liturgiczną”, według trzech podstawowych kryteriów: pełne wyrazu piękno modlitwy, jednomyślne uczestniczenie zgromadzenia w przewidzianych momentach i uroczysty charakter celebracji. Uczestniczą one w ten sposób w tym, co stanowi cel słów i czynności liturgicznych, a którym jest chwała Boża i uświęcenie wiernych.

Ileż razy płakałem, słuchając hymnów Twoich i kantyków, wstrząśnięty błogim śpiewem Twego Kościoła. Głosy te wlewały się do moich uszu, a gdy Twoja prawda ściekała kroplami do serca, parowało z niego gorące uczucie pobożnego oddania. Z oczu płynęły łzy i dobrze mi było z nimi.

↑ KKK 1157; por. 1156.

V. LITERATURA

Franciszek, *Posynodalna adhortacja apostolska Christus vivit. Do młodych i całego Ludu Bożego*, Wydawnictwo M, Kraków 2019.

Górny T., *Polifonia. Od muzyki do literatury*, wydaw. Universitas, Kraków 2017.

Jan Paweł II, *List do artystów. Do tych, którzy z pasją i poświęceniem poszukują nowych «epifanii» piękna, aby podarować je światu w twórczości artystycznej*, wydaw. TUM, Wrocław 2005.

Muzyka [online], <https://podstawaprogramowa.pl/Liceum-technikum/Muzyka> [dostęp: 31.07.2022].

Parandowski J., *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, Wydawnictwo Puls, Londyn 1992.

Psychologia muzyki, red. M. Chełkowska-Zacharewicz, J. Kaleńska-Rodzaj, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2020.

Ratzinger J., *Duch liturgii*, tłum. E. Piecul, wydaw. Klubu Książki Katolickiej, Poznań 2002.

Rusaczyk J., *Muzyka i jej wpływ na życie i rozwój człowieka* [online], http://www.wychmuz.pl/arttykul_ar_124.html [dostęp: 31.07.2022].

Samulnik T., *Główne tezy teologii muzyki Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*, „Teologia w Polsce” 11 (2017), nr 2, s. 217–235.

Skarżyński H., *Muzyka i medycyna* [online], rozm. przepr. J. Chyłkiewicz, <http://slysze.inz.waw.pl/muzyka-i-medycyna-wywiad-z-prof-h-skarzynskim/> [dostęp: 31.07.2022].

Socjologia muzyki w Polsce. Pęknięcia i kontynuacje, red. M. Choczyński, A. Rozalska, K. Drzewek, Warszawskie Wydawnictwo Socjologiczne, Warszawa 2019.

Uchyla-Zroski J., *Promuzyczne zachowania młodzieży w okresie dorastania i ich uwarunkowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999.

Wierzbńska G., *Wprowadzenie do filozofii muzyki*, „Estetyka i Krytyka” 15/16 (2/2008–1/2009), s. 347–354.

Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.

2. MĘSTWO I ODWAGA W CODZIENNOŚCI

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Męstwo (*andreia*) dotyczy całego człowieka, wyraża jego naturę; to siła umysłu, aby stawić czoła niebezpieczeństwu lub trudnościom. Odwaga z kolei to cecha, która pozwala zmierzyć się z realnym niebezpieczeństwem czy zagrożeniem fizycznym. Główna różnica między męstwem a odwagą polega na tym, że męstwo odnosi się do jakości mentalnej, ogólnej postawy człowieka, podczas gdy odwaga oznacza, iż istnieje prawdziwe niebezpieczeństwo, dotyczy konkretnych działań¹.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny i duchowy.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Wychowanie do pozostawania wiernym wyznawanym przez siebie wartościom i odwaga stawania w obronie słabszych.

1 R. Kozłowski, *O męznym zachowaniu się wobec bytu*, w: *Elzenberg – tradycja i współczesność*, red. W. Tyburski, R. Wiśniewski, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2009, s. 253.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie postawy odznaczającej się siłą duchową, która pozwala w sytuacjach trudnych wybierać najwyższe dobro, ocalić zagrożone wartości, pozostać wiernym temu, co ważne.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Różnica między odwagą a męstwem.
- Czym jest męstwo?
- Z tchórza do bohatera.
- Czy każdy może być odważny?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Znajomość zasad postępowania przyjętych w danym środowisku, odzwierciedlających moralność grupy.
- Troska o najsłabszych wyraża się w męznym przeciwstawieniu się dyskryminacji i prześladowaniu.
- W postępowaniu należy kierować się wspaniałomyślnością, uczciwością i bezinteresownością.

→ ZASADY

- Przestrzegam zasad panujących w szkole i odważnie zwracam uwagę moim kolegom, gdy je łamią.
- Wykazuję się męstwem w codziennym życiu, stając w obronie najsłabszych.
- Odważnie mówię o swoich poglądach i szanuję poglądy innych.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Doświadczenie miłości i poczucia bezpieczeństwa w rodzinie pozwala młodemu człowiekowi odważnie stawiać czoło codziennym przeciwnościom.
- Związki emocjonalne w rodzinie sprzyjają kształtowaniu się empatii u młodzieży.
- Wierność wyznawanym zasadom i odważne przeciwstawianie się niesprawiedliwościom społecznym kształtuje w synu/córce charakter i jest przykładem właściwego postępowania.

→ ZASADY

- Mam czas na rozmowę z dorastającym synem/córką na ważne tematy.
- Sprzeciwiam się niesprawiedliwości społecznej i staję w obronie słabszych.

- Dbam o to by dom rodzinny był dla młodego człowieka azylem; zapewniam mu poczucie bezpieczeństwa.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Szkoła jest miejscem tworzenia się relacji międzyludzkich, dlatego należy dbać o to by atmosfera w niej panująca była życzliwa i otwarta na potrzeby wszystkich uczniów.
- Szkoła nie tylko uczy, ale przede wszystkim wychowuje i kształtuje charakter młodego człowieka.
- Należy przestrzegać wartości będących podstawą przyjętych w danej społeczności norm etycznych.

→ ZASADY

- Dbam o to, by relacje między uczniami w klasie i w szkole były życzliwe.
- Unikam pochopnej i powierzchownej oceny uczniów, starając się zrozumieć ich motywacje.
- Odważnie przeciwstawiam się dyskryminacji i niewłaściwym zachowaniom.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie w zeszytach lub na kartkach spisują fikcyjny wywiad przeprowadzony z wybranym bohaterem literackim lub filmowym, który ich zdaniem wykazał się męstwem i odwagą w codzienności. Na tę samodzielną pracę uczniowie dostają piętnaście minut. Następnie każdy z uczniów odczytuje swój wywiad. W swobodnej dyskusji młodzież rozmawia na temat cech jakie musi mieć osoba zdolna do odważnych czynów. Wybrany uczeń spisuje na tablicy najważniejsze zdaniem klasy cechy takiej osoby. W domu uczniowie mają za zadanie napisać kartkę z pamiętnika wybranego bohatera.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

W młodzieży kształtuje się empatia, która z kolei pozwala na męstwo i odwagę w codzienności. Wzrasta zainteresowanie sprawami innych, co ułatwia dialog z drugim człowiekiem i otwiera na kontakty interpersonalne. Młodzież traktuje siebie z szacunkiem. Ma odwagę do wyrażania własnego zdania i bronienia go. W sytuacjach wymagających reakcji potrafi wstawić się za prześladowanymi uczniami.

1.10. ZAGROŻENIA

Młodzież nie odczuwa więzi między sobą i nie tworzy relacji interpersonalnych. Zamyka się w swoim świecie i unika kontaktu z rówieśnikami. Nie ma odwagi wyrazić swojego zdania przed grupą; unika konfrontacji. To może prowadzić do coraz częściej pojawiającej się wśród młodzieży depresji, a także alienacji.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

ILIADA

„Ach! – rzecz – już boskiego nie ujdę wyroku!
Mniemałem, że mi z brata jest pomoc niepodła:
On za murami siedzi, mnie Pallada zwiodła.
Nie masz żadnej ucieczki, już mi umrzeć trzeba,
Musi spełnić się wola Zeusa i Feba.
Nieraz mię jednak dawniej zbawiły te bogi,
Dziś chcą, by się uścił na mnie wyrok srogi.
Lecz nie dokaże wyrok, bym nikczemnie zginął;
Spełnię czyn, którym będę w późne wieki słynął”.

Tak się rycerz w szlachetnym czuciu ubezpiecza.
Wraz dobywszy ciężkiego i ostrego miecza,

Leci śmiało wielkimi na Achila kroki.
 Jak orzeł wyniesiony nad górne obłoki
 Z chmury spada na pole, a gorąco pragnie
 Drżącego wziąć zająca albo młode jagnię:
 Tak Hektor z mieczem w ręku na Achila wpada.
 Ten nawzajem, a strasznie w sercu się rozjada.
 Cały Hefajsta cudnym puklerzem okryty,
 Na głowie blask się świeci czworoczubnej kity,
 Groźnie ją wstrząsa; włosy na kształt błyskawicy
 Jaśnieją, pływające na wierzchu przyłbicy.
 A jak, gdy ziemię w czarnych cieniach noc zagrzebie,
 Hesper swym blaskiem gwiazdy przygasza na niebie:
 Tak od ostrza Achila dzidy blask przerażał.
 Wstrząsał on długi pocisk, a pilnie uważał,
 Którędy by Hektora dosięgł dzidą swoją.
 Hektor cały Patrokla okryty był zbroją,
 Mała tylko część gardła jego odsłonięta,
 Gdzie kość połączy miękką szyję i ramiona,
 Lecz tędy duch żywotny najłatwiej wychodzi.
 W to miejsce grotem Pelid zapalony godzi.

↑ Homer, *Iliada*, tłum. F.K. Dmochowski, Wydawnictwo Greg, Kraków 2019, s. 243.

KOMENTARZ

Opowieść Homera o wojnie trojańskiej jest najśłynniejszym starożytnym eposem. W tradycji literackiej jest uznawana za wzór tego gatunku. *Iliada* składa się z 24 ksiąg, a fabuła toczy się jednocześnie na dwóch płaszczyznach: w świecie bogów i ludzi. To przenikanie się rzeczywistości ziemskiej i nadprzyrodzonej jest ważnym elementem świata przedstawionego w *Iliadzie*. Bogowie ingerują w życie ludzi, ale też nie są im obce ludzkie uczucia i emocje. Łatwo im ulegają.

Iliada to poemat heroiczny, opowiada o herosach i walkach między nimi. Achilles był herosem, więc męstwo i odwaga to cechy, które posiadał. Mimo to w przytoczonym wyżej fragmencie widzimy bohaterskiego Hektora, który – mimo tego, że był skazany na przegraną – staje do walki z bogiem.

W lekcji na temat tej wartości można wykorzystać ten fragment *Iliady*, aby omówić z uczniami kwestie dotyczące męstwa i odwagi. Czy są to wartości wspólnie potrzebne? Czy łatwo przychodzi wykazywanie się odwagą i męstwem w codzienności?

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Cnotę męstwa i odwagę starożytni filozofowie rozumieli jako umiejętność podejmowania trudnych decyzji w niesprzyjających okolicznościach. Mogły one mieć dwojaki charakter: zachowanie w obliczu zagrożenia cielesnego (strachu) lub wytrwanie przy swoim stanowisku, zdaniu (tzw. odwaga cywilna)². Odwaga to świadome podejmowanie pewnych działań w sprawach, które są ważne dla

2 Więcej na ten temat: R. Kozłowski, *Twarze męstwa. Męstwo jako doświadczenie personalne*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeszkie” 2010, nr 15, s. 127–150.

konkretnej osoby i odpowiedzialność za to, co robię³. Męstwo to siła wewnątrz, która pozwala stawić czoła trudnościom czy przeciwstawić się niebezpieczeństwu. Znany polski etyk Roman Ingarden uważał, że aby być odważnym potrzebne są:

- zaangażowanie w działanie (świadome uczestnictwo),
- podjęcie decyzji,
- wyznawanie pewnych zasad, które są ważne i których jestem skłonny bronić,
- odpowiedzialność za własne postępowanie,
- swoboda decydowania, czyli nikt mnie nie zmusza do podjęcia decyzji,
- centrum decydowania jest w JA.

Męstwa i odwagi nie można nauczyć się inaczej, jak będąc odważnym i przez doświadczenie, które czerpie się z tego, co dorośli, przede wszystkim rodzice, ale i nauczyciele proponują młodzieży każdego dnia, poprzez dokonywanie własnych wyborów czy podejmowanie decyzji. W ten sposób dorośli przekazują dzieciom, co jest ważne, czym mają się kierować w życiu. Świadectwo życia warto wzmocnić rozmową filozoficzną o męstwie i odwadze, angażując obie strony w dyskusję.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Już od najwcześniejszych lat powinno się uczyć dzieci rozróżniania tego, czego należy się rozumnie obawiać, a czego nie. Dominikanin Jacek Woroniecki zwracał uwagę, że najważniejsze jest wykształcenie w dzieciach cnoty męstwa wobec niebezpieczeństw fizycznych, ponieważ jest ono najważniejsze i zrozumienie tej konieczności jest możliwe już dla dziecka. Jednak młodzieży trzeba też zwrócić uwagę na inne wymagania stawiane omawianej cnotcie, pisał o. Woroniecki: „Nieraz łatwiej jest o odwagę wobec niebezpieczeństw fizycznych niż o odwagę cywilną wobec przesądów opinii publicznej”⁴.

W wychowaniu należy też pamiętać, że „pochwaliwszy objawy odwagi, nie wolno pozwalać na chwalenie się nimi czy na szukanie okazji do ponownego okazania jej bez potrzeby. Samochwalstwo obniża wartość męstwa, bo może świadczyć, że motywem działania był nie tyle sam czyn, co zamiar popisania się nim”⁵.

3 O odwadze z dzieckiem [online], <https://www.pracownia-filozoficzna.pl/index.php/blog/83-o-odwadze-z-dzieckiem.html> [dostęp: 31.07.2022].

4 Cyt. za: P.T. Nowakowski, *O kształtowaniu charakteru*, cz. 6: *Męstwo, czyli gotowość do przeciwstawiania się złu* [online], <https://www.kuriernauczycielski.pl/o-ksztaltowaniu-charakteru-cz-6-mestwo-czyli-gotowosc-do-przeciwstawiania-sie-zlu/> [dostęp: 31.07.2022].

5 Tamże.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Odwaga to cecha, którą każdy człowiek ma wrodzoną, ale którą również nabywa. Można to dostrzec już u małych dzieci; jedne są bardziej wycofane, spokojniejsze, inne są żywiołowe, szukają czegoś dla siebie. W tym wymiarze, można powiedzieć, że wrodzona jest też pewna agresywność, rozumiana jako chęć zagarniania dla siebie, zdobywania. „Dzieci od urodzenia mniej agresywne, mające delikatniejszy układ nerwowy, są mniej odważne, bardziej płochliwe, spokojniejsze. Bodźce docierają do ich układu nerwowego z większą intensywnością, więc w niebezpiecznej sytuacji mogą się cofać, uciekać. Maluchy żywsze, obdarzone mniej wrażliwym układem nerwowym, będą bodźców poszukiwać, wychodzić im naprzeciw. Odporność ich układu nerwowego stanowi podwaliny pod silniejszą, odważniejszą osobowość”⁶.

Skoro odwaga to cecha, którą tylko w części mamy wrodzoną, na to czy człowiek będzie odważny ma również wpływ jego środowisko. W pierwszej kolejności na dziecko i kształtowanie w nim odwagi ma wpływ relacja z rodzicami. Przede wszystkim ich reakcje na trudny charakter dziecka: „Kiedy rodzice potrafią dobrze zrozumieć i tolerować lęki i niełatwe emocje dziecka, ważna, trudna część jego osobowości zostaje „oswojona”⁷. Rodzic może przyjąć reakcje dziecka i okazać mu zrozumienie, postawić granice, w sposób mą-

6 A. Domańska, «Miej odwagę się bać». Zdanie, które powinno usłyszeć każde dziecko [online], 30.09.2020, „Zwierciadło”, <https://zwierciadlo.pl/psychologia/30704,1,miej-odwage-sie-bac-zdanie-ktore-powinno-uslyszec-kazde-dziecko.read#> [dostęp: 31.07.2022].

7 Tamże.

dry i łagodny. Jednak może też odrzucić dziecko, rozgniewać się. Taka reakcja może spowodować, że dziecko zamknie się, a każda kolejna próba sięgania po coś będzie dla niego oznaczała zagrożenie, możliwość utraty miłości rodziców. Im więcej człowiek doświadczył zrozumienia i miłości od rodziców, tym więcej ma odwagi w życiu, w wyrażaniu siebie bez obaw o konsekwencje⁸.

John Wayne powiedział, że „odwaga to być śmiertelnie przerażonym, ale i tak wspiąć się na siodło”⁹. Odwaga jest więc działaniem mimo strachu i lęku, a ich zupełny brak.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Święty Tomasz z Akwinu mówił o dwóch podstawowych formach męstwa, są to atak i wytrwałość. Zdaniem Akwinaty cnota męstwa jest związana z pokonywaniem zła i jego przewyciężaniem. „Gdy uznamy, że zło jest możliwe do zwalczenia, winien nastąpić atak (tzw. męstwo czynne). [...] Nieco trudniejszą do praktykowania formą jest wytrwałość (tzw. męstwo bierne)”¹⁰.

Zdaniem teologów męstwo jest cnotą moralną. Jej zadaniem jest wychowanie „człowieka zahartowanego, wytrwałego w podejmowaniu trudności i potrafiącego uporać się ze strachem i lękiem w dążeniu do pełnej prawdy o sobie i świecie”¹¹. Gdy człowiek przekroczy własny egoizm, swoje „ja” i odkryje Boga, może mężnie przeciwstawić się wszystkim ludzkim lękom. Dzięki cnocie męstwa człowiek potrafi wytrwać mimo przeciwności i uczuć targających nim. „Cnota męstwa działa nie tylko jako siła mocnego *individuum*, wymuszająca posłuszeństwo tych uczuć, ale jako forma sprawcza wykorzystująca potencjał samych uczuć, ich nośność i wewnętrzną charakterystykę”¹².

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Nie należy myśleć, że dar męstwa jest konieczny tylko przy niektórych okazjach i w szczególnych sytuacjach. Ten dar musi być podstawą naszego bycia chrześcijanami w naszym zwyczajnym życiu codziennym. Jak powiedziałem,

⁸ Por. tamże.

⁹ Cyt. za: M. Gawrysiak, *Jak działać z odwagą bez lęku* [online], <https://monikagawrysiak.pl/jak-dzialac-z-odwaga-mimo-obaw-i-leku/> [dostęp: 31.07.2022].

¹⁰ P.T. Nowakowski, *O kształtowaniu charakteru*, dz. cyt.

¹¹ M. Mróz, *Cnota męstwa: między lękiem a zaufaniem. Implikacje filozoficzno-pedagogiczne*, w: *Męstwo i długomyślność jako sprawności moralne w wychowaniu*, red. nauk. I. Jazukiewicz, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015, s. 35.

¹² Tamże, s. 36.

we wszystkie dni życia codziennego musimy być mężni, potrzebujemy tego męstwa, by iść przez życie, dbać o naszą rodzinę, pielęgnować naszą wiarę. Apostoł Paweł powiedział słowa, które warto przypomnieć: „Wszystko mogę w Tym, który mnie umacnia” (Flp 4,13). Kiedy mierzymy się z codziennym życiem, kiedy pojawiają się trudności, pamiętajmy o tym: „Wszystko mogę w Tym, który mnie umacnia”. Pan umacnia zawsze, nie dopuszcza do tego, by nam brakowało mocy. Pan nie wystawia nas na większą próbę niż możemy znieść. On jest zawsze z nami. „Wszystko mogę w Tym, który mnie umacnia”.

↑ Franciszek, *Dar męstwa. Audiencja generalna* [online], Rzym, 14.05.2014, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2014/documents/papa-francesco_20140514_udienza-generale.html [dostęp: 31.07.2022].

” To wszystko, czym człowiek – tkwiąc w świecie – przerasta świat w samym sobie, tłumaczy się obrazem i podobieństwem Boga, które wpisane jest w istotę ludzką od początku. I to wszystko, czym człowiek przerasta świat, nie tylko uzasadnia pytanie o życie wieczne, ale czyni je wręcz nieodzownym. Jest to pytanie, które ludzie zadają sobie od dawna, nie tylko w obrębie chrześcijaństwa, również i poza nim. Musicie zdobyć się na odwagę, aby je również postawić, tak jak młodzieniec z Ewangelii. Chrześcijaństwo uczy nas rozumienia doczesności z perspektywy królestwa Bożego, z perspektywy życia wiecznego. Bez tej perspektywy doczesność, choćby najbogatsza, choćby najwszechstronniej ukształtowana, nie przynosi człowiekowi na końcu niczego innego, jak tylko: konieczność śmierci.

↑ PS 5.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” I rzekł on: „Wszyscy mieszkańcy Judy i Jerozolimy, i ty, królu Jozafacie, słuchajcie uważnie! Tak do was mówi Pan: Nie bójcie się i nie lękajcie tego wielkiego mnóstwa, albowiem nie wy będziecie walczyć, lecz Bóg. Jutro zejdziecie przeciwko nim! Oto wstępować będą na wzgórze Sis, a znajdziecie ich na krańcu doliny przed pustynią Jeruel. Nie wy będziecie tam walczyć. Jednakże stawcie się, zajmijcie stanowisko, a zobaczycie ocalenie dla was od Pana, o Judo i Jerozolimę! Nie bójcie się i nie lękajcie! Jutro wyruszą im na spotkanie, a Pan będzie z wami!”. Jozafat więc upadł na kolana twarzą ku ziemi i wszyscy mieszkańcy Judy i Jerozolimy padli przed Panem, aby Go uczcić.

↑ 2 Krn 20,15-18.

„ A mówię wam, przyjacielom moim: Nie bójcie się tych, którzy zabijają ciało, a potem nic już więcej uczynić nie mogą. Pokażę wam, kogo się macie obawiać: bójcie się Tego, który po zabiciu ma moc wtrącić do piekła. Tak, mówię wam: Tego się bójcie! Czyż nie sprzedają pięciu wróbli za dwa asy? A przecież żaden z nich nie jest zapomniany w oczach Bożych. U was zaś nawet włosy na głowie wszystkie są policzone. Nie bójcie się: jesteście ważniejsi niż wiele wróbli.

↑ Łk 12,4-7.

„ Z tej właśnie przyczyny przypominam ci, abyś rozpałił na nowo charyzmat Boży, który jest w tobie od nałożenia moich rąk. Albowiem nie dał nam Bóg ducha bojaźni, ale mocy i miłości oraz trzeźwego myślenia. Nie wstydź się zatem świadectwa Pana naszego ani mnie, Jego więźnia, lecz weź udział w trudach i przeciwnościach znoszonych dla Ewangelii mocą Bożą! On nas wybawił i wezwał świętym powołaniem nie na podstawie naszych czynów, lecz stosownie do własnego postanowienia i łaski, która nam dana została w Chrystusie Jezusie przed wiecznymi czasami.

↑ 2 Tm 1,6-9.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

„ Męstwo jest cnotą moralną, która zapewnia wytrwałość w trudnościach i stałość w dążeniu do dobra. Umacnia decyzję opierania się pokusom i przezwyciężania przeszkód w życiu moralnym. Cnota męstwa uzdalnia do przezwyciężania strachu, nawet strachu przed śmiercią, do stawienia czoła próbom i prześladowaniom. Uzdalnia nawet do wyrzeczenia i do ofiary z życia w obronie słusznej sprawy. „Pan, moja moc i pieśń” (Ps 118,14). „Na świecie doznacie ucisku, ale miejcie odwagę: Jam zwyciężył świat!” (J 16,33).

↑ KKK 1808; por. 1816.

V. LITERATURA

Andrzejewska A., *Dzieci i młodzież w sieci zagrożeń realnych i wirtualnych. Aspekty teoretyczne i empiryczne*, wydaw. Difin, Warszawa 2014.

Domańska A., «Miej odwagę się bać». Zdanie, które powinno usłyszeć każde dziecko [online], 30.09.2020, „Zwierciadło”, <https://zwierciadlo.pl/psychologia/30704,1,miej-odwage-sie-bac-zdanie-ktore-powinno-uslyszec-kazde-dziecko.read#> [dostęp: 31.07.2022].

- Franciszek, *Dar męstwa. Audiencja generalna* [online], Rzym, 14.05.2014, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2014/documents/papa-francesco_20140514_udienza-generale.html [dostęp: 31.07.2022].
- Gawrysiak M., *Jak działać z odwagą bez lęku* [online], <https://monikagawrysiak.pl/jak-dzialac-z-odwaga-mimo-obaw-i-leku/> [dostęp: 31.07.2022].
- Homer, *Iliada*, tłum. F.K. Dmochowski, Wydawnictwo Greg, Kraków 2019.
- Jan Paweł II, *List apostołski Parati semper do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3: *Listy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251–275.
- Kozłowski R., *O męznym zachowaniu się wobec bytu*, w: Elzenberg – tradycja i współczesność, red. W. Tyburski, R. Wiśniewski, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2009, s. 253–270.
- Kozłowski R., *Twarze męstwa. Męstwo jako doświadczenie personalne*, „Studia Koszalińsko-Koło-brzeskie” 2010, nr 15, s. 127–150.
- Lisikiewicz P., *Psychologiczne podłoże agresji wśród młodzieży* [online], http://www.wodn.lodz.pl/wodn/images/stories/NN/2017_18/Psychologiczne_pod%C5%82o%C5%BCe_agresji_w%C5%9Br%C3%B3d_m%C5%82o-dzie%C5%BCy.pdf [dostęp: 31.07.2022].
- Mróz M., *Cnota męstwa: między lękiem a zaufaniem. Implikacje filozoficzno-pedagogiczne*, w: *Męstwo i długomyślność jako sprawności moralne w wychowaniu*, red. nauk. I. Jazukiewicz, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015, s. 17–38.
- Nowakowski P.T., *O kształtowaniu charakteru, cz. 6: Męstwo, czyli gotowość do przeciwstawiania się złu* [online], <https://www.kuriernauczycielski.pl/o-ksztaltowaniu-charakteru-cz-6-mestwo-czyli-gotowosc-do-przeciwstawiania-sie-zlu/> [dostęp: 31.07.2022].
- O odwadze z dzieckiem* [online], <https://www.pracownia-filozoficzna.pl/index.php/blog/83-o-odwadze-z-dzieckiem.html> [dostęp: 31.07.2022].
- Regulska A., *Rola wartości moralnych w procesie wychowania*, „Studia nad Rodziną” 2013, R. 17, nr 1, s. 143–150.

3. MŁODZIENCZY ZAPAŁ I DETERMINACJA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Zapał i determinacja to stan psychiczny osoby, która pragnie robić coś lub uczestniczyć w czymś i robi to żarliwością i oddaniem, bez względu na cenę. Te cechy charakteryzują młodych ludzi. W historii nie brak przykładów młodych, którzy, niejednokrotnie narażając swoje życie, zmieniali bieg historii lub przynajmniej panujące zasady.

1.1. CEL OGÓLNY

Integralny rozwój osobowy.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Odkrywanie potencjału drzemiącego w każdym człowieku.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność rozpoznawania i rozwijania własnych zdolności z zapałem i determinacją.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Rozwój osoby – talent a ciężka praca.
- Rozwój własnych zdolności gwarantem szczęśliwego i spełnionego życia.
- Czy są dla mnie młodzieńczy zapal i determinacja?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Rozwijanie swoich umiejętności z oddaniem i determinacją.
- Każdy człowiek posiada zdolności i talenty, które podkreślają jego wyjątkowość.
- Zapal i determinacja to cechy charakteryzujące okres młodości.

→ ZASADY

- Odkrywam i rozwijam swoje zdolności z zaangażowaniem.
- Odkrywane talenty pozwalają na wybór ścieżki życia.
- Zdolności, wrodzone i nabyte, wykorzystuję by pomagać innym.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Rodzice pierwsi rozpoznają talenty dziecka.
- Przyjazne środowisko rodzinne zachęca młodego człowieka do rozwijania zdolności.
- Zapal i determinacja w dążeniu do celu to cechy, które zaczynają się kształtować w domu rodzinnym.

→ ZASADY

- Wspieram zapal i determinację dziecka w osiąganiu postawionych sobie celów.
- Obserwuję dziecko i zachęcam do samorozwoju.
- Akceptuję zainteresowania dziecka i wspieram je w dążeniu do ich realizacji.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Właściwe programy nauczania wspierają ucznia w dążeniu do samorealizacji.
- Szkoła wychodzi naprzeciw zainteresowaniom uczniów.
- Szkoła stwarza warunki do rozwoju zainteresowań uczniów i zachęca do zdobywania kolejnych poziomów.

→ ZASADY

- Zachęcam uczniów do wytrwałości w dążeniu do celu.
- Uczę, także własnym zaangażowaniem w pracę pedagogiczną, że zapal i determinacja przynoszą pożądane efekty.
- Proponuję uczniom zadania, które pozwolą im odkryć własne zdolności.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie podzieleni na pięcioosobowe grupy prowadzą dyskusję na jeden z trzech proponowanych w tej wartości tematów. Swoje wnioski zapisują na kartce i przedstawiają całej klasie. Podsumowanie dyskusji na tablicy zapisuje jeden z uczniów. Uczniowie mogą również zaprezentować klasie swoje talenty lub zainteresowania. Każdy z uczniów przygotowuje krótką prezentację.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Poprzez odkrywanie, a następnie rozwijanie własnych zdolności i sprawności młody człowiek dostrzega własną niepowtarzalność i indywidualność. Wkładając wysiłek w swój rozwój, nadaje życiu pewien określony kierunek. Niezłomnie dążąc do wyznaczonego celu, odczuwa satysfakcję i spełnienie. Własny rozwój wpływa także na ludzi wokół.

1.10. ZAGROŻENIA

Młody człowiek nie pracuje nad swoim charakterem i zdolnościami, co sprawia, że traci sens życia. Zaniedbuje swój rozwój, poddaje się lenistwu i zniechęceniu. Szuka szczęścia i spełnienia gdzie indziej. Ucieka w gry, świat wirtualny. Izoluje się od społeczeństwa. Spełnienie odnajduje w posiadaniu dóbr materialnych i zdobywaniu celów doraźnych, które można osiągnąć bez wysiłku.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

ANTYGONA

KREON

Lecz ty, co głowę tak skłaniasz ku ziemi,
Mów, czy to prawda, czy donos kłamliwy?

ANTYGONA

Jam to spełniła, zaprzeczyć nie myślę.

KREON

Ty więc się wynoś, gdzie ci się podoba,
Wolny od winy i ciężkich podejrzeń.
A ty odpowiedz mi teraz w dwóch słowach,
Czyżeś wiedziała o moim zakazie?

ANTYGONA

Wiedziałam dobrze. Wszakże nie był tajny.

KREON

I śmiałaś wbrew tym stanowieniom działać?

ANTYGONA

Przecież nie Jowisz obwieścił to prawo,
Ni wola Diki
podziemnych bóstw siostry,
Taka ród ludzki związała ustawą.
A nie mniemałam, by ukaz twój ostry
Tyle miał wagi i siły w człowieku,
Aby mógł łamać święte prawa boże,
Które są wieczne i trwają od wieku,
Że ich początku nikt zbadać nie może.
Ja więc nie chciałam ulęknąć się człeka
I za złamanie praw tych kiedyś bogom
Zdawać tam sprawę. Bom śmierci ja pewna
Nawet bez twego ukaz; a jeśli
Wcześniej śmierć przyjdzie, za zysk to poczytam.
Bo komu przyszło żyć wśród nieszczęść tylu,

Jakże by w śmierci zysku nie dopatrył?
Tak więc nie mierzi mnie śmierci ta groźba,
Lecz mierzyłoby mnie braterskie ciało
Niepogrzebane. Tak, śmierć mnie nie straszy,
A jeśli głupio działać ci się zdaje,
Niech mój nierozum za nierozum staje.

CHÓR

Krnąbrne po krnąbrnym dziewczyna ma ojcu
Obejście, grozie nie ustąpi łatwo.

KREON

Lecz wiedz, że często zamysły zbyt harde
Spadają nisko, że często się widzi.
Jako żelazo najtwardsze wśród ognia
Gnie się i mimo swej twardości pęka;
Wiem też, że drobne wędzidło rumaki
Dzikie poskramia. Bo tym nieprzystojna
Wyniosłość, którzy u innych w niewoli.
Dziewka ta jedną splamiła się winą
Rozkazy dane obchodząc i łamiąc,
Teraz przed drugim nie sroma się gwałtem,
Z czynu się chełpi i nadto urąga.
Lecz nie ja mężem, lecz ona by była,
Gdyby postępek ten jej uszedł płazem.

↑ Sofokles, *Antygona*, tłum. K. Morawski, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 24-25.

KOMENTARZ

Sofokles przedstawił w *Antygonie* kres dziejów mitycznego rodu Labdakidów. Los tej rodziny zdeterminowała klątwa, która spadła na króla Lajosa. Zginął on zgodnie z klątwą z rąk własnego syna Edypa, który z kolei nie wiedząc skąd pochodzi, ożenił się z własną matką i miał z nią czworo dzieci: Eteoklesa, Polinekesa, Antygonę i Ismenę. Gdy uświadomiono sobie tragedię, której sprawcą był Edyp, wygnano go z Teb, a jego synowie zginęli w bratobójczej walce o tron. Władzę przejął Kreon.

Antygona nie godzi się z wolą władcy, łamie zakaz i organizuje bratu symboliczny pogrzeb. W ten sposób ściąga na siebie niechybną karę – straszną śmierć. Robi to jednak, by pozostać wierną najgłębszym ludzkim odczuciom:

oddania czci zmarłym, lojalności wobec rodziny i krewnych oraz miłości do nich.

Opierając się na przytoczonym fragmencie *Antygony* Sofoklesa, warto omówić z uczniami wartość jaka kryje się w młodzieńczym zapale i młodzieńczej determinacji.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

W świecie współczesnym ciężko jest znaleźć dziedziny, które zainteresują młodego człowieka, a już z pewnością nie jest to filozofia. Bardzo ciekawe podejście do filozofii prezentuje Adam Fitas w swoim artykule *Filozof i eliksir młodości*. Zdaniem autora filozofia jest nieustanną ciekawością tego, jak się rzeczy mają; a prawdziwy filozof dzięki swemu zdziwieniu światem jest synonimem autentycznej młodości, ale to zadziwienie jest wyposażone w dojrzałe narzędzia poznania. „Dzięki temu człowiek parający się filozofią jest wiecznie młody bez względu na metrykę. Stanowi on natomiast z pewnością przeciwieństwo kogoś, kto po skończeniu 20 lat (niektórzy nawet wcześniej, inni nieco później) wpada w rutynę takiego czy innego zajęcia, a jego «zaspokajaczami» stają się dzisiejsze odpowiedniki przedmiotów, o których śpiewał przed laty w swoim przeboju Perfect: «telewizor, meble, mały fiat – oto marzeń szczyt»”¹.

1 A. Fitas, *Filozof i eliksir młodości* [online], <https://filozofuj.eu/filozof-i-eliksir-mlodosci/> [dostęp: 31.07.2022].

Filozof to taki człowiek, który odczuwa ciągły głód poznawania i poszukiwania, żadna materia go nie nasycza, nieustannie stawia pytania i poszukuje odpowiedzi. „W tym sensie «kamieniem filozoficznym», czyli środkiem dającym człowiekowi nieśmiertelność, wieczną młodość, jest sam filozoficzny sposób bycia. Na czym on polega? Ano właśnie, na stałym dziwieniu się, zadawaniu pytań, na dociekliwości poznawczej i ciągłym poszukiwaniu odpowiedzi na rozmaite kwestie, bez względu na wymierne efekty tego typu postępowania. Istota postawy tkwi bowiem w samym dynamicznym stosunku do rzeczywistości, poczynając od rzeczy najmniejszych (które niesie szara codzienność), aż po te największe, ubrane w szaty historii, sztuki czy religii”². Taki punkt widzenia na temat filozofii może zainteresować młodych sztuka filozofowania. Warto zachęcić uczniów to zapoznania się z prezentowanym artykułem.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

To jaki jest młody człowiek w dużej mierze zależy od jego osobowości, „czyli zespołu stałych i zmiennych cech psychofizycznych, które są związane ze wszystkimi działaniami, doznaniem i potrzebami osoby na poziomie fizjologicznym, charakteru, intelektu i duchowym”³. Osobowość człowieka kształtuje

² Tamże.

³ *Potencjał osobisty i zawodowy – wybór ćwiczeń i testów* [online], [https://wuplodz.praca.gov.pl/documents/58203/870404/Poradnik dla osób poszukujących pracy - Potencjał osobisty i zawodowy - WCAG 2.0/c9063444-2cfd-4bf5-a6f0-c11346b23355?t=1487682610196](https://wuplodz.praca.gov.pl/documents/58203/870404/Poradnik+dla+osob+poszukujacych+pracy+-+Potencjal+osobisty+i+zawodowy+-+WCAG+2.0/c9063444-2cfd-4bf5-a6f0-c11346b23355?t=1487682610196) [dostęp: 31.07.2022].

się przez całe życie, a najważniejszym etapem dla jej rozwoju jest okres dzieciństwa oraz młodości. Wtedy to oddziałują na człowieka bodźce zewnętrzne, istotne w procesie socjalizacji, ale również na kształtowanie jego osobowości mają wpływ jego własne działania, jak również wrodzone cechy biofizyczne. To w okresie młodzieńczym zawiązują się kontakty z osobami znaczącymi dla danej osoby, kształtują się role społeczne pełnione przez daną osobę. Osobowość rozwija się stopniowo. „W rezultacie kształtowania się osobowości człowiek osiąga zdolność przetwarzania napływających informacji, dzięki czemu tworzy sobie obraz świata i siebie, integruje techniki i sposoby ustosunkowania się do przedmiotów, osób, sytuacji, przez co jego zachowanie nabiera cech stałości i powtarzalności”⁴.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

W miarę rozwoju społecznego dziecko przyswaja sobie pewne zachowania, wartości i zasady. Zaczyna przejawiać swój własny sposób myślenia, odczuwania i działania. Młody człowiek zaczyna mieć własne zdanie, szuka pomysłu na siebie. Na tym etapie rozwoju głównymi zagrożeniami, na które należy zwrócić szczególną uwagę są: buntowniczość z jednej strony, apatia, brak perspektyw, izolacja i unikanie z drugiej. Tym, co pozwoli młodzieży rozwinąć swój potencjał, zapal i determinację jest motywacja.

„Motywacja jest szczególnym elementem w osiąganiu celów. Jest to niezbędny czynnik, który popycha Cię do działania. Ale tradycyjnie eksperci zdefiniowali dwa różne rodzaje motywacji:

- Motywacja wewnętrzna to taka, która sprawia, że chcesz robić rzeczy, które są dla Ciebie interesujące. Robienie ich daje Ci satysfakcję.
- Motywacja zewnętrzna jest najbardziej użyteczna. Ma to związek z rzeczami, które robisz, aby osiągnąć inne cele lub uniknąć kary. Na przykład motywacja zewnętrzna następuje wtedy, gdy dziecko odrobi pracę domową z angielskiego, aby później mogło iść pograć w piłkę z przyjaciółmi”⁵.

Młody człowiek musi być zmotywowany do działania, powinien kształtować w sobie nie tylko motywację zewnętrzną, ale i tę wewnętrzną. W przeciwnym razie nie będzie zdolny do stawiania sobie celów i dążenia do osiągnięcia ich z zapalem i determinacją.

⁴ Tamże.

⁵ *Motywacja uczniów – jak zachęcić do niej młodzież?* [online], <https://pieknoumyslu.com/motywacja-uczniow-zachecic-mlodziez/> [dostęp: 31.07.2022].

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

W teologii dość często pojawia się pojęcie cierpliwej wytrwałości. Oznacza ono ufnie wytrwanie w przeciwnościach i stałość w tym, co szlachetne i dobre, a co pochodzi od Boga. Wytrwałość, podobnie jak nadzieja, jest skierowana ku przyszłości. Przyszłość zawsze niesie ze sobą dozę niepewności, bo człowiek uświadamia sobie, że nie wszystko zależy od niego. Są sprawy, na które nie ma wpływu. Oczywiście, jeśli podejmowane działania są poparte rozsądnym planem, wcześniej zdobytym doświadczeniem, a nawet jakimiś osiągnięciami, tym większa istnieje szansa, że uda się zrealizować nawet najambitniejsze i najtrudniejsze przedsięwzięcia, przezwyciężając przeciwności.

Najsolidniejszym fundamentem nadziei i wytrwałości jest wiara w Boga. To ona sprawia, że wytrwałość nie wynika z lęku, ale ufnego zawierzenia Bogu. Świętego Pawła i każdego wierzącego Pan Jezus zapewnia: „Wystarczy ci mojej łaski. Moc bowiem w słabości się doskonali” (2 Kor 12,9). Święty Benedykt w *Prologu* do *Reguły* zanotował bardzo podobne pouczenie: „Jeśli niekiedy dla naprawienia błędów i zachowania miłości, tam gdzie sprawiedliwość i rozsądek tego wymagają, okażemy się nieco bardziej surowi, nie uciekaj od razu, przejęty strachem, z drogi zbawienia, bo wejść na nią można tylko ciasną bramą. Gdy będziesz postępował naprzód w życiu wspólnym i w wierze, serce ci się rozszerzy i pobiegiesz drogą przykazań Bożych z niewysłowioną słodyczą miłości”⁶.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Przy wielu okazjach wy, młodzi okazujecie, że umiecie cierpieć wraz z drugą osobą. Wystarczy zobaczyć jak wielu z was wielkodusznie poświęca się, gdy wymagają tego okoliczności. Nie ma katastrofy, trzęsienia ziemi, powodzi, które by nie powodowały, że grupy młodych wolontariuszy są gotowe do pomocy. Także wielka mobilizacja ludzi młodych, którzy chcą bronić świata stworzonego, świadczy również o waszej zdolności do usłyszenia krzyku ziemi.

Drodzy młodzi, nie pozwólcie ukraść sobie tej wrażliwości! Obyście zawsze słyszeli jęk tych, którzy cierpią; wzruszali się tymi, którzy płaczą i umierają w dzisiejszym świecie. „Pewne realia życia można zobaczyć jedynie oczami obmytymi przez łzy” (*Christus vivit*, 76). Jeśli będziecie umieli płakać z tymi,

6 Benedykt z Nursji, *Reguła*, tłum. A. Świderkówna, Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków 2010, w. 21–22.

którzy płaczą, będziecie naprawdę szczęśliwi. Wielu z waszych rówieśników nie ma szans, doświadczają przemocy, prześladowań. Niech ich rany staną się waszymi, a będziecie nieśli nadzieję w ten świat. Będziecie mogli powiedzieć swojemu bratu, swojej siostrze: „Wstań, nie jesteś sam” i sprawić, by doświadczyli, że Bóg Ojciec nas kocha, a Jezus jest Jego ręką wyciągniętą ku nam.

↑ Franciszek, *Orędzie na XXXV Światowy Dzień Młodzieży 2020 r. «Młodzieńcze, tobie mówię wstań»* (por. Łk 7,14) [online], 11.02.2020, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20200211_messaggio-giovani_2020.html [dostęp: 31.07.2022].

” Moi drodzy przyjaciele! Do was, do was należy położyć zdecydowaną zaporę demoralizacji – zaporę tym wadom społecznym, których ja tu nie będę nazywał po imieniu, ale o których wy sami doskonale wiecie. Musicie od siebie wymagać, nawet gdyby inni od was nie wymagali. Doświadczenia historyczne mówią nam o tym, ile kosztowała cały naród okresowa demoralizacja. Dzisiaj, kiedy zmagamy się o przyszły kształt naszego życia społecznego, pamiętajcie, że ten kształt zależy od tego, jaki będzie człowiek. A więc: czuwajcie!

↑ Jan Paweł II, *Rozważanie do młodzieży w czasie Apelu Jasnogórskiego*, Częstochowa, 18.06.1983, 5, w: tegoż, *Żywoł Maryi*, Wydawnictwo M, Kraków 2012, s. 184.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Ciesz się, młodzieńcze, w młodości swojej,
a serce twoje niech się rozwesela za dni młodości twojej.
I chodź drogami serca swego
i za tym, co oczy twe pociąga;
lecz wiedz, że z tego wszystkiego
będzie cię sądził Bóg!
Usuń przygnębienie ze swego serca
i oddal ból od twego ciała,
bo młodość jak zorza poranna szybko przemija.

↑ Koh 11,9-10.

” Szymon Piotr powiedział do nich: „Idę łowić ryby”. Odpowiedzieli mu: „Idziemy i my z tobą”. Wyszli więc i wsiedli do łodzi, ale tej nocy nic nie ułowili. A gdy rano zaświtało, Jezus stanął na brzegu. Jednakże uczniowie nie wiedzieli, że to był Jezus. A Jezus rzekł do nich: „Dzieci, macie coś do jedzenia?” Odpowiedzieli Mu: „Nie”. On rzekł do nich: „Zarzućcie sieć po prawej stronie łodzi, a znajdziecie”. Zarzucili więc i z powodu mnóstwa ryb nie mogli jej wyciągnąć. Powiedział więc do Piotra ów uczeń, którego Jezus miłował: „To jest Pan!”. Szymon Piotr,

usłyszawszy, że to jest Pan, przywdział na siebie wierzchnią szatę – był bowiem prawie nagi – i rzucił się w pław do jeziora. Pozostali uczniowie przyплыли łódką, ciągnąc za sobą sieć z rybami. Od brzegu bowiem nie było daleko – tylko około dwustu łokci.

↑ J 21,3-8.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

”

Prawo naturalne, obecne w sercu każdego człowieka i ustanowione przez rozum, jest uniwersalne w swoich przepisach i jego władza rozciąga się na wszystkich ludzi. Wyraża ono godność osoby i określa podstawę jej fundamentalnych praw i obowiązków: „Istnieje oczywiście prawdziwe prawo, to znaczy prawo prawego rozumu, zgodne z naturą, które znajduje się we wszystkich ludziach. Jest niezmiennie i wieczne; nakazując, wzywa nas do wypełnienia powinności, a zakazując, powstrzymuje od występków... Prawo to nie może być ani zmienione przez inne, uchylone w jakiejś swej części, ani zniesione całkowicie”.

Stosowanie prawa naturalnego jest bardzo zróżnicowane; może ono wymagać refleksji dostosowanej do wielości warunków życiowych, zależnie od miejsca, czasu i okoliczności. Niemniej jednak pośród różnorodności kultur prawo naturalne pozostaje normą łączącą ludzi między sobą i nakładającą na nich, mimo nieuniknionych różnic, wspólne zasady”.

↑ KKK 1956-1957.

V. LITERATURA

- Anolli L., *Optymizm ...skąd go brać i jak nie stracić*, tłum. K. Wilewska, Wydawnictwo Świętego Wojciecha, Poznań 2008.
- Benedykt z Nursji, *Reguła*, tłum. A. Świderkówna, Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków 2010.
- Chmielewska M., *Sposób na cholernie szczęśliwe życie*, rozm. przepr. B. Strzelczyk, P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016.
- Fitas A., *Filozof i eliksir młodości* [online], <https://filozofuj.eu/filozof-i-eliksir-mlodosci/> [dostęp: 31.07.2022].
- Franciszek, *Orędzie na XXXV Światowy Dzień Młodzieży 2020 r. «Młodzieńcze, tobie mówię wstań»* (por. Łk 7,14) [online], 11.02.2020, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20200211_messaggio-giovani_2020.html [dostęp: 31.07.2022].
- Jan Paweł II, *Rozważanie do młodzieży w czasie Apelu Jasnogórskiego*, Częstochowa, 18.06.1983, w: tegoż, *Żywot Maryi*, Wydawnictwo M, Kraków 2012, s. 180–186.
- Kaczkowski J., *Życie na pełnej petardzie. Czyli wiara, polędwica i miłość*, rozm. przepr. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2015.
- Motywacja uczniów – jak zachęcić do niej młodzież? [online], <https://piekno-umyslu.com/motywacja-uczniow-zachecic-mlodziez/> [dostęp: 31.07.2022].
- Potencjał osobisty i zawodowy – wybór ćwiczeń i testów [online], [https://wuplodz.praca.gov.pl/documents/58203/870404/Poradnik dla osób poszukujących pracy – Potencjał osobisty i zawodowy – WCAG 2.0/c9063444-2cfd-4bf-5-a6f0-c11346b23355?t=1487682610196](https://wuplodz.praca.gov.pl/documents/58203/870404/Poradnik+dla+osob+poszukujacych+pracy+-+Potencjal+osobisty+i+zawodowy+-+WCAG+2.0/c9063444-2cfd-4bf-5-a6f0-c11346b23355?t=1487682610196) [dostęp: 31.07.2022].
- Sofokles, *Antygona*, tłum. K. Morawski, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.
- Struzik Z., *Dziękujemy za wartości. Katechezy na Dzień Dzięczynienia według nauczania Jana Pawła II*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2009.
- Szczęście w życiu człowieka [online], http://teologia.wyklady.org/wyklad/1027_szczescie-w-zyciu-czlowieka_strona-2.html [dostęp: 31.07.2022].
- Twardowski J., *Ile cudów naokoło*, w: tegoż, *Od ucha do ucha czyli o uśmiechu i radości*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013, s. 45–47.

4. DIALOG MIĘDZYPOKOLENIOWY

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Relacje międzypokoleniowe stanowią fundament funkcjonowania każdego społeczeństwa. Jedną z form tych relacji jest dialog między pokoleniami, który stanowi poważne wyzwanie we współczesnej rzeczywistości. Dialog tworzy pomost w komunikacji między osobami z różnych pokoleń, w ten sposób przeciwdziała się marginalizacji i wykluczeniu pewnych grup społecznych, a w sposób szczególny seniorów.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Podjęmowanie dialogu międzypokoleniowego.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność budowania relacji z człowiekiem starszym.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Obecność starszego człowieka w moim życiu i jego wartość.
- Czego my – młodzi możemy się nauczyć od osób starszych?
- Czym jest dialog międzypokoleniowy i na czym powinien się opierać?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Starszemu człowiekowi należy się szacunek.
- Starsze pokolenie przekazuje młodszemu pokoleniu swoją wiedzę, umiejętności i doświadczenie.
- Jakość relacji międzypokoleniowych kształtuje uczucia, myśli i działania wobec innych¹.

→ ZASADY

- Staram się budować relację z moimi dziadkami i rodzicami, nawet jeśli wymaga to ode mnie wysiłku.
- Szukam kontaktu z osobami starszymi w mojej okolicy, by poznać ich historię i dać im sposobność skorzystania z mojej pomocy.
- Spotkanie z człowiekiem starszym poszerza moje horyzonty i daje wiedzę o przeszłości.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Relacja dorosłych ze swoimi rodzicami przekłada się na stosunek młodego człowieka do nich.
- Starsze osoby zajmują honorowe miejsce w życiu rodziny.
- Dialog międzypokoleniowy jest możliwy dzięki wzajemnemu szacunkowi okazywanemu między wszystkimi pokoleniami w rodzinie.

→ ZASADY

- Sprzyjam budowaniu przyjaźni i miłości między dorastającym dzieckiem a jego dziadkami.
- Angażuję młodego człowieka w pomoc dziadkom i starszym sąsiadom.
- Nie wstydzę się starszych niedołączonych i chorych rodziców.

1 Por. M. Rosochacka-Gmitrzak, A. Chabiera, *Słowo wstępne. Od konfliktu i ambiwalencji do dialogu – ku zrównoważonym i inteligentnym relacjom międzypokoleniowym*, w: *Dialog międzypokoleniowy. Między ideą a praktyką. Inspiracje*, red. t. też, wydaw. Biuro RPO, Warszawa 2013., s. 5.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Szkoła pamięta o swoich emerytowanych pracownikach: nauczycielach i pracownikach administracyjnych.
- Szkoła powinna inicjować dialog międzypokoleniowy.
- Obecność osoby starszej w życiu ucznia ma nieocenioną wartość i jest niezbędna do jego właściwego rozwoju.

→ ZASADY

- Organizuję spotkania młodzieży z osobami starszymi z okolicy: emerytowanymi nauczycielami, osobami samotnymi czy mieszkającymi w domach opieki. W ten sposób daję uczniom możliwość do nawiązania dialogu.
- Przeprowadzam lekcje na temat wartości dialogu międzypokoleniowego, zachęcając do szacunku i oddania osobom starszym.
- Emerytowana kadra nauczycielska aktywnie uczestniczy w życiu szkoły.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie zastanawiają się na lekcji, w jaki sposób ich wiedza i umiejętności mogą pomóc osobom starszym (np. obsługa urządzeń elektronicznych: komputera czy telefonu). Uczniowie biorą udział w konkursie *Archiwum Wspomnień*, którego celem jest utrwalenie świadectw osób starszych z najbliższej okolicy. Klasa, po zapoznaniu się z regulaminem konkursu, szuka w swojej okolicy osób spełniających kryteria konkursowe. Uczniowie podzieleni na grupy przygotowują się do wywiadów i przeprowadzają je. Przed wysłaniem prac konkursowych można w klasie przesłuchać nagrane wywiady i omówić je na lekcji.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młódzież nie unika kontaktów z osobami starszymi. Chętnie udziela niezbędnej pomocy i korzysta z życiowego doświadczenia osób starszych, prosząc o radę. Relacje międzypokoleniowe są pogłębione i szczere. Odwiedziny u dziadków stają się wyczekiwany i radosnym czasem, a nie przykrym obowiązkiem. W domu rodzinnym panuje atmosfera otwartości i dialogu, co sprzyja podtrzymywaniu naturalnych więzi międzypokoleniowych.

1.10. ZAGROŻENIA

Młody człowiek nie szanuje osób starszych i nie znajduje wartości w spotkaniu z nimi. Starsze osoby czują się samotne, mimo że posiadają rodzinę. Relacje międzypokoleniowe są powierzchowne i interesowne. Nie tworzą się więzi między pokoleniami, które stają się wobec siebie wrogie i nieufne.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

CHMURY

”

ODRZYKOŃ

Otóż gdzieś mi przerwał mowę,
wracam do przedmiotu mego;
I pytanie pierwsze zadam:
czy mnie biłeś, gdym był dzieckiem?

WYKRĘTOWIC

Oczywiście, lecz przez miłość
i przezorność...

ODRZYKOŃ

Więc mów zaraz,
Czy nie słuszna, bym ja ciebie
obił również przez tę miłość,
Skoro bicie już dowodem
jest miłości – wedle ciebie?
Czyliż ma być wolne może
od plag chłosty ciało twoje,
Moje zasie nie? A jednak
jam się również wolnym zrodził!
Płaczą dziatki, biorąc chłostę:

czemu nie ma płakać ojciec?
Powiesz mi, że podług ciebie,
taki jest przywilej dzieci.
Ja zaś twierdzę, że staruszek,
przebóg, to podwójne dziecko!
Przeto rzecz słuszniejsza karcić
starych ostrzej niżli młodych,
Zwłaszcza, że w podeszłym wieku
wcale nie przystoi grzeszyć!

WYKRĘTOWIC

Lecz na całym świecie nie ma
takich praw, by ojców bito!

ODRZYKOŃ

Czyż to nie był człowiek taki,
jakoś ty jest, jakom ja jest,
Który prawa nadał ongi,
przodków słowem przekonawszy?
Czyż nie wolno i mnie nadać
praw najnowszych, by w przyszłości
Mogli w odwet bić do woli
rodzicieli swych synowie?
Jednak, ile batów wzięlim,
nim to nowe prawo stanie,
Odpuścimy ojcom z łaski
i skwitujem porachunki.
Patrzaj acan na koguty
i na inną wszechżywną,
Jak ścigają, bijąc ojców!
Aza różnią się czym od nas?
Przebóg, chyba tym, że ustaw na tablicach nie gryzmoła!

WYKRĘTOWIC

Czemuż tedy, gdy koguty
naśladujesz w każdej sprawie,
Nie żresz z nimi na gnoisku
i na płocie nie śpisz, siedząc?

ODRZYKOŃ

To nie jedno, panie miły!
Tak Sokrates nie powiada.

WYKRĘTOWIC

Wobec tego nie bij ojca,
bo sam na się bicz ukręcisz!

ODRZYKOŃ

Jak to mniemasz?

WYKRĘTOWIC

Skoro ciebie,
jako ojciec prawnie karzę,
Tak ty, gdy mieć będziesz syna...

↑ Arystofanes, *Chmury*, tłum. E.Ż. Cięglewicz, wydaw. Fundacja Nowoczesna Polska, Kraków 1907, s. 87-88.

KOMENTARZ

Głównym wątkiem *Chmury* Arystofanesa jest edukacja i jej smutne konsekwencje. Wieśniak Wykrętowic (Strepsjades), który popadł w długi za sprawą syna, interesującego się wyścigami konnymi, udaje się do „pomysłowni” Sokratesa, by nauczyć się sztuczek prawniczych. Gdy zostaje stamtąd wyrzucony jako niezdolny do nauki, wysyła tam syna. Ten zdobywa potrzebną wiedzę, przyswajając sobie jednocześnie niemoralne poglądy nauczyciela. Ujawniają się one, gdy nie tylko bije ojca, ale także gdy podejmuje się udowodnić, że czyni słusznie. Zrozpaczony Wykrętowic w akcie zemsty podpala sokratejską szkołę.

Powiada się, że komedia Arystofanesa pośrednio doprowadziła do skazania Sokratesa na śmierć. Został bowiem w niej przedstawiony jako bezbożny nauczyciel-sofista, szkolący uczniów w sztuce wygrywania dyskusji i spraw sądowych za pomocą nieuczciwych argumentów. Taki sposób przedstawienia nowych trendów filozoficznych miał na celu obronę dawnych wzorców wychowawczych, a wyśmianie i zniszczenie nowych wykluwających się poglądów.

Omawiając tę wartość, warto odwołać się do własnych doświadczeń uczniów. Ich relacji z dorosłymi. Czy wszystko, co dawne jest złe? A wszystko, co nowoczesne dobre? Zachęćmy uczniów, stawiając pytania, do dyskusji na temat wartości dialogu międzypokoleniowego.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Istnieje w filozofii taki kierunek, który nazywa się filozofią dialogu lub spotkania. Głównym celem filozofii dialogu jest refleksja nad komunikacją między ludźmi, komunikacją człowieka z Bogiem oraz światem. „W filozofii dialogu spotkanie ma charakter nie dającego się przewidzieć wydarzenia, a prawda wyraża się w mowie i słuchaniu (metafora słowa), a nie oczywistości widzenia (metafora światła)”². Powstała jako krytyczna odpowiedź na nowożytną filozofię subiektywności (od R. Descartes’a do G.W.F. Hegla), jak i nowożytny materializm. Podstawą tego kierunku filozoficznego była biblijna koncepcja człowieka, a jej przedstawiciele wywodzili się zarówno ze środowiska żydowskiego (H. Cohen, F. Rosenzweig, H. Ehrenberg, E. Rosenstock-Huessy, M. Buber, E. Levinas, A.J. Heschel), katolickiego (F. Ebner, G. Marcel), jak i protestanckiego (F. Gogarten, D. Bonhoeffer). Polskim przedstawicielem filozofii dialogu był ks. Józef Tischner, który rozwijał w swojej twórczości główne założenia tego kierunku filozoficznego³.

„Najczęściej dialog kojarzony jest po prostu z rozmową, ale to coś więcej. Można rzec, że dialog to taka interakcja czy spotkanie, podczas którego ludzie wzajemnie się słuchają, każdy ma prawo do wypowiedzenia własnego zdania, traktujemy się po partnersku, czujemy się współodpowiedzialni za współtworzenie dobrej atmosfery, staramy się zawieszać własne racje i przekonania, otwierając drogę na wzajemne rozumienie się i uczenie. Filozoficznie dialog idzie dalej i mówi po prostu, nieco upraszczając, o byciu człowieka dla człowieka. W tym znaczeniu możliwy jest także dialog bez słów. Wystarczy właśnie zauważyć drugą osobę i być dla niej tu i teraz, całym sobą”⁴.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

„Nie da się jednak zrozumieć relacji międzypokoleniowych bez szerszego uwzględnienia współczesnych przemian społeczno-kulturowych. To, co odróżnia dzisiejsze pokolenie od generacji wcześniejszych to niewątpliwie rosnąca, dominująca rola młodych w wielu obszarach życia społecznego, kulturowego

² T. Gadacz, *Filozofia dialogu* [online], „Encyklopedia PWN”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/filozofia-dialogu;3901005.html> [dostęp: 31.07.2022].

³ Zob. tamże.

⁴ I. Kozieja-Grabowska, *Solidarność i dialog międzypokoleniowy – recepta na dobre i gorsze czasy #POKOLENIA 18* [online], <https://cam.waw.pl/pokolenia/artykul/solidarnosc-i-dialog-miedzypokoleniowy-recepta-na-dobre-i-gorsze-czasy-pokolenia-18/> [dostęp: 31.07.2022].

i ekonomicznego”⁵. Dzieje się tak dlatego, że szybko postępujący rozwój techniki, rewolucja informatyczna, intensywny rozwój środków masowego przekazu oraz szeroki dostęp do informacji odsunął starsze pokolenie od pełnionej do tej pory roli – autorytetu bezwarunkowego przekazującego jedyne słuszne prawdy, opinie i przekonania⁶. Dla młodych istotniejsi stali się rówieśnicy oraz przekaz medialny. „W ten sposób zmienił się gwałtownie balans władzy między pokoleniami. W wielu obszarach, takich jak nowe media, moda, czas wolny, konsumpcja, technika, to młode pokolenie uzyskało pozycję ekspertów”⁷.

Stres, coraz to nowe techniki komunikacji, tempo życia, szybko postępujące zmiany we współczesnym świecie paradoksalnie nie sprzyjają komunikacji, a wręcz ją zagłuszają i utrudniają. Tak też dzieje się między pokoleniami. Łatwiej jest porozumieć się z rówieśnikami, a trudniej z ludźmi dużo młodszymi lub starszymi, którzy mówią jakby innym językiem, mają inne wartości. Ponieważ żyjemy w szybko zmieniającym się świecie, dialog to sprawa każdego z nas. Dlatego zadaniem rodziców i szkoły jest uczyć młodego człowieka umiejętności komunikacji, wzajemnego zrozumienia i słuchania, bo nabierają one coraz większego znaczenia. Każdy podmiot wychowujący może mieć wkład w kształtowanie partnerskiej relacji mistrz–uczeń.

5 E. Wiśniewska, *Starsi i młodzi w dialogu międzypokoleniowym*, „Społeczeństwo. Edukacja. Język” 2017, t. 6, s. 28.

6 Zob. tamże, s. 29.

7 Tamże.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Potrzeba dialogu międzypokoleniowego wynika ze skomplikowanych i szybko postępujących przemian we współczesnym świecie, zwłaszcza zaś z trudności komunikacyjnych między pokoleniami. Nadmierna ilość napływających wszystkimi kanałami komunikacyjnymi informacji nie pomaga. Dialog międzypokoleniowy, zdaniem Ewy Wiśniewskiej, to sprawa nas wszystkich i każdego z osobna, gdyż właściwe interpretowanie świata i rozumienie siebie nie jest możliwe bez spotkań międzypokoleniowych⁸.

Relacje międzypokoleniowe nie są tylko formą umowy społecznej, ale także podlegają wielu normom. Dlatego należy kształtować relacje międzypokoleniowe, „tak aby stworzyć prawdziwie dialogowy kontekst wspólnego działania, oparty na zrozumieniu potrzeb osób przynależących do różnych pokoleń. Należy zatem zmierzać do tego, by dialog międzypokoleniowy stał się rzeczywistym działaniem, a nie jedynie postulatem w literaturze przedmiotu. Istotne jest, by stwarzać okazje do spotkań, by dzielić się między sobą własnym sposobem postrzegania świata, preferowanymi wartościami, kulturą, tradycją (Zych 2007). Zdaniem Leona Dyczewskiego (1994), społeczeństwo – nawet najbardziej nastawione na nowoczesność – nie może się obyć bez ludzi starszych”⁹.

8 E. Wiśniewska, *Starsi i młodzi*, dz. cyt., s. 28.

9 G. Czapiewska, *Dialog międzypokoleniowy a aktywizacja społeczna osób starszych w środowisku wiejskim*, „Wieś i Rolnictwo” 2019, nr 4 (185), s. 180.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Każdy dialog, żeby był szczery wymaga zaufania między rozmówcami. Dialog międzypokoleniowy dokonuje się pomiędzy ludźmi w różnym wieku, mającymi różne doświadczenia życiowe, inny poziom wiedzy i umiejętności. Te różnice mogą pomóc w komunikacji między pokoleniami, ale mogą też spowodować szereg nieporozumień. Dodatkowym źródłem napięć w relacjach ludzi z różnych pokoleń może być brak wiedzy na temat życia drugiej osoby, a także brak otwartości na zmiany czy zwyczajnie brak cierpliwości do drugiego człowieka¹⁰. W budowaniu pomostów między pokoleniami nie pomaga obecna od kilku lat w społeczeństwach całego świata izolacja i dystans społeczny. Starsze pokolenie skutecznie zostało wyizolowane z życia społecznego, w imię troski o zdrowie i ochronę przed zakażeniem. Przestrzega przed tym papież Franciszek: „Każdy szczery dialog, choć nie jest pozbawiony słusznej i pozytywnej dialektyki, zawsze wymaga podstawowego zaufania między rozmówcami. Musimy powrócić do tego wzajemnego zaufania i je odzyskać! Obecny kryzys sanitarny spotęgował u wszystkich poczucie osamotnienia i wycofania się w głąb siebie. Samotności osób starszych towarzyszy u młodych poczucie bezsilności i brak wspólnego pomysłu na przyszłość. Ten kryzys jest z pewnością bolesny. Ale może też w nim wyrazić się to, co w ludziach najlepsze. Podczas pandemii widzieliśmy bowiem na całym świecie wielkoduszne świadectwa współczucia, dzielenia się i solidarności”¹¹.

Dalej w swoim orędziu na 55. Światowy Dzień Pokoju papież podaje czym jest prawdziwy dialog: „Dialog oznacza słuchanie siebie nawzajem, konfrontowanie się, zgadzanie się i podążanie razem. Wspieranie tego wszystkiego między pokoleniami oznacza spulchnianie twardej i jałowej gleby konfliktu i odrzucenia, aby uprawiać tam nasiona trwałego i wspólnego pokoju”¹².

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Młody człowiek jest wrażliwy na prawdę, sprawiedliwość, piękno, na inne wartości duchowe. Młody człowiek pragnie odnaleźć siebie samego, dlatego szuka,

10 Zob. A. Małyska, *O pożytkach dialogu międzypokoleniowego w rodzinie i społeczeństwie*, „Fides et Ratio” 2020, t. 42, nr 2, s. 137.

11 Franciszek, *Orędzie na 55. ŚDP. Dialog międzypokoleniowy, edukacja, praca: narzędziami budowania trwałego pokoju* [online], 1.01.2022, „Libreria Editrice Vaticana”, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/peace/documents/20211208-messaggio-55giornatamondiale-pace2022.html> [dostęp: 31.07.2022].

12 Tamże.

czasem burzliwie szuka, prawdziwych wartości i ceni tych ludzi, którzy ich nauczają i według nich żyją. Któż z nas nie miał w życiu i nie wspomina z wdzięcznością takiego człowieka: kapłana, nauczyciela, profesora lub przyjaciela, który umiał odsłonić nam nowy świat wartości i wzbudzić dla niego trwały entuzjazm, czy nawet nadać cały kierunek życiu? W naszym świecie, w świecie wielorakiego postępu i rozwoju, ale i dominującego materializmu, młodzież szuka oparcia w Kościele, który kształtuje wiarę i ukazuje horyzonty chrześcijańskiego humanizmu.

↑ Jan Paweł II, *Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów*, Włocławek, 6.06.1991, „L'Osservatore Romano” 1991, nr 6, 5.

”

Porzućmy uprzedzenia i stereotypy. Pierwszym krokiem w kierunku słuchania jest uwolnienie naszych umysłów i serc od uprzedzeń i stereotypów: kiedy myślimy, że już wiemy kim jest inny, czego chce, wtedy trudno nam naprawdę wysłuchać go poważnie. Relacje międzypokoleniowe są terenem, w którym uprzedzenia i stereotypy zakorzeniają się z przysłowiową łatwością tak bardzo, że często nawet nie zdajemy sobie z tego sprawy. Młodzi ludzie mają pokusę, aby uważać dorosłych za anachronicznych. Dorośli mają pokusę, by uważać młodych za niedoświadczonych, sądzić że wiedzą, jacy są, a zwłaszcza, jacy powinni być i jak powinni się zachowywać. Wszystko to może być potężną przeszkodą w dialogu i spotkaniu między pokoleniami. Większość tu obecnych nie należy do pokolenia ludzi młodych, a więc jest jasne, że musimy zwracać uwagę przede wszystkim na groźbę mówienia o młodych, wychodząc ze zdezaktualizowanych już kategorii i schematów mentalnych. Jeśli uda nam się uniknąć tego ryzyka, to przyczynimy się do umożliwienia przymierza między pokoleniami. Dorośli powinni przezwyciężyć pokusę niedoceniań umiejętności ludzi młodych i osądzania ich negatywnie. [...] Natomiast młodzi powinni przezwyciężyć pokusę niesłuchania dorosłych i uważania starszych za „starocie, minione i nudne”, zapominając, że chęć zaczynania zawsze od zera jest głupotą, tak jakby życie zaczęło się dopiero wraz z każdym z nich. W istocie osoby starsze, pomimo swojej fizycznej słabości pozostają zawsze pamięcią naszego człowieczeństwa, korzeniami naszego społeczeństwa, „puls” naszej cywilizacji. Pogardzanie nimi, wyrzucanie ich, zamykanie w odosobnionych rezerwach lub lekceważenie ich jest oznaką poddania się mentalności świata, który pożera nasze domy od wewnątrz. Lekceważenie skarbu doświadczeń, które każde pokolenie dziedziczy i przekazuje następnemu jest aktem samozniszczenia.

↑ Franciszek, *Discorso del Santo Padre Francesco All'inizio del Sinodo Dedicato ai Giovani* [online], Mercoledì, 3.10.2018, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2018/october/documents/papa-francesco_20181003_apertura-sinodo.html [dostęp: 31.07.2022].

4.3. PISMO ŚWIĘTE

”

Czynem i słowem czcij ojca swego,
 aby spoczęło na tobie jego błogosławieństwo.
 Albowiem błogosławieństwo ojca umacnia domy dzieci,
 a przekleństwo matki wywraca fundamenty.
 Nie przechwalaj się niesławą swego ojca,
 albowiem niesława ojca nie jest dla ciebie chwałą.
 Chwała bowiem człowieka płynie ze czci ojca,
 a matka w niesławie jest ujmą dla dzieci.
 Synu, wspomagaj swego ojca w starości,
 nie zasmucaj go w jego życiu.
 A jeśliby nawet rozum stracił, miej wyrozumiałość,
 nie pogardzaj nim, choć jesteś w pełni sił.
 Miłosierdzie względem ojca nie pójdzie w zapomnienie,
 w miejsce grzechów zamieszka u ciebie.
 W dzień twego ucisku wspomni się o tobie,
 jak szron w piękną pogodę, tak rozpułną się twoje grzechy.

Kto porzuca ojca swego, jest jak bluźnierca,
a przeklęty przez Pana, kto pobudza do gniewu swą matkę.

↑ Syr 3,8-16.

„A szły z Nim wielkie tłumy. On odwrócił się i rzekł do nich: „Jeśli ktoś przychodzi do Mnie, a nie ma w nienawiści swego ojca i matki, żony i dzieci, braci i sióstr, nadto i siebie samego, nie może być moim uczniem. Kto nie dźwiga swego krzyża, a idzie za Mną, ten nie może być moim uczniem”.

↑ Łk 14,25-27.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

„Człowiek, przychodząc na świat, nie posiada tego wszystkiego, co jest konieczne do rozwoju życia cielesnego i duchowego. Potrzebuje innych. Pojawiają się różnice związane z wiekiem, możliwościami fizycznymi, zdolnościami umysłowymi lub moralnymi, wymianą, z której każdy mógł korzystać, oraz z podziałem bogactw. „Talenty” nie zostały równo rozdzielone.

↑ KKK 1936.

V. LITERATURA

Arystofanes, *Chmury*, tłum. E.Ż. Cięglewicz, wydaw. Fundacja Nowoczesna Polska, Kraków 1907.

Czapiewska G., *Dialog międzypokoleniowy a aktywizacja społeczna osób starszych w środowisku wiejskim*, „Wieś i Rolnictwo” 2019, nr 4 (185), s. 165–185.

Franciszek, *Discorso del Santo Padre Francesco All’inizio del Sinodo Dedicato ai Giovani* [online], Mercoledì, 3.10.2018, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2018/october/documents/papa-francesco_20181003_apertura-sinodo.html [dostęp: 31.07.2022].

Franciszek, *Orędzie na 55. ŚDP. Dialog międzypokoleniowy, edukacja, praca: narzędziami budowania trwałego pokoju* [online], 1.01.2022, „Libreria Editrice Vaticana”, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/peace/documents/20211208-messaggio-55giornatamondiale-pace2022.html> [dostęp: 31.07.2022].

Gadacz T., *Filozofia dialogu* [online], „Encyklopedia PWN”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/filozofia-dialogu;3901005.html> [dostęp: 31.07.2022].

Jan Paweł II, *Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów*, Włocławek, 6.06.1991, „L'Osservatore Romano” 1991, nr 6, s. 5–6.

Kozieja-Grabowska I., *Solidarność i dialog międzypokoleniowy – recepta na dobre i gorsze czasy* #POKOLENIA 18 [online], <https://cam.waw.pl/pokolenia/artukul/solidarnosc-i-dialog-miedzypokoleniowy-recepta-na-dobre-i-gorsze-czasy-pokolenia-18/> [dostęp: 31.07.2022].

Małyska A., *O pożytkach dialogu międzypokoleniowego w rodzinie i społeczeństwie*, „Fides et Ratio” 2020, t. 42, nr 2, s. 136–150.

Rosochacka-Gmitrzak M., Chabiera A., *Słowo wstępne. Od konfliktu i ambiwalencji do dialogu – ku zrównoważonym i inteligentnym relacjom międzypokoleniowym*, w: *Dialog międzypokoleniowy. Między ideą a praktyką. Inspiracje*, red. t. też, wydaw. Biuro RPO, Warszawa 2013, s. 5–10.

Wiśniewska E., *Starsi i młodzi w dialogu międzypokoleniowym*, „Społeczeństwo. Edukacja. Język” 2017, t. 6, s. 27–47.

5. SZTUKA PRZEMAWIANIA I SKUTECZNA KOMUNIKACJA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Według Arystotelesa retoryka to narzędzie służące skutecznej komunikacji między ludźmi. Pomaga również w poznaniu natury człowieka i otaczającego świata. Sztuka przemawiania wymaga od mówiącego znajomości zasad logicznego myślenia, sposobów wpływania na słuchaczy oraz umiejętności wyciągania wniosków. Aby skutecznie przekonać słuchaczy do swoich racji trzeba umiejętnie dobierać argumenty, które są wynikiem obserwacji rzeczywistości i znajomości ludzkich uczuć. Filozof uważał, że trzeba być uczciwym mówcą, to znaczy trzeba mówić tak, by słuchający odbierali mowę jako osobę uczciwą.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność porozumiewania się z ludźmi.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność nawiązania głębokich relacji z drugim człowiekiem. Sztuka przemawiania na forum grupy.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Zasady skutecznej komunikacji.
- Reguły retoryki – sztuki przemawiania.
- Trudności w porozumiewaniu się z dorosłymi.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Wzajemna akceptacja i zrozumienie pozwalają na skuteczną komunikację.
- Sztuka przemawiania to umiejętność, którą należy ćwiczyć.
- Komunikacja wymaga otwarcia się na drugiego człowieka.

→ ZASADY

- Uczę się zasad sztuki przemawiania i chętnie ćwiczę swoje umiejętności.
- Nie unikam ustnych wypowiedzi w klasie, każdą sposobność do zabrania głosu wykorzystuję by się uczyć.
- Szanuję swoich kolegów i staram się ich uważnie słuchać.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Dom rodzinny stwarza bezpieczną przestrzeń do nauki skutecznej komunikacji.
- Dbłość o poprawność i piękno słownictwa używanego przez domowników.
- Pielęgnowanie tradycji rodzinnych i kultury ojczystej stanowi fundament retoryki.

→ ZASADY

- Przemawiam podczas uroczystości rodzinnych i zachęcam do tego dziecko.
- Dbam o poprawność i piękno języka w domu.
- Zachęcam dziecko do nauki języka i ćwiczenia wystąpień publicznych przed rodziną.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Atmosfera akceptacji i przyjaźni w szkole pomaga uczniom zdobywać umiejętności sztuki komunikacji.
- Oczekiwania wobec uczniów komunikowane są w sposób zrozumiały dla nich.
- Nauczyciele wykazują się umiejętnością skutecznej komunikacji.

→ ZASADY

- Dbam o przyjazną atmosferę w klasie, która sprzyja publicznym wypowiedziom uczniów.
- Rozmawiam z uczniami i poznaję ich potrzeby.
- Zachęcam uczniów do dbałości o kulturę języka.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Sztuka przemawiania wymaga wielu ćwiczeń dobranych w zależności od słuchaczy. Prosty ćwiczeniem, które można przeprowadzić w klasie jest ćwiczenie z uczniami krótkich wystąpień. Można to zrobić w następujący sposób. Uczniowie dobierają się w pary. Każdy z nich ma kartkę i długopis. Przez piętnaście minut uczniowie zapisują na kartce krótkie przemówienie, kierując się następującymi zasadami: wstęp (1-2 zdania zapowiedzenia czego będzie dotyczyła mowa); rozwinięcie (następnie 5-6 zdań rozwinięcia tematu); Podsumowanie (na koniec znowu w 1-2 zdaniach należy przypomnieć o czym się mówiło).

Po przygotowaniu przemowy uczniowie w swoich parach prezentują swoje wypowiedzi. Podsumowanie efektów ćwiczenia odbywa się na forum całej klasy.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzi ludzie w spotkaniu z rówieśnikami rozwijają umiejętności komunikowania się, uczą się wrażliwości na innych i ich potrzeby. Chętnie podejmują się wystąpień publicznych podczas szkolnych apelów. Bez lęku zabierają głos podczas lekcji, ponieważ potrafią tworzyć zwięzłe wypowiedzi.

1.10. ZAGROŻENIA

Uczniowie nie znają zasad ojczystego języka. Odczuwają lęk przed zabieraniem głosu. Stres ich paraliżuje i nie potrafią w sposób zrozumiały przekazać swojej wiedzy podczas ustnej odpowiedzi. Tracą pewność siebie i unikają wypowiedzi ustnych i zabierania głosu. Czują się nierozumiani i nie rozumieją innych.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

RETORYKA

Byłoby [...] niedorzecznością utrzymywać, że przynosi człowiekowi wstyd, jeśli nie potrafi on bronić się przy użyciu siły swego ciała, a nie przynosi mu wstydu, gdy nie potrafi tego uczynić dzięki sile argumentów, co przecież bardziej przystoi człowiekowi niż użycie siły. Natomiast zarzut, że można komuś wyrządzić wielką krzywdę, posługując się złośliwie potęgą wymowy, można by postawić również wszystkim innym dobrom z wyjątkiem cnoty, i to dobrom najbardziej pożytecznym, takim jak: zdrowie, siła, bogactwo, umiejętność dowodzenia woj- skiem. Ich uczciwe wykorzystanie może przecież przynieść najwyższy pożytek, nieuczciwe natomiast – najbardziej zaszkodzić. [...]

Przyjmijmy zatem, że retoryka jest to umiejętność metodycznego odkrywania tego, co w odniesieniu do każdego przedmiotu może być przekonywające. Takiego zadania nie spełnia żadna inna sztuka. Każda z nich może bowiem pouczać i przekonywać wyłącznie w zakresie jej własnego przedmiotu: sztuka lekarska w zakresie zdrowia i choroby, geometria w zakresie właściwości miar, arytmetyka w zakresie stosunków liczbowych, a podobnie również wszystkie inne sztuki i nauki. Tylko retoryka zdaje się być umiejętnością odkrywania w każdym – można powiedzieć – przypadku tego, co przekonywające, i dlatego właśnie mówimy, że jako sztuka nie ogranicza się do jednego, określonego rodzaju przedmiotów.

↑ Arystoteles, *Retoryka*, tłum. H. Podbielski, cyt. za: M. Chmiel, A. Cisowska, J. Kościerzyńska, H. Kusy, A. Wróblewska, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum*. 1, cz. 1, wydaw. Nowa Era, Warszawa 2019, s. 73.

KOMENTARZ

Arystoteles uważał, że retoryka to narzędzie służące skutecznej komunikacji między ludźmi, ale pomaga również w poznaniu natury człowieka i otaczającego świata. Według filozofa sztuka przemawiania wymaga od mówiącego znajomości zasad logicznego myślenia, wyciągania wniosków, sposobów wpływania na słuchaczy. Jednak, aby skutecznie przekonać do swoich racji trzeba umiejętnie dobierać argumenty, które z kolei poparte są obserwacją rzeczywistości i znajomością ludzkich uczuć. Co istotne trzeba być uczciwym mówcą, to znaczy trzeba mówić tak, by słuchający odbierali mówcę jako osobę uczciwą.

Dzieło Arystotelesa ukazuje retorykę jako wysiłek intelektualny, który pozwala uzyskać zamierzony cel poprzez dobranie odpowiednich środków językowych. Autor *Retoryki* podkreślał, że celem mówcy powinno być skuteczne działanie dla dobra wspólnego, a nie manipulowanie słuchaczem by osiągnąć własne korzyści. Również współcześnie znajomość zasad retoryki jest przydatną umiejętnością, choćby po to by przekonać rozmówcę do swoich racji. Warto przy omawianiu tej wartości zachęcić młodzież do poznawania języka ojczystego, nabywania umiejętności skutecznej komunikacji i sztuki przemawiania.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

„W ujęciu Arystotelesa, który swoje dzieło zatytułował «*Techne rhetorike*» (czyli «sztuka wymowy») i umieścił obok «*Poetyki*» – wskazując na związek obu teorii – retoryka normowała prozę, podczas gdy poetyka formułowała odpowiednie zasady wobec wierszowanej liryki, epiki i sztuki dramatycznej. Najważniejszą funkcją figur retorycznych była sztuka perswazji, a więc doboru argumentów przez mówcę w celu przekonania słuchaczy do określonej tezy i skłonienia ich do działania”¹. Zadaniem przemawiającego – retora było kształtowanie poglądów słuchających go tak, by „osiągnąć zgodę co do pożądaných przez niego działań”². Jednak, aby uniknąć manipulacji odbiorcy powinni znać techniki retoryczne, które od średniowiecza były nauczane na podstawowym poziomie (*trivium* obejmowało studium trzech przedmiotów: gramatyki, retoryki i dialektyki). Chronić słuchaczy miało też właściwe wychowanie retora, na uczciwego obywatela, który działa w interesie dobra społecznego. „Działalność retora

1 I. Szczepankowska, *Retoryka – konotacje pojęcia we współczesnej publicystyce i w naukach humanistycznych*, „Białostockie Archiwum Językowe” 2002, nr 21, s. 158.

2 Tamże.

miała sens właściwie tylko w społeczeństwie będącym pewną formą demokracji, tj. umożliwiającym wolnym podmiotom swobodne wyrażanie swoich opinii, które dotyczyły przede wszystkim tego, co jest słuszne z punktu widzenia interesu powszechnego”³. Warto uczniom przypominać te ponadczasowe zasady, którymi powinna się kierować sztuka przemawiania i dobra komunikacja.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Skuteczna komunikacja jest istotnym elementem wychowania i podstawą dobrej edukacji. Działania dydaktyczno-wychowawcze powinny koncentrować swoją uwagę na komunikacji pomiędzy nauczycielem a uczniem, ponieważ relacja między wychowawcą i wychowankiem stanowi istotny element funkcjonowania szkoły. Nieumiejętna komunikacja w relacjach tych podmiotów niejednokrotnie jest przyczyną konfliktów w szkole i powstawania wielu zagrożeń na terenie szkoły i poza nią. Trudności w komunikacji mają też wpływ na nieskuteczne rozwiązywanie problemów, które już istnieją w środowisku szkolnym. Dlatego zadaniem wychowania jest uwrażliwianie na zależność pomiędzy komunikowaniem w relacjach nauczyciel–uczeń a powstawaniem sytuacji kryzysowych w szkole⁴.

³ Tamże, s. 159.

⁴ Zob. W. Welskop, *Komunikacja w relacji nauczyciel – uczeń a występowanie sytuacji kryzysowych w szkole* [online], s. 166, [https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/5845/W.Welskop – Komunikacja w relacji nauczyciel-uczeń a występowanie sytuacji kryzysowych w szkole.pdf1.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/5845/W.Welskop%20-%20Komunikacja%20w%20relacji%20nauczyciel-uczen%20a%20wystepowanie%20sytuacji%20kryzysowych%20w%20szkole.pdf?sequence=1&isAllowed=y) [dostęp: 31.07.2022].

Aby skutecznie się komunikować, by celem dialogu było wychodzenie z trudnych sytuacji, nauczyciel powinien przede wszystkim zamienić język nieakceptacji na język akceptacji. Jeśli pedagog zaakceptuje swojego rozmówcę, wytworzy tym samym sprzyjające warunki do dalszej komunikacji, dzięki której będzie można dokonywać konstruktywnych zmian i uczyć się rozwiązywać problemy. Nie należy również zapominać o znaczeniu komunikacji niewerbalnej i o tym, że komunikaty pozajęzykowe w relacjach pomiędzy nauczycielem a uczniem nie są jednostronne. Nie tylko nauczyciel bowiem uczestniczy w dialogu i jest nadawcą w procesie komunikacji, równie ważne są sygnały niewerbalne ze strony ucznia, które niejednokrotnie mogą być ostrzeżeniem przed pojawieniem się zagrożenia. Skuteczne komunikowanie powinno wyprzedzać sytuacje o charakterze kryzysowym⁵.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Każdy człowiek, każdego dnia porozumiewa się z wieloma osobami. Nikt przecież nie zastanawia się na co dzień w jaki sposób się komunikuje. Często wydaje nam się, że to jest sprawa tak oczywista: my mówimy, a nasz rozmówca rozumie nasz komunikat tak, jak sobie tego życzymy. Problemy pojawiają się dopiero wtedy, gdy popadamy w tarapaty z powodu tego, co powiedzieliśmy.

⁵ Tamże, s. 173.

Okazuje się, że zostaliśmy niewłaściwie zrozumiani, a nasz rozmówca czuje się urażony. Dopiero w takich sytuacjach dociera do nas, że właściwa komunikacja jest sztuką, a jej nauka jest niezbędna do tego, by być właściwie zrozumianym. Psychologowie już w latach sześćdziesiątych XX wieku zajęli się padaniem komunikacji interpersonalnej. „Zwrócili oni uwagę na związek między procesem porozumiewania się ludzi a możliwością zaspakajania ważnych dla nich potrzeb (bliskości, przynależności, bezpieczeństwa itd.). Uznali komunikowanie się za ważną umiejętność społeczną, którą należy rozwijać i doskonalić.

Komunikowanie się (z łaciny *communicatio* – rozmowa, wymiana, łączność) definiuje się jako proces, podczas którego ludzie dążą do dzielenia się znaczeniami za pośrednictwem symbolicznych (dźwięki, litery, słowa) informacji (komunikatów). Najprostszy model komunikowania się polega na przekazywaniu przez nadawcę komunikatu (werbalnego lub niewerbalnego) i odebraniu go przez odbiorcę”⁶.

Komunikacja jest skuteczna tylko wtedy, gdy odbiorca zrozumie przekaz jaki zamierzał mu przekazać nadawca komunikatu. Dobra komunikacja zakłada, że informacja przekazywana przez rozmówcę wyraża jego intencje, a słuchający – odbiorca interpretuje przekaz zgodnie z zamiarami nadawcy. Należy również pamiętać, że na komunikację wpływają również potrzeby, oczekiwania, postawy, ale również odbiór i reakcja naszego rozmówcy, na nasz komunikat⁷. Oprócz tych wymienionych występują inne bariery komunikacyjne i zakłócenia. Pamiętać jednak należy po pierwsze, że komunikowanie się jest sztuką, której można się nauczyć, a po drugie, że w sztuce porozumiewania się dużą rolę odgrywa umiejętność słuchania. Zatem słuchajmy się.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

„W Kościele od zawsze istniały różne teologie w pełni uprawomocnione i ortodoksyjne. Już sam Nowy Testament ukazuje nam różnorodność teologii (inna jest teologia Ewangelii synoptycznych – czyli Ewangelii świętych Łukasza, Mateusza i Marka – inna świętego Jana, jeszcze inna pism Pawłowych czy listów pasterskich). Cztery Ewangelie w różny sposób rozkładają akcenty, każdy z ewangelistów inaczej przedstawia osobę Jezusa i Jego dzieło zbawcze. Nie można jednak oskarżać synoptyków o to, że negują bóstwo Jezusa, gdyż nie

6 S. Kluczyńska, *O sztuce porozumiewania się*, „Niebieska Linia” 2003, nr 2, s. 9.

7 Zob. tamże, s. 10.

wskazują na preegzystencję Słowa w taki sam sposób, jak to czyni święty Jan w Prologu. W okresie wczesnochrześcijańskim istnieje teologia antiocheńska, aleksandryjska, afrykańska, rzymska... Pomiędzy poszczególnymi szkołami często dochodziło do silnych kontrowersji. Spory te stawały się okazją do zwoływania soborów i wspólnego wypracowania doktryny”⁸.

Przedstawione wyżej argumenty świadczą o otwartości Kościoła na wielokulturowość i różnorodność interpretacji tego samego Misterium. Można wręcz powiedzieć, że katolickość Kościoła wyraża się najpełniej w Jego powszechności i uniwersalizmie. Jan Paweł II w czasie swojego pontyfikatu na stałe wprowadził do języka Kościoła słowo „inkulturacja”. Podkreślał to przede wszystkim w czasie swoich rozlicznych pielgrzymek do różnych najodleglejszych zakątków świata, gdzie spotykał się z przedstawicielami tamtejszych kultur. Inkulturacja jest procesem wyrażenia wiary za pomocą języka i kultury właściwych dla danej społeczności. Nie chodzi tylko o adaptację treści wiary na potrzeby konkretnej kultury. Tak działo się od wieków w chrześcijaństwie. W Europie w czasach Ojców Kościoła chrześcijaństwo oparło się na myśli neoplatonickiej, a w okresie średniowiecza na filozofii Arystotelesa. Takie przykłady są świadectwem, że chrześcijaństwo jest zdolne do zakorzenienia się w niemal każdej zmieniającej się rzeczywistości⁹.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

”

Możemy zaczerpnąć inspirację z ewangelicznego obrazu, jaki stanowi wizyta Maryi u Elżbiety (Łk 1, 39–56). „Gdy Elżbieta usłyszała pozdrowienie Maryi, poruszyło się dzieciątko w jej łonie, a Duch Święty napełnił Elżbietę. Wydała ona głośny okrzyk i powiedziała: «Błogosławionaś Ty między niewiastami i błogosławiony jest owoc Twojego łona»” (ww. 41–42).

Przed wszystkim epizod ten pokazuje nam przekaz jako dialog, który spleta się z mową ciała. Pierwszą odpowiedź na pozdrowienie Maryi daje bowiem dzieciątko, radośnie poruszając się w łonie Elżbiety. Wyrażanie radości ze spotkania jest w pewnym sensie archetypem i symbolem wszelkiego przekazu, którego uczymy się, zanim jeszcze przyjdziemy na świat. Łono, które nas nosi, jest pierwszą «szkołą» przekazu, na który składa się słuchanie i kontakt cielesny, gdzie zaczynamy oswajać się ze światem zewnętrznym w bezpiecznym środowisku, słysząc uspokajające bicie serca mamy. To spotkanie dwóch istot jednocześnie tak bliskich i jeszcze tak sobie obcych, spotkanie pełne

8 K.M. Kaproń, *Inne języki Kościoła* [online], <https://magazynkontakt.pl/inne-jezyki-kosciola/> [dostęp: 31.07.2022].

9 Tamże.

obietnic, jest naszym pierwszym doświadczeniem przekazu. Jest to doświadczenie wspólne nam wszystkim, bo każdego z nas urodziła matka.

↑ Franciszek, *Orędzie na XLIX ŚDŚSP. Przekaz o rodzinie jako uprzywilejowanym miejscu spotkania w bezinteresownej miłości* [online], Watykan, 23.01.2015, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20150123_messaggio-comunicazioni-sociali.html [dostęp: 31.07.2022].

” To właśnie jest węzłowym zagadnieniem kwestii etycznej, nierozzerwalnie związanej z waszą pracą. Skoro dziennikarstwo wywiera tak rozległy i bezpośredni wpływ na opinię publiczną, nie może być sterowane wyłącznie przez czynniki ekonomiczne, dążenie do zysku i stronnictwo interesy. Powinno być natomiast postrzegane jako zadanie w pewnym sensie „święte”, wykonywane ze świadomością, że potężne środki przekazu zostają wam powierzone dla dobra wszystkich, a zwłaszcza dla dobra najsłabszych grup społecznych – od dzieci po ubogich, od chorych po osoby zepchnięte na margines i dyskryminowane.

Nie można pisać ani nadawać programów, kierując się wyłącznie pragnieniem pozyskania jak największej liczby odbiorców, a rezygnując z oddziaływania naprawdę formacyjnego. Nie można też odwoływać się bezkrytycznie do prawa do informacji, nie biorąc pod uwagę innych praw człowieka. Żadna wolność, w tym także wolność wypowiedziania się, nie jest absolutna: napotyka bowiem granicę w postaci obowiązku poszanowania godności i uprawnionej wolności innych. Nie należy pisać, tworzyć i nadawać programów, jeśli wyrzą-

dza to szkodę prawdzie: mam tu na myśli nie tylko prawdę o faktach, o których informujecie, ale także «prawdę o człowieku», godność człowieka we wszystkich jego wymiarach.

↑ Jan Paweł II, *Prawdziwi chrześcijanie i znakomici dziennikarze*, Rzym, 4.06.2000, „L'Osservatore Romano” 2000, nr 7–8, 4.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Wybrał się stamtąd i przyszedł w granice Judei i Zajordania. A tłumy znowu ściągaly do Niego i znów je nauczał, jak miał w zwyczaju. I przystąpili do Niego faryzeusze, a chcąc Go wystawić na próbę, pytali Go, czy wolno mężowi oddać żonę. Odpowiadając, zapytał ich: „Co wam przykazał Mojżesz?”. Oni rzekli: „Mojżesz pozwolił napisać list rozwodowy i oddać”. Wówczas Jezus rzekł do nich: „Przez wzgląd na zatwardziałość serc waszych napisał wam to przykazanie. Lecz na początku stworzenia Bóg stworzył ich jako mężczyznę i kobietę: dlatego opuści człowiek ojca swego i matkę i złączy się ze swoją żoną, i będą oboje jednym ciałem. A tak już nie są dwojgiem, lecz jednym ciałem. Co więc Bóg złączył, tego niech człowiek nie rozdziela”.

W domu uczniowie raz jeszcze pytali Go o to. Powiedział im: „Kto oddał swoją żonę, a bierze inną, popełnia względem niej cudzołóstwo. I jeśli żona opuści swego męża, a wyjdzie za innego, popełnia cudzołóstwo”.

↑ Mk 10,1-12.

Kiedy nadszedł wreszcie dzień Pięćdziesiątnicy, znajdowali się wszyscy razem na tym samym miejscu. Nagle dał się słyszeć z nieba szum, jakby uderzenie gwałtownego wichru, i napełnił cały dom, w którym przebywali. Ukazały się im też jakby języki ognia, które się rozdzielały, i na każdym z nich spoczął jeden. I wszyscy zostali napełnieni Duchem Świętym, i zaczęli mówić obcymi językami, tak jak im Duch pozwalał mówić. Przebywali wtedy w Jeruzalem pobożni Żydzi ze wszystkich narodów pod słońcem. Kiedy więc powstał ów szum, zbiegli się tłumnie i zdumieli, bo każdy słyszał, jak tamci przemawiali w jego własnym języku. „Czyż ci wszyscy, którzy przemawiają, nie są Galilejczykami?” – mówili pełni zdumienia i podziwu. „Jakżeż więc każdy z nas słyszy swój własny język ojczysty? – Partowie i Medowie, i Elamici, i mieszkańcy Mezopotamii, Judei oraz Kapadocji, Pontu i Azji, Frygii oraz Pamfilii, Egiptu i tych części Libii, które leżą blisko Cyreny, i przybysze z Rzymu, Żydzi oraz prozelici, Kreteńczycy i Arabowie – słyszymy ich głoszących w naszych językach wielkie dzieła Boże”. Zdumiewali się wszyscy i nie wiedzieli, co myśleć: „Co to ma znaczyć?” – mówili jeden do drugiego. „Upili się młodym winem” – drwili inni.

↑ Dz 2,1-13.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Boski zamysł Objawienia spełnia się równocześnie „przez wydarzenia i słowa wewnętrznie ze sobą powiązane oraz wyjaśniające się wzajemnie. Plan ten jest związany ze szczególną „pedagogią Bożą”. Bóg stopniowo udziela się czło-

wiekowi, przygotowuje go etapami na przyjęcie nadprzyrodzonego Objawienia, którego przedmiotem jest On sam, a które zmierza do punktu kulminacyjnego w Osobie i posłaniu Słowa Wcielonego, Jezusa Chrystusa.

„Święty Ireneusz z Lyonu wielokrotnie mówi o tej pedagogii Bożej, posługując się obrazem wzajemnego przyzwyczajania się do siebie Boga i człowieka: «Słowo Boże zamieszkało w człowieku i stało się Synem Człowieczym, by przyzwyczaić człowieka do objęcia Boga, a Boga do zamieszkiwania w człowieku, zgodnie z upodobaniem Ojca»”.

↑ KKK 53.

V. LITERATURA

Arystoteles, *Retoryka*, tłum. H. Podbielski, cyt. za: M. Chmiel, A. Cisowska, J. Kościerzyńska, H. Kusy, A. Wróblewska, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. 1, cz. 1*, wydaw. Nowa Era, Warszawa 2019, s. 73–74.

Ferder F., *Żywe słowa. Pismo Święte psychologia i komunikacja międzyosobowa*, tłum. B. Majczyna, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Franciszek, *Orędzie Na XLIX ŚDŚSP. Przekaz o rodzinie jako uprzywilejowanym miejscu spotkania w bezinteresownej miłości* [online], Watykan, 23.01.2015, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20150123_messaggio-comunicazioni-sociali.html [dostęp: 31.07.2022].

Gordon T., *Wychowanie bez porażek czyli Trening Skutecznego Rodzica*, tłum. M. Szafrńska-Brandt, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2014.

Jan Paweł II, *Prawdziwi chrześcijanie i znakomici dziennikarze*, Rzym, 4.06.2000, „L'Osservatore Romano” 2000, nr 7–8, s. 20.

Kaproń K.M., *Inne języki Kościoła* [online], <https://magazynkontakt.pl/inne-jezyki-kosciola/> [dostęp: 31.07.2022].

Kluczyńska S., *O sztuce porozumiewania się*, „Niebieska Linia” 2003, nr 2, s. 9–11.

Szczepankowska I., *Retoryka – konotacje pojęcia we współczesnej publicystyce i w naukach humanistycznych*, „Białostockie Archiwum Językowe” 2002, nr 21, s. 157–181.

Thorsten B., *Zabawy ułatwiające nawiązywanie kontaktów. Dla kreatywnych grup i kółek teatralnych*, tłum. M. Jałowicz-Sawicka, wydaw. Jedność, Kielce 2002.

Welskop W., *Komunikacja w relacji nauczyciel - uczeń a występowanie sytuacji kryzysowych w szkole* [online], s. 166-173, [https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/5845/W.Welskop - Komunikacja w relacji nauczyciel-uczeń a występowanie sytuacji kryzysowych w szkole.pdf1.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/5845/W.Welskop-Komunikacja_w_relacji_nauczyciel-uczen_a_wystepowanie_sytuacji_kryzysowych_w_szkole.pdf1.pdf?sequence=1&isAllowed=y) [dostęp: 31.07.2022].

6. WIARA W ŻYCIU I POSTAWIE MORALNEJ CZŁOWIEKA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Wiara należy do fundamentalnych wartości w życiu człowieka. Przez wiarę dokonuje się wewnętrzna przemiana człowieka, wpływa na całokształt jego moralnych postaw i zachowań. Prawdziwej wiary nie da się w żaden sposób odizolować od moralnych czynów człowieka, jego postaw, zachowań, a także akceptowanej przez niego hierarchii wartości moralnych i wizji siebie samego jako człowieka.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznanie zasad wiary.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wpływ religii na życie i postawę moralną człowieka.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Historia religii na świecie.
- Podstawy religii chrześcijańskiej.
- Znaczenie wiary w życiu człowieka.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Człowiek jest istotą religijną.
- Poznanie rozumowe wyznawanej wiary.
- Postawa moralna człowieka jest związana z wyznawanymi wartościami.

→ ZASADY

- Nie wstydzę się wyznawanej wiary i daję o niej świadectwo w swoim środowisku.
- Staram się żyć zgodnie z zasadami wiary.
- Rozmawiam z rówieśnikami o wartościach płynących z wiary.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Wiara pomaga poznawać siebie i dokonywać właściwych wyborów w życiu.
- Rodzice przekazują dzieciom swoją wiarę i uczą je żyć zgodnie z jej zasadami.
- Wiara ma wartość również w życiu społecznym.

→ ZASADY

- W życiu kieruję się zasadami wyznawanej wiary.
- Dbam o rozwój wiary w rodzinie i pielęgnuję tradycje związane z wyznawaną wiarą.
- Moja postawa wobec innych wynika z wyznawanej wiary.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Wiara może pełnić ważną rolę wychowawczą, podstawową i zasadniczą.
- Wartości wiary świadczą o bogactwie duchowym człowieka.
- Szkoła w procesie wychowawczym odwołuje się do wartości wiary.

→ ZASADY

- Chętnie rozmawiam z uczniami na temat wartości wyznawanej wiary.
- Uznaję, że wiara ma wpływ na postawę moralną człowieka.
- Z od wagą daję świadectwo swojej wiary, a w relacjach szkolnych szanuję wszystkich, również niewierzących.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy wycieczki do różnych wspólnot chrześcijańskich i miejsce kultu innych religii. Przed wizytą uczniowie w dwuosobowych grupach przygotowują krótki referat na temat odwiedzanego kościoła i najważniejszych zasad w nim panujących.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie akceptują wartość wiary, potrafią o niej otwarcie rozmawiać. Swoje życie analizują w świetle zasad wiary i kierują się nimi w życiu codziennym. Młodzież pogłębia wiedzę na temat swojej wiary i chętnie poznaje inne religie.

1.10. ZAGROŻENIA

Młodzież traktuje wiarę jedynie jako część kultury opartej na tradycji. Nie kieruje się zasadami wiary w postawie moralnej. Zanika kult; młodzi ludzie nie mają potrzeby modlitwy i uczestnictwa w niedzielnej liturgii.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

ŚWIAT STWORZONY PRZEZ BOGA

”

Na początku Bóg stworzył niebo i ziemię.

Ziemia zaś była bezładem i pustkowiem: ciemność była nad powierzchnią bezmiaru wód, a Duch Boży unosił się nad wodami.

Wtedy Bóg rzekł: «Niechaj się stanie światłość!». I stała się światłość. Bóg, widząc, że światłość jest dobra, oddzielił ją od ciemności. I nazwał Bóg światłość dniem, a ciemność nazwał nocą.

I tak upłynął wieczór i poranek – dzień pierwszy.

A potem Bóg rzekł: «Niechaj powstanie sklepienie w środku wód i niechaj oddzieli ono jedne wody od drugich!». Uczyniwszy to sklepienie, Bóg oddzielił wody pod sklepieniem od wód ponad sklepieniem; a gdy tak się stało, Bóg nazwał to sklepienie niebem.

I tak upłynął wieczór i poranek – dzień drugi.

A potem Bóg rzekł: «Niechaj zbiorą się wody spod nieba w jedno miejsce i niech się ukáže powierzchnia sucha!». A gdy tak się stało, Bóg nazwał tę suchą powierzchnię ziemią, a zbiorowisko wód nazwał morzem. Bóg, widząc, że były dobre, rzekł: «Niechaj ziemia wyda rośliny zielone: trawy dające nasiona, drzewa owocowe rodzące na ziemi według swego gatunku owoce, w których są nasiona». I tak się stało. Ziemia wydała rośliny zielone: trawę dającą nasienie według swego gatunku i drzewa rodzące owoce, w których było nasienie według ich gatunków. A Bóg widział, że były dobre.

I tak upłynął wieczór i poranek – dzień trzeci.

A potem Bóg rzekł: «Niechaj powstaną ciała niebieskie, świecące na sklepieniu nieba, aby oddzielały dzień od nocy, aby wyznaczały pory roku, dni i lata; aby były ciałami jaśniejącymi na sklepieniu nieba i aby świeciły nad ziemią». I tak się stało. Bóg uczynił dwa duże ciała jaśniejące: większe, aby rządziło dniem, i mniejsze, aby rządziło nocą, oraz gwiazdy. I umieścił je Bóg na sklepieniu nieba, aby świeciły nad ziemią; aby rządziły dniem i nocą i oddzielały światłość od ciemności. A widział Bóg, że były dobre.

I tak upłynął wieczór i poranek – dzień czwarty.

Potem Bóg rzekł: «Niechaj się zaroją wody od istot żywych, a ptactwo niechaj lata nad ziemią, pod sklepieniem nieba!». Tak stworzył Bóg wielkie potwory morskie i wszelkiego rodzaju pływające istoty żywe, którymi zarożyły się wody, oraz wszelkie ptactwo skrzydlate różnego rodzaju. Bóg, widząc, że były dobre, pobłogosławił je tymi słowami: «Bądźcie płodne i mnożcie

się, abyście zapełniały wody w morzach, a ptactwo niechaj się rozmnaża na ziemi».

I tak upłynął wieczór i poranek – dzień piąty.

Potem Bóg rzekł: «Niechaj ziemia wyda istoty żywe różnego rodzaju: bydło, zwierzęta pełzające i dzikie zwierzęta według ich rodzajów!». I stało się tak: Bóg uczynił różne rodzaje dzikich zwierząt, bydła i wszelkich zwierząt pełzających po ziemi. I widział Bóg, że były dobre.

A wreszcie rzekł Bóg: «Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam. Niech panuje nad rybami morskimi, nad ptactwem podniebnym, nad bydłem, nad ziemią i nad wszystkimi zwierzętami pełzającymi po ziemi!». Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył: stworzył mężczyznę i niewiastę.

[...]

A Bóg widział, że wszystko, co uczynił, było bardzo dobre. I tak upłynął wieczór i poranek – dzień szósty.

↑ Rdz 1,1-27.31.

KOMENTARZ

Opowiadanie o stworzeniu świata z Księgi Rodzaju wyjaśnia sens i porządek świata, a także ukazuje pochodzenie i naturę samego człowieka. Siłą sprawczą według natchnionego autora jest istota nadprzyrodzona – Bóg. To on ustanawia zasady panujące na świecie. Jest jeden, istnieje od zawsze, a żaden z ludzi go nie zna i nie zna Jego imienia. Jednakże to właśnie człowiek – stworzenie według biblijnej opowieści staje się panem ziemi. On to został stworzony na obraz i podobieństwo swojego Stwórcy, a wszystko inne zostało stworzone dla niego.

Z dalszego opisu o upadku pierwszych ludzi wiemy, że człowiek sprzeciwił się Bogu i sprowadził na siebie Boży gniew i grzech. Został wygnany z raju, a konsekwencją sprzeniewierzenia się Bogu jest borykanie się z trudami życia, naznaczenie grzechem pierworodnym, czyli skłonnością do zła i ulegania żądzom.

Pierwszy rozdział Księgi Rodzaju traktuje o fundamentalnych prawdach dotyczących istoty człowieczeństwa. To poszukiwanie odpowiedzi na podstawowe pytanie nurtujące ludzkość, o sens życia i jego pochodzenie. Nietrudno tu odnaleźć punkt zaczepienia do dyskusji z uczniami na temat wiary.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Wiara jest fundamentalną wartością w życiu człowieka, wpływa na jego wewnętrzną przemianę i moralne postawy, zachowania. Autentycznej wiary nie da się w żaden sposób odizolować od ludzkich czynów, a także przyjętej przez człowieka hierarchii wartości moralnych oraz wizji siebie samego jako osoby. Wiara, która stanowi centrum ludzkiego życia, jest także procesem moralnego wychowania osoby¹.

Ważnym aspektem w filozoficznych rozważaniach na temat wiary jest jej związek z poznaniem intelektualnym – rozumem. „Korelacja rozumu i wiary, jako podstawowych źródeł wiedzy o Bogu, posiada szereg interpretacji – począwszy od skrajnego racjonalizmu, na konsekwentnym fideizmie kończąc. Z perspektywy filozoficznego realizmu żadne z krańcowych stanowisk nie znajduje dostatecznego usprawiedliwienia ani w zmysłowo-intelektualnej naturze ludzkiego poznania, ani w strukturze pozapodmiotowej rzeczywistości. Tym samym wydaje się, że na drodze do poznania Boga rozum i wiara posiadają charakter komplementarny. Potwierdza to również Jan Paweł II w swojej encyklice *Fides et ratio* [...]”².

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Istnieje w pedagogice powszechna zgoda na to, że najważniejszym celem wychowania jest wspieranie procesów służących formowaniu dojrzałej osobowości człowieka. Taki punkt widzenia sugeruje więc, że w wychowaniu, aby osiągnąć ten cel możemy korzystać ze wszystkich dostępnych środków³. Jednakże należy pamiętać, że te procesy zachodzą w społeczeństwach bardzo zróżnicowanych światopoglądowo. Mimo tej różnorodności wspólnym mianownikiem wychowania jest troska o rozwój duchowy człowieka, gdyż tylko on może pomóc wychowankom otworzyć się na wykraczanie poza własne „ja”. „Służyć temu mają działania zmierzające do kształtowania ludzkich postaw, które charakteryzuje umiejętność odpowiedzialnego posługiwania się rozumem przy poszukiwaniu prawdy. Dlatego też dowartościowanie walorów, jakie zawiera w sobie pojęcie

1 Por. M. Kluz, *Wiara w życiu i postawie moralnej człowieka w świetle encykliki Lumen fidei papieża Franciszka*, „Polonia Sacra” 17(2013), nr 2(33), s. 113–114.

2 P. Tarasiewicz, *Rozum i wiara jako źródła wiedzy o Bogu według Zofii J. Zdybickiej USJK*, „Studia Elckie” 2011, nr 13, s. 51.

3 Por. Z. Marek, *Duchowość, religia i wychowanie*, „Pedagogika Społeczna” 2015, R. 14, nr 1(55), s. 10.

«duchowość», wydaje się właściwą drogą do otwierania osoby nie tylko na rzeczywistość poznania naturalnego, w którym wiodącą rolę spełnia intelekt, ale też na poznanie religijne. W tej drugiej formie poznania dominującą rolę spełniają «podawane» przez Boga wyjaśnienia stawianych przez człowieka egzystencjalnych pytań. Pomoc w ich zrozumieniu niosą nauki teologiczne»⁴.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Religia pełni ważne funkcje w życiu człowieka. Przede wszystkim pełni funkcję światopoglądową, objaśnia świat oraz procesy w nim zachodzące. W sensie wychowawczym religia narzuca kanon nakazów i zakazów, kształtując zgodnie z daną doktryną religijną osobowość człowieka. Niewątpliwie religia wpływa również na porządek społeczny poprzez modelowanie zachowań zgodnych z zasadami religijnymi. Praktykowanie kultu religijnego, poprzez obrzędy, modlitwę i tradycję, zaspokaja potrzeby kulturalno-estetyczne człowieka.

„Wydaje się, że religijność dojrziała ma pozytywny wpływ na funkcjonowanie jednostek – stanowiąc czynnik prewencyjny i profilaktyczny wobec zaburzeń i patologii mających zarówno indywidualny jak społeczny charakter. Dodatkowo jest ona ważnym elementem procesu radzenia sobie z sytuacjami trudnymi poprzez odwołanie do wartości i treści religijnych, które pomagają je zaakceptować, przewartościować i nabrać do nich odpowiedniego dystansu.

Pozytywna lub negatywna rola religijności w życiu jednostek jest uzależniona od tego jaki aspekt religijności jest brany pod uwagę. W literaturze przedmiotu pojawia się cała gama ujęć religijności, którym towarzyszą różne miary tego zjawiska oraz stosowane wskaźniki.

Pozytywne funkcje religijności to: odkrywanie sensu życia, organizacja systemu wartości, autoidentyfikacja, identyfikacja z grupą, funkcje autopsychoterapeutyczne, realizacja procesu transcendencji, kształtowanie nadziei»⁵.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Jak już wspomniano wyżej, wiara jest fundamentalną wartością w życiu człowieka. „Przez wiarę dokonuje się bowiem wewnętrzna przemiana człowieka, co musi rzutować na całokształt jego moralnych postaw i zachowań do tego stopnia, że można stwierdzić, iż wiara, usytuowana w centrum ludzkiego życia,

4 Tamże, s. 20.

5 M. Wnuk, J.T. Marcinkowski, *Psychologiczne funkcje religii*, „Probl Hig Epidemiol” 2012, nr 93(1), s. 239.

staje się wielkim procesem moralnego wychowania osoby, jedyną i właściwą szkołą w pełni chrześcijańskiego życia. Wiara nie prowadzi tylko do przemiany człowieka, ale w najgłębszej swej istocie tej przemiany dokonuje. Stąd też autentycznej wiary nie da się w żaden sposób odizolować od etosu człowieka, rozumianego jako całokształt jego moralnych czynów, postaw, zachowań, a także akceptowanej przez niego hierarchii wartości moralnych i wizji siebie samego jako człowieka”⁶.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

”

Wystarczy zresztą przyjrzeć się choćby pobieżnie dziejom starożytnym, aby dostrzec wyraźnie, jak w różnych częściach świata, gdzie rozwijały się różne kultury, ludzie równocześnie zaczęli stawiać sobie podstawowe pytania towarzyszące całej ludzkiej egzystencji: Kim jestem? Skąd przychodzę i dokąd zmierzam? Dlaczego istnieje zło? Co czeka mnie po tym życiu? Pytania te są obecne w świętych pismach Izraela, znajdujemy je w Wedach, jak również w Awestach; spotykamy je w pismach Konfucjusza czy Lao-Tse, w przepowiadaniu Tirthankhary i Buddy; są obecne w poematach Homera czy w tragediach Eurypidesa i Sofoklesa, podobnie jak w pismach filozoficznych Platona i Arystotelesa. Wspólnym źródłem tych pytań jest potrzeba sensu, którą człowiek od początku bardzo mocno odczuwa w swoim sercu: od odpowiedzi na te pytania zależy bowiem, jaki kierunek winien nadać własnemu życiu.

↑ FR 1.

6 M. Kluz, *Wiara w życie...*, dz. cyt., s. 113.

” Wielu ludzi, skłonnych gorszyć się rzeczami marginalnymi, z drugiej strony wydaje się tolerować niesłychane niesprawiedliwości. Podczas gdy ubodzy na świecie pukają jeszcze do drzwi bogaczy, bogaty świat może już nie słyszeć tego pukania, gdyż jego sumienie nie jest już zdolne do rozpoznania tego, co ludzkie. Bóg odsłania człowieka człowiekowi; rozum i wiara współpracują w ukazywaniu mu dobra, byleby chciał je dostrzec; prawo naturalne, w którym przejawia się blask stwórczego Rozumu, wskazuje na wielkość człowieka, ale również na jego nędzę, kiedy nie uznaje on wezwania prawdy moralnej.

↑ CV 75.

” Ze względu na to, że wiara jest podobna do drogi, dotyczy ona również życia ludzi, którzy chociaż nie wierzą, pragną wierzyć i nie przestają szukać. W takiej mierze, w jakiej się otwierają szczerym sercem na miłość i wyruszają w drogę z tym światłem, które potrafią dostrzec, już żyją – nie wiedząc o tym – na drodze ku wierze. Starają się działać tak, jakby Bóg istniał, niekiedy dlatego, że jest On ważny, by znaleźć trwałe odniesienia w życiu wspólnym lub są spragnieni światła pośród mroków, albo również dlatego, że dostrzegając, jak wielkie i piękne jest życie, intuicyjnie wyczuwają, że obecność Boga uczyniłaby je jeszcze większym.

↑ LF 35.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Pan Bóg otworzył mi ucho,
a ja się nie oparłem
ani się nie cofnąłem.
Podałem grzbiet mój bijącym
i policzki moje rwącym mi brodę.
Nie zasłoniłem mojej twarzy
przed zniewagami i opluciem.
Pan Bóg mnie wspomaga,
dlatego jestem nieczuły na obelgi,
dlatego uczyniłem twarz moją jak głąz
i wiem, że wstydu nie doznam.

↑ Iz 50,5-7.

” Bracia moi, niech wiara wasza w Pana naszego, Jezusa Chrystusa uwielbionego nie ma względu na osoby. Bo gdyby przyszedł na wasze zgromadzenie człowiek przystrojony w złote pierścienie i bogatą szatę i przybył także człowiek ubogi

w zabrudzonej szacie, a wy spojrzycie na bogato przyodzianego i powiecie: «Ty usiądź na zaszczytnym miejscu», do ubogiego zaś powiecie: «Stań sobie tam albo usiądź u podnóżka mojego», to czy nie czynicie różnic między sobą i nie stajecie się sędziami przewrotnymi?

↑ Jk 2,1-4.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

”

Wiara jest najpierw *osobowym przyłgnięciem* człowieka do Boga; równocześnie i w sposób nierozdzielny jest ona *dobrowolnym uznaniem całej prawdy, którą Bóg objawił*. Jako osobowe przyłgnięcie człowieka do Boga i uznanie prawdy, którą On objawił, wiara chrześcijańska różni się od wiary w osobę ludzką. Jest więc słuszne i dobre powierzyć się całkowicie Bogu i wierzyć w sposób abso-
lutny w to, co On mówi. Byłoby rzeczą daremną i fałszywą pokładać taką wiarę w stworzeniu.

↑ KKK 150.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Encyklika «Caritas in veritate». O integralnym rozwoju ludzkim w miłości i prawdzie*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Franciszek, *Encyklika «Lumen fidei». O wierze*, Wydawnictwo M, Kraków 2014.

Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 823–920.

Kluz M., *Wiara w życiu i postawie moralnej człowieka w świetle encykliki «Lumen fidei» papieża Franciszka*, „Polonia Sacra” 17(2013), nr 2(33), s. 113–129.

Kłoczowski J., *Tradycje różnorodności kulturowej i religijnej w Europie Środkowo-Wschodniej*, wydaw. Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2003.

Kucharski K., *Kościół światłem świata. Nauka wiary i życia chrześcijańskiego*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Marek Z., *Duchowość, religia i wychowanie*, „Pedagogika Społeczna” 2015, R. 14, nr 1(55), s. 9–22.

Pęcherzewski A., *Nie ma wiary bez pytań*, rozm. przepr. D. Jankowski, wydaw. Towarzystwo Więź, Warszawa 2020.

Starzomska M., *Psychologiczne dylematy wiary*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.

Struzik Z., *Dziękujemy za wartości. Katechezy na Dzień Dziękczynienia według nauczania Jana Pawła II*, wydaw. IPJPiI, Warszawa 2009.

Świat stworzony przez Boga, w: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia*, wydaw. Pallottinum, Poznań 2012, s. 24–25.

Tarasiewicz P., *Rozum i wiara jako źródła wiedzy o Bogu według Zofii J. Zdybickiej USJK*, „Studia Łuckie” 2011, nr 13, s. 51–64.

Wnuk M., Marcinkowski J.T., *Psychologiczne funkcje religii*, „Probl Hig Epidemiol” 2012, nr 93(1), s. 239–243.

7. WARTOŚĆ CIERPIENIA W ŻYCIU CZŁOWIEKA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Cierpienie odgrywa ogromną rolę w ludzkim życiu. Uczy szacunku do życia. Dzięki niemu doceniamy szczęście, które nas spotyka i stajemy się wrażliwsi na losy innych ludzi. Cierpienie uszlachetnia, potrafi umocnić w wierze.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Ukazanie sensowności i wartości cierpienia.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie postawy współczucia i współodczuwania z cierpiącym.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Sens śmierci, cierpienia choroby.

- Cierpienie i choroba w rodzinie.
- Dlaczego ludzie cierpią?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Zło wyrządzone drugiemu człowiekowi niszczy także osobę, która krzywdzi.
- Cierpienie to wezwanie do przekraczania siebie i swoich ograniczeń.
- Przez nierozważne działania człowiek może sam na siebie nakładać cierpienie.

→ ZASADY

- Cierpienia, których doświadczam traktuję jako wyzwanie.
- Solidaryzuję się z osobami cierpiącymi: nie unikam osób, które cierpią; towarzyszę moim bliskim pogrążonym w chorobie.
- Swoimi wątpliwościami na temat cierpienia dzielę się z dorosłymi, którym ufam.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Człowiek poszukuje sensu cierpienia.
- Trudno przekazać bliskim ból wynikający z cierpienia, dlatego człowiek doświadczający cierpienia musi się mierzyć także z samotnością.
- Cierpienie przyjmowane z wiarą i przeżyte z miłością uszlachetnia człowieka.

→ ZASADY

- Pomagam dziecku przejść przez przykre dla niego sytuacje.
- Rozmawiam z dzieckiem na temat cierpienia i jego sensu.
- Uczę dziecko mężnie znosić trudy dnia codziennego.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Cierpienie jest nieodłącznym elementem życia każdego człowieka.
- Szkoła jest miejscem, w którym nie tylko odnosi się sukcesy, ale można również doświadczyć niepowodzeń i krzywd.
- Szkoła nie tylko uczy, przede wszystkim wychowuje, także do znoszenia cierpienia.

→ ZASADY

- Wspieranie motywów uzasadniających patrzenie na cierpienie jako nieodłącznego elementu w życiu człowieka.
- Wspieram uczniów i pomagam im znosić trudne sytuacje w szkole.
- Chętnie rozmawiam z uczniami o ich problemach, mam dla nich czas.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Każdy z uczniów otrzymuje czystą kartkę, na której zapisuje początek zdania: „Cierpienie to...”. Zadaniem uczniów jest uzupełnić to zdanie wszystkimi określeniami, które przyjdą im do głowy. Uczniowie mają na to zadanie pięć minut. Gdy wszyscy skończą, młodzież po kolei odczytuje swoje zapiski. Po przeczytaniu ostatniej kartki, nauczyciel inicjuje dyskusję na temat cierpienia. Uczniowie dzielą się swoimi spostrzeżeniami. Na koniec lekcji nauczyciel podsumowuje dyskusję.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Doświadczenie cierpienia swojego lub bliskich sprawia, że wzrasta samoświadomość i poczucie odpowiedzialności za swoje czyny. Pojawiają się pytania o sens życia, cierpienia, choroby. Cierpiący człowiek doświadcza swojej niemocy i poznaje kruchość swojej natury. Staje się pokorny i lepiej rozumie słabości i ograniczenia innych.

1.10. ZAGROŻENIA

Wychowanie skupiające się na dążeniu do sukcesu i przyjemności osłabia człowieka, który nie umie znosić cierpienia. Młody człowiek odbiera je jako życiowe nieszczęście i klęska. Nie podejmuje refleksji nad swoim życiem i postępowaniem. Pragnie żyć chwilą, bez wysiłku i kłopotów. Unika ich za wszelką cenę. Nie potrafi stawić im czoła, a gdy już znajdzie się w sytuacji bez wyjścia, odczuwa bezsens życia. Może to prowadzić do depresji i innych zaburzeń.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

KSIEGA HIOBA

Z wichru Pan odpowiedział Hiobowi i rzekł:

«Któż tu plan chce zaciemnić

słowa nierozumnymi?

Przepasz biodra jak mocarz!

Będę cię pytał – pouczysz Mnie.

Gdzie byłeś, gdy zakładałem podstawy ziemi?

Powiedz, jeżeli znasz mądrość.

Kto ustalił jej rozmiary?

Czy wiesz, kto nad nią sznur rozciągnął?

Na czym jej słupy są wsparte?

Kto założył jej kamień węgielny

ku uciesze porannych gwiazd,
ku radości wszystkich synów Bożych?

[...]

Czy lwicy zdobyczy nałowisz,
nasycesz żarłoczność lwiątek,
gdy one mieszkają w kryjówkach,
w gęstwinie siedzą na czatach?

[...]

Hiob na to odpowiedział Panu i rzekł:

«Wiem, że Ty wszystko możesz,
co zamýślasz, potrafisz uczynić.
Kto przysłoni plan nierozumnie?
O rzeczach wzniosłych mówiłem.
To zbyt cudowne. Ja nie rozumiem.
Posłuchaj, proszę. Pozwól mi mówić!
Chcę spytać. Raczej odpowiedzieć!
Dotąd Cię znałem ze słyszenia,
teraz ujrzało Cię moje oko,
dlatego odwołuję, co powiedziałem,
kajam się w prochu i w popiele».

↑ Hi 38,1-7.39-41; 42,1-6.

KOMENTARZ

Księga Hioba składa się z dwóch krótkich fragmentów, wstępu i zakończenia, napisanych prozą oraz z długiego wierszowanego poematu. Wstęp i zakończenie scalają zasadniczą część utworu; wprowadzają w historię bohatera i informują o tym jak się jego losy kończą. Poemat ma formę rozmowy Hioba z przyjaciółmi, mowy Elihu oraz Stwórcy.

Historia Hioba to opowieść o doświadczaniu przez niego licznych nieszczęść: traci cały majątek, umierają mu dzieci, zapada na trąd. Biblijny bohater nie godzi się z niesprawiedliwością i żąda od Boga odpowiedzi: dlaczego go to spotyka. Uważa bowiem, że nie zasłużył na los, który go spotkał. Mimo swojej sytuacji Hiob nadal wierzy w sprawiedliwość i mądrość Bożą. Na początku wydaje się, że cierpieniu towarzyszy milczenie Boga. Pan Bóg ma jednak swój plan i swój czas.

Hiobowa historia jest zaproszeniem dla każdego człowieka do cierpliwości w obliczu cierpienia i nadziei na zmianę.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Już starożytni filozofowie próbowali odnaleźć sens w cierpieniu. Również współcześnie nie brakuje teorii, które szukają najlepszego wyjaśnienia trudów związanych z ludzką egzystencją. W sensie psychologiczno-etycznym cierpienie uszlachetnia człowieka, może prowadzić do zdobycia wewnętrznej dojrzałości i głębokiego przeżycia człowieczeństwa. „W tym przypadku cierpienie pomaga dotrzeć do istoty ludzkich wartości, pozbawia złudzeń, masek i egoizmu, oczyszcza i wyzwala. Wynikiem doświadczenia cierpienia może być też otwarcie na los drugiego człowieka w duchu międzyludzkiej solidarności. Bardzo ważnym uzupełnieniem sensu cierpienia osoby ludzkiej jest jego teologiczny wymiar i wykorzystanie cierpienia do zbawienia człowieka: w Jezusie Chrystusie cierpienie staje się przewyżnione miłością. W tym punkcie teologiczna interpretacja cierpienia człowieka łączy się z wizją filozoficzną osoby ludzkiej, dla której równie istotne jak wolność i rozumność jest przeżycie miłości (o której była już mowa wyżej), zdolność do uczuć wyższych, przeżywania i kochania nie tylko drugiego człowieka, ale także Boga czy ojczyzny”¹.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Mówiąc o wychowaniu, zwykle ma się na myśli oddziaływanie społeczne, czyli wpływ drugiego człowieka lub osób na daną jednostkę. W przypadku pedagogii cierpienia należy raczej wykluczyć oddziaływanie innych ludzi, wymiar społeczny. Choć oczywiście bywają i takie sytuacje, gdzie cierpienie, psychiczne i fizyczne, powoduje drugi człowiek. Jednakże nawet wtedy cierpienie jest sprawą indywidualną, bo ostatecznie człowiek musi się zmierzyć sam z własnym cierpieniem, nawet tym zadany przez drugiego człowieka².

„Marginalizowanie, niedostrzeganie tego istotnego elementu człowieczego bytu jakim jest cierpienie i śmierć, skutkuje pogłębiającą się izolacją i osamotnieniem człowieka, powiększającym się rozluźnianiem więzi międzyludzkich a także spłyceniem jego wrażliwości jako istoty współodczuwającej i realizującej przyjęte wartości. [...] Niekiedy jednak w tych zmaganiach poszukuje

-
- 1 J. Brusiło, *Cierpienie człowieka jako konstytutywny element natury ludzkiej. Przyczynek do antropologii personalistycznej* [online], 31.08.2007, https://www.mp.pl/etyka/podstawy_etyki_lekarskiej/33692,cierpienie-czlowieka-jako-konstytutywny-element-natury-ludzkiej-przyczynek-do-antropologii-personalistycznej [dostęp: 31.07.2022].
 - 2 Por. J. Zimny, *Cierpienie jako pedagogia człowieka* [online], s. 58, <http://pedkat.pl/images/czasopisma/pk7/art05.pdf> [dostęp: 31.07.2022].

pomocy i wsparcia, które miałyby polegać nie tyle na dawaniu rad lub tym bardziej tzw. «taniej pociechy» lecz na towarzyszeniu w poszukiwaniach własnych odpowiedzi na stawiane pytania egzystencjalne oraz w nadawaniu znaczeń własnym doświadczeniom, wreszcie na pomocy w wyznaczaniu nowej drogi życiowej. [...] Oprócz niezbędnej pomocy psychologiczno-pedagogicznej nie mniej ważna staje się również konieczność działań profilaktycznych i edukacyjnych wyprzedzających niejako powyższe działania pomocowe. Bowiem wiele sytuacji i zjawisk związanych z nieumiejętnością ustosunkowania się do cierpienia czy braku zdolności do przyjęcia i zaakceptowania go jest bolesnym doświadczeniem ludzkiej egzystencji i początkiem własnej trajektorii cierpienia”³.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

W praktyce psychologicznej trudno jest odnaleźć wyjaśnienie sensu cierpienia, zwłaszcza tego, na które człowiek nie ma wpływu. Psychologia humanistyczna mówi o wartościach płynących z cierpienia. Abraham Maslow uważał, że nie trzeba za wszelką cenę chronić się przed doznawaniem cierpienia. Carl Gustav

³ A. Bojanowicz, *Cierpienie jako niechciany aspekt życia człowieka i edukacyjna rola tanatologii*, „Forum Oświatowe” 2010, nr 2(43), s. 105-107.

Jung dostrzegał zagrożenie w stwarzaniu pozoru cierpienia, uważał jednak, że w procesie psychoterapii ważne jest uczenie chorego cierpliwego zmagania się z cierpieniem. Według Viktora Frankla życie bez cierpienia i śmierci byłoby niepełne.

„Cierpienie i towarzyszący mu smutek lub osamotnienie skłaniają do skierowania uwagi na głębszy wymiar człowieczeństwa. Dochodzi wówczas do zdumiewającej przemiany wewnętrznej sprawiającej, że ludzie bardzo cierpiący mogą być szczęśliwi. To jeden z wielkich paradoksów cierpienia, trudny do zrozumienia przez samego chorego, a zdumiewający dla lekarza. Cierpienie i choroba nie zawsze wiążą się z poczuciem nieszczęścia; niekiedy są drogą do poznania siebie, mają walor twórczy i konstruktywny, zwłaszcza w rozwoju osobowości, w wewnętrznym dojrzewaniu⁴.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Wielu ludzi doświadcza w swoim życiu cierpienia, zмага się z chorobą, zostaje boleśnie zranionych przez innych lub niesprzyjające okoliczności. Człowiek cierpiący czuje się „pomniejszony i ukrzyżowany”⁵. Jest obolały, odczuwa bunt i złość na Boga, który dał mu takie życie. Człowiek w cierpieniu szuka wyjaśnie-

4 Z.J. Ryn, Jan Paweł II: katecheza cierpienia i umierania, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2006, t. 9, nr 1, s. 20.

5 W. Hryniewicz, Krzyk w ciemnościach [online], 4.02.2014, „Deon.pl”, <http://teologia.deon.pl/tag/teologia-cierpienia-2/> [dostęp: 31.07.2022].

nia swojego położenia, usprawiedliwienia swojej sytuacji. Zadaje pytanie o sens takiego życia, ale rzadko znajduje na nie odpowiedź. Naprzeciw tym dręczącym pytaniom człowieka cierpiącego wychodzi teologia cierpienia księdza profesora Wacława Hryniewicza, który w swoich rozważaniach o cierpieniu mówi o leczącej sile nadziei:

„Nadzieja jest najdroższym światłem dla cierpiących. Bez niej życie wydawałoby się niewarte trudu przeżywania go wśród ciemności i osamotnienia. Nadzieja ta jest nieodłączna od przejmującego profetyzmu ludzi cierpiących. Samo ich istnienie jest wołaniem o świat bez łez i nieszczęścia. Człowiek cierpiący, może nawet nie wiedząc o tym, jest w szczególny sposób istotą profetyczną (*homo propheticus*). Suma przeżytego cierpienia i nieszczęścia, godne trwanie przy życiu mimo tych doświadczeń, są wyznacznikiem jego duchowej wielkości”⁶.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Aby móc poznać prawdziwą odpowiedź na pytanie „dlaczego cierpienie”, musimy skierować nasze spojrzenie na objawienie Bożej miłości, ostatecznego źródła sensu wszystkiego, co istnieje. Miłość jest też najpełniejszym źródłem sensu cierpienia, które pozostaje zawsze tajemnicą: zdajemy sobie sprawę, że wszelkie nasze wyjaśnienia będą zawsze niewystarczające i nieadekwatne. Chrystus pozwala nam wejść w tajemnicę i odkryć „dlaczego cierpienie”, o ile jesteśmy zdolni pojąć wzniosłość miłości Bożej.

↑ SD 10.

” Wiem, że potrzebne mi są doświadczenia, ażeby czysta stała się moja najgłębsza istota. Jeśli te doświadczenia pozostają w twoich rękach, jeśli – jak to było w przypadku Hioba – pozostawiasz złu trochę wolnej drogi, to pamiętaj, proszę, o moich ograniczonych możliwościach. Nie licz za bardzo na mnie. Nie przesuwaj zbyt daleko granic, w których mogę doznawać pokus, i bądź w pobliżu z Twoją opiekuńczą ręką, gdy moja miara zaczyna już dobiegać końca.

↑ J. Ratzinger/Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu, cz. 1: Od chrztu w Jordanie do Przemienienia*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 142.

” Jezus na tym świecie doświadczył smutku i upokorzenia. Przyjął ludzkie cierpienia, wziął je na siebie w swoim ciecie, przeżywał każde z nich aż do końca. Doznał wszelkiego rodzaju udręk, zarówno moralnych, jak i fizycznych: zaznał

6 Tamże.

głodu i zmęczenia, goryczy niezrozumienia, został zdradzony i opuszczony, ubiczowany i ukrzyżowany.

Ale mówiąc: «błogosławieni, którzy się smucą», Jezus nie chce powiedzieć, że niesprzyjające i ciężkie warunki życia są korzystne. Cierpienie samo w sobie nie jest wartością, ale rzeczywistością, której przeżywania z właściwą postawą uczy nas Jezus. Istnieją bowiem sposoby właściwe i sposoby błędne przeżywania bólu i cierpienia. Błędą postawą jest przeżywanie cierpienia w sposób bierny, apatyczne poddawanie się i rezygnacja. Również reakcja buntu i odrzucenia nie jest właściwą postawą. Jezus uczy nas jak przeżywać ból, akceptując rzeczywistość życia z ufnością i nadzieją, *wnosząc miłość Boga i bliźniego również w cierpienie*: to miłość wszystko przemienia.

↑ Franciszek, *Jak przeżywać cierpienie. Przemówienie do członków stowarzyszeń założonych przez bł. Ludwika Novarese* – 17.05.2014 [online], „Opoka.org.pl”, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/swiecenia-17052014.html [dostęp: 31.07.2022].

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Nikt nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich.

↑ J 15,13.

Błogosławiony Bóg i Ojciec Pana naszego, Jezusa Chrystusa, Ojciec miłosierdzia i Bóg wszelkiej pociechy, Ten, który nas pociesza w każdym naszym ucisku, byśmy sami mogli pocieszać tych, co są w jakimkolwiek ucisku, tą pociechą, której doznajemy od Boga. Jak bowiem obfitują w nas cierpienia Chrystusa, tak też wielkiej doznajemy przez Chrystusa pociechy. Ale gdy znosimy udręki – to dla pociechy i zbawienia waszego; a gdy pocieszani jesteśmy – to dla waszej pociechy, sprawiającej, że z wytrwałością znosicie te same cierpienia, których i my doznajemy. A nadzieja nasza co do was jest silna, bo wiemy, że jak cierpień jesteście współuczestnikami, tak i pociechy. Nie chciałbym bowiem, bracia, byście nie wiedzieli o ucisku doznanym przez nas w Azji; jak do ostateczności i ponad siły byliśmy doświadczani, tak iż zwątpiliśmy, czy uda się nam ująć z życiem. Lecz właśnie w samych sobie znaleźliśmy wyrok śmierci: aby nie ufać sobie samemu, lecz Bogu, który wskrzesza umarłych. On to ocalił nas tylekroć od śmierci i nadal będzie ocalał. Tak, mamy nadzieję, że nadal będzie nas ratował przy współudziale waszych za nas modlitw, aby w ten sposób wielu dzięki składało za dar dla wielu w nas złożony.

↑ 2 Kor 1,3-11.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Za św. Pawłem Kościół zawsze nauczał, że ogromna niedola, która przytłacza ludzi, oraz ich skłonność do zła i podleganie śmierci nie są zrozumiałe bez ich związku z grzechem Adama i faktem, że on przekazał nam grzech, z którego skutkami rodzimy się wszyscy i który jest „śmiercią duszy”. Ze względu na tę pewność wiary Kościół udziela chrztu na odpuszczenie grzechów nawet małym dzieciom, które nie popełniły grzechu osobistego.

↑ KKK 403.

V. LITERATURA

Bernyś M., *Potęga nadziei. Opowieść o cierpieniu człowieka i miłosierdziu Boga*, wydaw. iMedius Agencja Reklamowa, Kraków 2016.

Bojanowicz A., *Cierpienie jako niechciany aspekt życia człowieka i edukacyjna rola tanatogiki*, „Forum Oświatowe” 2010, nr 2(43), s. 99–110.

Brusiło J., *Cierpienie człowieka jako konstytutywny element natury ludzkiej. Przyczynek do antropologii personalistycznej* [online], 31.08.2007, https://www.mp.pl/etyka/podstawy_etyki_lekarskiej/33692,cierpienie-czlowieka-jako-konstytutywny-element-natury-ludzkiej-przyczynek-do-antropologii-personalistycznej [dostęp: 31.07.2022].

Dziewiecki M., *Bóg vs cierpienie. Dlaczego Bóg nie chce żebyś cierpiał?*, wydaw. RTCK, Nowy Sącz 2018.

Franciszek, *Jak przeżywać cierpienie. Przemówienie do członków stowarzyszeń założonych przez bł. Ludwika Novarese – 17.05.2014* [online], „Opoka.org.pl”, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/swi-eczenia-17052014.html [dostęp: 31.07.2022].

Hryniewicz W., *Krzyk w ciemnościach* [online], 4.02.2014, „Deon.pl”, <http://teologia.deon.pl/tag/teologia-cierpienia-2/> [dostęp: 31.07.2022].

Jan Paweł II, *List apostolski Salvifici doloris do biskupów, kapłanów, rodzin zakonnych i wiernych Kościoła katolickiego o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3: *Listy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 221–245.

Kaczkowski J., *Grunt pod nogami. Nieco poważniej niż zwykle*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017.

Kaczkowski J., *Życie na pełnej petardzie. Czyli wiara, połędwica i miłość*, rozm. przepr. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2015.

Księga Hioba, w: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia*, wydaw. Pallottinum, Poznań 2012, s. 629–659.

Ratzinger J./Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu, cz. 1: Od chrztu w Jordanie do Przemienienia*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Ryn Z.J., *Jan Paweł II: katecheza cierpienia i umierania*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2006, t. 9, nr 1, s. 15–25.

Szymik J., «Deus providebit». *Bóg wobec cierpienia według J. Ratzingera/Benedykta XVI*, „Teologia w Polsce” 1(2011), nr 5, s. 5–22.

Zimny J., *Cierpienie jako pedagogia człowieka* [online], s. 54–62, <http://pedkat.pl/images/czasopisma/pk7/art05.pdf> [dostęp: 31.07.2022].

8. SENS ŻYCIA I UMIERANIA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Sens życia i umierania to jedno z najważniejszych zagadnień w życiu człowieka. Poczucie sensu motywuje człowieka do działania i pozwala mu się rozwijać. Młodzież bardzo często utożsamia sens życia z osiąganiem życiowych sukcesów. Tego wewnętrznego pytania o sens życia i śmierci nie mogą jednak zagłuszyć doraźne osiągnięcia, ponieważ życie ma sens pomimo wszystko, stanowi podstawę ludzkiej egzystencji.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Szacunek wobec własnego życia i życia innych.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Przyjęcie odpowiedzialności za swoje życie.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Sens ludzkiego życia.
- Obrona życia od poczęcia do naturalnej śmierci.
- Człowiek zarządcą życia, a nie jego twórcą.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Życie jest darem powierzonym człowiekowi, a jego zadaniem jest ten dar dobrze wykorzystać.
- Każdy człowiek ma prawo do życia i godnej śmierci.
- Każdemu należy się szacunek i respektowanie jego praw.

→ ZASADY

- Życie jest największą wartością, dlatego traktuję je jako dar.
- Rozwijam swoje zdolności i talenty.
- Szanuję innych, a w sposób szczególny osoby znajdujące się u kresu życia.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Dojrzała osoba rozpoznaje wartości, prawidłowo je ocenia oraz akceptuje.
- Człowiek rozwija się w duchu wartości, kształtuje swoją osobowość: myśli, decyzje, czyny.
- Życie człowiek ma sens nadprzyrodzony.

→ ZASADY

- Ukazuję dziecku potrzebę budowania życia na wartościach.
- Żyję zgodnie z wyznawanymi wartościami i szanuję wartości innych ludzi.
- Rozmawiam z dzieckiem o jego życiowych wyborach i zachęcam je do pracy nad sobą.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Świadomość wartości życia, jego kruchości, przemijania oraz rozumienie, że stanowi ono fundament wszystkich innych wartości.
- Należy rozumieć znaczenie pojęcia 'sens życia'.
- Życie jest dane człowiekowi tylko raz i należy z niego korzystać.

→ ZASADY

- Szkoła ma wzbudzać dociekliwość intelektualną i prowokować uczniów do refleksji nad sensem życia.
- Wychowanie ma budzić szacunek dla wartości życia.

- Nauczyciel pobudza w uczniu postawy kreatywne, zachęca do wyrażania opinii, sądów o charakterze etycznym.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie dzielą się na grupy. Każda z grup otrzymuje kartkę z sentencją na temat sensu życia. Grupa, po krótkiej dyskusji, zapisuje obok sentencji swoje spostrzeżenia na ten temat. Następnie uczniowie prezentują swoje wnioski. Nauczyciel rozpoczyna dyskusję na temat sensu i celu ludzkiego życia. Uczniowie wypowiadają się. W dyskusji należy zwrócić uwagę na akceptowanie siebie i cieszenie się z życia.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek posiada prawidłowy osąd siebie. Potrafi dostrzec pozytywne aspekty życia, jego sens i wartość. Cieszy się wydarzeniami dnia codziennego, docenia siebie i innych. W życiu codziennym realizuje najcenniejsze wartości: prawdę, dobro, piękno, miłość, przyjaźń i doskonali własną osobowość. Rozumie, że życie ma wymiar tymczasowy.

1.10. ZAGROŻENIA

Nuda, konformizm i materializm powodują brak zainteresowań i niechęć do rozwijania zdolności. Młody człowiek nie chce podejmować wysiłku do pracy nad sobą. Przemoc i nadużywanie władzy w rodzinie czy szkole niszczą naturalną potrzebę stanowienia o sobie i odbierają odwagę do podejmowania decyzji. Brak oparcia w dorosłych powoduje, że młody człowiek nie odnajduje w życiu wartości i sensu.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

APOKALIPSA ŚWIĘTEGO JANA

Ja, Jezus, posłałem mojego anioła,
by wam zaświadczyć o tym, co dotyczy Kościołów.
Ja jestem Odrośl i Potomstwo Dawida,
Gwiazda świecąca, poranna».
A Duch i Oblubienica mówią:
«Przyjdź!».
A kto słyszy, niech powie:
«Przyjdź!».
I kto odczuwa pragnienie, niech przyjdzie,

kto chce, niech wody życia darmo zaczerpnie.
 Ja oświadczam
 każdemu, kto słucha słów proroctwa tej księgi:
 Jeśliby ktoś do nich cokolwiek dołożył,
 Bóg mu dołoży plag zapisanych w tej księdze.
 A jeśliby ktoś odjął coś ze słów księgi tego proroctwa,
 to Bóg odejmie mu udział w drzewie życia i w Mieście Świętym –
 które są opisane w tej księdze.
 Mówi Ten, który o tym zaświadcza:
 «Zaiste, przyjdę niebawem».
 Amen. Przyjdź, Panie Jezu!
 Łaska Pana Jezusa ze wszystkimi!

↑ Ap 22,16-21.

KOMENTARZ

Apokalipsa to utwór, którego tematem jest prorocza wizja końca świata i przeznaczenie człowieka. Zazwyczaj ma skomplikowaną symbolikę i zawiera elementy fantastyczne – tak jest też w przypadku *Apokalipsy Świętego Jana*.

Ostatnia z biblijnych ksiąg jest najbardziej tajemniczą w Piśmie Świętym. W bardzo zagadkowy sposób opowiada o końcu świata i powtórным przyjsciu Boga. Spina dzieje człowieka tu na ziemi: jego trud, sens cierpienia i śmierć z wizją Nowego Jeruzalem – mieszkania zbawionych na Sądzie Ostatecznym,

który nadejdzie wraz z paruzją. Mimo mrocznego i symbolicznego charakteru utwór daje nadzieję, że każdy człowiek może być zbawiony, jeśli się nawróci i zwróci ku Bogu. Ostatecznie wszyscy ocaleni będą żyć wiecznie zjednoczeni z Bogiem.

Przy omawianiu wartości *Sens życia i umierania* można wyjść od analizy fragmentów *Apokalipsy Świętego Jana*. Warto zachęcić młodzież do luźnej rozmowy na temat sensu życia i śmierci; do dzielenia się własnym doświadczeniem, np. związanym z odchodzeniem bliskich.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Pytanie o sens życia należy do głównych refleksji filozofii sensu. Problem celu egzystencji jest w porządku ważności naczelnym problemem filozofii pierwszej, tzn. filozofii sensu ludzkiej egzystencji. Według Paula Tiedemanna człowiek w rozumieniu sensu życia utożsamia sens i cel. W ludzkiej psychice istnienie oznacza bycie pożytecznym dla kogoś lub czegoś innego. Jednak, co w sytuacji, gdy człowiek starci pracę i ma poczucie, że utracił sens? „Dopiero zniesienie wszystkich celów uwalnia spojrzenie na pytanie o sens”¹. Dla niektórych lu-

1 K. Śnieżyński, *Filozofia sensu jako odpowiedź na kryzys metafizyki. W stronę nowej «filozofii pierwszej»*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 2008, t. 22, s. 217.

dzi dopiero konfrontacja ze śmiercią lub ciężką chorobą przynosi odpowiedź na pytanie o sens życia.

„Wybór sensu życia można rozumieć jedynie tak: wierzę, że życie ma sens pomimo wszystko, tj. pomimo bezsensu, albo niemożliwości dotarcia do sensu tego, co mi się wydarzyło. Wzór tego typu wypowiedzi mamy w wielu stwierdzeniach Heraklita. Na przykład: *Bóg: dzień noc, zima lato, wojna pokój, sytość głód*. Heraklit nie mówi «Bóg jest dniem nocą», czy też «Bóg jest dniem i nocą», a tylko zestawia ze sobą rzeczowniki „Bóg dzień noc”, co podkreśla jedność nieprzystających do siebie rzeczywistości. Brak orzeczenia (*jest*) i spójnika (*i*) w paradoksalny sposób akcentuje ścisłą łączność obu przeciwieństw, przez co w pełni ujawnia właściwość wypowiedzi: *coincidentia oppositorum*. Owa jedność przeciwieństw jest jednak możliwa dlatego, że jest – nadzieja”².

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Młodzież często stawia pytania egzystencjalne. Zastanawia ją sens życia. „Poczucie sensu życia motywuje człowieka do działania i pozwala na rozwój własnej osobowości. Co więcej, pytanie o sens istnienia jest jednym z podstawowych przejawów naszego człowieczeństwa. Tylko człowiek stawia pytanie: po co istnieję? Kamień nie pyta, roślina nie pyta, zwierzę nie pyta, człowiek zaś pyta i pytać nie przestanie. Tak bowiem został stworzony, takie jest jego serce. Domaga się sensu. Z sensem życia jest jak z powietrzem. Doskwiera tylko jego brak. Kiedy jest, to prawie go nie zauważamy. Ale od razu wiemy, kiedy znika, bo zaczynamy cierpieć”³.

Pytanie o sens życia pojawia się w okresie dojrzewania i towarzyszy człowiekowi przez całe życie. Młodzież bardzo często utożsamia sens życia z osiągnięciem życiowego sukcesu: dostania się na wymarzone studia, zdobycie upragnionej pracy, zdobycie tytułu naukowego itp. Wydaje im się, że osiągną to sprytem i przebiegłością, wykorzystując każdą sytuację daną przez los. Tego wewnętrznego pytania o sens życia człowiek nie mogą jednak zagłuszyć doraźne osiągnięcia, ponieważ stanowi ono część jego osobowości. Szukając odpowiedzi, człowiek dotyka zarówno immanencji, jak i transcendencji. Z jednej strony zwraca się ku samemu sobie, swojej naturze, ale także odczuwa więź z tym, co poza nim, co transcendentne, związane ze sferą sacrum. Gdy te dwie

² Tamże, s. 225.

³ *Gdy młodzież pyta o sens życia* [online], oprac. aw/aw, 26.01.2010, „Opoka.org.pl”, https://opoka.org.pl/biblioteka/1/ID/w_sluzbie_01_2010_sens.html [dostęp: 31.07.2022].

płaszczyzny stykają się ze sobą człowiek znajduje odpowiedź na pytanie o sens życia i umierania⁴.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

„Poczucie sensu życia rozumiane jest jako sposób przeżywania własnej egzystencji. Wiąże się ono z obraniem i realizowaniem określonych postaw życiowych, które wynikają z potrzeb, wartości i dążeń jednostki. Stanowi motywację do życia, prowadzi do satysfakcji i realizacji siebie i z poczuciem szczęścia. Ważne jest to, że jednocześnie chroni człowieka przed myślami o charakterze suicydologicznym (Yalom, 2008)”⁵.

Współczesny świat skupiony jest przede wszystkim na konsumpcji i dobrach materialnych dających jedynie złudne i chwilowe poczucie szczęścia. Egzystencjaliści wskazują, że prawdziwe szczęście odnaleźć można w wartości miłości, realizacji założonych marzeń czy dążeń lub w zwyczajnym docenieniu życia, gdy zmierzymy się z sytuacją kryzysową oraz trudnym wydarzeniem. Poczucie sensu stanowi bufor, który chroni człowieka przed próbą zamachu na własne życie. „Posiadanie sprecyzowanej wizji własnego życia pozwala wyznaczać konkretne cele życiowe, a przez to zwiększyć motywację do działania, w tym tą najważniejszą – do życia. W opinii K. Popielskiego (2008) dążenie do spełnienia potrzeby sensu życia jest miarą człowieczeństwa, bo człowiek jest tą wyjątkową istotą, która może nadać sens swojemu życiu”⁶.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Ojciec Jacek Salij w swoich teologicznych rozważaniach nad poszukiwaniem sensu życia przez młodych ludzi zwraca uwagę, że rodzice muszą sami sensownie żyć, jeżeli nie chcą usłyszeć od swojego dziecka słów rozpaczy, że jego życie nie ma żadnego sensu. Często padają mocne stwierdzenia w stylu „Ja się na świat nie prosiłem!” czy „Moje życie nie ma żadnego sensu!”. Dominikanin stwierdza, że „rodzice przeważnie wyczuwają, kiedy te ciężko raniące słowa ich nastoletni syn czy córka wypowiadają pod wpływem chwilowej emocji, a kiedy tylko po to, żeby ich wypróbować. Ale jak ojciec czy matka mają reagować, kiedy

⁴ Por. tamże.

⁵ M. Barłóg, *W trosce o życie: filozofia, psychologia i pedagogika ochrony i poczucia sensu życia. Ujęcie integralne na przykładzie działalności Polskiego Towarzystwa Suicydologicznego*, „Fides et Ratio” 2018, t. 33, nr 1, s. 252.

⁶ Tamże.

widzą, że ich dziecko wypowiada je z głębi autentycznej rozpacz? [...] Na pewno nie wolno się poddawać. Wydaje się, że miłość do dziecka powinna wtedy, nie tracąc nic ze swojej realności, starać się o jakąś niewidzialność. Na pewno trzeba się wtedy modlić za swoje dziecko jeszcze więcej niż zwykle – i chyba lepiej, żeby ono o tym nie wiedziało. Na pewno też trzeba czuwać – jeśli nie można inaczej, to z daleka – aby w każdej chwili podać mu rękę. Teraz jednak zastanówmy się nad tym, co możemy zrobić – i czy w ogóle coś możemy zrobić – ażeby dzieci nie dopadło aż tak głębokie zwątpienie w sens życia”⁷.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

„ Życie zawsze jest dobrem. Człowiek jest powołany, aby zrozumieć głęboką motywację tego intuicyjnego przeświadczenia, które jest też faktem poznawalnym doświadczalnie. [...] Człowiek zostaje obdarzony *najwyższą godnością*, która jest zakorzeniona w wewnętrznej więzi łączącej go ze Stwórcą: jaśniej w nim odbłask rzeczywistości samego Boga. [...] W opisie biblijnym odrębność człowieka od innych istot stworzonych jest podkreślona zwłaszcza przez fakt, że tylko jego stworzenie zostaje przedstawione jako owoc specjalnej decyzji Boga i Jego postanowienia, by *połączyć człowieka ze Stwórcą szczególną i specyficzną wię-*

⁷ J. Salij, *Czy życie ma sens?* [online], „W Drodze” 2013, nr 1, <https://wdrodze.pl/article/czy-zycie-ma-sens/> [dostęp: 31.07.2022].

zią: „Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam” (Rdz 1,26). Życie ofiarowane przez Boga człowiekowi *jest darem, dzięki któremu Bóg udziela coś z siebie stworzeniu*.

↑ EV 34.

„Człowiek jest stworzony dla prawdziwej i wiecznej szczęśliwości, którą może dać jedynie miłość Boża. Nasza zraniona wolność zbłądziłaby, gdyby nie było możliwe już teraz doświadczenie czegoś z przyszłego spełnienia. Zresztą, każdy człowiek, aby mógł kroczyć we właściwą stronę potrzebuje ukierunkowania ku ostatecznej mecie. Tą ostateczną metą w rzeczywistości jest sam Chrystus Pan, zwycięzca grzechu i śmierci, który staje się obecny dla nas w szczególny sposób w celebracji eucharystycznej. I tak, będąc jeszcze «obcymi i przybyszami» (1 P 2,11) w tym świecie, w wierze już uczestniczymy w pełni w zmartwychwstaniu. Uczta eucharystyczna, objawiając swój wymiar ściśle eschatologiczny, wspiera naszą wolność w drodze.

↑ SC 30.

„A zatem – moglibyśmy pomyśleć – nie można pragnąć być bogatym? Oczywiście, że można, nawet jest słuszną rzeczą tego pragnąć, dobrze jest być bogatym, ale *bogatym według Boga!* Bóg jest najbogatszy ze wszystkich – jest bogaty we współczucie, w miłosierdzie. Jego bogactwo nie zuboża nikogo, nie rodzi sporów ani podziałów. Jest to bogactwo, które lubi obdarowywać, rozdawać, dzielić się. Bracia, siostry, gromadzenie dóbr materialnych nie wystarcza, żeby dobrze żyć, gdyż – mówi dalej Jezus – życie nie zależy od tego, co się posiada (por. Łk 12, 15). Zależy natomiast od dobrych relacji – z Bogiem, z innymi, a także z tym, kto ma mniej. Zatem zadajmy sobie pytanie: jak ja chcę się wzbogacić? Czy chcę się wzbogacać według Boga, czy zgodnie z moją żądzą? A wracając do kwestii dziedzictwa – jakie dziedzictwo chcę zostawić? Pieniądze w banku, rzeczy materialne czy zadowolonych ludzi wokół mnie, dobre uczynki, których się nie zapomina, osoby, którym pomogłem wzrastać i dojrzewać?

↑ Franciszek, *Anioł Pański* [online], Plac św. Piotra, 31.07.2022, „Libreria Editrice Vaticana”, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2022/documents/20220731-angelus.html> [dostęp: 31.07.2022].

4.3. PISMO ŚWIĘTE

„Gdy Syn Człowieczy przyjdzie w swej chwale i wszyscy aniołowie z Nim, wtedy zasiądzie na swoim tronie pełnym chwały. I zgromadzą się przed Nim wszystkie narody, a On oddzieli jednych [ludzi] od drugich, jak pasterz oddziela owce od kozłów. Owce postawi po prawej, a kozły po swojej lewej stronie. Wtedy odezwie

się Król do tych po prawej stronie: „Pójdźcie, błogosławieni Ojca mojego, weźcie w posiadanie królestwo, przygotowane wam od założenia świata!

Bo byłem głodny, a daliście Mi jeść;
byłem spragniony, a daliście Mi pić;
byłem przybyszem, a przyjęliście Mnie;
byłem nagi, a przyodzialiście Mnie;
byłem chory, a odwiedziliście Mnie;
byłem w więzieniu, a przyszliście do Mnie”.

Wówczas zapytają sprawiedliwi: „Panie, kiedy widzieliśmy Cię głodnym i nakarmiliśmy Ciebie? spragnionym i daliśmy Ci pić? Kiedy widzieliśmy Cię przybyszem i przyjęliśmy Cię? lub nagim i przyodzialiśmy Cię? Kiedy widzieliśmy Cię chorym lub w więzieniu i przyszliśmy do Ciebie?” A Król im odpowie: „Zaprawdę, powiadam wam: Wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili”.

↑ Mt 25, 31-40; por. Dz 1,1-11.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

”

Śmierć jest konsekwencją grzechu. Urząd Nauczycielski Kościoła, który autentycznie interpretuje wypowiedzi Pisma świętego i Tradycji, naucza, że śmierć weszła na świat z powodu grzechu człowieka. Chociaż człowiek posiadał śmiertelną naturę, z woli Bożej miał nie umierać. Śmierć była więc przeciwna zamysłom Boga Stwórcy, a weszła na świat jako konsekwencja grzechu. „Śmierć cielesna, od której człowiek byłby wolny, gdyby nie był zgrzeszył”, jest „ostatnim wrogiem” człowieka, który musi zostać zwyciężony.

↑ KKK 1008.

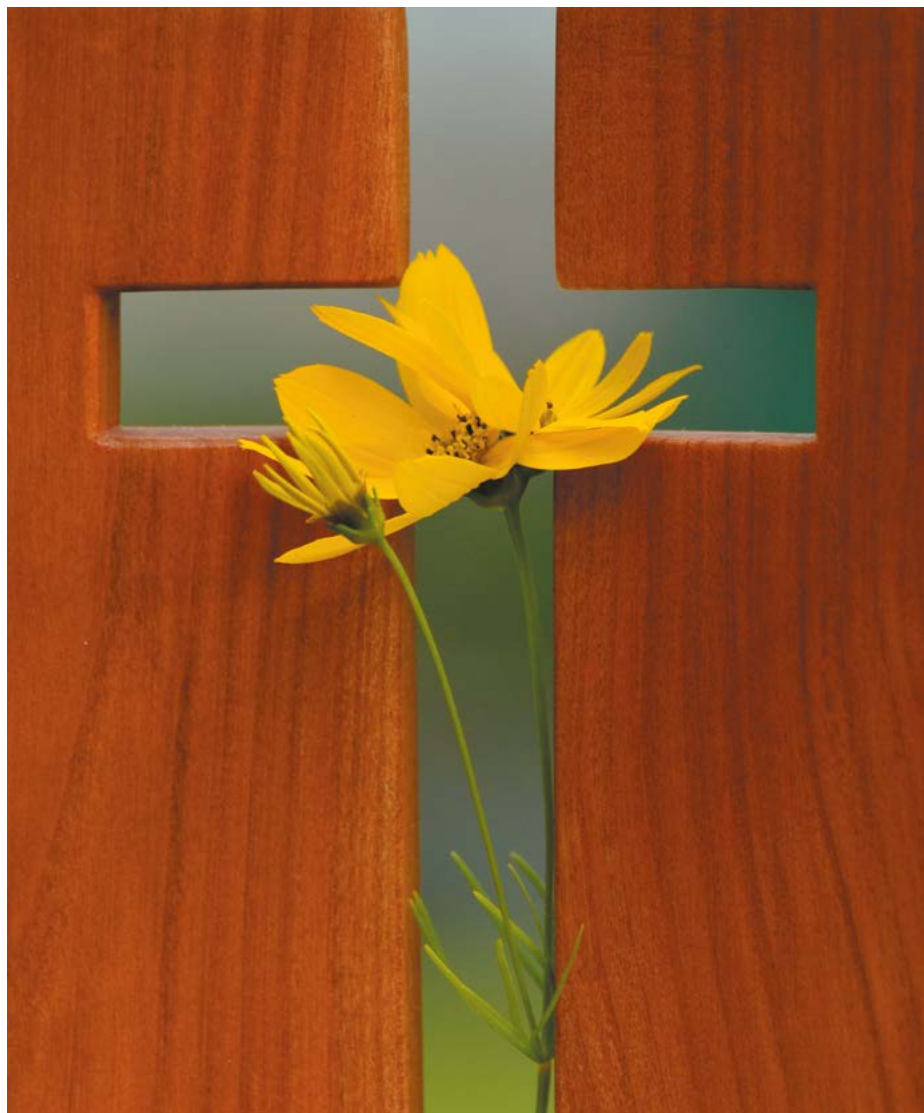
V. LITERATURA

- Apokalipsa Świętego Jana*, w: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia*, wydaw. Pallottinum, Poznań 2012, s. 1606–1629.
- Barłóg M., *W trosce o życie: filozofia, psychologia i pedagogika ochrony i poczucia sensu życia. Ujęcie integralne na przykładzie działalności Polskiego Towarzystwa Suicydologicznego*, „Fides et Ratio” 2018, t. 33, nr 1, s. 251–262.
- Benedykt XVI, *Posynodalna adhortacja apostolska «Sacramentum caritatis» do biskupów, do kapłanów i diakonów, do zakonników i zakonnic oraz do wszystkich wiernych o Eucharystii, źródle i szczycie życia i misji Kościoła*, Wydawnictwo AA, Kraków 2008.
- Franciszek, *Anioł Pański* [online], Plac św. Piotra, 31.07.2022, „Libreria Editrice Vaticana”, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2022/documents/20220731-angelus.html> [dostęp: 31.07.2022].
- Gdy młodzież pyta o sens życia [online], oprac. aw/aw, 26.01.2010, „Opoka.org.pl”, https://opoka.org.pl/biblioteka/I/ID/w_sluzbie_01_2010_sens.html [dostęp: 31.07.2022].
- Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium vitae*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 641–752.
- Kluz M., *Wiara w życiu i postawie moralnej człowieka w świetle encykliki «Lumen fidei» papieża Franciszka*, „Polonia Sacra” 17(2013), nr 2(33), s. 113–129.
- Nowakowski P.T., *Postulat powrotu do pedagogiki klasycznej*, „Społeczeństwo i Rodzina. Stalowowolskie Studia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 2005, R. 2, nr 2, s. 180–182.
- Ozorowski M., *Wartość życia ludzkiego w nauczaniu papieża Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka*, „Teologia i Moralność” 12(2017), nr 2(22), s. 35–52.
- Ratzinger J., *Problem zagrożeń życia ludzkiego*, „L'Osservatore Romano” 1995, nr 7, wyd. pol., s. 4.
- Regulska A., *Rola wartości moralnych w procesie wychowania*, „Studia nad Rodziną” 2013, R. 17, nr 1, s. 143–150.
- Salij J., *Czy życie ma sens?* [online], „W Drodze” 2013, nr 1, <https://wdrodze.pl/article/czy-zycie-ma-sens/> [dostęp: 31.07.2022].

Spętana J., *Wychowanie a sens życia. Człowiek w obliczu dylematów egzystencjalnych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2018.

Śnieżyński K., *Filozofia sensu jako odpowiedź na kryzys metafizyki. W stronę nowej «filozofii pierwszej»*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 2008, t. 22, s. 215–234.

Woititz J.G., *Wymarzone dzieciństwo. Jak wychować szczęśliwe dziecko unikając błędów naszych rodziców*, tłum. M. Przyłipiak, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2008.

9. SZCZĘŚCIE WARTOŚCIĄ W ŻYCIU CZŁOWIEKA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

W dzisiejszym świecie bardzo dużo mówi się o tym jak osiągnąć szczęście w życiu. Młodzi ludzie szukają recepty na szczęście na portalach społecznościowych, jeszcze inni korzystają z coachingu czy warsztatów. Prawdziwe szczęście natomiast wypływa z radości, z wysiłku podejmowanego w oparciu o nadzieję, z poświęcania energii na osiągnięcie jakiegoś szczytnego celu. Szczęście jest naturalnym dążeniem każdego człowieka; jego dobrem.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Rozumienie czym jest prawdziwe szczęście i umiejętność poszukiwania go w życiu.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie świadomości, że być szczęśliwym to nie tylko mieć, ale i być.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Szczęście – co to takiego?
- Poszukiwanie prawdziwego szczęścia.
- Szczęście jest wartością w życiu każdego człowieka.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Szczęście jest naturalnym dążeniem każdego człowieka.
- Błędne rozumienie szczęścia może doprowadzić do własnego nieszczęścia.
- Szczęście dla każdego może oznaczać coś innego.

→ ZASADY

- Chcę być szczęśliwym człowiekiem, dlatego dążę by osiągnąć w życiu poczucie szczęścia.
- Szanuję innych i ich dążenie do szczęścia; nie wyśmiewam się z zainteresowań kolegów i koleżanek.
- Szukam odpowiedzi na to czym jest prawdziwe szczęście, dlatego rozmawiam na ten temat z dorosłymi.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Człowiek może w sposób rozumny osiągnąć szczęście poprzez dokonywanie odpowiednich wyborów.
- Szczęście można osiągnąć w życiu tylko własnym wysiłkiem i pracą.
- Szczęście stanowi wartość w życiu każdego człowieka, bo każdy chce być szczęśliwy.

→ ZASADY

- W życiu konsekwentnie realizuję swoje plany i rozwijam swoje talenty.
- Poświęcam czas rodzinie i chętnie spędzam czas z bliskimi, bo wtedy czuję prawdziwe szczęście.
- Pokazuję dzieciom, że dążenie do szczęścia to piękna droga, która realizuje się wypełnianiu powołania.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Szkoła jest miejscem, w którym młodzież czuje się dobrze, odczuwa szczęście.
- Nauczyciel poświęca czas uczniom i chętnie z nimi przebywa, rozmawia czy gra w piłkę.

- Środowisko szkolne jest przyjazne dla uczniów i zapewnia im poczucie bezpieczeństwa.

→ ZASADY

- Rozmawiam z uczniami o tym jak czują się w szkole i w klasie, pytam: czy czują się szczęśliwi w tej społeczności.
- Lubię uczniów i chętnie spędzam z nimi czas na przerwach, stwarzając im możliwość do rozmowy czy wspólnej zabawy.
- Rozmawiam z uczniami na temat szczęścia i pokazuję, że warto podejmować wysiłek by je osiągnąć.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Nauczyciel prosi uczniów by zamknęli oczy i się wyciszyli, robiąc dziesięć spokojnych wdechów i wydechów. Następnie prosi ich o poszukanie we wspomnieniach najszczęśliwszej chwili w ich życiu. Uczniowie wypisują uczucia towarzyszące tej chwili (np. radość, entuzjazm, przyjemność, bez troska, spokój, poczucie spełnienia, docenienia, osiągnięcie sukcesu, satysfakcji, euforia, miłość, poczucie bezpieczeństwa). Gdy wszyscy skończą, rozpoczyna się burza mózgów. Uczniowie próbują ustalić, czy te określenia wyczerpują pojęcie szczęścia.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek rozumie, że szczęście jest naturalnym dążeniem każdego człowieka. Wie, że dla każdego szczęście może oznaczać coś innego. Uczniowie poznają poglądy filozoficzne na temat szczęścia i potrafią odróżnić prawdziwe szczęście od odczuwania przyjemności. Dostrzegają sens swojego życia i są szczęśliwi. Wiedzą również, że człowiek może w sposób rozumny osiągnąć szczęście poprzez dokonywanie odpowiednich wyborów.

1.10. ZAGROŻENIA

Uczniowie nie dostrzegają, że poprzez błędne rozumienie szczęścia można doprowadzić do własnego nieszczęścia. Nie widzą sensu w podejmowaniu wysiłku i rozwijaniu swoich zdolności. Szczęście utożsamiają z przyjemnością, chwilowym zadowoleniem. Wszelkimi metodami próbują zapewnić sobie taki stan. Nie potrafią radzić sobie z problemami. Uciekają od prawdziwego życia w nałogi czy świat wirtualny. Odczuwają bezsens życia. Nie są szczęśliwi.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

LEGENDA O ŚW. ALEKSYM

Syn odpowie oćcu swemu:

[...]

Cokole mi chcesz kazać,
Po twej woli ma się to stać.

A więc mu cesarz dziewczkę dał

[...]

Ktorej krolewnie Famijana dziano,
Co ją Aleksemu dano.

[...]

A gdy się z nią pokładał,

Tej nocy z nią gadał;

Wrocił zasię pirścień jej,

A rzekł tako do niej:

Ostawiam cię przy twym dziewstwie,

Wroć mi ji, gdy będziewa oba w niebieskim krolewstwie.

Jutroć się bierzę od ciebie

Służyć temu, cożci jest w niebie;

[...].

A jeko zajutra wstał,

Od obiada się precz brał;
 O tym nikt nie wiedział,
 Jedno żona jego,
 Ta wiedziała od niego.
 Nabrał sobie srebra, złota dosyć,
 Co go mógł piechotą nosić;
 Więc się na morze zebrał,
 A ociec w żalosc[i] ostał,
 [...].
 Więc to święte plemię
 Przyszło w jedną ziemię.
 Rozdał swe rucho żebrakom,
 Srebro, złoto popom, żakom.
 Więc sam pod kościołem siedział,
 A o jego księstwie nikt nie wiedział.

↑ *Legenda o św. Aleksym*, cyt. za: M. Chmiel, A. Cisowska, J. Kościerzyńska, H. Kusy, A. Wróblewska, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum*. 1, cz. 1, wydaw. Nowa Era, Warszawa 2019, s. 229-230.

KOMENTARZ

Legenda o św. Aleksym opiera się na opowieściach pochodzących jeszcze z Syrii i Rzymu, gdzie bogaty książę wybrał życie żebraka. Z tych terenów historia ta szybko rozprzestrzeniła się na cały świat i należała do najpopularniejszych opowieści o świętych w średniowieczu. Polska wersja legendy o św. Aleksym jest dość późna, bo pochodzi z XV wieku, ale należy do najstarszych tekstów napisanych w języku polskim. Kopia *Legendy o św. Aleksym* jest przechowywana w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie. Bohaterem legendy jest „święty żebrak”, który z własnej woli wyrzekł się majątku i bogactw i wybrał ubogie i żebrackie życie.

W dzisiejszych świecie bardzo dużo mówi się o sposobach na osiągnięcie szczęścia w życiu. Wielu młodych ludzi szuka inspiracji na portalach społecznościowych sławnych osób czy znanych psychologów. Jeszcze inni korzystają z modnego obecnie coachingu i warsztatów rozwoju osobistego. Warto na tej lekcji zapytać uczniów o to, gdzie oni szukają wzorców pięknego i szczęśliwego życia. Co ich inspirowa? Kto jest ich idolem?

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Wydaje się, że pojęcie szczęścia nie jest terminem szczególnie filozoficznym, jest zrozumiałe dla wszystkich, przynajmniej w swoim podstawowym znaczeniu. Czym więc jest szczęście? Arystoteles mawiał, że szczęście jest dobrem człowieka, do którego każdy dąży przez wzgląd na samego siebie¹. Podobnie na temat szczęścia wypowiadał się Freud: „[...] czego ludzie żądają od życia, co chcą osiągnąć[?] Nie sposób pomylić się odpowiadając na to: ludzie dążą do szczęścia, chcą je osiągnąć i utrzymać stan życia w szczęściu”². Twierdzenia te wydają się słuszne, jednak nie wyjaśniają w pełni pojęcia szczęścia.

„Dobra analiza zagadnienia szczęścia powinna zacząć się od uświadomienia sobie faktu mnogości celów oraz konfliktów pomiędzy nimi. [...] Każdy zresztą filozof, któremu uda się w jakiś sposób określić, czym jest szczęście, musi skonfrontować swoją formułę z faktyczną ludzką kondycją, z sytuacją każdego, kto dostrzeże mnogość celów swoich dążeń. Filozof ów powinien móc przekonywać powiedzielić każdemu z nas: «z twojego punktu widzenia formuła szczęścia, którą proponuję, przedstawia stan, w którym dobrze jest pozostać»”³.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Każdy człowiek dąży do osiągnięcia prawdziwego szczęścia. Jednakże w drodze do tego celu napotykamy na różne przeszkody, które nas od niego oddalają, najczęściej to my sami nakładamy na siebie pewne ograniczenia. Człowiek ma również problem ze zdefiniowaniem prawdziwego szczęścia, dość często utożsamia szczęście z przyjemnością. Natomiast „prawdziwe szczęście nie zawsze opiera się na sukcesie, powodzeniu czy szczególnych osiągnięciach; wielokrotnie wypływa ono z radości, z wysiłku podejmowanego w oparciu o nadzieję, z poświęcenia energii na osiągnięcie jakiegoś szczytnego celu. Korzeniem prawdziwego szczęścia jest przede wszystkim poświęcenie i kwiat, który jest jego następstwem, czyli miłość”⁴.

1 Por. N. White, *Filozofia szczęścia od Platona do Skinnera*, tłum. M. Chojnacki, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008, s. 11.

2 S. Freud, *Kultura jako źródło cierpień*, tłum. J. Prokopiuk, wydaw. KR, Warszawa 1992, s. 20.

3 N. White, *Filozofia szczęścia...*, dz. cyt., s. 12.

4 W.G. Jordan, cyt. za: *Prawdziwe szczęście – odrzuć błędne założenia* [online], 22.04.2020, „Piękno Umysłu”, <https://pieknoumyslu.com/szczescie-bledne-zalozenia/> [dostęp: 31.07.2022].

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Pod koniec XX wieku, w 1998 roku, profesor Martin Seligman wygłosił przemówienie, w którym wezwał psychologów do zmiany podejścia i skupienia uwagi na ludzkiej sile, zamiast przyglądać się jedynie ludzkim słabościom. Od tego wystąpienia bierze swój początek psychologia pozytywna, „nauka zajmująca się optymalnym funkcjonowaniem człowieka, jego talentami, wartościami i cnotami. Celem psychologii pozytywnej jest budowanie i rozwijanie osobistego potencjału ludzi”⁵.

Na początku psychologia pozytywna skupiała się na pojęciu szczęścia oraz na poszukiwaniu sposobów na osiągnięcie zadowolenia z życia. Według profesora Seligmana psychologia pozytywna powinna mówić nie tyle o pojęciu szczęścia, co o dobrostanie (ang. *well-being*), który ma się wyrażać się w życiu pełnią życia. Psychologia pozytywna jest więc dziedziną, która „zajmuje się człowiekiem dużo szerzej, niż tylko przez określony, pozytywny sposób interpretacji świata. Jest to nauka, która opisuje rzeczywistość taką, jaka jest i poszukuje w niej szans na życie w pełni”⁶.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

„Każdy człowiek odkrywa w sobie pragnienie radości i szczęścia. Jednak nieporządek w naturze ludzkiej, spowodowany grzechem pierworodnym, sprawia, iż człowiek nie zawsze umie znaleźć właściwą drogę do osiągnięcia tego celu”⁷. Chrześcijaństwo stara się dać odpowiedź na to jak odnaleźć radość. Pismo Święte poświęca radości wiele miejsca. W Starym Testamencie źródłem radości jest ludzkie życie oraz przymierze zawarte między Bogiem i Izraelem. W Nowym Testamencie idea radości chrześcijańskiej zostaje rozwinięta w nauczaniu Jezusa Chrystusa, a jej główne założenia dostrzeżemy w ośmiu błogosławieństwach. Źródłem największej radości dla chrześcijanina jest obietnica życia wiecznego.

„Chrześcijaństwo głosi prawdę, że człowiek jest powołany do radości zarówno w wymiarze ziemskim, jak i nadprzyrodzonym. Ukazuje ono prawdę, że istota ludzka i cały świat pochodzą od Boga i do Niego zmierzają. Człowiek

5 N. Kwiatkowska, *Psychologia pozytywna – nauka o ludzkim szczęściu* [online], 28.05.2019, <https://www.apteka-melissa.pl/blog/arttykul/psychologia-pozytywna-nauka-o-ludzkim-szczesciu,489.html> [dostęp: 31.07.2022].

6 Tamże.

7 J. Machniak, *Miłosierdzie Boże jako źródło radości i szczęścia*, „*Analecta Cracoviensia*” 2013, nr 45, s. 153.

wierzący ma także nadzieję na przezwyciężenie wszelkich niedoskonałości, cierpień, jak również na odnalezienie sensu swojego istnienia”⁸.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

„Drodzy młodzi Przyjaciele! Nie pozwólcie sobie odebrać tego bogactwa! Nie wpisujcie w projekt Waszego życia treści zniekształconej, zubożałej i zafałszowanej: miłość „współweseł się z prawdą”. Szukajcie tej prawdy tam, gdzie ona rzeczywiście się znajduje! Jeśli trzeba, bądźcie zdecydowani iść pod prąd obiegowych poglądów i rozpropagowanych haseł! Nie lękajcie się Miłości, która stawia człowiekowi wymagania. Te wymagania – tak jak znajdujecie je w stałym nauczaniu Kościoła – właśnie są zdolne uczynić Waszą miłość – prawdziwą miłością.

↑ PS 10.

⁸ Tamże, s. 154.

„ Dziś niemało młodych ludzi głęboko wątpi w to, że życie jest dobrem, i nie widzą światła na swej drodze. A ogólniej, w obliczu trudności współczesnego świata wielu zadaje sobie pytanie: cóż ja mogę zrobić? Światło wiary rozświeśla tę ciemność, pozwala nam zrozumieć, że każde istnienie ma nieocenioną wartość, gdyż jest owocem miłości Bożej. On kocha także tych, którzy oddalili się od Niego lub o Nim zapomnieli: jest cierpliwy i czeka; co więcej, dał swego Syna, który umarł i zmartwychwstał, aby nas radykalnie uwolnić od zła. A Chrystus posłał swych uczniów, aby nieśli wszystkim narodom to radosne orędzie zbawienia i nowego życia.

↑ Benedykt XVI, *Orędzie na Światowy Dzień Młodzieży 2013 r. Misjonarze nowej ewangelizacji «Idźcie i nauczajcie wszystkie narody»* (Mt 28,19) [online], Watykan, 18.10.2012, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/youth/documents/hf_ben-xvi_mes_20121018_youth.html [dostęp: 31.07.2022].

„ Jeśli utraciłeś wewnętrzny wigor, marzenia, entuzjazm, nadzieję i wspaniałość myślności, Jezus ukazuje się tobie, tak jak stanął przed zmarłym synem wdowy, i z całą swoją mocą Zmartwychwstałego Pan zachęca cię: „Młodzieńcze, tobie mówię wstań!” (Łk 7,14).

↑ ChV 20.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

„ A oto podszedł do Niego pewien człowiek i zapytał: «Nauczycielu, co dobrego mam czynić, aby otrzymać życie wieczne?». Odpowiedział mu: «Dlaczego Mnie pytasz o dobro? Jeden tylko jest Dobry. A jeśli chcesz osiągnąć życie, zachowuj przykazania». Zapytał Go: «Które?». Jezus odpowiedział: «Oto te: *Nie zabijaj, nie cudzołóż, nie kradnij, nie zeznawaj fałszywie, czcij ojca i matkę oraz miłuj swego bliźniego jak siebie samego*». Odrzekł Mu młodzieniec: «Przestrzegałem tego wszystkiego, czego mi jeszcze brakuje?». Jezus mu odpowiedział: «Jeśli chcesz być doskonały, idź, sprzedaj, co posiadasz, i daj ubogim, a będziesz miał skarb w niebie. Potem przyjdź i chodź za Mną!». Gdy młodzieniec usłyszał te słowa, odszedł zasmucony, miał bowiem wiele posiadłości.

↑ Mt 19,16-22.

„ Nikomu złem za zło nie odpłacajcie. Starajcie się dobrze czynić wszystkim ludziom. Jeżeli to jest możliwe, o ile to od was zależy, żyjcie w zgodzie ze wszystkimi ludźmi. Umiłowani, nie wymierzajcie sami sobie sprawiedliwości, lecz pozostawcie to pomście Bożej. Napisano bowiem: Do Mnie należy pomsta, Ja wymierzę zapłatę – mówi Pan – ale: Jeżeli nieprzyjaciół twój cierpi głód – na-

karm go. Jeżeli pragnie – napój go. Tak bowiem czyniąc, węgle żarzące zgromadzisz nad jego głową.

Nie daj się zwyciężyć złu, ale zło dobrem zwyciężaj.

↑ Rz 12,17-21.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

”

Błogosławieństwa są odpowiedzią na naturalne pragnienie szczęścia. Pragnienie to ma Boskie pochodzenie; Bóg wszczepił je w serce człowieka, by przyciągnąć je do siebie, ponieważ tylko On może je zaspokoić.

„Z pewnością wszyscy chcemy żyć szczęśliwie i nie ma wśród ludzi nikogo, kto nie zgodziłby się na to, zanim by mu to nawet jasno przedstawiono”.

„Jakże więc szukam Ciebie, Panie? Gdy szukam Ciebie, mojego Boga, szukam życia szczęśliwego. Będę Cię szukał, by dusza moja żyć mogła. Ciało me żyje dzięki mojej duszy, a dusza żyje dzięki Tobie”.

Jedynie Bóg nasyca”.

↑ KKK 1718; por. 1719.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Orędzie na Światowy Dzień Młodzieży 2013 r. Misjonarze nowej ewangelizacji «Idźcie i nauczajcie wszystkie narody»* (Mt 28,19) [online], Watykan, 18.10.2012, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/youth/documents/hf_ben-xvi_mes_20121018_youth.html [dostęp: 31.07.2022].

- Berkowitz R.S., Romaine D.S., *Pomocne anioły. Jak odnaleźć miłość, przebaczenie i szczęście*, tłum. A. Wyszogrodzka-Gaik, wydaw. Świat Książki, Warszawa 2007.
- Chmielewska M., *Sposób na cholernie szczęśliwe życie*, rozm. przepr. B. Strzelczyk, P. Żyłka, Wydawnictwo M, Warszawa 2016.
- Dziewiecki M., *Powołani do szczęścia. Teologia i pedagogia powołań*, „Zeszyty Formacji Katechetów” 2013, R. 13, nr 2, s. 49–51.
- Franciszek, *Posynodalna adhortacja apostolska Christus vivit. Do młodych i całego Ludu Bożego*, Wydawnictwo M, Kraków 2019.
- Freud S., *Kultura jako źródło cierpień*, tłum. J. Prokopiuk, wydaw. KR, Warszawa 1992.
- Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3: *Listy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251–275.
- Kwiatkowska N., *Psychologia pozytywna – nauka o ludzkim szczęściu* [online], 28.05.2019, <https://www.apteka-melissa.pl/blog/arttykul/psychologia-pozytywna-nauka-o-ludzkim-szczesciu,489.html> [dostęp: 31.07.2022].
- Legenda o św. Aleksym*, cyt. za: M. Chmiel, A. Cisowska, J. Kościerzyńska, H. Kusy, A. Wróblewska, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum*. 1, cz. 1, wydaw. Nowa Era, Warszawa 2019, s. 229–230.
- Machniak J., *Miłosierdzie Boże jako źródło radości i szczęścia*, „Analecta Cracoviensia” 2013, nr 45, s. 149–165.
- Prawdziwe szczęście – odrzuć błędne założenia* [online], 22.04.2020, „Piękno Umysłu”, <https://pieknoumyslu.com/szczescie-bledne-zalozenia/> [dostęp: 31.07.2022].
- Seligman M.E.P., *Prawdziwe szczęście Psychologia pozytywna a urzeczywistnienie naszych możliwości trwałego spełnienia*, tłum. A. Jankowski, wydaw. Media Rodzina, Poznań 2005.
- White N., *Filozofia szczęścia od Platona do Skinnera*, tłum. M. Chojnacki, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.

10. TROSKA O OCHRONĘ ŚRODOWISKA NATURALNEGO

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Dbanie o środowisko naturalne bezpośrednio wpływa na jakość życia człowieka. Przyjęte systemy wartości oraz przyjmowane normy prowadzą do kształtowania się indywidualnej wiedzy na temat otaczającego nas świata przyrody, ale także stosunku do niej. Dlatego tak ogromną rolę odgrywa poszerzanie wiedzy ekologicznej młodzieży na każdym etapie edukacji. Tym bardziej, że współczesny człowiek nastawiony jest na realizację własnych interesów i racjonalnie kalkuluje korzyści i straty podejmowanych działań. Mimo wzrostu świadomości ekologicznej, poziom aprobaty degradacji środowiska nieznacznie maleje.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Odpowiedzialność i troska o środowisko naturalne.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Przekonanie uczniów o konieczności ekologicznego trybu życia, tj. oszczędzania wody, energii, zmniejszenia ilości odpadów.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Inicjatywy na rzecz ochrony środowiska w regionie.
- Jak na środowisko naturalne wpływa styl życia?
- Życ z przyrodą w zgodzie?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Człowiek musi korzystać z zasobów przyrodniczych Ziemi, ale powinien to robić oszczędnie.
- Aktywna postawa w poczynaniach związanych z ochroną przyrody.
- Każdy człowiek powinien żyć zgodnie z naturą.

→ ZASADY

- Interesuję się ekologią i pogłębiam wiedzę na ten temat.
- Chętnie włączam się w akcje związane z ochroną środowiska w mojej okolicy.
- Dbam o środowisko naturalne w moim otoczeniu.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Rodzice są dla dzieci przykładem ekologicznego stylu życia.
- Kontakt z przyrodą wspomaga zdrowie człowieka.
- Świadome robienie zakupów wspomaga ekologię.

→ ZASADY

- Staram się, by moja rodzina żyła w zgodzie z przyrodą.
- Dbam o to, by moja rodzina wspólnie spędzała czas na łonie natury.
- Zachęcam dzieci do ekologicznego stylu życia.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Szkoła jest instytucją dbającą o środowisko naturalne.
- Szkoła włącza się w akcje promujące ochronę środowiska.
- Nauczyciel chętnie podejmuje tematy związane z troską o środowisko.

→ ZASADY

- Zachęcam uczniów do dbania o środowisko naturalne.

- Organizuję udział całej klasy w akcjach związanych z ochroną środowiska, np. Sprzątanie świata – Polska.
- Prowadzę lekcje poświęcone zagadnieniom proekologicznym.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Nauczyciel proponuje uczniom dyskusję na temat: Jak możemy dbać o środowisko naturalne w naszym najbliższym otoczeniu? Aby zachęcić uczniów do rozmowy, sam rozpoczyna dyskusję, wskazując, że problem skażonego środowiska i zmian w klimacie dotyczy wszystkich ludzi, choć wielu zaprzecza temu. Innym wydaje się, że nic nie mogą zmienić. Nic bardziej mylnego. Otóż każdy z nas może wiele. Aby uzmysłowić to uczniom nauczyciel stara się pobudzić ich wyobraźnię. Gdyby każdy z nich wyrzucił papieraek na podłogę, z pewnością wszyscy by to zauważyli. I w drugą stronę. Gdyby cała klasa wybrała się w miejsce, gdzie leżą śmieci i każdy podniósł choćby papieraek, to po chwili zauważylibyśmy, że śmieci jest mniej. Ile takich klas, szkół, miast, państw jest na świecie? Ilu jest młodszych, starszych, którzy – każdy z osobna – mają wpływ na to, jak wygląda nasza planeta. Uczniowie wymieniają się spostrzeżeniami i prowadzą swobodną dyskusję.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie wykazują zainteresowanie problematyką ochrony środowiska naturalnego. Chętnie podejmują konkretne działania na rzecz ekologii. Są świadomi zagrożeń wynikających z postępowania wbrew porządkowi naturalnemu. Rozmawiają z rodzicami na temat ochrony środowiska i wspólnie zastanawiają się, co mogą zrobić.

1.10. ZAGROŻENIA

Ingerencja w środowisko naturalne z pominięciem zasad ekologii prowadzi do powstawania toksycznych odpadów, ścieków, hałasu, emisji pyłów i gazów do atmosfery oraz zmniejszenia ilości zasobów naturalnych. Tym samym powoduje zanieczyszczanie powietrza, wód i gleby, przyczynia się do zmian klimatu i ukształtowania terenu. Uczeń nie dostrzega innych znaczeń swego środowiska naturalnego, poza celami doraźnego użycia i zużycia. Nie dba więc o swoje środowisko i nie angażuje się w akcje związane z ekologią.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

KWIATKI ŚW. FRANCISZKA Z ASYŻU

I oto w obliczu wielu mieszczan, którzy przyszlizli na ten cud patrzeć, wyszedł wilk naprzeciw Świętego Franciszka z otwartą paszczą.

Święty Franciszek, zbliżając się doń, uczynił znak krzyża świętego i przywołał go ku sobie, i rzekł: „Pójdź tu, bracie wilku. Rozkazuję ci w imię Chrystusa nie czynić nic złego ni mnie, ni nikomu”. I dziw! Ledwo Święty Franciszek uczynił znak krzyża, straszliwy wilk zamknął paszczę i stanął.

A kiedy Święty Franciszek wydał rozkaz, podszedł łagodnie jak baranek i położył się u stóp Świętego Franciszka. Wówczas Święty Franciszek rzekł: „Bracie wilku, wyrządzasz wiele szkód w tej okolicy i popełniłeś moc złego, niszcząc i zabijając wiele stworzeń bez pozwolenia Boga. A zabijałeś i pożerałeś nie tylko zwierzęta, lecz śmiałeś zabijać i ludzi, stworzonych na podobieństwo Boskie. Przeto zasłużyłeś na stryczek, jako złodziej i zbójca najgorszy, i lud cały krzyczy i szemrze przeciw tobie i cała okolica jest tobie wroga. Lecz zawrę, bracie wilku, pokój między tobą a nimi, byś ich nie krzywdził więcej, a oni przebaczą ci wszelką urazę dawną i ani ludzie, ni psy nie będą cię już prześladować”.

Po tych słowach okazywał wilk ruchami ciała, ogona i oczu, że zgadza się na to, co mu rzekł Święty Franciszek, i że będzie tego przestrzegał.

↑ Kwiatki św. Franciszka z Asyżu, tłum. L. Staff, cyt. za: M. Chmiel, A. Cisowska, J. Kościerzyńska, H. Kusy, A. Wróblewska, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum*. 1, cz. 1, wydaw. Nowa Era, Warszawa 2019, s. 240.

KOMENTARZ

Święty Franciszek nie był typowym dla epoki średniowiecznej świętym. Wprawdzie wyrzekł się bogactwa, ale nie wyrzekł się świata i radości życia. Franciszka charakteryzowało to, że bezwarunkowo akceptował wszystko, co stworzone przez Boga. Zachwycał się pięknem natury. Kochał ludzi i uważał, że jego obo-

wiązkiem jest pomagać ubogim i cierpiącym, również zwierzętom – mniejszym braciom.

Do dnia dzisiejszego Franciszek cieszy się niesłabnącą popularnością. Jego styl życia nadal inspiruje wielu ludzi do tego, by służyć ubogim, troszczyć się o zwierzęta i dbać o przyrodę. Papież Jan Paweł II ogłosił go patronem obrońców praw zwierząt i ekologów.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Filozofia zaczęła zajmować się środowiskiem życia człowieka dopiero w ostatniej dekadzie XX wieku, nastąpiło to w 1986 roku tuż po awarii elektrowni atomowej w Czarnobylu. Ta katastrofa uświadomiła całemu światu, jakie zagrożenia mogą powodować tzw. brudne technologie. Odtąd również w Polsce kwestia degradacji środowiska i jej negatywnego wpływu na zdrowie ludzi stała się ważna. W pierwszej kolejności tematykę ochrony środowiska podjęli filozofowie techniki, ponieważ byli najlepiej przygotowani do tego. Dołączyli do nich filozofowie nauk przyrodniczych, humanistycznych i etycy, którzy zajmują się odpowiedzialnością inżynierów i naukowców za skutki odkryć i wynalazków. Tak powstała grupa inicjatorów badań nad relacją między człowiekiem a jego środowiskiem.

„Najpierw przedmiotem badań filozofów było środowisko przyrodnicze, ponieważ jego dewastacja rodzi o wiele groźniejsze skutki dla przeżycia niż środowisko społeczne i dlatego, że pojęcie środowiska oznaczało tylko środowisko przyrodnicze, zwane «naturalnym». Potem, kiedy naturalnym okazało się również środowisko społeczne, stało się ono też obiektem badań filozofów. W końcu w skład filozofii środowiska weszła również filozofia ochrony środowiska”¹.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Ekologia zajmuje się badaniem wzajemnego oddziaływania organizmów żywych na siebie oraz na środowisko przyrodnicze. Każdy człowiek ma obowiązek troszczyć się o środowisko, w którym żyje, podobnie jak dba o własne zdrowie i zdrowie swoich bliskich, troszczy się o dom, własną rodzinę i innych ludzi. Jednak nie zawsze tak się dzieje w życiu społecznym, bo nie każdy wie jak powinien o to środowisko dbać. Przed pedagogiką właśnie stoi zadanie edukacji ekologicznej oraz badania poziomu świadomości obywateli na temat ekologii.

„Podstawowym celem pedagogiki ekologicznej jest budowanie naukowych podstaw postępowania pedagogicznego zmierzającego do przedstawienia środowiska przyrodniczego jako wartości nadrzędnej dla człowieka, dla jego zdrowia i życia. Dąży ona także do uświadomienia człowiekowi, jakie zagrożenia może przynieść przyszłość. Ważne jest także wskazanie, jak należy rozpoznawać degradację, jak jej zapobiegać i jak chronić środowisko, by zagrożenia nie doprowadziły do niezidentyfikowanego strachu i obaw u człowieka, które w efekcie mogą stać się przyczyną chorób psychosomatycznych”².

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Współczesne nauki odkrywają stopniowo, że poszczególne elementy świata zależą od siebie i wzajemnie się przenikają. Człowiek i jego życie jest zależne od kondycji środowiska naturalnego. Kwestie te są szczególnie istotnie dzisiaj, gdy środowisko naturalne znajduje się w kryzysie. Współczesny świat potrzebuje psychologii, która spojrzy na człowieka i jego relację z naturą.

„Psychologia potrzebuje ekologii, czyli zdecydowanego poszerzenia kontekstu postrzegania kondycji człowieka o elementy środowiska naturalnego.

1 A. Leszkowska, *Różne oblicza filozofii środowiska* [online], 23.09.2020, „Sprawy Nauki”, <https://www.sprawynauki.edu.pl/archiwum/dzialy-wyd-elektron/288-filozofia-el/4382-rozne-oblicza-filozofii-srodowiska> [dostęp: 31.07.2022].

2 L. Tuszyńska, *Edukacja ekologiczna w perspektywie zrównoważonego rozwoju*, „Studies in Global Ethics and Global Education” 2017, nr 7, s. 55.

Inspirująca rola ekologii jako nauki o relacjach między organizmem a jego środowiskiem ma jeszcze inny wymiar, który stanowi niejako drugą stronę tej samej monety. Jest nim wyraźniejsze zaakcentowanie zmiany, która już częściowo dokonała się w psychologii, głównie w psychologii środowiskowej oraz niektórych szkołach psychoterapeutycznych. Chodzi tutaj o podejście systemowe, które zasadniczo różni się od podejścia atomistycznego charakterystycznego szczególnie dla początków uprawiania naukowej psychologii”³.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Problem degradacji środowiska naturalnego był obecny od zawsze w nauczaniu Kościoła. We współczesnym świecie ekologia stała się przedmiotem szczególnej refleksji teologów katolickich. Niewątpliwie, wielkim wydarzeniem była publikacja encykliki *Laudato si* papieża Franciszka, którą określono – pierwszą encyklikę ekologiczną. Jest to pierwszy dokument papieski w pełni poświęcony tematyce ekologii. Została ona pozytywnie przyjęta również w kręgach pozachrześcijańskich. W dokumencie tym papież Franciszek wskazuje płaszczyzny dialogu i współpracy na rzecz ekologii.

„Pojęcie ekologii integralnej, którym operuje Ojciec Święty, jest bowiem ściśle związane z biblijną koncepcją Boga, człowieka i świata stworzonego. [...] Najbardziej rozpoznawalną cechą ekologii integralnej jest poszerzenie zakresu refleksji i działań ekologicznych o element antropologiczny. Nie tylko świat zwierząt i roślin, nie tylko woda i powietrze, ale także człowiek podlega ekologii. W ten sposób zostaje przewyżnione tradycyjne, modne, ale zawężone spojrzenie ekologiczne, nie obejmujące człowieka, lub traktujące go w oderwaniu od reszty świata przyrody”⁴.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Gdy odrywamy się od codziennego życia, nierzadko gorączkowego, a czasem niestety alienującego, w tych pełnych spokoju górskich miejscowościach możemy odkrywać w pięknie stworzenia wielkość Boga i człowieka; słyszymy też wezwanie, by żyć w głębszej harmonii ze Stwórcą wszechświata. Stając wobec majestatu gór, czujemy potrzebę traktowania natury z większym szacunkiem.

3 R. Kulik, *Środowisko człowieka jako źródło wielowymiarowej stymulacji*, „Chowanna” 2005, t. 1(24), s. 115.

4 M. Karczewski, *Biblijna teologia stworzenia jako źródło ekologii integralnej*, „Studia Elbląskie” 2016, nr 17, s. 135–136.

Zarazem ta głębsza świadomość wartości wszechświata skłania nas do refleksji nad niegodziwością licznych form profanacji środowiska, której przyczyną jest często karygodna lekkomyślność. Współczesny człowiek, gdy ulega fascynacji fałszywymi mitami, traci z oczu bogactwo i potencjał życia ukryty w stworzeniu – tym przedziwnym darze Bożej opatrności, przeznaczonym dla wszystkich ludzi.

↑ Jan Paweł II, *Stworzenie ukazuje wielkość Boga i człowieka. Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański»*, 14.07.1996 [online], 2, „Opoka.org.pl”, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/modlitwy/ap_14071996.html [dostęp: 31.07.2022].

” *To, w jaki sposób człowiek traktuje środowisko naturalne, wpływa na to, jak traktuje samego siebie, i na odwrót. Stanowi to wezwanie dla dzisiejszego społeczeństwa, by poważnie zweryfikowało swój styl życia. W wielu częściach świata skłania się ono ku hedonizmowi i konsumpcjonizmowi, pozostając obojętne na wynikające z tego szkody. Potrzebna jest rzeczywista zmiana mentalności, która nas skłoni do przyjęcia nowych stylów życia, «w których szukanie prawdy, piękna i dobra oraz wspólnota ludzi dążących do wspólnego rozwoju byłyby elementami decydującymi o wyborze jakości konsumpcji, oszczędności i inwestycji». Każde naruszenie solidarności i przyjaźni obywatelskiej powoduje szkody ekologiczne, podobnie jak degradacja środowiska wywołuje niezadowolone w relacjach społecznych. Przyroda, zwłaszcza w naszych czasach, jest*

tak bardzo włączona w procesy społeczne i kulturowe, że niemal nie stanowi już zmiennej niezależnej. Pustynnienie i zubożenie pod względem produkcyjnym niektórych obszarów uprawnych jest również skutkiem zubożenia zamieszkującej je ludności i jej zacofania. Dynamizując rozwój ekonomiczny i kulturalny tej ludności, chroni się również naturę. Poza tym, ileż zasobów naturalnych zniszczyły wojny! Pokój w narodach i między narodami umożliwiłby również lepszą ochronę natury. Zagarnianie zasobów, zwłaszcza wody, może wywoływać poważne konflikty między społecznościami, których to dotyczy. Pokojowa umowa co do wykorzystywania zasobów może ocalić przyrodę i jednocześnie dobrobyt zainteresowanych społeczeństw.

↑ CV 51.

”

Świadomość powagi kryzysu kulturowego i ekologicznego musi przełożyć się na nowe nawyki. Wiele osób wie, że obecny postęp oraz zwyczajne nagromadzenie rzeczy i przyjemności nie wystarcza, aby ludzkie serce obdarzyć sensem i radością. Równocześnie nie potrafią one jednak zrezygnować z tego, co oferuje rynek. W krajach, które powinny wytworzyć największe zmiany w nawykach

konsumenckich, młodzi ludzie mają nową wrażliwość ekologiczną i są wielokoduszni, a niektórzy z nich w godny podziwu sposób walczą na rzecz ochrony środowiska. Wzrastali oni jednak w środowisku niezwykle wysokiej konsumpcji i dobrobytu, utrudniającym rozwój innych nawyków. Dlatego mamy do czynienia z wyzwaniem edukacyjny.

↑ LS 209.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

„ Wtedy wilk zamieszka wraz z barankiem,
pantera z kozłębciem razem leżeć będą,
cielę i lew paść się będą pospołu
i mały chłopiec będzie je poganiał.
Krowa i niedźwiedzica przestawać będą ze sobą przyjaźnie,
młode ich razem będą legały.
Lew też jak wół będzie jadał słomę.
Niemowlę igrac będzie na gnieździe kobry,
dziecko włoży swą rękę do kryjóówki żmii.
Zła czynić nie będą ani działać na zgubę
po całej świętej mej górze,
bo kraj się napelni znajomością Pana,
na kształt wód, które przepełniają morze.

↑ Iz 11,6-9.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

„ Podstawowa prawda, której Pismo święte i Tradycja nie przestają nauczać i wysławiać, głosi, że „świat został stworzony dla chwały Bożej. Bóg stworzył wszystko wyjaśnia św. Bonawentura – „nie po to, by powiększyć chwałę, ale by ją ukazać i udzielić jej”. Jedynym powodem, dla którego Bóg stwarza, jest Jego miłość i dobroć: „Kluczem miłości otworzył swoją dłoń, by dokonać dzieła stworzenia”. Sobór Watykański I wyjaśnia:

„Jedyny i prawdziwy Bóg, w swojej dobroci i swoją wszechmocną potęgą, nie dla powiększenia lub osiągnięcia własnego szczęścia, ale dla objawienia swojej doskonałości przez dobra, jakich udziela stworzeniom, całkowicie wolną decyzją, od początku czasu, stworzył z nicości dwa rodzaje stworzeń: stworzenia duchowe i materialne”.

↑ KKK 293.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Encyklika «Caritas in veritate». O integralnym rozwoju ludzkim w miłości i prawdzie*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Franciszek, *Encyklika Laudato si'.* W trosce o wspólny dom, wydaw. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Jan Paweł II, *Stworzenie ukazuje wielkość Boga i człowieka. Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański»*, 14.07.1996 [online], „Opoka.org.pl”, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/modlitwy/ap_14071996.html [dostęp: 31.07.2022].

Karczewski M., *Biblijna teologia stworzenia jako źródło ekologii integralnej*, „Studia Elbląskie” 2016, nr 17, s. 135–146.

Koniecznyński J., Zarzycki R., *Ochrona powietrza w teorii i praktyce*, wydaw. Instytut Podstaw Inżynierii Środowiska PAN, Zabrze 2004.

Kulik R., *Środowisko człowieka jako źródło wielowymiarowej stymulacji*, „Chowania” 2005, t. 1(24), s. 108–120.

Kwiatki św. Franciszka z Asyżu, tłum. L. Staff, cyt. za: M. Chmiel, A. Cisowska, J. Kościerzyńska, H. Kusy, A. Wróblewska, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum*. 1, cz. 1, wydaw. Nowa Era, Warszawa 2019, s. 239–240.

Leszkowska A., *Różne oblicza filozofii środowiska* [online], 23.09.2020, „Sprawy Nauki”, <https://www.sprawynauki.edu.pl/archiwum/dzialy-wyd-elektron/288-filozofia-el/4382-rozne-oblicza-filozofii-srodowiska> [dostęp: 31.07.2022].

Między niebem a ziemią. Ku etyce ekologicznej, red. A. Dyduch-Falniowska, M. Grzegorzczak, Z. Kijas, Z. Mirek, wydaw. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków 2000.

Poller T., *Bóg, człowiek, natura. Problematyka ekologiczna w nauczaniu Jana Pawła II*, Wydawnictwo Instytutu Botaniki PAN–TPN, Kraków–Zakopane 2001.

Tuszyńska L., *Edukacja ekologiczna w perspektywie zrównoważonego rozwoju*, „Studies in Global Ethics and Global Education” 2017, nr 7, s. 43–56.

Zięba S., *Historia myśli ekologicznej*, wydaw. TN KUL, Lublin 2004.

11. SYMPATIA I STAN ZAKOCHANIA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Uczucia zakochania, przyjaźni czy sympatii bywają gwałtowne. Szybko się pojawiają i czasem gwałtownie się kończą. Emocje towarzyszące zakochaniu są wynikiem doznania, ale mogą prowadzić do decyzji, bo zakochanie jest pierwszym etapem rodzącego się uczucia miłości. Młodzież, która wchodzi w związki uczuciowe powoli dojrzewa do miłości oraz do założenia w przyszłości własnej rodziny i opuszczenia domu rodzinnego.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność tworzenia relacji opartych na miłości; zapoznanie się z etapami rozwoju miłości.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Uczeń weryfikuje własne przekonania na temat miłości i związku dwojga ludzi; uczy się podejmowania odpowiedzialnych decyzji.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czym jest sympatia i jak się rozwija?
- Miłość jako dar i zadanie.
- Dojrzewanie do miłości.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Zakochanie to stan emocjonalnego związania z drugą osobą, oparty na działaniu hormonów oraz związanym z nimi pobudzeniem emocjonalnym.
- Dojrzała miłość wiąże się z odpowiedzialnością i budowaniem trwałych, a nie krótkofalowych relacji.
- Dorosłość to wzięcie odpowiedzialności za własne wybory życiowe.

→ ZASADY

- Jestem świadomy, czym jest miłość podmiotowa, w odróżnieniu od pożądania, fascynacji, miłości nastawionej na realizację aktu seksualnego.
- Potrafię podejmować dojrzałe, świadome decyzje dotyczące związku i współżycia seksualnego.
- Potrafię budować więzi i wskazać sposoby rozwiązywania konfliktów.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Pielęgnowanie miłości w małżeństwie wymaga wysiłku i pracy nad sobą.
- Życie rodzinne powinno być zgodne i harmonijne.
- Rodzice dbają o budowanie właściwych relacji z dziećmi.

→ ZASADY

- Szanuję współmałżonka i chętnie okazuję mu miłość w obecności dzieci.
- Dbam o właściwą atmosferę w domu, mam czas dla bliskich.
- Poświęcam czas dzieciom i okazuję zainteresowanie ich sprawami.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Szkoła jest przestrzenią przepełnioną relacjami.

- Samoświadomość, wycucie, otwartość, nastawienie na kontakt, umiejętności komunikacyjne, a także życzliwość i serdeczność sprawiają, że nauczyciel ma dobre relacje z innymi.
- Szkoła jest miejscem do prowadzenia konstruktywnego dialogu między wszystkimi stronami procesu wychowawczego: uczniami, nauczycielami i rodzicami.

→ ZASADY

- Dbam o budowanie między uczniami właściwych relacji.
- Wychowawca jest otwarty i serdeczny wobec uczniów.
- Chętnie podejmuję z uczniami temat relacji międzyludzkich, odpowiedzialności i znaczenia seksualności.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie zostają podzieleni na dwie grupy. Każda z grup otrzymuje opis sytuacji. Ich zadaniem jest zaprezentowanie możliwych reakcji na podaną sytuację. Sytuacja pierwsza: Mama zwichnęła nogę, tak że odczuwa wielki ból i musi leżeć w łóżku. Co robią jej dzieci? Sytuacja druga: Dziewczyna i chłopak „chodzą ze sobą”. Umówili się, że spędzą razem niedzielę. Niestety, dziewczyna dostała ocenę niedostateczną i ma zdawać egzamin poprawkowy w poniedziałek. Co robi chłopak? W tym ćwiczeniu uczniowie uczą się empatii i życzliwego podejścia do drugiej osoby oraz okazywania bliskim wsparcia w trudnych sytuacjach.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń rozumie, że istnieją różnice w rozwoju psychoseksualnym dziewcząt i chłopców. Wie, że ważne jest zrozumienie wzajemnych potrzeb i oczekiwań zarówno w relacjach z bliskimi osobami, jak i kolegami i koleżankami. Młody człowiek wie i rozumie, że prawdziwe związki opierają się na wzajemnym szacunku, odpowiedzialności i wyrozumiałości.

1.10. ZAGROŻENIA

Młodzież, zarówno chłopcy, jak i dziewczęta nie czują odpowiedzialności za wzajemne relacje. Nie rozumieją swoich potrzeb i oczekiwań, nie pracują nad sobą, by przede wszystkim budować relacje oparte na szacunku i odpowiedzialności za siebie i drugą osobę. Nie myślą o swoich uczuciach ani o uczuciach drugiej osoby. Relacja między płciami sprowadzana jest jedynie do zaspokajania potrzeb fizjologicznych, bez miłości i odpowiedzialności.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

DZIEJE TRISTANA I IZOLDY

Trzeciego dnia, kiedy Tristan zbliżał się do namiotu rozpiętego na pokładzie, gdzie Izolda szukała schronienia, Izold ujrzała go nadchodzącego i rzekła pokornie:

– Wejdźcie, panie!

– Królowo – rzekł Tristan – czemu nazywasz mnie panem? Czy nie jestem, przeciwnie, twym lennikiem, wasalem, powinnym cię czcić, służyć ci i kochać ciebie jak swoją królową i panią?

Izold odparła:

– Nie, ty wiesz o tym, że jesteś moim panem i władcą! Ty wiesz, że twoja moc włada nade mną i że jestem twą niewolnicą! Ach! czemuż nie rozjątrzyłam niegdyś ran schorzałego lutnisty? Czemu nie dałam zginąć pogromcy smoka w trawach bagniska? Czemu, kiedy spoczywał w kąpieli, nie spuściłam nań miecza wzniesionego już nad głową? Niestety! nie wiedziałam wówczas tego, co wiem dzisiaj!

– Izoldo, co wiesz dzisiaj? Co ciebie dręczy?

– Ach! wszystko to, co wiem, dręczy mnie, i wszystko, co widzę. To niebo mnie dręczy i to morze, i ciało moje, i życie moje!

Położyła rękę na ramieniu Tristana, łzy przygasiły promienie jej ocz, wargi zadrżały. Zapytał:

– Miła, co ciebie dręczy?

Odpowiedziała:

– Iż cię miłuję.

Wówczas położył usta na jej ustach.

Ale gdy po raz pierwszy oboje kosztowali rozkoszy miłości, Brangien, która śledziła ich, wydała krzyk i z wyciągniętymi ramionami, z twarzą zalaną łzami, rzuciła im się do nóg:

– Nieszczęśliwi! wstrzymajcie się i jeśli możecie jeszcze, zawróćcie z drogi! Ale nie, droga jest bez powrotu; już siła miłości was ciągnie i nigdy już nie zaznacie słodyczy bez bóleści. To wino napojone ziołami ogarnęło was, napój miłosny, który matka twoja, Izoldo, powierzyła mi. Jeden król Marek miał wypić go z tobą; ale Nieprzyjaciół zadrwił sobie z nas trojga i oto wy oboje wysączyliście puchar. Miły Tristanie, Izoldo miła, za karę złej pieczy, którą miałam o nim, oddaję wam swoje ciało, życie; przez moją to zbrodnię wypiliście w przeklętym pucharze miłość i śmierć!

Kochankowie obłapili się: w ich pięknych ciałach drgało pragnienie i życie. Tristan rzekł:

– Niech tedy przyjdzie śmierć.

I kiedy wieczór zapadł na statku, który coraz chyżej pomykał ku ziemi króla Marka, związani na zawsze, pogrążyli się w miłości.

↑ J. Bédier, *Dzieje Tristana i Izoldy*, tłum. T. Boy-Żeleński, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 159-160.

KOMENTARZ

Dzieciństwo i młodość Tristan spędził na dworze swego wuja w Kornwalii. Władca traktował go jak syna i chciał go nawet usynowić, ale królewscy doradcy nalegali, by król się ożenił. Na poszukiwanie kandydatki na żonę król Marek wysłał właśnie Tristana, który wyruszył do Irlandii po Izoldę Złotowłosą. W trakcie podróży powrotnej Tristan i Izolda przypadkowo napili się magicznego napoju, który sprawił, że bezgranicznie się w sobie zakochali. Niestety historia bohaterów miała tragiczny finał. Ich miłość nie była spełniona.

Dzieje Tristana i Izoldy przedstawiają miłość niespełnioną, która przydarzyła się bohaterom niezależnie od ich woli. Sprawili to przypadek i zakochani nie mają wpływu na to uczucie, owładnęło nimi i choć próbowali z nim walczyć, są na nie skazani.

Podobnie bywa z uczuciami młodych ludzi. Budzące się uczucia miłości, przyjaźni czy sympatii bywają gwałtowne. Szybko się pojawiają i czasem gwałtownie się kończą. Warto na podstawie historii Tristana i Izoldy porozmawiać o sympatii i stanie zakochania z uczniami.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Alain Badiou wyróżnia trzy zasadnicze sprzeczne koncepcje miłości. Pierwszą z nich jest koncepcja romantyczna, która skupia się na ekstazie spotkania; drugą filozof nazywa handlową lub prawną, według tej koncepcji miłość jest kontraktem pomiędzy dwiema wolnymi osobami, które deklarują wzajemną miłość oraz równość związku w systemie wzajemnych korzyści; trzecia to koncepcja sceptyczna, według której miłość jest złudzeniem. Jednakże miłość jest konstrukcją prawdy i nie sprowadza się do żadnej z wymienionych koncepcji. „Otóż, prawdy dotyczącej pewnego nader osobliwego punktu, mianowicie: co się dzieje ze światem, kiedy jest doświadczany przez dwoje, a nie przez jedno? Czym jest to, co powoduje, że świat jest badany, praktykowany i przeżywany w perspektywie różnicy, a nie w perspektywie tożsamości? Myślę, że tym czymś jest właśnie miłość. Jest projektem zawierającym, a także, pożądanie seksualne i związane z nim przeżycia, lecz obejmującym także narodziny dziecka oraz tysiąc innych rzeczy, a prawdę mówiąc – wszystko od chwili, gdy chodzi o to, aby przeżywać życie z punktu widzenia różnicy”¹.

1 A. Badiou, *Filozofowie i miłość* [online], rozm. przepr. N. Truong, tłum. M. Polak, „Znak”, <https://www.miesiecznik.znak.com.pl/6812011z-alianem-badiou-rozmawia-nicolas-truongfilozofowie-i-milosc/> [dostęp: 31.07.2022].

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Dla nastolatków posiadanie sympatii jest bardzo ważne i pełni w ich życiu pozytywną rolę. Młodzież, która wchodzi w związki uczuciowe powoli dojrzuje do miłości oraz do założenia w przyszłości własnej rodziny i opuszczenia domu rodzinnego. Stan zakochania daje młodym ludziom poczucie ważności i sprawczości, pozwala zaistnieć w środowisku. Tworzące się więzy stają się silne i ważne, młody człowiek odczuwa chęć spędzania jak najwięcej czasu z ukochaną osobą, pragnie utrzymać rodzący się związek uczuciowy. Zaczyna mieć tajemnice, z których niekoniecznie chce zwierzać się rodzicom. Jednak to nie oznacza, że dorastające dziecko odcina się od swojej rodziny. To naturalny proces, w którym młody człowiek przygotowuje się do „odcięcia pępowiny”.

„Rodzice dorastających dzieci powinni w naturalny sposób przyjmować sympatie swoich dzieci, które w ten sposób przygotowują się do przejścia do następnego etapu w swoim życiu, etapu dorosłego człowieka. Rodzice mają wtedy szansę stać się dla swoich dzieci pomocnymi doradcami”².

2 D. Ruszkiewicz, *Związki uczuciowe współczesnych nastolatków – empiryczny zarys problemu*, „Pedagogika Rodziny” 2013, nr 3/1, s. 161.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Zakochanie to stan, w którym zmienia się nasze samopoczucie fizyczne i psychiczne. Na poziomie biologicznym wyrzut dopaminy – hormonu szczęścia sprawia, że zakochanie manifestuje się konkretnymi reakcjami organizmu na widok ukochanej osoby: drżeniem rąk, szybszym biciem serca, wypiekami na twarzy czy przyspieszonym oddechem. Zakochanie zmienia także naszą psychikę. Człowiek jest owładnięty myślami na temat swojego obiektu westchnień, które utrudniają wręcz logiczne myślenie i skupienie się na codziennych obowiązkach. Należy jednak pamiętać, że „zakochanie stanowi jedynie pierwszy etap bliskich związków, a co za tym idzie – trwa stosunkowo krótko i dość szybko musi ustąpić kolejnym fazom relacji. Nie byłibyśmy w stanie przetrwać całego życia «na haju» – na dłuższą metę taka mieszanka emocji byłaby zbyt wyczerpująca. Szacuje się, że po 2-3 latach pierwsze zauroczenie mija, a uczucia stają się znacznie spokojniejsze. Niektórzy utożsamiają prawdziwą miłość z silnym pobudzeniem i adrenaliną, wobec czego wiele związków rozpada się właśnie po upływie tego okresu. Inne zaś wkraczają w nową fazę, stając się bardziej stabilne i dojrzałe. Prym wiedzie wówczas oksytocyna – substancja, która wydziela się m.in. podczas karmienia piersią oraz... w reakcji na orgazm. Hormon ten odpowiada za budowanie więzi i przywiązania. Jego poziom wzrasta, gdy nie szczędzimy sobie czułych gestów i kontaktu fizycznego, natomiast spada pod wpływem braku kontaktu, stresu, kłótni oraz przygnębienia”³.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

W książce *Miłość i odpowiedzialność* Karol Wojtyła wymienia trzy etapy miłości: 1. Miłość upodobania/zakochanie się („Jesteś dobrem”); 2. Miłość pożądania („Chcę cię, bo jesteś dobrem dla mnie”); 3. Miłość życzliwości („Chcę twojego dobra”). Zakochanie jest więc pierwszym etapem rodzącego się uczucia miłości. Jest naturalnym procesem i samo odczuwanie wobec drugiej osoby związanych z tym stanem silnych emocji, powodujących łomotanie serca, wzrost temperatury ciała i pozostałe reakcje z tego zbioru emocji, nie powoduje grzechu. Emocje towarzyszące zakochaniu nie są decyzją, ale mogą do niej prowadzić. Są one raczej wynikiem doznania. „Sugerują nawet kierunek ruchu, a mianowicie rozwój relacji, czyli przejście na poziom miłości pożądania. To w tym mo-

³ Co się dzieje w głowie osoby zakochanej? [online], 16.12.2017, „Psychologia. Kolektyw Terapeutyczny”, <https://www.psychologia-plus.pl/blog/zakochanie/> [dostęp: 31.07.2022].

mencie – przejścia – człowiek podejmuje decyzję czy pielęgnuje zakochanie, czy pozwala mu przeminąć. Wraz z decyzją pojawia się ocena moralna twojego stanu emocjonalnego. I żeby wybrać słusznie, warto pójść za mądrą radą św. Ignacego Loyoli – w chwilach, kiedy utożsamiasz się ze spanikowanym zającym, trwaj przy decyzjach i zasadach przyjętych, zanim ogary poszły w las. Ocalisz dobro, a jest duża szansa, że nagrodą za pierwsze miejsce w biegu będzie miłość twojego życia”⁴.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Drodzy młodzi Przyjaciele! Nie pozwólcie sobie odebrać tego bogactwa! Nie wpisujcie w projekt Waszego życia treści zniekształconej, zubożałej i zafałszowanej: miłość „współweseli się z prawdą”. Szukajcie tej prawdy tam, gdzie ona rzeczywiście się znajduje! Jeśli trzeba, bądźcie zdecydowani iść pod prąd obiegowych poglądów i rozpropagowanych haseł! Nie lękajcie się Miłości, która stawia człowiekowi wymagania. Te wymagania – tak jak znajdujecie je w stałym nauczaniu Kościoła – właśnie są zdolne uczynić Waszą Miłość – prawdziwą miłością.

↑ PS 10.

” Miłości pomiędzy mężczyzną i kobietą, która nie rodzi się z myśli i woli człowieka, ale w pewien sposób mu się narzuca, starożytna Grecja nazwała *erosem*. Musimy już z góry uprzedzić, że grecka wersja Starego Testamentu jedynie dwukrotnie używa słowa *eros*, podczas gdy Nowy Testament nigdy go nie stosuje: z trzech słów greckich, dotyczących miłości — *eros*, *philia* (miłość, przyjaźni) i *agape* — pisma nowotestamentowe uprzywilejowują to ostatnie, które w języku greckim pozostawało raczej na marginesie. Jeśli chodzi o pojęcie miłości przyjaźni (*philia*), to zostało ono podjęte i pogłębione w Ewangelii św. Jana, aby wyrazić relację między Jezusem i Jego uczniami. To pominięcie słowa *eros* wraz z nową wizją miłości, wyrażoną poprzez słowo *agape*, w nowości chrześcijaństwa oznacza niewątpliwie coś zasadniczego w odniesieniu do pojęcia miłości. W krytyce chrześcijaństwa, która poczynając od czasów Oświecenia w miarę rozwoju stawała się coraz bardziej radykalna, ta nowość została oceniona w sposób absolutnie negatywny. Według Friedricha Nietzsche chrześcijaństwo jakoby dało *erosowi* do picia truciznę, a chociaż z jej powodu nie umarł, przerodził się w wadę. W ten sposób filozof niemiecki wyrażał bardzo

4 E. Wiater, *Czy zakochanie może być grzechem?* [online], 11.02.2014, <https://info.dominikanie.pl/2014/02/czy-zakochanie-moze-byc-grzechem/> [dostęp: 31.07.2022].

rozpowszechnione spostrzeżenie: czy Kościół swymi przykazaniami i zakazami nie czyni gorzkim tego, co w życiu jest najpiękniejsze? Czy nie stawia znaków zakazu właśnie tam, gdzie radość zamierzona dla nas przez Stwórcę ofiarowuje nam szczęście, które pozwala nam zasmakować coś z Boskości?

↑ DCE 3.

” Dla Niego jesteś naprawdę cenny, nie jesteś nieznaczący, jesteś dla Niego ważny, bo jesteś dziełem Jego rąk. Dlatego poświęca ci uwagę i pamięta o tobie z miłością. Powinieneś zaufać „pamięci Boga. Jego pamięć nie jest «twardym dyskiem», który rejestruje i zachowuje wszystkie nasze dane, Jego pamięć jest czułym, współczującym sercem, które raduje się, gdy trwale usuwa wszelkie ślady naszego zła”. Nie chce wyliczać twoich błędów, a w każdym razie pomoże ci nauczyć się czegoś również z twoich upadków. Ponieważ cię kocha. Postaraj się trwać przez chwilę w milczeniu, pozwalając się być przez Niego kochanym. Spróbuj uciszyć wszystkie głosy i krzyki wewnętrzne i pozostań przez chwilę w Jego objęciach miłości.

↑ ChV 115.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Umiłowani, miłujmy się wzajemnie,
ponieważ miłość jest z Boga,
a każdy, kto miłuje,
narodził się z Boga i zna Boga.
Kto nie miłuje, nie zna Boga,
bo Bóg jest miłością.
W tym objawiła się miłość Boga ku nam,
że zesłał Syna swego Jednorodzonego na świat,
abyśmy życie mieli dzięki Niemu.
W tym przejawia się miłość,
że nie my umiłowaliśmy Boga,
ale że On sam nas umiłował
i posłał Syna swojego jako ofiarę przebłagalną za nasze grzechy.
Umiłowani, jeśli Bóg tak nas umiłował,
to i my winniśmy się wzajemnie miłować.

↑ 1 J 4,7-11.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Na pytanie, jakie jest pierwsze przykazanie, Jezus odpowiada: „Pierwsze jest: Słuchaj, Izraelu, Pan Bóg nasz, Pan jest jeden. Będziesz miłował Pana, Boga swego, całym swoim sercem, całą swoją duszą, całym swoim umysłem i całą swoją mocą. Drugie jest to: Będziesz miłował swego bliźniego jak siebie samego. Nie ma innego przykazania większego od tych” (Mk 12,29–31).

Święty Paweł Apostoł przypomina o tym: „Kto... miłuje bliźniego, wypełnił Prawo. Albowiem przykazania: Nie cudzołóż, nie zabijaj, nie kradnij, nie pożądaj, i wszystkie inne – streszczają się w tym nakazie: Miłuj bliźniego swego jak siebie samego! Miłość nie wyrządza zła bliźniemu. Przeto miłość jest doskonałym wypełnieniem Prawa” (Rz 13, 8–10).

↑ KKK 2196.

V. LITERATURA

Badiou A., *Filozofowie i miłość* [online], rozm. przepr. N. Truong, tłum. M. Polak, „Znak”, <https://www.miesiecznik.znak.com.pl/6812011z-alianem-badiou-rozmawia-nicolas-truongfilozofowie-i-milosc/> [dostęp: 31.07.2022].

Bédier J., *Dzieje Tristana i Izoldy*, tłum. T. Boy-Żeleński, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Benedykt XVI, *Encyklika «Deus caritas est». O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Brzeziński M., *Rodzicielstwo wzajemnym obdarzaniem człowieczeństwem a wyzwania współczesności*, w: *Rodzina i rodzicielstwo. Między tradycją a współczesnością*, red. A. Skreczko, B. Bassa, Z. Struzik, wydaw. IPJPiI, Warszawa 2014, s. 75–94.

Co się dzieje w głowie osoby zakochanej? [online], 16.12.2017, „Psychologia. Kolektyw Terapeutyczny”, <https://www.psychologia-plus.pl/blog/zakochanie/> [dostęp: 31.07.2022].

Fischer J., *Zakochany mózg i inne niezwykłe stany. Odkryj, jak zmieniają cię emocje*, tłum. A. Grysińska, Wydawnictwo WAM–Mando, Kraków 2021.

Franciszek, *Posynodalna adhortacja apostolska Christus vivit. Do młodych i całego Ludu Bożego*, Wydawnictwo M, Kraków 2019.

Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3: *Listy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251–275.

- Pulikowski J., *Zakochanie... i co dalej?*, wydaw. Pomoc, Częstochowa 2006.
- Regulska A., *Cielesność człowieka w ujęciu personalistycznej filozofii wychowania*, w: *Stworzeni do miłości. Wokół Jana Pawła II teologii ciała*, red. A.J. Najda, Z. Struzik, wydaw. IPJPiI, Warszawa 2011, s. 127-134.
- Ruszkiewicz D., *Związki uczuciowe współczesnych nastolatków – empiryczny zarys problemu*, „Pedagogika Rodziny” 2013, nr 3/1, s. 153-171.
- Struzik Z., *Wychowanie do czystości*, w: *Stworzeni do miłości. Wokół Jana Pawła II teologii ciała*, red. A.J. Najda, Z. Struzik, wydaw. IPJPiI, Warszawa 2011, s. 47-56.
- Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 10. Teologia ciała w nauczaniu Jana Pawła II*, wydaw. IPJPiI, Warszawa 2018.
- Wiater E., *Czy zakochanie może być grzechem?* [online], 11.02.2014, <https://info.dominikanie.pl/2014/02/czy-zakochanie-moze-byc-grzechem/> [dostęp: 31.07.2022].
- Wojciszke B., *Psychologia miłości. Intymność, namiętność, zobowiązanie*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2020.
- Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, wydaw. TN KUL, Lublin 2015.

12.

WARTOŚĆ PRAWDY HISTORYCZNEJ

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Poszukiwanie prawdziwej wiedzy o przeszłości własnego kraju, dociekanie jej w każdym pokoleniu stanowi inspirację i bodziec do działania oraz warunek postępu i rozwoju cywilizacji. Przeszłość pozwala głębiej zrozumieć konkretne społeczeństwo i zmiany jakie w nim zaszły na przestrzeni wieków.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Odnalezienie wartości w poznawaniu przeszłości i odkrywaniu prawdy w historii.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Zapoznanie uczniów z najważniejszymi wydarzeniami z przeszłości, rozwijanie poczucia więzi z rodziną, narodem, społecznością europejską i światową oraz kształtowanie postaw patriotycznych i obywatelskich, szacunku do własnego państwa i symboli narodowych.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Poznać przeszłość, zrozumieć dziś.
- Czy istnieje prawda historyczna?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Przeszłość ma wpływ na każdego człowieka.
- Poznanie historyczne rozwija i wzbogaca świadome uczestnictwo człowieka w życiu społecznym.
- Wiedza historyczna ułatwia rozumienie wartości ważnych w życiu.

→ ZASADY

- Chętniej poznaję historię swojej rodziny oraz lokalnej społeczności.
- Identyfikuję się ze swoją małą ojczyzną, którą stanowi moja miejscowość.
- Znam historię moich przodków i jestem z niej dumny.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Poznanie losów bohaterów sprzed lat jest okazją do zastanowienia się, jak warto w życiu postępować.
- Dzieje poszczególnych osób i całych narodów uczą, że w historii wiele zdarzeń i zjawisk się powtarza.
- Dzięki wiedzy historycznej wykształcona osoba może zabierać głos w dyskusji i formułować rozsądne argumenty.

→ ZASADY

- Chętnie czytam książki historyczne i zachęcam dzieci do ich lektury.
- Pielęgnuję w swojej rodzinie pamięć o przodkach; chętnie opowiadam o dziadkach i pradziadkach.
- Organizuję rodzinne wyjścia do muzeów, miejsc pamięci i w ten sposób zachęcam dorastające dziecko do poznawania historii swojego kraju.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Historia jest potrzebna by wiedzieć, skąd się wziął świat, w którym się żyje.
- Celem nauczania historii w szkole jest wytworzenie zbiorowej pamięci dotyczącej ważnych wydarzeń z przeszłości.
- Nauczycieli jest promotorem historii, którego celem jest zainteresowanie młodzieży przeszłością.

→ ZASADY

- Nauczyciel prezentuje historię jako proces nieustannego poszukiwania i zadawania pytań, a nie sumę wiedzy o przeszłości, którą należy przyswoić.
- Szkoła zachęca uczniów do pogłębiania wiedzy historycznej o swojej rodzinie, szkole, miejscowości.
- Nauczyciel dopasowuje tematykę lekcji do zainteresowań młodzieży, aby aktywizować uczniów do odnajdywania wartości w poznawaniu historii.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy wspólne wyjście całej klasy do lokalnego muzeum lub miejsca pamięci. Zadaniem każdego z uczniów jest zapamiętanie jednego wydarzenia lub postaci z tej wizyty. Na kolejną lekcję każdy uczeń przygotowuje krótką prezentację na wybrany temat. Uczniowie mogą korzystać ze wszystkich dostępnych metod pozyskania wiedzy. Nauczyciel zachęca jednak uczniów, by starali się uzyskać informacje od swoich najbliższych: rodziców czy dziadków. Po prezentacjach nauczyciel krótko podsumowuje cel lekcji i wskazuje na znaczenie prawdy historycznej w życiu każdego człowieka.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń interesuje się historią swojej rodziny. Potrafi stworzyć drzewo genealogiczne swoich przodków. Chętnie rozmawia z rodzicami i dziadkami na temat przeszłości. Lubi lekcje historii; z zacięciem czyta o wydarzeniach przeszłych oraz potrafi wyciągać z nich wnioski oraz poddawać je ocenie. Odnajduje wartość w prawdzie historycznej i poszukuje jej z zaangażowaniem godnym odkrywcy i badacza.

1.10. ZAGROŻENIA

Uczeń nie zna historii swojej rodziny, nie przywiązuje wagi do swojej przeszłości. Żyje z dnia na dzień, skupiając się na teraźniejszości. Wstydi się swojej rodziny i nie znajduje wartości w historii swoich przodków, przede wszystkim dlatego, że jej nie zna. Młody człowiek nie interesuje się historią swojej lokalnej społeczności, a tym bardziej historią swojego kraju. Niechętnie uczy się historii i nie chce pogłębiać wiedzy historycznej. Historię traktuje jako nudny i zbędny przedmiot w szkole.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

KRONIKA POLSKA

Taka była rycerska wspaniałość Bolesława; lecz niemniejsza też była cnota posłuszeństwa duchownego. Biskupów wszakże a kapelanów swoich miał w takim uczczeniu, że w obec ich stojących usiąść nie śmiał, ani ich inaczej jak panami (albo księżdami) nie nazywał; do Boga zaś wznosił modły z pobożnością największą, kościół święty wywyższał w znaczeniu i po królewsku darami go swemi przyozdabiał. Miał przytém coś niepospolicie znakomitego, że względu wymiaru sprawiedliwości i pokornego zachowania, że gdy kiedy wieśniak ubogi lub pokrzywdzona niewiasta uskarżała się przed nim na wojewodę lub towarzysza innego z jego rady, jakkolwiekby ważnemi zajęty był sprawami, i mnogimi orszakami panów i rycerzy był otoczony, nie pierwiej z miejsca odchodził, póki sprawy z porządku nie wysłuchał, a po tego, przeciw któremu skargę zano szono, komornika nie posłał. A tymczasem skarżącego się, któremu z swych zaufanych w pieczę oddawał, aby pamiętał o nim, za przybyciem zaś przeciwnika sprawę mu jego przedstawił. Jakby też drugi ojciec upominał wieśniaka, aby nieobecnego bez winy istotnej nie oskarżał, a niesłusznie żaląc się przeciw niemu i do gniewu pobudzając, na siebie samego następnie go nie ściągał.

↑ Gall Anonim, *Kronika polska*, tłum. Z. Komarnicki, wydaw. Armoryka, Sandomierz 2018, s. 31.

KOMENTARZ

Gall Anonim, a dokładniej Anonim zwany Gallem, to autor pierwszej kroniki opisującej dzieje polski zatytułowanej *Kronika polska*. Dzieło to powstało ok. 1117 roku. Nie wiadomo, czy autor mieszkał w Polsce już wcześniej i czy opuścił kraj tuż po napisaniu dzieła. Dalsze losy Anonima nie są znane. Najprawdopodobniej kronika powstała na zamówienie polskich dostojników. O samym autorze niewiele wiadomo. Jeden z szesnastowiecznych kronikarzy nazywa go Gallem i sugeruje, że był francuskim mnichem.

Kronika polska (łac. *Chronica Polonorum*) przedstawia dzieje Polski od najdawniejszych czasów do 1113 roku. Gall opisuje mało wówczas znany kraj i ukazuje sylwetkę Bolesława Krzywoustego, by przekonać czytelników, że Bolesław Krzywousty przywróci Polsce świetność. Kronikarz prezentował wydarzenia tak, by udowodnić tezę, że polski władca jest herosem. Kronika składa się z trzech ksiąg, z których każda zawiera jedną pieśń i trzy mowy występujących w niej postaci. Pierwsze niepełne wydanie *Kroniki polskiej* ukazało w 1769 roku. Całość wydrukowano dopiero w 1824 roku.

Na podstawie fragmentów *Kroniki polskiej* Galla Anonima warto omówić z uczniami wartość prawdy historycznej. Bowiern poszukiwanie prawdziwej wiedzy o przeszłości własnego kraju, dociekanie jej w każdym pokoleniu stanowi inspirację i bodziec do działania oraz warunek postępu i rozwoju cywilizacji. Przeszłość pozwala głębiej zrozumieć konkretne społeczeństwo i zmiany jakie w nim zaszły na przestrzeni wieków.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Pytanie o prawdę w kontekście wiedzy o historii społeczności ludzkiej interesuje wielu wybitnych naukowców od dawna. Poszukiwanie prawdziwej wiedzy o własnej przeszłości stanowi warunek postępu cywilizacji, pobudza do działania i inspiruje. Prawda historyczna pozwala lepiej zrozumieć społeczność ludzką oraz zmiany jakie w niej zachodzą na przestrzeni dziejów. Dlatego zajmowanie się taką dyscypliną naukową jak historia wymaga przede wszystkim badania źródeł, do których należą świadectwa przeszłości, ale także konieczny jest namysł nad ich interpretacją. „Historyk rozpoznaje swój przedmiot badania, zawsze osadzony w przeszłości, prowadząc obserwację pośrednią – ze swego «miejsca» w strukturach społecznych i określonego punktu w czasie – do której wykorzystuje wszelkie dostępne źródła pisane, ale też i materialne, wytworzone przez minione społeczności. To rodzi szereg wątpliwości i zastrzeżeń, których

rozważenie pozwala uzmysłwić sobie granice kwalifikowanej naukowo wiedzy historycznej, a więc kłopoty, jakie badacze mają z tzw. «prawdą historyczną»¹.

Prawda historyczna jest więc ciągłym procesem poszukiwania kompromisu, ponieważ to, co uznawane jest za prawdę opiera się na badaniach profesjonalnych uczonych. W badaniu historii jeden przypadek może być rozpatrywany wiele razy i badany z różnych stanowisk, dlatego w pewnym sensie prawda historyczna jest wynikiem negocjacji. Choć nie jest doskonała to uwalnia historię z subiektywności².

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Historia jest nauką badającą przeszłość społeczeństwa ludzkiego. Przeszłość z kolei pozwala rozumieć teraźniejszość i wyciągać wnioski na przyszłość. Dzięki wiedzy na temat przeszłości człowiek potrafi lepiej zrozumieć siebie, swoje pochodzenie, tradycję oraz kulturę, która go ukształtowała i wpływa na obecne decyzje i zachowania. Historia jest też po prostu ciekawa; dzięki niej można poznać losy największych postaci, które zapisały się w historii świata. Historia pozwala zrozumieć zmiany zachodzące w świecie na przestrzeni określonego czasu.

1 B. Krauz-Mozer, *O co nam chodzi gdy pytamy o prawdę w historii?*, „Państwo i Społeczeństwo” 2008, t. 8, nr 2, s. 98.

2 Por. tamże, s. 102.

„Historia jak nikt inny jest najlepszą nauczycielką życia. Ktoś kiedyś powiedział, że najlepiej uczyć się na błędach i możemy dodać, że najlepiej nie na swoich. Historia pokazuje jakie konsekwencje przynosiły różne decyzje i w związku z tym, czego lepiej unikać i do czego dążyć. Jak uczyć historii? Pokazywać konsekwencje historycznych decyzji, ale żeby naprawę wykorzystywać fakty historyczne w teraźniejszości, trzeba je po prostu znać. I właśnie to warto pokazać młodym ludziom”³.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

„Człowiek, jako członek danego narodu, skupia w sobie jego przeszłość, przyczynia się do formułowania w duchu tożsamości historycznej – teraźniejszości, a przez to tworzy jego przyszłość. I rzeczywiście, jedynie przez historyczną

3 M. Czakon, *Jak uczyć historii?* *Leśna Kwatera* [online], <https://cdw.edu.pl/jak-uczyc-historii/> [dostęp: 31.07.2022].

świadomość – samowiedzę historyczną – jesteśmy w stanie sformułować pozytywne wnioski na przyszłość. Świadomość narodowa i historyczna ukształtowane na podłożu wspólnoty losów dziejowych narodu, stanowią jeden z zasadniczych elementów więzi narodowej. Dzięki świadomości i pamięci historycznej kształtują się narody i ich tożsamość. Historia jest nieodzownym czynnikiem wychowania. Dzięki historii widzimy siebie. Dzięki niej możemy rozumieć czyny, doświadczenia, twórczość innych ludzi. Dlatego była i jest moralną koniecznością obrona najwyższych wartości narodu i państwa, a także każdej jednostki”⁴.

Historia dostarcza nie tylko wiedzy o przeszłości, ale też samowiedzy. Dzięki poznaniu przeszłości człowiek potrafi określić sam siebie i swój stosunek do wydarzeń ze swojego życia. Dzięki tej refleksji poznaje siebie lepiej, ujawniają się cechy charakteryzujące człowieka w konkretnej sytuacji.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

„Teologiczne patrzenie na historię zrodziło się o wiele wcześniej niż zainteresowanie tym problemem na gruncie filozofii. O ile za pierwszego filozofa historii można przyjąć św. Augustyna, teologami historii byli już autorzy ksiąg Starego i Nowego Testamentu. Tam bowiem zrodziło się szczególne zainteresowanie historią jako okolicznością i narzędziem objawienia Bożego i zbawczych interwencji. Objawienie i zbawienie według oryginalnej koncepcji biblijnej dokonuje się w historii i poprzez historię. I to rodzi teologiczne patrzenie na historię tak bardzo właściwe Biblii i konsekwentnie całemu chrześcijaństwu”⁵.

Jan Paweł II w swoim nauczaniu również zwraca uwagę na dzieje narodów i dzieje konkretnych ludzi. Papież nie jest teoretykiem w dziedzinie teologii historii, ale przede wszystkim jest nauczycielem wiary i przez pryzmat wiary patrzy na wydarzenia historyczne. Historia daje możliwość poznania i doświadczenia działania Bożego. Dzieje narodu to dzieje konkretnych ludzi, a historia człowieka toczy się w Jezusie Chrystusie i w Nim staje się historią zbawienia każdego człowieka. Zdaniem papieża Chrystus jest kluczem do zrozumienia historii. Bez Niego nie można zrozumieć dziejów ludzkości.

4 A. Szarkowska, *Świadomość i pamięć historyczna*, w: *Terror i konspiracja. Młodzież wobec indoktrynacji komunistycznej 1945–1956*, red. E.J. Kryńska, wydaw. Trans Humana, Białystok 2004, s. 21.

5 T. Jelonek, *Jana Pawła II teologia historii*, „Polonia Sacra” 2003, nr 13, s. 159–160.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

„ Każdy człowiek, każdy naród, każda kultura i cywilizacja mają swoją rolę do wypełnienia i swoje miejsce w tajemniczym planie Boga i w powszechnej historii zbawienia. Myślą dwóch świętych Braci było: „Bóg miłościwy i szczodry (por. Ps 111,4; Jł 2,13) oczekując pokuty ludzkiej, aby wszyscy byli zbawieni i doszli do zrozumienia prawdy (por. 1 Tm 2,4) nie dopuszcza, aby ród ludzki upadł wskutek słabości, uległ diabelskiej pokusie i zginął, ale po wszystkie lata i czasy nie przestaje obsypywać nas łaskami rozlicznymi, jak od początku tak i teraz, przez patriarchów najpierw i ojców, potem przez proroków, a po nich przez apostołów i męczenników, mężów sprawiedliwych i uczonych, wybierając ich wśród zgiełku życia tego.

↑ SA 19.

„ Osłabienie świadomości natchnienia rodzi ryzyko, że Pismo święte będzie czytane jako obiekt ciekawości historycznej, a nie jako dzieło Ducha Świętego, w którym możemy usłyszeć głos Pana i poznać Jego obecność w historii.

↑ VD 19.

„ Jedynie z historycznej prawdy o faktach będzie mogło się zrodzić wytrwałe i permanentne dążenie, by zrozumieć siebie nawzajem i mieć odwagę wypracowania nowej syntezy dla dobra wszystkich. W rzeczywistości „proces pokojowy jest zaangażowaniem, które trwa w czasie. Jest to cierpliwe dzieło poszukiwania prawdy i sprawiedliwości, szanujące pamięć ofiar i otwierające krok po kroku wspólną nadzieję, silniejszą niż zemsta”. Jak powiedzieli biskupi Konga w odniesieniu do powtarzającego się konfliktu, „nie wystarczą porozumienia pokojowe na papierze. Trzeba będzie pójść dalej, uwzględniając żądanie prawdy o źródłach tego powtarzającego się kryzysu. Ludzie mają prawo wiedzieć, co się stało.

↑ FT 226.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

„ Posłali natomiast do Niego kilku faryzeuszów i zwolenników Heroda, którzy mieli podchwycić Go w mowie. Ci przyszli i rzekli do Niego: «Nauczycielu, wiemy, że jesteś prawdomówny i na nikim ci nie zależy. Bo nie oglądasz się na osobę ludzką, lecz drogi Bożej w prawdzie nauczasz. Czy wolno płacić podatek cesarzowi, czy nie? Mamy płacić czy nie płacić?». Lecz On poznał ich obłudę i rzekł do nich: «Czemu wystawiacie Mnie na próbę? Przynieście Mi denara; chcę zobaczyć». Przynieśli, a On ich zapytał: «Czyj jest ten obraz i napis?» Odpowie-

dzieli Mu: «Cezara». Wówczas Jezus rzekł do nich: «Oddajcie więc cesarowi to, co należy do cesarza, a Bogu to, co należy do Boga». I byli pełni podziwu dla Niego.

↑ Mk 12,13-17; por. 2 Tm 4,1-5.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Za pomocą rozumu naturalnego człowiek może w sposób pewny poznać Boga na podstawie Jego dzieł. Istnieje jednak inny porządek poznania, do którego człowiek nie może dojść o własnych siłach; jest to porządek Objawienia Bożego. Na mocy swego całkowicie wolnego postanowienia Bóg objawia się i udziela człowiekowi. Czyni to, objawiając swoją tajemnicę, swój zamysł życzliwości, który odwiecznie przygotował w Chrystusie dla dobra wszystkich ludzi. Objawia w pełni swój zamysł, posyłając swego umiłowanego Syna, naszego Pana Jezusa Chrystusa, i Ducha Świętego.

↑ KKK 50.

V. LITERATURA

Ansorge D., *Krótką historia teologii chrześcijańskiej*, tłum. M. Chojnacki, Wydawnictwo WAM, Kraków 2021.

Bartnik C.S., *Filozofia historii*, wydaw. Standruk, Lublin 2013.

Benedykt XVI, *Posynodalna adhortacja apostolska Verbum Domini do biskupów i duchowieństwa do osób konsekrowanych i wiernych świeckich o Słowie Bożym w życiu i misji Kościoła*, Wydawnictwo M, Kraków 2010.

Bochat T., *Dialektyka prawdy historycznej*, „Studia z Nauk Społecznych” 1979, z. 3, s. 81-94.

Czakon M., *Jak uczyć historii? Leśna Kwaterna* [online], <https://cdw.edu.pl/jak-uczyc-historii/> [dostęp: 31.07.2022].

Droga K., *Sekrety przodków czyli jakie znaczenie ma to, że twoja prababka zwiłała przez okno z kochankiem?*, wydaw. Zwierciadło, Warszawa 2018.

Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti. O braterstwie i przyjaźni społecznej*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Gall Anonim, *Kronika polska*, tłum. Z. Komarnicki, wydaw. Armoryka, Sandomierz 2018.

Jan Paweł II, *Encyklika Slavorum Apostoli*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1: *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 151-172.

Jelonek T., *Jana Pawła II teologia historii*, „Polonia Sacra” 2003, nr 13, s. 159–169.

Krauz-Mozer B., *O co nam chodzi gdy pytamy o prawdę w historii?*, „Państwo i Społeczeństwo” 2008, t. 8, nr 2, s. 93–103.

Kucharski K., *Kościół światłem świata. Nauka wiary i życia chrześcijańskiego*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Levine P.A., *Trauma i pamięć. Mózg i ciało w poszukiwaniu autentycznej przeszłości*, tłum. M. Reimann, wydaw. Czarna Owca, Warszawa 2020.

McInerny D.Q., *Nauka logicznego myślenia*, tłum. E. Czerwińska, wydaw. Klub dla Ciebie, Warszawa 2005.

Szarkowska A., *Świadomość i pamięć historyczna*, w: *Terror i konspiracja. Młodzież wobec indoktrynacji komunistycznej 1945–1956*, red. E.J. Kryńska, wydaw. Trans Humana, Białystok 2004, s. 21–24.

13. NOWE TECHNOLOGIE I NOWOCZESNE FORMY PRZEKAZU

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Nowe technologie umożliwiają lepsze zrozumienie procesów zachodzących w człowieku, zmieniają go i jego środowisko, a także przyczyniają się do podwyższenia jakości życia. Nowoczesne formy przekazu mogą być pomocne w docieraniu do innych ludzi. Pozwalają na dzielenie się swoimi emocjami i przemyśleniami z wieloma osobami naraz.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poszukiwanie prawdy.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Nabycie sprawności umiejętnego korzystania z szerokiego dostępu do informacji.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Prawda obiektywna a formy przekazu.
- Powszechny dostęp do informacji.
- Nowe technologie i formy przekazu.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Media przekazujące informacje mogą manipulować opinią publiczną.
- Wszystkie informacje, które docierają do odbiorcy powinny być weryfikowane w pewnych źródłach.
- Nowe technologie i formy przekazu niosą w sobie wartości i mogą służyć ludziom.

→ ZASADY

- Informacje budzące mój niepokój weryfikuję z dorosłymi: rodzicami lub nauczycielami.
- Chętnie korzystam z nowych technologii i nowoczesnych form przekazu, by przekazywać informacje bliskim.
- Nowe technologie mogą służyć zdobywaniu wiedzy.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Treści przekazywane przez środki masowego przekazu nie zastąpią samodzielnego dochodzenia do prawdy.
- Powszechny dostęp do informacji i atrakcyjność przekazu medialnego może pomagać w edukacji.
- Przekazy medialne zawsze odnoszą się do określonych wartości.

→ ZASADY

- Rodzice dbają o rozwój intelektualny dziecka, poprzez proponowanie mu wartościowej prasy, książek i programów telewizyjnych.
- Pomagam dorastającemu dziecku zrozumieć, co może wpływać na wartości promowane w mediach (motywacja komercyjna, polityczna, społeczna itp.).
- Dzielę się z dzieckiem własną oceną treści przekazywanych w środkach masowego przekazu.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Nowe technologie i nowoczesne formy przekazu mogą być wykorzystywane w edukacji.

- Szkoła powinna zapewnić uczniom bezpłatne korzystanie do nowych technologii, które umożliwiają dostęp do źródeł informacji.
- Szkoła kształtuje w uczniach nawyk świadomego uczestnictwa w mediach elektronicznych i tradycyjnych.

→ ZASADY

- Uczę młodzież, że media nie tylko służą rozrywce lub przekazywaniu informacji, ale również odgrywają rolę czynnika kształtującego postawy i wartości.
- Na lekcji wychowawczej chętnie podejmuję tematykę związaną z nowymi technologiami i nowoczesnymi formami przekazu.
- Zachęcam uczniów do samodzielnej oceny treści przekazywanych w środkach masowego przekazu.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Nauczyciel dzieli uczestników zajęć na cztery grupy. Każdy z zespołów ma za zadanie znaleźć w internecie jakąś reklamę, a następnie uczniowie analizują wybraną reklamę. Grupy powinny ocenić wybrany kadr z reklamy, odnosząc się do wartości: Czy ta reklama niesie jakąś wartość? Jakie emocje budzi w odbiorcy? Po piętnastominutowej pracy w zespołach młodzież prezentuje swoje wnioski. Nauczyciel zachęca wszystkich do wyrażenia swoich opinii.

Lekcja może zostać rozbudowana o stworzenie krótkiej prezentacji zawierającej pomysł na reklamę. Każdy z zespołów przygotowuje reklamę wybranego produktu, adresowaną do wybranej grupy (np. dzieci w wieku przedszkolnym, rodziców, nauczycieli, rówieśników).

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń potrafi analizować przekazy medialne i ocenia je pod kątem promowanych wartości i wzorców zachowań. Młody człowiek wie, że powinien krytycznie podchodzić do treści przekazywanych w środkach masowego przekazu. Rozumie podstawowe mechanizmy rządzące światem reklamy i mediów. Korzysta z nowych technologii świadomie i kontroluje czas spędzany przed telewizorem, ze smartfonem czy tabletem.

1.10. ZAGROŻENIA

Według najnowszych badań zajmujących się wpływem nowych technologii na zdrowie i funkcjonowanie człowieka wielogodzinna ekspozycja na światło emitowane przez ekrany komputerów czy smartfonów zaburza funkcjonowanie zegara biologicznego i sprawia, że mózg hamuje wydzielanie hormonu snu. To z kolei powoduje u nastolatka kłopoty ze snem. Uzależnienie młodzieży od nowych technologii powoduje potrzebę wielozadaniowości, która często doprowadza do nadmiernego stresu, obniżenia koncentracji i motywacji oraz wpływa negatywnie na samopoczucie.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

TREN X

Orszulo moja wdzięczna, gdzieś mi się podziła?

W którą stronę, w którąś się krainę udała?

Czyś ty nad wszystkie nieba wysoko wniesiona

I tam w liczbę aniołków małych policzona?

Czyliś do raju wzięta? Czyliś na szczęśliwe

Wyspy zaprowadzona? Czy cię przez teskliwe

Charon jeziora wiezie i napawa zdrojem

Niepomnym, że ty nie wiesz nic o płaczu mo<jem>?

Czy człowieka zrzuciwszy i myśli dziewicze,

Wzięłaś na się postawę i piórka słowicze?

Czyliś w czyścju czyścisz, jeśli z strony ciała

Jakakolwiek zmazeczka na tobie została?

Czyś po śmierci tam poszła, kędyś pierwszej była,

Niżeś się na mą ciężką żałość urodziła?

Gdziekolwiek jest, jeśliś jest, lituj mej żałości.

A nie możesz li w onej dawnej swej całości,

*Pociesz mię, jako możesz, a staw się przede mną
Lubo snem, lubo cieniem, lub marą nikczemną.*

↑ J. Kochanowski, *Tren X*, w: tegoż, *Fraszki, Pieśni, Treny, Psalmy*, oprac. K. Piotrowska, M. Zagnińska, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 68.

KOMENTARZ

Jan Kochanowski poświęcił ukochanej córce Urszuli, która zmarła we wczesnym dzieciństwie cykl wierszy zatytułowany *Treny*. Powstały one u schyłku życia poety, a do ich napisania przyczyniły się liczne straty bliskich (śmierć brata i dzieci), które wstrząsnęły poetą i spowodowały kryzys światopoglądowy. W utworach tych poeta wspomina zmarłą córkę, ale mierzy się również ze swoimi emocjami i uczuciami. Stanowią one jakby pamiętnik żałobny poety. Po wybuchu bólu i żalu, przychodzi czas na rozczarowanie, zwątpienie i buntu, by ostatecznie znaleźć ukojenie i pocieszenie.

Lekcję o tej wartości warto zacząć o rozmowy z młodzieżą na temat: Jak nowe technologie, wykorzystywane choćby w smartfonach, i współczesne formy przekazu (fanpage, posty, blogi, czy memy) wpłynęły na sposób wyrażania emocji? Czy więcej jest emocji pozytywnych, takich jak zachwyt nad światem, radość, miłość? Czy może przeważają emocje negatywne: złość, smutek, bezradność? Na koniec lekcji uczniowie powinni odpowiedzieć sobie na pytania: Czy to są dobre sposoby docierania do innych ludzi? Czy publiczne dzielenie się emocjami pomaga ludziom, jeśli tak, to w jakim sensie?

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Krytycy nowych technologii i nowoczesnych form komunikacji ubolewają nad zanikiem prawdziwych kontaktów międzyludzkich oraz na brak profesjonalizmu w sieci. Człowiek bowiem ze swej natury jest nastawiony na bezpośrednie kontakty interpersonalne. W końcu jesteśmy istotami społecznymi. „Jako gatunek zależymy od siebie, dlatego nauczyliśmy się postępować wobec siebie, potrzebujemy obecności drugiego człowieka. Dlatego też niezależnie od tego czy spotykamy się na ulicy, czy w świecie elektronicznej rzeczywistości, cały czas jesteśmy nastawieni na interakcje i obecność drugiego człowieka. [...] Nasze podejście do komputerów, sprzętu również ma mocno spersonalizowany charakter. [...] Mózg człowieka wyewoluował do interakcji społecznych i to w for-

mie twarzą w twarz, dlatego obecnie w epoce rozwoju technologicznego bardzo łatwo personalizujemy komputery i nadajemy im ludzkie cechy”¹.

Rzeczywistości elektroniczna niesie ze sobą zmianę kulturową, która wpływa na tożsamość człowieka, jego możliwości i rozumienie siebie. Tkwi w niej potencjał, ale sposób wykorzystania tego narzędzia zależy od człowieka i jego zaangażowania².

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Nieograniczony dostęp do sieci to wielka szansa, ale też duże zagrożenie. Cyfrowy świat młodego człowieka przenika do środowiska domowego i szkolnego. To jest współczesna rzeczywistość, w której wszystkie podmioty wychowania: uczeń, rodzice i nauczyciele muszą nauczyć się funkcjonować. Trzeba korzystać świadomie z dostępnych technologii i wprowadzać ograniczenia, by eliminować zagrożenia. „Czasem przymus «bycia na bieżąco» jest tak silny, że nastolatek nie jest w stanie nawet na chwilę odłożyć smartfona, a statusy znajomych sprawdza nawet w nocy, co skutkuje chronicznym niewyspaniem”³.

1 J. Hańderek, *Filozofia kultury wobec rzeczywistości mediów elektronicznych*, w: *Filozofia technologii*, red. S. Myo, J. Hańderek, wydaw. E-Naukowiec, Lublin 2014, s. 34.

2 Por. tamże, s. 42.

3 M. Witkowska, *FOMO i nadużywanie nowych technologii. Poradnik dla rodziców*, wydaw. NASK, Warszawa 2019, s. 13.

Zadaniem podmiotów wychowujących jest zachęcanie młodego człowieka do odłożenia elektroniki (telefonu, komputera) chociaż na chwilę, by zatrzymać się i skupić się na „tu i teraz”. Można uczyć się tego powoli, na początek wystarczy wprowadzić dobry nawyk niezasypiania z telefonem, potem można spróbować odkładać telefon w czasie spotkań ze znajomymi czy rodziną, wyłączać powiadomienia w telefonie i zaprzestać korzystania z niego na godzinę przed snem.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Nowe technologie umożliwiają lepsze zrozumienie procesów zachodzących w człowieku, zmieniają go i jego środowisko, a także przyczyniają się do podwyższenia jakości życia. „Dzięki Internetowi dzieci i młodzież wchodzi w kolorowy świat, który czasem stanowi rozgrywkę, innym razem wykorzystywany jest do edukacji i nauki, kiedy indziej jeszcze stanowi cyfrową płaszczyznę spotkań się z drugim człowiekiem. To za pośrednictwem sieci możemy rozwijać swoje pasje, hobby, zainteresowania, poznawać nowych ludzi, wspierać innych, którzy potrzebują naszej pomocy, jak również snuć opowieści o swoim życiu”⁴.

4 M. Dębski, *Internetowa rewolucja. Wpływ rozwoju nowych technologii na funkcjonowanie dzieci i młodzieży* [online], 8.01.2019, <https://portal.librus.pl/szkola/artykuly/internetowa-rewolucja-wplyw-rozwoju-nowych-technologii-na-funkcjonowanie-dzieci-i-mlodziezy> [dostęp: 31.07.2022].

Niewątpliwie, postępujący rozwój technologii i form przekazu zmienia myślenie o świecie. Niesie ze sobą mnóstwo wartości: daje szeroki dostęp do wiedzy, innowacji w edukacji, pozwala rozwijać pasje, daje szansę na poznanie ciekawych ludzi, umożliwia komunikację z najbliższymi na odległość, stwarza większy dostęp do kultury. Jest także źródłem zagrożeń: korzystanie z nowych technologii zabiera sporo czasu, niesie ze sobą problem fake newsów, przeładowania informacjami, zaburza relacje bezpośrednie oraz może prowadzić do uzależnienia. Warto być świadomym tych zagrożeń, bo żyjemy w świecie cyfrowym. Zadaniem rodziców i wychowawców jest modelowanie u młodzieży właściwej postawy w zakresie bezpiecznego używania nowych technologii.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

W oficjalnych wypowiedziach Magisterium Kościoła temat komputerów i internetu, a ostatnio także nowych technologii pojawiał się wielokrotnie. Jednak zaangażowanie Kościoła w nowe technologie i nowoczesne formy przekazu nie powinno ograniczać się jedynie do teoretycznych rozważań. „Sprawne funkcjonowanie w świecie Globalnej Infrastruktury Informacyjnej wymaga poznania jej uwarunkowań i możliwości, a także zdawania sobie sprawy z konsekwencji, jakie niesie za sobą wdrożenie określonych metod. Aby umieć dokonać właściwego wyboru spośród mnóstwa dostępnych rozwiązań, konieczne jest posiadanie jasno sprecyzowanych celów oraz świadomość własnej tożsamości, co zapewni umiejętne połączenie tradycji z nowoczesnością. Z tego powodu słuszne okazuje się zastosowanie postulowanej przez ks. Henryka Seweryniaka na łamach pierwszego numeru tego kwartalnika metody interpretacji *sub ratione Dei*. Polega ona na analizie badanego problemu z uwzględnieniem złożoności danego zjawiska, a następnie dokonaniu jego teologicznej interpretacji”⁵.

Zdaniem prof. Seweryniaka takie podejście jest bardzo istotne, ponieważ „teolog tylko wtedy może «oświecać» rzeczywistość kultury i mediów Bożym światłem czy (co ważniejsze) wydobywać z nich ukryte tam światło, o ile dobrze ją rozpozna”⁶.

5 K. Sitkowska, *Kościół wobec wyzwań nowych technologii*, „Kultura – Media – Teologia” 2010, nr 2, s. 91.

6 H. Seweryniak, *Teologie «na progu domu»*, „Kultura – Media – Teologia” 2010, nr 1, s. 19–20.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

„ Szczególnie młodzież szybko przystosowuje się do kultury komputerów i do ich „języka”, co z pewnością stanowi powód do zadowolenia. Okażmy zaufanie młodzieży! (por. *Communio et progressio*, 70). Przewaga ludzi młodych polega na tym, że wzrastają w czasie, gdy dokonuje się rozwój technologii; to im przypadnie zadanie wykorzystania nowych narzędzi w coraz szerszym i bardziej intensywnym dialogu między wszystkimi rasami i klasami, jakie zamieszkują nasz «coraz mniejszy świat». Będą musieli odkryć odpowiednie formy zastosowania nowych systemów przechowywania i wymiany danych, by mogły one przyczynić się do umacniania coraz większej sprawiedliwości, do wzrostu poszanowania praw człowieka, do zdrowego rozwoju wszystkich jednostek i narodów oraz tych swobód, bez których niemożliwe jest życie w pełni ludzkie.

Wszyscy, młodzi i starzy, podejmijmy wyzwanie nowych odkryć i technologii, czyniąc z nich element wizji moralnej opartej na naszej wierze i na szacunku dla człowieka, zmierzającej do przebudowy świata według zamysłu Bożego!

↑ Jan Paweł II, *Misja Kościoła w erze komputerów*, „Ethos” 2005, R. 18, nr 1/2, s. 19.

” Myślę, że musimy przerwać błędne koło niepokoju i spiralę lęku, będące owocem nawyku koncentrowania uwagi na «złych wiadomościach» (wojnach, terroryzmie, skandalach i wszelkiego rodzaju ludzkich niepowodzeniach). Oczywiście, nie chodzi o promowanie dezinformacji, w której pomijany byłby dramat cierpienia ani o popadanie w naiwny optymizm, którego nie nadweręża skandal zła. Wręcz przeciwnie chciałbym, abyśmy wszyscy starali się przezwyciężyć to często nas ogarniające uczucie niezadowolenia i zrezygnowania, pogrążające w apatii, rodzące lęki lub wrażenie, że złu nie można postawić granic. Ponadto, w systemie komunikacyjnym, gdzie rządzi logika, w myśl której dobra wiadomość nie chwyta, a zatem nie jest newsem, i gdzie dramat cierpienia oraz tajemnica zła łatwo stają się widowiskiem, można ulec pokusie znieczulenia sumienia lub pogrążenia się w rozpacz.

Chciałbym w związku z tym przyczynić się do poszukiwania otwartego i twórczego stylu komunikacji, który nie będzie nigdy przyznawał złu głównej roli, ale starał się ukazywać możliwe rozwiązania, inspirując w ludziach, którym przekazywane są wiadomości, podejście konstruktywne i odpowiedzialne. Chciałbym zachęcić wszystkich do przedstawiania mężczyznom i kobietom naszych czasów wersji faktów naznaczonej logiką «dobrej nowiny»”.

↑ Franciszek, *Orędzie na LI ŚDŚSP* [online], Watykan, 24.01.2017, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20170124_messaggio-comunicazioni-sociali.html [dostęp: 31.07.2022].

” O ile może zadziwiać szybkość, z jaką nowe technologie stały się bardziej niezawodne skuteczne, o tyle nie powinna zaskakiwać ich popularność wśród użytkowników, gdyż zaspokajają one podstawowe pragnienie człowieka, jakim jest nawiązywanie relacji z innymi ludźmi. To pragnienie komunikacji i przyjaźni jest zakorzenione w naszej ludzkiej naturze i nie może być rozumiane jedynie jako reakcja na nowinki technologiczne. W świetle przesłania biblijnego powinno być ono odczytywane jako odzwierciedlenie naszego udziału w komunikatywnej i jednoczącej miłości Boga, który pragnie zgromadzić całą ludzkość w jednej rodzinie. Kiedy odczuwamy potrzebę zbliżenia się do innych ludzi, kiedy chcemy ich lepiej poznać i dać się im poznać, odpowiadamy na powołanie Boże – powołanie wpisane w naszą naturę istot stworzonych na obraz i podobieństwo Boga, Boga komunikacji i komunii.

↑ Benedykt XVI, *Nowe technologie, nowe relacje. Trzeba rozpowszechniać kulturę szacunku, dialogu i przyjaźni. Orędzie na XLIII ŚDŚSP* (24 stycznia 2009 r.), „Społeczeństwo” 2009, R. 19, nr 2, s. 332.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Ciągle przecież jeszcze jesteście cielesni. Jeżeli bowiem jest między wami za-
wiść i niezgoda, to czyż nie jesteście cielesni i nie postępujecie tylko po ludzku?
Skoro jeden mówi: «Ja jestem Pawła», a drugi: «Ja jestem Apollosa», to czyż
nie postępujecie tylko po ludzku? Kimże jest Apollos? Albo kim jest Paweł? Słu-
gami, przez których uwierzyliście według tego, co każdemu dał Pan. Ja siałem,
Apollos podlewał, lecz Bóg dał wzrost. Otóż nic nie znaczy ten, który sieje, ani
ten, który podlewa, tylko Ten, który daje wzrost – Bóg. Ten, który sieje, i ten,
który podlewa, stanowią jedno; każdy według własnego trudu otrzyma należną
mu zapłatę. My bowiem jesteśmy pomocnikami Boga, wy zaś – uprawną rolę
Bożą i Bożą budowlą.

↑ 1 Kor 3,3-9.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Środki społecznego przekazu (w szczególności mass media) mogą doprowadzić
do pewnej bierności u odbiorców, czyniąc z nich konsumentów niezbyt czujnych
na to, co słyszą i widzą. Odbiorcy powinni narzucić sobie umiar i dyscyplinę
w stosunku do mass mediów. Powinni kształtować w sobie światło i prawe su-
mienie, by łatwiej opierać się niegodziwym wpływom.

Już z tytułu wykonywanego zawodu osoby odpowiedzialne za prasę mają
obowiązek przy rozpowszechnianiu informacji służyć prawdzie i nie obrażać
miłości. Powinny starać się, by szanować z równą troską istotę faktów i granice
krytycznego osądu wobec osób. Nie powinny uciekać się do oszczerstw.

↑ KKK 2496, 2497.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Nowe technologie, nowe relacje. Trzeba rozpowszechniać kulturę
szacunku, dialogu i przyjaźni. Orędzie na XLIII ŚDŚSP (24 stycznia 2009 r.),
„Społeczeństwo” 2009, R. 19, nr 2, s. 331–334.*

Dębski M., *Internetowa rewolucja. Wpływ rozwoju nowych technologii
na funkcjonowanie dzieci i młodzieży* [online], 8.01.2019, [https://portal.librus.
pl/szkola/artykuly/internetowa-rewolucja-wplyw-rozwoju-nowych-
technologii-na-funkcjonowanie-dzieci-i-mlodziezy](https://portal.librus.pl/szkola/artykuly/internetowa-rewolucja-wplyw-rozwoju-nowych-technologii-na-funkcjonowanie-dzieci-i-mlodziezy) [dostęp: 31.07.2022].

Franciszek, *Orędzie na LI ŚDŚSP* [online], Watykan, 24.01.2017, „Libreria
Editrice Vaticana”, [https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/
communications/documents/papa-francesco_20170124_messaggio-
comunicazioni-sociali.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20170124_messaggio-comunicazioni-sociali.html) [dostęp: 31.07.2022].

- Hańderek J., *Filozofia kultury wobec rzeczywistości mediów elektronicznych*, w: *Filozofia technologii*, red. S. Myoo, J. Hańderek, wydaw. E-Naukowiec, Lublin 2014, s. 32-43.
- Jan Paweł II, *Misja Kościoła w erze komputerów*, „Ethos” 2005, R. 18, nr 1/2, s. 17-19.
- Kochanowski J., *Tren X*, w: tegoż, *Fraszki, Pieśni, Treny, Psalmy*, oprac. K. Piotrowska, M. Zagnińska, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 68.
- Nagórny J., *Dziecko wśród mediów. Wychowanie w rodzinie do korzystania ze środków społecznego przekazu*, wydaw. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.
- Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Instrukcja duszpasterska o przekazie społecznym «Aetatis novae»*, „L'Osservatore Romano” 1992, nr 6, s. 50-59.
- Seweryniak H., *Teologie «na progu domu»*, „Kultura – Media – Teologia” 2010, nr 1, s. 9-22.
- Sitkowska K., *Kościół wobec wyzwań nowych technologii*, „Kultura – Media – Teologia” 2010, nr 2, s. 87-98.
- Sobór Watykański II, *Dekret o środkach społecznego przekazu [Inter mirifica]*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wydaw. Pallottinum, Poznań 2002, s. 87-95.
- Witkowska M., *FOMO i nadużywanie nowych technologii. Poradnik dla rodziców*, wydaw. NASK, Warszawa 2019.

14.

WARTOŚĆ PATRIOTYZMU

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Patriotyzm to przywiązanie do ojczyzny i solidaryzowanie się z narodem. Naród zamieszkuje pewne terytorium, a jego członkowie mówią wspólnym językiem i mają wspólne obyczaje. Miłość do ojczyzny wyrażana jest na co dzień, w zaangażowaniu się w działalność lokalnych grup, dbaniu o czystość własnego osiedla, kłatki czy opłacaniu rachunków.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Kształtowanie wśród uczniów postawy patriotycznej w kontekście tożsamości narodowej oraz systemu wartości.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Zapoznanie uczniów z metodą skutecznego porozumiewania się, czyli z debatą panelową.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Co oznacza słowo „Polak”? Co oznacza słowo „patriotyzm”?
- Czym dla ucznia jest bycie Polakiem.
- Czym dla ucznia jest ojczyzna. O czym myśli, wypowiadając to słowo.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Każdy człowiek posiada subiektywne pojęcie patriotyzmu.
- Każdy obywatel powinien znać obowiązki wobec swojej ojczyzny w czasie wojny i pokoju, w czasach ubezwłasnowolnienia narodu oraz jego niezawisłości.
- Każdy Polak powinien znać fakty historyczne dotyczące odzyskania przez Polskę niepodległości.

→ ZASADY

- Uczeń ma poczucie własnej tożsamości narodowej.
- Uczeń rozumie pojęcie patriotyzmu oraz potrafi je zdefiniować.
- Zna utwory z kanonu literatury polskiej dotyczące patriotyzmu oraz potrafi dokonać ich prawidłowej interpretacji.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Rodzina jest podstawową komórką społeczeństwa, to od jej kondycji zależy stan narodu.
- Naród jest podmiotem praw i obowiązków, współtworząc życie państwowe.
- Jedną z zasad funkcjonowania państwa jest dobro wspólne.

→ ZASADY

- Potrafię skutecznie wdrażać w określonych sytuacjach zagadnienia związane z postawą patriotyczną i podejmuję z dziećmi dyskusję na ten temat.
- Chętnie przedstawiam swoje stanowisko w sprawie bycia patriotą – Polakiem.
- Pamiętam o ważnych wydarzeniach z historii Polski.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Władza państwowa powinna służyć wszystkim obywatelom.
- Dobro człowieka powinno być zawsze na pierwszym miejscu.
- Polska jest członkiem różnych zrzeszeń międzynarodowych i współtworzy je.

→ ZASADY

- Chętnie angażuję uczniów w organizację obchodów uroczystości państwowych.
- Organizuję spotkania uczniów z politykami i samorządowcami.
- Struktury samorządowe szkoły służą wszystkim uczniom.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Nauczyciel stawia uczniom następujące pytanie problemowe: Po czym można rozpoznać patriotę? Uczniowie wysuwają swoje propozycje i nawiązują dyskusję panelową. Pedagog stawia pytania pomocnicze i w ten sposób zachęca uczniów do dyskusji i stwarza warunki do otwartej rozmowy. Stara się nie oceniać pomysłów uczniów, ale z uwagą im się przysłuchuje, a jeśli trzeba naprowadza dodatkowymi pytaniami: Jak się zachowuje patriota? Co takiego potrafi? Po skończonej dyskusji, nauczyciel krótko podsumowuje ją i zapisuje na tablicy wnioski wyciągnięte przez uczniów.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzież wie czym jest patriotyzm w skali ojczyzny i patriotyzm lokalny – w klasie, w miejscowości. Uczniowie potrafią wskazać trudności wynikające z realizacji zasad, którymi powinien się kierować patriota. Uczeń chętnie dba o tradycję, zna historię swojej Ojczyzny, co świadczy o tożsamości narodowej, czyli odrębności, niepowtarzalności. Odczuwa dumę z faktu, że jest Polakiem, ale też szanuje kolegów i koleżanki z innych krajów.

1.10. ZAGROŻENIA

Uczeń nie widzi wartości w swojej Ojczyźnie. Nie zna podstawowych faktów z historii Polski i nie utożsamia się ze swoim krajem. Dlatego nie jest zdolny do zaangażowania się na rzecz swojej wspólnoty lokalnej czy narodowej. Zamiast solidarności prezentuje postawę egoizmu, a w konsekwencji będzie skłonny do wyzysku innych. Brak więzi z narodem może prowadzić do izolacji w społeczności szkolnej. Odcięcie się od swoich korzeni powoduje nieuformowanie się tożsamości młodego człowieka.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

KAZANIA SEJMOWE

”

Toć są głosy i wołania ich do was: zmiłujcież się nad nimi! Miłujcie ojczyznę tę swoje i to Hieruzalem swoje, to jest Koronę tę i Rzeczposp[olitą], a mówcie tak z serca z Dawidem: „Jeśli cię zapomnię, ojczyzno miła moja i Hieruzalem moje, niech zapomnię prawicę ręki swojej. Niech język mój przyschnie do ust moich, jeśli pomnieć na cię nie będę a jeśli cię na czele wszystkich pociech moich nie położę”. O, jakie zaklinanie, którym się wiązać macie, abyście nic sobie tak miłego, tak wesołego nie mieli, jako dobro Hierozolimy swojej, to jest Rzeczyposp[olitej] i ojczyzny swojej, życząc sobie onego w Psalmie błogosławieństwa: „Błogosław-ci. Bóg, abyś patrzył na dobre Jerozolimy po wszystkie dni wieku twego”.

Jako namilejszej matki swej miłować i onej czcić nie macie, która was urodziła i wychowała, nadała, wyniosła? Bóg matkę czcić rozkazał. Przeklęty, kto zasmuca matkę swoje. A która jest pierwsza i zasłużeńsza matka jako ojczyzna, od której imię macie i wszystko, co macie, od niej jest? Która gniazdem jest matek wszystkich i powinowactw wszystkich, i komorą dóbr waszych wszystkich. Jeruzalem, matka nasza – mówi Apostoł – nad wszystkie matki czci i szanowania godna.

↑ P. Skarga, *Kazania sejmowe*, oprac. K. Duda-Kaptur, Wydawnictwo Greg, Kraków 2017, s. 18.

KOMENTARZ

Piotr Skarga był jedną z najwybitniejszych postaci kultury polskiej swojej epoki. Urodził się w niezamożnej rodzinie szlacheckiej na Mazowszu. Ukończył Akademię Krakowską, a potem studiował teologię w Wiedniu i Rzymie. W 1564 roku przyjął święcenia kapłańskie i wstąpił do jezuitów. Wykładał na kolegiach jezuickich i został pierwszym rektorem akademii jezuickiej w Wilnie. Był też wytrawnym mówcą; w swoich kazaniach mistrzowsko łączył starożytną retorykę z biblijnymi przykładami. Jego kazania były płomienne, dlatego nie tylko pobudzał intelektualnie słuchaczy, ale poruszał także ich serca i odwoływał się do ich wyobraźni.

Kazanie sejmowe zawierają radykalny program polityczny, ale nie tylko. Autor piętnuje w nich szlachtę za egoizm, przywileje i brak miłości do własnej ojczyzny. Natomiast w obronę bierze najsłabszych – chłopów. Choć sam jest za utrzymaniem tradycyjnego dla tej epoki podziału społeczeństwa (z nierównościami społecznymi). Autor gani współczesnych mu; wskazuje też, czym jest prawdziwy patriotyzm i co znaczy być dobrym obywatelem.

Warto na początku lekcji na temat patriotyzmu zorganizować bank wolnych myśli na ten temat, co uczniowie rozumieją pod tym pojęciem. Wszystkie spostrzeżenia zapisujemy na tablicy. Lektura wybranego fragmentu i dalsza praca powinny zweryfikować te pierwsze wnioski. Lekcja powinna doprowadzić uczniów do przekonania, co znaczy patriotyzm dzisiaj. To miłość do ojczyzny wyrażana na co dzień, choćby poprzez dbanie o czystość własnej klatki, osiedla czy opłacanie rachunków, angażowanie się w działalność lokalnych grup.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Od niepamiętnych czasów ludzie żyli w grupach i ta tendencja przetrwała do dzisiejszego dnia. Wychowujemy się w pewnej zbiorowości, przede wszystkim rodzinnej. To rodzina jest podstawową komórką społeczną, z której tworzy się zorganizowana wspólnota narodowa. Naród zamieszkuje pewne terytorium, a jego członkowie mówią wspólnym językiem i mają wspólne obyczaje. Tak jak nikt nie wybiera w jakiej rodzinie przychodzi na świat, tak też nie wybieramy narodu, do którego przynależymy.

„Wspólna historia i pamięć zbiorowa wspólnoty czyni z terytorium ojczyznę. Ojczyzna nie jest ani tworem geograficznym, ani tworem kulturowym.

Jest jak dom rodzinny, który ma składową materialną (domostwo) i składową niematerialną (codzienne kontakty, wspólne zwyczaje)”¹.

Patriotyzm (łac. *patria* – ojczyzna) oznacza po prostu miłość ojczyzny. Dość często „patriotyzm przeciwstawiany jest postawom ksenofobicznym, nacjonalistycznym i szowinistycznym. W tym sensie patriota to ktoś przywiązany do ojczyzny i solidarny ze swoim narodem, ale jednocześnie nieodczuwający wrogości wobec innych narodów, nieczujący chęci ich poniżenia ani tym bardziej zniszczenia, ktoś, kto nie zamienia dumy narodowej w megalomanię”².

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Wychowanie patriotyczne niezwykle mocno jest powiązane z podstawowymi procesami życia społecznego, choć zdecydowanie najważniejszy aspekt jest związany z historycznymi odniesieniami. „Proces kształtowania się świadomości narodowej, identyfikacji z ojczyzną, przeszedł bardzo długą ewolucję. W miarę postępu kultury pierwotna treść uczuć patriotycznych ulegała ciągłemu wzbogacaniu i przekształcaniu. Sama zaś patriotyczna działalność wy-

1 J. Stanisławek, *Patriotyzm*, „Edukacja Filozoficzna” 2018, nr 66, s. 53.

2 M. Goetz, *Patriotyzm z pokolenia na pokolenie*, „Trendy” 2016, nr 2-3, s. 9-10.

chowawcza zawierała w sobie – w skoncentrowanej postaci fundamentalne treści historii. Obok uwarunkowań historycznych należy też podkreślić czynniki aksjologiczne i psychologiczne. Każdy z nas bowiem rozwija się z jednej strony – przez realizację przyjętego systemu wartości, z drugiej zaś – przez uczestnictwo w życiu społecznym”³.

Wychowanie patriotyczne powinno dotyczyć trzech płaszczyzn, które wzajemnie się uzupełniają: historii wychowania, aksjologii i teorii wychowania. Dla poprawnego rozumienia patriotyzmu w wychowaniu istotne jest również zapoznanie się z podstawowymi pojęciami, a są to: naród, ojczyzna, kultura, patriotyzm.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Patriotyzm jest złożonym zjawiskiem, dlatego podlega badaniom różnych dziedzin naukowych, również znajduje się w obszarze zainteresowania psychologii. Zdaniem Bogdana Wojciszke, patriotyzm to przywiązanie i pozytywny stosunek do własnego narodu. Patriotyzm wiąże się także z odczuwaniem przynależności i jest jednym z rodzajów tożsamości społecznej⁴.

„Psychologiczne potrzeby bezpieczeństwa i chęci powiązania z innymi, stojące za patriotyczną żarliwością, są uniwersalne. Pragnienia te, jak każde inne, można zaspokajać w różny sposób. M. J. Bader uważa, że patriotyzm nie jest sam w sobie zły czy dobry. Wszystko zależy od tego, jak będzie wykorzystany i realizowany. W przypadku patriotyzmu, ogromny udział mają intensywne emocje, związane z ludzkimi potrzebami. [...] . Istotne jest więc branie pod uwagę właśnie czynnika psychologicznego uwzględniającego emocje w próbach zrozumienia tego zjawiska”⁵.

3 L. Zarzecki, *Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie*, wydaw. Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa, Jelenia Góra 2012, s. 120–121.

4 Por. A. Rybicka, *Psychologiczne oblicza patriotyzmu*, „Refleksje” 2018, nr 17, s. 121.

5 Tamże, s. 129.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

„Otóż Ojczyzna jest to kraj, którego czuję się częścią. Jestem częścią tego kraju moim duchem i ciałem, językiem i kulturą, wspomnieniami i środowiskiem życiowym, zakorzeniem i ideałami. Jest to kraj, z którym czuję się związany najgłębiej – zazwyczaj dlatego, że tu się urodziłem i mieszkam, i dlatego, że tutaj czuję się najbardziej u siebie. Języka tego kraju właściwie się nie uczyłem, bo wyssałem go z mlekiem matki. Z jego historii i kultury czerpię najwięcej moich soków duchowych. W tym kraju zazwyczaj znajdują się groby moich przodków, a ja sam chciałbym się przyczynić do tego, żeby również następne pokolenia żyły tu w pokoju i czuły się tutaj naprawdę u siebie”⁶.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Patriotyzm oznacza umiłowanie tego, co ojcyste: umiłowanie historii, tradycji, języka czy samego krajobrazu ojcystego. Jest to miłość, która obejmuje również dzieła rodaków i owoce ich geniuszu. Próbą dla tego umiłowania staje się każde zagrożenie tego dobra, jakim jest ojczyzna. Nasze dzieje uczą, że Polacy byli zawsze zdolni do wielkich ofiar dla zachowania tego dobra albo też dla jego odzyskania.

↑ Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wydaw. Znak, Kraków 2005, s. 71-72.

Będąc darem, który wszyscy otrzymali, miłość w prawdzie stanowi siłę tworzącą wspólnotę, jednoczy ludzi ponad barierami i granicami. Wspólnota ludzi może być ustanowiona przez nas samych, ale nigdy o własnych siłach nie stanie się wspólnotą w pełni braterską ani nie wzniesie się ponad granice, czyli nie stanie się wspólnotą naprawdę uniwersalną: jedność rodzaju ludzkiego, komunie braterską ponad wszelkimi podziałami rodzi powołanie przez słowo Boga-Miłości. Podejmując tę decydującą kwestię, musimy z jednej strony wyjaśnić, że logika daru nie wyklucza sprawiedliwości ani też jej nie zastępuje później i z zewnątrz, a z drugiej, że w rozwoju ekonomicznym, społecznym i politycznym, który chce być autentycznie ludzki, musi być uwzględniona zasada darmowości jako wyraz braterstwa.

↑ CV 34.

6 J. Salij, *Patriotyzm dzisiaj* [online], 11.11.2017, „Teologia Polityczna”, <https://teologiapolityczna.pl/patriotyzm-dzisiaj-2> [dostęp: 31.07.2022].

„ Aby ożywiać zdrową relację między miłością do ojczyzny a współludzianiem z otwartym sercem w całej ludzkości, należy przypomnieć, że społeczeństwo światowe nie jest sumą różnych krajów, lecz raczej istniejącą między nimi komunią i wzajemnym włączeniem, uprzednim względem pojawienia się jakiegokolwiek grupy partykularnej. To właśnie w to powiązanie powszechnej jedności włącza się każda ludzka grupa i w niej odnajduje swe piękno. Zatem każda osoba rodząca się w określonym kontekście wie, że należy do większej rodziny, bez której nie jest możliwe pełne zrozumienie siebie.

↑ FT 149.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

„ Sługa pewnego setnika, szczególnie przez niego ceniony, chorował i bliski był śmierci. Skoro setnik posłyszał o Jezusie, wysłał do Niego starszyznę żydowską z prośbą, żeby przyszedł i uzdrowił mu sługę. Ci zjawili się u Jezusa i prosili Go usilnie: «Godzien jest, żebyś mu to wyświadczył – mówili – miłuje bowiem nasz naród i sam zbudował nam synagogę».

↑ Łk 7,2-5.

„ Nie ma już różnicy między Żydem a Grekiem. Jeden jest bowiem Pan wszystkich. On to rozdziela swe bogactwa wszystkim, którzy Go wzywają.

↑ Rz 10,12.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

„ Obywatele mają obowiązek przyczyniać się wraz z władzami cywilnymi do dobra społeczeństwa w duchu prawdy, sprawiedliwości, solidarności i wolności. Miłość ojczyzny i służba dla niej wynikają z obowiązku wdzięczności i porządku miłości. Podporządkowanie prawowitej władzy i służba na rzecz dobra wspólnego wymagają od obywateli wypełniania ich zadań w życiu wspólnoty politycznej.

↑ KKK 2239; por. 2310.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Encyklika «Caritas in veritate». O integralnym rozwoju ludzkim w miłości i prawdzie*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Etyka a patriotyzm, red. nauk. A.J. Mickiewicz, R. Strzelecki, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2019.

Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti. O braterstwie i przyjaźni społecznej*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

- Goetz M., *Patriotyzm z pokolenia na pokolenie*, „Trendy” 2016, nr 2–3, s. 8–11.
- Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wydaw. Znak, Kraków 2005.
- Opiela M.L., *Wychowanie do patriotyzmu*, „Ateneum Kapłańskie” 2018, t. 170, z. 3, s. 486–495.
- Rybicka A., *Psychologiczne oblicza patriotyzmu*, „Refleksje” 2018, nr 17, s. 119–131.
- Salij J., *Patriotyzm dzisiaj* [online], 11.11.2017, „Teologia Polityczna”, <https://teologiapolityczna.pl/patriotyzm-dzisiaj-2> [dostęp: 31.07.2022].
- Salij J., *Patriotyzm dzisiaj*, wydaw. W drodze, Poznań 2005.
- Schreiner J., Kampling R., *Bliźni-obcy-nieprzyjacieli. Z perspektywy Starego i Nowego Testamentu*, tłum. J. Zychowicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.
- Skarga P., *Kazania sejmowe*, oprac. K. Duda-Kaptur, Wydawnictwo Greg, Kraków 2017.
- Stanisławek J., *Patriotyzm*, „Edukacja Filozoficzna” 2018, nr 66, s. 51–63.
- Struzik Z., *Obrona wolności narodu Księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100. rocznicę odzyskania niepodległości 1918–2018*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2018.
- Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 11. Macierzyństwo wyrazem miłości Ojczyzny w nauczaniu papieskim*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2019.
- Sułek A., *Psychospołeczne uwarunkowania patriotyzmu i nacjonalizmu*, Wydawnictwo Naukowe UPJPII, Kraków 2012.
- Szczurkowska J., *Ja patriota. Psychologia patriotyzmu*, wydaw. Difin, Warszawa 2016.
- Tumolska H., *Mity polskiego patriotyzmu w psychologii zbiorowej. (Perspektywa historyczna i współczesna)*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Kalisz–Poznań 2016.
- Zarzecki L., *Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie*, wydaw. Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa, Jelenia Góra 2012.
- Żuk G., *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016.

15. POZYTYWNE NASTAWIENIE DO SIEBIE I ŚWIATA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Dążenie do bycia perfekcyjnym stało się obsesją wielu ludzi. Efektem tego jest utrata zdrowego podejścia do życia i traktowanie siebie zbyt poważnie, co z kolei prowadzi do kumulowania negatywnych emocji oraz stresu. Obniża się pewność siebie. Pozytywne nastawienie do siebie i świata to umiejętność pozwalająca na podejście do własnego „ja” i innych z dystansem i humorem.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny i społeczny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Dążenie do integracji sfery uczuciowej, duchowej i biologicznej.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Świadomość znaczenia pozytywnego myślenia oraz zrozumienie istoty wspólnoty koleżeńskiej.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czy warto być życzliwym? Co to znaczy?
- Jak rozumiem pojęcie 'pozytywne nastawienie'? Czy mam taką postawę wobec samego siebie i innych z mojego otoczenia?
- Optymista czy pesymista? Kim jestem?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Nastawienie nie jest czymś stałym, jesteśmy w stanie je zmienić.
- Należy myśleć pozytywnie, bo to pozwala wierzyć we własne siły i zwiększa motywację.
- Pozytywna samoocena ma wpływ na nasze życie i podejmowane decyzje.

→ ZASADY

- Uczeń ma poczucie własnej wartości i realnie ocenia swoje możliwości.
- Świadomość, że inni w nas wierzą, chcą nam pomóc, zwiększa motywację i wpływa na nasze nastawienie.
- Motywuję się do nauki, bo wiem, że wiedza to klucz do sukcesu.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Rodzina jest podstawową komórką społeczeństwa, to ona kształtuje młodego człowieka.
- W rodzinie kształtują się umiejętności rozpoznawania i rozróżniania nastawienia do świata.
- Rodzina daje możliwość swobodnego wypowiedzania się, bez oceniania.

→ ZASADY

- Rozmawiam z dzieckiem na temat wyboru drogi życiowej i podejmowania ważnych decyzji.
- Zabiegam o kontakt z bliskimi i chętnie poświęcam im czas.
- W kontaktach z innymi ludźmi wykazuję się serdecznością i otwartością.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Atmosfera w szkole wpływa na samopoczucie uczniów i poczucie własnej wartości.
- Dobro ucznia powinno być zawsze na pierwszym miejscu.
- Szkoła kształtuje charakter i pomaga w dokonywaniu wyborów życiowych.

→ ZASADY

- Mam pozytywne nastawienie do uczniów i dostrzegam ich zalety.
- Tworzę w klasie atmosferę życzliwości i otwartości, co sprzyja swobodnej wymianie zdań między uczniami.
- Jako wychowawca, dbam o dobre kontakty uczniów między sobą i z innymi nauczycielami.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Nauczyciel dzieli klasę na kilkusobowe zespoły, w zależności od liczebności klasy. Uczniowie dostają kilka minut na następujące zadanie. Każdy z nas ma świadomość, że myślenie zarówno pozytywne, jak i negatywne bardzo często zmienia się pod wpływem różnych czynników. Nie jest tak, że przez cały czas jesteśmy nastawieni pozytywnie do otaczającego świata, albo negatywnie. Zastanówmy się jakie czynniki mają na to wpływ; dopasujmy te, które mają największy wpływ na nasze nastawienie do samego siebie, rodziców, kolegów, nauczycieli, do świata. Wyniki pracy w grupie prezentują wybrani uczniowie.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń wie, że pozytywne nastawienie widoczne jest w umiejętności dostrzegania codziennych drobnych przyjemności, dlatego stara się być uważnym na nie. Młody człowiek rozumie, że ludzie różnie podchodzą do sytuacji, które

się dzieją w ich życiu. Niektórzy mają pozytywne nastawienie, inni negatywne. Nastawienie człowieka do określonej sytuacji związane jest z jego postawą. Jego myśli i emocje koncentrują się wtedy na pozytywach lub negatywach i wpływają na działania, albo sprzyjają rozwiązaniu problemu, albo powodują blokadę działań i pogłębiają poczucie bezradności. Uczeń dostrzega, że nawet w sytuacjach, gdy nie ma wpływu na to, co go spotyka, ma wpływ na swoje nastawienie – może myśleć w sposób pozytywny i opowiedzieć innym o tym, co go spotkało.

1.10. ZAGROŻENIA

Uczeń ma poczucie, że nie ma wpływu na to, co się dzieje w jego życiu. Negatywnie patrzy na swoją terażniejszość i przyszłość, pogłębia się w nim poczucie bezradności i negatywne nastawienie do siebie i innych. Popada w pesymizm i niechęć do jakiegokolwiek działania.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

GARGANTUA I PANTAGRUEL

– Pozostaje – ciągnął dalej Panurg – mały punkcik do rozjaśnienia. Czy nie będę miał rogów?

– Miłosierdzie boskie! – wykrzyknął Gałeczka. – O cóż ty się mnie pytasz? Czy będziesz miał rogi? Mój przyjacielu, ja jestem żonaty; ty masz nim zostać niebawem. Ale wyryj sobie to słowo w mózgu, wyryj stalowym rylcem, że każdy człowiek żonaty jest w niebezpieczeństwie dostania rogów. Stan rogaty jest naturalną przynależnością stanu małżeńskiego. Cień nie tak uparcie posuwa się za ciałem, jak rogalstwo idzie za ludźmi żonatymi. I kiedy usłyszysz o kim te dwa słowa: „Jest żonaty”, i jeżeli na to powiesz: „zatem jest albo był, albo będzie, albo może być rogalem”, nie okażesz się niedoświadczonym budownikiem naturalnych konsekwencji.

– Na cynadry starego diabła! – wykrzyknął Panurg. – Cóż wy mi tu gadacie?

– Mój przyjacielu – odparł Gałeczka – Hipokrates, udając się jednego dnia z Lango do Polystylo odwiedzić Demokryta filozofa, napisał list do Dionisa, swego dawnego przyjaciela, z prośbą, aby podczas jego nieobecności, zawiódł żonę jego do jej ojca i matki, ludzi godnych, otoczonych szacunkiem, nie chcąc, aby sama pozostawała w domu. Prosił go dalej, aby mimo to czuwał nad nią troskliwie i śledził, jak będzie sobie poczynać ze swoją matką i jacy ludzie będą ją odwiedzali w domu rodziców. Nie (pisał), iżbym miał powątpiewać o jej skromności i cnocie, które z przeszłości są mi dostatecznie jawne i udowodnione: wszelako jest kobietą. Oto wszystko. Mój przyjacielu, natura kobiet wyobrażona

nam jest przez Księżyc, tak co do innych rzeczy, jak co do tego, że się mizdrzą, przymuszają i maskują w przytomności i obecności mężów. Zasię w ich nieobecności nagradzają to sobie, zażywają wczasu, folgują sobie, wałęsają się, uganiają, zbywają się obłudy i ukazują jawne oblicze, tak jak Księżyc, który w obecności Słońca nie świeci na niebie ani na ziemi; ale gdy ono zajdzie, wówczas, będąc najbardziej oddalony od Słońca, lśni się w całej pełni i obnaża się cały, a zwłaszcza w porze nocnej. Takie są wszystkie białe głowy. [...]

Nie będę dłużej zapuszczał się w tę dysputę. Jenó ci powiem, iż niemała jest chluba tych cnotliwych kobiet, które żyły wstydliwie i bez zarzutu i miały siłę poddać to rozszalałe zwierzątko przestrogom rozumu i statku. I dodam na koniec, że, skoro to zwierzę jest nasycone (jeżeli w ogóle może być nasycone) pożywieniem, które natura przygotowała mu w mężczyźnie, wówczas wszystkie jego osobliwe drgawki ustają, wszystkie jego apetyty cichną, wszystkie furie uśmierzają się. Dlatego nie dziw się, że jesteśmy w nieustannym niebezpieczeństwie rogalstwa, wobec tego iż nie jest w naszej mocy codziennie zaspokoić to zwierzątko i wygodzić mu do syta.

– Na cnotę dziewiczą ikry wielorybiej! – zakrzyknął Panurg. – Czyż nie macie na to żadnego środka w waszej sztuce?

– Juścić mamy – odparł mistrz Gałeczka – i bardzo dobry, którym się też posługuję: opisany jest u słynnego autora, będzie z osiemnaście set lat temu. Posłuchaj.

– Zacny z was człowiek, mistrzu – rzekł Panurg – i kocham was ile tylko wlezie. Zjedzcie no trochę tej konfitury z pigwy: zakleja bardzo wdzięcznie otwór żołądka, a to z przyczyny niejakej własności wstrzymującej w nich zawartę i pomagającą do smacznego trawienia. Ale co ja robię? Toć ja pouczam samą naukę! Czekajcież, pociągnijcie nieco z tego Nestorowego kubka. Chcecie jeszcze łyczek białego hipokrasu? Nie bójcie się o wasze gardło. Nie ma w nim skinanti, ani imbiru, ani pestek rajskiego jabłka. Jest tylko przedni, przebrany cynamon i piękny, smaczny cukier i dobre wino białe ze zbioru najlepszego.

↑ F. Rabelais, *Gargantua i Pantagruel. Księgi I, II, III*, tłum. T. Boy-Żeleński, wydaw. MG, Kraków 2017, s. 468-471.

KOMENTARZ

François Rabelais autor *Gargantui i Pantagruela* pochodził z zamożnej francuskiej rodziny. Przez kilka lat był w zakonie, gdzie dobrze poznał literaturę antyczną. W 1527 roku zrezygnował z życia zakonnego i postanowił studiować medycynę. Po skończonych studiach pracował w szpitalu w Lyonie oraz wykładał na uniwersytecie medycynę. Często podróżował z francuskim dworem

królewskim, dzięki czemu poznał wielu sławnych humanistów swojej epoki. Jego twórczość literacka nie znalazła uznania, a przez swój rubaszny, czasem wręcz wulgarny charakter spotkała się z krytyką władz kościelnych i pracowników Sorbony. Rabelais został doceniony dopiero w XX wieku.

Gargantua i Pantagruel to satyryczny utwór, który opowiada o życiu dwóch olbrzymów – ojca i syna, którzy rządili francuską Turenją. Autor zainspirował się książeczką o przygodach olbrzyma Gargantuli i stworzył swoją wersję tej ludowej historii, a w treści pozornie swobodnej i żartobliwej ukrył krytykę, między innymi sposobu wychowania młodzieży.

W okresie średniowiecza i renesansu ludzie hucznie obchodzili okres karnawału. W tym czasie każdy: czy to bogaty, wysoko urodzony, czy to biedny, mógł się śmiać, a nawet wyśmiewać z innych, nie bojąc się konsekwencji. W ten sposób powstały gatunki literackie wykorzystujące kpinę, ironię i parodię, na przykład satyra. Nauczyciel może porozmawiać z uczniami, jaki widzą związek między tymi karnawałowymi zwyczajami z dawnych czasów a współczesną modą na memy. Skąd w kulturze potrzeba śmiania się, obśmiewania pewnych rzeczywistości z życia społecznego? Czy wszechobecny w internecie hejt to dobra forma wyładowania negatywnych emocji?

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Współczesny człowiek nie może odkładać na później podsumowywania swojego życia. Każdego dnia w pogoni za szczęściem dokonuje statystyk, obliczeń, porównań: w kwestii zarobków, wykształcenia, jakości ubrań, miejsca zamieszkania, wielkości mieszkania, wysokości kredytu, osiągnięć sportowych itp. Wszystkie z wymienionych wartości sprowadzają się do wartości materialnych, dominuje bowiem wartość pieniądza. Zadaniem współczesnego człowieka jest osiągnięcie szczęścia, tak jak osiąga się wyniki w sporcie¹.

„Ponadczasową radą staje się umiar w dążeniach, cierpliwość, opanowanie – wartości inne niż te, które są wynoszone na piedestał w społeczeństwie ponowoczesnym. Mogą stać się one receptą na bólczki współczesnego człowieka, a także ukazać inny rodzaj szczęścia – płynący ze spełnienia życiowego i odwołujący się do teorii Tatarkiewicza i starożytnych”².

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

„Okazywanie dzieciom i młodzieży swej akceptacji jest jednym z istotnych przejawów podmiotowego ich traktowania. Zakłada ono, w szczególności, uznanie ich takimi, jakimi są naprawdę. Wychodzi się tu z założenia, że czym innym są zachowania wychowanka, a czym innym on sam, jako osoba, której przysługuje takie samo prawo do wewnętrznej autonomii i indywidualnego rozwoju, jak ludziom dorosłym. Stąd można nie zgadzać się z jego sposobem postępowania, a nawet odczuć oburzenie z tego powodu, ale nigdy nie wolno okazywać mu antypatii czy dezaprobaty ze względu na osobę którą jest”³.

Młodzież zasługuje na pełną akceptację ze strony dorosłych, z uwagi na tkwiące w niej konstruktywne możliwości oraz naturalną tendencję do ich aktualizacji, objawiającą się niezwykłą zdolnością do samodoskonalenia. Obdarzenie wychowanków akceptacją, skutkuje ujawnieniem się u dzieci i młodzieży zaufania i poszanowania wobec dorosłych. Dlatego warto w relacji z wychowankami zamienić powściągliwość na oddanie i należne uznanie. W ten sposób zachęca się młodzież do samodzielnego myślenia i odpowiedzialności za podejmowane decyzje. Wzrasta w nich poczucie własnej wartości⁴.

1 Por. K. Cikała-Kaszowska, *Ponowoczesna koncepcja szczęścia*, „Logos i Ethos” 2016, t. 40, s. 72.

2 Tamże, s. 75.

3 L. Zarzecki, *Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie*, wydaw. Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa, Jelenia Góra 2012, s. 47.

4 Por. tamże, s. 48.

„Zezwala się im na wykorzystywanie swych zdolności, wykonywania wielu rzeczy wg. własnych pomysłów, które nie muszą być gorsze od tych zaproponowanych przez dorosłych. Akceptacja dzieci i młodzieży wyklucza jakąkolwiek formę komenderowania, grożenia, moralizowania, pouczenia krytykowania, oceniania”⁵.

5 Tamże.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

„Pozytywne myślenie to zagadnienie wieloznaczne w swojej treści. Posiada zarówno aspekty pozytywne i negatywne. To, jakie aspekty będą przeważać, w dużym stopniu zależy od tego jak to «narzędzie» będzie stosowane. Niewątpliwie najcenniejszym atutem tego sposobu myślenia jest umiejętność odnajdywania w realnie negatywnych, traumatycznych doświadczeniach czegoś pozytywnego, rozwojowego. Poszerzenie obrazu tego, co doświadczamy pomaga podejmować racjonalne decyzje, a często wymusza na człowieku podjęcie działań, które wcześniej z różnych powodów nie były brane pod uwagę. Ciemna strona pozytywnego myślenia to zakłamywanie rzeczywistości, oszukiwanie samego siebie, selektywne przeżywanie, a więc umacnianie w sobie nierealnego obrazu siebie i otaczającego świata”⁶.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Człowiek, aby żyć musi działać, w to działanie angażuje się cały: duchowo i cielesnie. Do podejmowania wysiłku zachęca związana z wysiłkiem przyjemność; im bardziej wymagająca wysiłku czynność, tym więcej satysfakcji płynie z jej ukończenia. Wolna wola i rozum wymagają od człowieka czujności i kierowania popędami. Bezmyślne kierowanie się nimi wbrew wewnętrznemu głosowi sumienia nie przyniesie prawdziwego szczęścia. Święty Bazyli uważał, że największymi przeciwnikami szczęścia są namiętności. „Cnota umiarkowania wprowadza umiar do wszystkich pożądań i skłonności. Natomiast cnota czystości ma wprowadzić umiar i porządek do popędów płciowych. Te cnoty stoją na straży prawdziwego szczęścia”⁷.

Człowiek wierzący posiada pewność, że Bóg istnieje i to On jest źródłem szczęścia. Jednak ludzkiej egzystencji towarzyszy nie tylko szczęście, ale i smutek, i cierpienie: głód, choroby, śmierć. Chrystus mówił, że cierpienie wcale nie musi być nieszczęściem: „błogosławieni, którzy płaczą, albowiem oni będą pocieszeni”. Cierpienie oczyszcza, uczy współczucia, wyrozumiałości i uszlachetnia”⁸.

6 M. Jasiński, *Pozytywne myślenie w rozwoju człowieka*, „Antropologia Teologiczna” 2016, t. 15/1, s. 12.

7 *Szczęście w życiu człowieka* [online], http://teologia.wyklady.org/wyklad/1027_szczescie-w-zyciu-czlowieka_strona-2.html [dostęp: 31.07.2022].

8 Por. tamże.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

To zaproszenie do radości jest wyraźnie umotywowane: «Pan jest blisko» (Flp 4,5). Dominus prope est. Prawda ta znana jest pobożnemu Izraelici – z niej czerpie ufność i pocieszenie. Swoje pełne uzasadnienie ta prawda znajduje w Chrystusie. W Nim bowiem Bóg stał się bliski każdemu człowiekowi: On jest Mesjaszem, «Emmanuelem», «Bogiem z nami» (por. Iz 7,14; Mt 1,23). Radość jest w centrum Ewangelii Bożego Narodzenia.

↑ Jan Paweł II, *Radość serca. Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański»* [online], 16.12.2001, 1, „Opoka.org.pl”, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/modlitwy/ap_16122001.html [dostęp: 31.07.2022].

Jezus jest Bogiem, ale uniżył samego siebie, aby iść z nami. Jest naszym przyjaciелеm, naszym bratem. Oświeca nas w drodze. I tak Go przyjął. I to jest pierwsze słowo, jakie chcę wam powiedzieć: radość! Nigdy nie bądźcie ludźmi smutnymi: chrześcijanin nigdy nie może być smutny! Nie poddawajcie się zniechęceniu! Nasza radość nie pochodzi z posiadania wielu rzeczy, ale rodzi się ze spotkania Osoby: Jezusa, z tego, że wiemy, iż będąc z Nim, nigdy nie jesteśmy sami, nawet w chwilach trudnych, nawet kiedy na drodze życia napotykałyśmy problemy czy trudności, które wydają się nie do pokonania, a jest ich tak wiele! Wówczas przychodzi nieprzyjaciel, przychodzi diabeł, wielokrotnie w masce anioła, i podstępnie wypowiada swoje słowo. Nie słuchajcie go! Idźmy za Jezusem! My towarzyszymy Jezusowi, idziemy za Nim, ale przede wszystkim wiemy, że to On nam towarzyszy i bierze nas na ramiona: na tym polega nasza radość, nadzieja, którą musimy wносить w nasz świat. I, proszę was, nie pozwólcie wykraść sobie nadziei! Tej nadziei, którą daje nam Jezus.

↑ Franciszek, *Homilia* [online], Domenica, 24.03.2013, 1, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2013/documents/papa-francesco_20130324_palme.html [dostęp: 31.07.2022].

To, co zostało powiedziane do tej pory, nie oznacza ducha zamkniętego, smutnego, gorzkiego, melancholijnego lub nie zwracania na siebie uwagi, braku energii. Święty jest zdolny do życia pełnego radości i poczucia humoru. Nie tracąc realizmu, oświeca innych pozytywnym i pełnym nadziei duchem. Bycie chrześcijanami jest „radością w Duchu Świętym” (Rz 14,17), gdyż „miłość miłosierdzia koniecznie podąża za radością, ponieważ każdy kochanek raduje się w jedności z ukochanym [...] Stąd konsekwencją miłości jest radość”. Otrzymaliśmy piękno Jego słowa i przyjęliśmy je „pośród wielkiego ucisku, z radością Ducha Świętego” (1 Tes 1,6). Jeśli pozwolimy Panu, by wydobył nas z naszej skorupy i przemienił nasze życie, wtedy będziemy mogli wypełnić to,

o co prosił św. Paweł: „Radujcie się zawsze w Panu; jeszcze raz powtarzam: radujcie się!” (Flp 4,4).

↑ GE 122.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Jonasz wyszedł z miasta, zatrzymał się po jego wschodniej stronie, tam zrobił sobie szałas i usiadł w cieniu, aby widzieć, co się będzie działo w mieście. A Pan Bóg sprawił, że krzew rycynusowy wyrósł nad Jonaszem, by cień był nad jego głową i żeby mu ująć jego goryczy. Jonasz bardzo się ucieszył tym krzewem. Ale z nastaniem brzasku dnia następnego Bóg zesłał robaczka, aby uszkodził krzew, tak iż usechł. A potem, gdy wzeszło słońce, zesłał Bóg gorący wschodni wiatr. Słońce tak prażyło Jonaszę w głowę, że zasłabł. Życzył więc sobie śmierci i mówił: «Lepiej dla mnie umrzeć, aniżeli żyć». Na to rzekł Bóg do Jonaszę: «Czy słusznie się oburzasz z powodu tego krzewu?». On odpowiedział: «Słusznie jestem śmiertelnie zagniewany». Rzekł Pan: «Tobie żal krzewu, którego nie uprawiałeś i nie wyhodowałeś, który w nocy wyrósł i w nocy zginął. A czyż Ja nie powinienem okazać litości Niniwie, wielkiemu miastu, gdzie znajduje się więcej niż sto dwadzieścia tysięcy ludzi, którzy nie odróżniają swej prawej ręki od lewej, a nadto mnóstwo zwierząt?».

↑ Jon 4,5-11.

«Jednakże nie z tego się cieszcie, że duchy się wam poddają, lecz cieszcie się, że wasze imiona zapisane są w niebie». W tej to chwili rozradował się Jezus w Duchu Świętym i rzekł: «Wysławiam Cię, Ojcze, Panie nieba i ziemi, że zakryłeś te rzeczy przed mądrymi i roztroptnymi, a objawiłeś je prostaczkom. Tak, Ojcze, gdyż takie było Twoje upodobanie. Ojciec mój przekazał Mi wszystko. Nikt też nie wie, kim jest Syn, tylko Ojciec; ani kim jest Ojciec, tylko Syn i ten, komu Syn zechce objawić».

↑ Łk 10,20-22.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Przeciw miłości Bożej można grzeszyć w różny sposób. *Obojętność* zaniedbuje lub odrzuca miłość Bożą; nie uznaje jej inicjatywy i neguje jej moc. *Niewdzięczność* pomija lub odrzuca uznanie miłości Bożej, jak również odwzajemnienie się miłością na miłość. *Oziębłość* jest zwlekaniem lub niedbałością w odwzajemnieniu się za miłość Bożą; może zakładać odmowę poddania się poruszeniu miłości. *Znużenie* lub lenistwo duchowe posuwa się do odrzucenia radości pochodzącej od Boga i do odrazy wobec dobra Bożego. *Nienawiść do Boga* rodzi się z pychy.

Sprzeciwia się ona miłości Boga, zaprzecza Jego dobroci i usiłuje Mu złorzeczyć jako Temu, który potępia grzech i wymierza kary.

↑ KKK 2094.

V. LITERATURA

Cikała-Kaszowska K., *Ponowoczesna koncepcja szczęścia*, „Logos i Ethos” 2016, t. 40, s. 63–75.

Franciszek, *Adhortacja apostołska «Gaudete et exsultate». O powołaniu do świętości w świecie współczesnym*, wprow. M. Gronchi, tłum. wprow. K. Stopa, wydaw. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2018.

Franciszek, *Homilia* [online], Domenica, 24.03.2013, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2013/documents/papa-francesco_20130324_palme.html [dostęp: 31.07.2022].

Grün A., *Odnaleźć radość życia – nadać sens codzienności. Duchowe drogi do uporządkowania życia*, tłum. A. Sibilak, wydaw. Salwator, Kraków 2007.

Jan Paweł II, *Radość serca. Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański»* [online], 16.12.2001, „Opoka.org.pl”, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/modlitwy/ap_16122001.html [dostęp: 31.07.2022].

Jasiński M., *Pozytywne myślenie w rozwoju człowieka*, „Antropologia Teologiczna” 2016, t. 15/1, s. 7–13.

Rabelais F., *Gargantua i Pantagruel. Księgi I, II, III*, tłum. T. Boy-Żeleński, wydaw. MG, Kraków 2017.

Sekrety istnienia. 900 inspirujących myśli jak odnaleźć źródło radości i życia oraz z wdziękiem się zestarzeć, oprac. J. Szwalbe, Wydawnictwo im. Benjamina Franklina, Łódź 2012.

Simonienko K., *Nerwy w las. Jak odnaleźć spokój i radość życia*, wydaw. Helion, Gliwice 2021.

Szczęście w życiu człowieka [online], http://teologia.wyklady.org/wyklad/1027_szczescie-w-zyciu-czlowieka_strona-2.html [dostęp: 31.07.2022].

Zarzecki L., *Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie*, wydaw. Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa, Jelenia Góra 2012.

16. WARTOŚĆ MORALNEGO ŻYCIA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Życie człowieka ma wartość najważniejszą i niepowtarzalną, dlatego należy się człowiekowi szacunek, uznanie, troska i bezpieczeństwo. Człowieczeństwo, które odróżnia człowieka od innych stworzeń nobilituje go i zobowiązuje do uznania wartości duchowych i materialnych. Wartości duchowe realizowane są przez: sprawiedliwość, wolność, miłość, prawdę i pokój, a także solidarność.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność wyboru prawdziwych wartości.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wybranie dobra i piękna w życiu.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Powołanie człowieka do wyższych wartości.
- Praca nad własnym charakterem.
- Krytyczna ocena postaw egoistycznych na wybranych przykładach.
- Odnoszenie wartości życia indywidualnego do życia wspólnotowego.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Życie indywidualne ma niepowtarzalną wartość.
- Dobro i zło wzajemnie się wykluczają.
- Trzeba poszukiwać prawdziwych wartości: miłości, prawdy, wolności, sprawiedliwości, pokoju, solidarności.

→ ZASADY

- Rozpoznaję wartości i antywartości.
- Mam krytyczną postawę wobec błędów życiowych własnych i innych ludzi.
- Poszukuję ideałów moralnego życia w literaturze, sztuce i rzeczywistości, w której egzystuję.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Życie nie tylko przemija, ale się nieustannie rozwija.
- Życie ma wartość niepowtarzalną, od poczęcia, aż do naturalnej śmierci.
- Wartości moralne nadają piękna istnieniu człowieka.

→ ZASADY

- Daję właściwy moralnie przykład życia małżeńskiego i rodzinnego.
- Wskazuje przykłady życia w pełni moralnego.
- Uczę dzieci poświęcenia i służby dla innych.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- W wychowaniu ważną rolę odgrywają wartości.
- Człowiek jest stworzony do dobra i miłości.
- Trzeba rozróżniać dobro od zła.

→ ZASADY

- Wychowuję do wartości: miłości, prawdy, wolności, sprawiedliwości, pokoju, solidarności.
- Wskazuję na wychowanków, którzy służą innym.
- Dostarczam doświadczeń życiowych, w których zwycięża dobro moralne.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie przygotowują wybraną literaturę, w której odnajdują bohaterów kierujących się wartościami. Uczniowie organizują rodzaj spektaklu, w którym dobro zwycięża złe postawy moralne ludzi. Wychowankowie nagrywają krótkie filmiki pokazujące dobre i złe zachowania ludzi na ulicach.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek ma właściwe nastawienie do wartości, potrzebuje długiego pedagogicznego okresu, kilkunastu lat. Pełne wychowanie realizuje się dopiero w dorosłym życiu człowieka. Wychowanie i dojrzewanie moralne dokonują się poprzez dobre przykłady, ale w pełnej wolności i akceptacji ze strony wychowanków. Młody człowiek ma okresy buntu i negacji otaczającej go rzeczywistości. Właściwa i cierpliwa postawa wychowawcza wobec wartości życia powinna mieć wpływ teraz i w przyszłości.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak właściwego przykładu, trudne środowisko, pozbawione wartości może spowodować utratę motywacji do dobra. Człowiek, szczególnie młody, nie potrafi rozpoznawać dobra moralnego. Nadmiernie skupiony jest na realizacji własnej wolności, bez respektowania praw i wolności innych. Patologia ukazywana w środkach masowego przekazu zaciemnia wartość życia moralnego.

II. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

WYZNANIA

Przywołam teraz we wspomnieniu dawną obrzydliwość, ten jad, którym ciało zatrutowało duszę – przywołam nie dlatego, jakoby go lubił, lecz po to abym Ciebie umiłował, Boże. Właśnie przez miłość do miłości Twej przebiegam w gorzkim rozmyślaniu niegodziwe ścieżki mej przeszłości, abyś Ty dla mnie tym bardziej słodki się stał, błogości niezwodnicza, zasobna i bezpieczna, Ty, co mnie dźwigasz, z tego rozproszenia, w jakim siebie roztrwoiłem, gdy od Ciebie jednego się odwróciwszy, zagubiłem się wśród spraw tak jak wielu.

W pierwszym okresie młodości zapragnąłem rozkoszy niegodziwych. Pozwoliłem na to, by serce, jak dziczejące pole, zarosło chwastami miłostek rozmaitych i nieprzynoszących chluby. Przed oczyma Twymi wszystko, co było we mnie piękne, zgniło aż do rdzenia, gdy podobałem się samemu sobie i bardzo pragnąłem ludziom się podobać.

Jedną moją troską było to, żeby kochać i być kochanym. Ale nie przedstawiałem wówczas na takim przywiązaniu duszy do duszy, jakim jest wyznaczony słoneczny krąg przyjaźni. Opary wyłaniające się z mętnych namiętności okresu dojrzewania osuwały i zaciemniały moje serce tak bardzo, że już nie umiało odróżnić pogody umiłowania od mroku żądy. Jedno i drugie kipiało razem w pomieszaniu, gnając niedojrzałą jeszcze duszę przez urwiska pożądań i pogrążając ją w topielach grzechów.

↑ Św. Augustyn, *Wyznania*, tłum. Z. Kubiak, wydaw. Znak, Kraków 2018, s. 55-56.

KOMENTARZ

W przytoczonym fragmencie *Wyznań* św. Augustyna, możemy odczytać wielki ból autora z powodu utraconych wartości. W młodości św. Augustyn oddawał się przyjemnościom doczesnym wszelkiego rodzaju, nie liczył się z innymi ludźmi, często był dla nich przykry i uciążliwy. Zrozumiał także swe ubóstwo duchowe i uznał za wielką stratę, że nie rozpoznawał wartości najwyższej – Boga.

III. NAUCZANIE

Nauczanie o moralności jest stosowane we wszystkich kulturach i społecznościach ludzkich. Takie działania mają na celu zachowanie gatunku ludzkiego oraz rozwój duchowy i materialny społeczeństwa, jak i samego człowieka. Rozwój ten stanowi o jego godności.

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

W świadomości człowieka dokonuje się istotny wybór pomiędzy wartościami duchowymi i wartościami czysto materialnymi. To w duszy człowieka tworzy się jego hierarchia wartości, a w wyborach ludzkiego rozumu podejmuje się decyzje: „za” lub „przeciw”. A niekiedy powstaje dylemat: Co jest ważniejsze? Co należy wybrać? Jakie konsekwencje będą danego wyboru? W ujęciu filozoficznym zarówno myślenie o dokonanym wyborze, jak i analizowanie go kierują się ku prawdzie.

Wybór wartości moralnego życia wynika z akceptacji dobra jako takiego. Moralność jest dobra, bo porządkuje życie indywidualne i społeczne, stwarza możliwość harmonijnego ułożenia stosunków międzyludzkich, zapewnia bezpieczeństwo i daje szansę na wszelkiego rodzaju rozwój. Moralne życie pozwala na właściwe wykorzystanie dóbr duchowych i intelektualnych oraz dóbr materialnych służących tu i teraz, a także daje możliwość przekazania tych dóbr następnym pokoleniom: rodzinie, narodowi i państwu.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Metodologia przekazywania i nauczania wartości moralnego życia opiera się na doświadczeniach z dydaktyki i pedagogiki, na badaniach procesów edukacyjnych dostosowanych do wieku, świadomości i umiejętności osób wychowywanych.

Procesy edukacyjne dokonują się w danym środowisku: rodzina, szkoła, zakład pracy, klub sportowy, uczelnie oraz w każdych nowych warunkach życia. Historycznie możemy śledzić moralne życie środowisk narodowych oraz międzynarodowych i odkrywać dylematy, a także skutki właściwych zachowań moralnych.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Moralne życie stwarza w człowieku wiele emocji, uczuć, duchowych przeżyć i doświadczeń. Rozbudowywanie sfery uczuciowej ubogaca istnienie egzystencjalne, daje szansę na budowanie relacji małżeńskich i rodzinnych opartych na prawdzie.

Moralne życie kieruje człowieka do miłości siebie, miłości drugiego człowieka, tworzenia małżeństwa i rodziny, miłości Ojczyzny, a także kształtuje w człowieku właściwą postawę wobec wykonywanej pracy, realizacji zawodu oraz wszelkiego rodzaju powołań.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

Każda religia, także poszczególne wyznania w chrześcijaństwie, łączy zachowania naturalne i doczesne człowieka z postawami na korzyść określonej wiary. Są skierowane do życia duchowego i relacji z Bogiem. Każda religia, także chrześcijaństwo proponuje nagrodę za życie zgodne z zasadami wiary, którą jest lepsze życie po śmierci.

4.1. TEOLOG

Podstawową funkcją wiary jest osobowe spotkanie z Bogiem. Konsekwencją tego spotkania jest pragnienie dążenia do świętości właśnie przez moralne życie, które pobudza do doskonałości moralnej i duchowej¹.

1 Por. Z. Struzik, *Narzeczństwo, małżeństwo i rodzina w nauczaniu papieskim*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2019, s. 102.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

„ Chrześcijanin jest powołany do tego, ażeby dawać świadectwo o Chrystusie, Chrystusie ukrzyżowanym i zmartwychwstałym. W ten sposób buduje się Kościół. Buduje się poprzez świadectwo apostołów, a także wszystkich chrześcijan – mężczyzn i kobiet, jak o tym mówią Dzieje Apostolskie w dzisiejszej liturgii. Kościół w dalszym ciągu pisze „dzieje apostolskie”, wpisując je w historię ludzi, rodzin, krajów i narodów. I tak te „dzieje apostolskie” zostały też wpisane w historię naszego polskiego narodu.

↑ Jan Paweł II, *Homilia w czasie liturgii słowa*, Żywiec, 22.05.1995, 2, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 9: *Homilie i przemówienia z pielgrzymek – Europa*, cz. 1: Polska, Wydawnictwo M, Kraków 2008, s. 647.

„ Poszukując odpowiedzi, pragnę wyjść od klasycznej formy dialogu, poprzez który obrzęd Chrztu wyrażał przyjęcie noworodka do wspólnoty wierzących i jego odrodzenie w Chrystusie. Kapłan pytał najpierw, jakie imię rodzice wybrali dla dziecka, i kontynuował: „O co prosisz Kościół Boży?” Odpowiedź: „O wiarę”. „Co daje ci wiara?” „Życie wieczne”. W tym dialogu rodzice prosili dla dziecka o dostęp do wiary, wspólnotę z wierzącymi, gdyż w wierze upatrywali klucza do „życia wiecznego”. Z tym bowiem, tak wczoraj, jak i dziś, mamy do czynienia w Chrście, poprzez który stajemy się chrześcijanami: nie tylko z włączeniem do wspólnoty, nie zwyczajnie z przyjęciem do Kościoła. Rodzice oczekują czegoś więcej dla dziecka przyjmującego Chrzest: oczekują, że wiara, do której przynależą materialność Kościoła i jego sakramentów, da mu życie – życie wieczne. Wiara jest substancją nadziei.

↑ SpS 10.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

„ Kto będzie przebywał w Twym przybytku, Panie,
kto zamieszka na Twojej świętej górze?
Ten, który postępuje bez skazy, działa sprawiedliwie,
a mówi prawdę w swoim sercu
i nie rzuca oszczerstw swym językiem;
ten, który nie czyni bliźniemu nic złego
i nie ubliża swemu sąsiadowi;
kto złoczyńcę uważa za godnego wzgardy,
a szanuje tych, co się boją Pana;
ten, kto dotrzymuje przysięgi, choćby z uszczerbkiem dla siebie;
ten, kto nie daje swoich pieniędzy na lichwę
i nie da się przekupić przeciw niewinnemu.
Kto tak postępuje, nigdy się nie zachwieje.

↑ Ps 15, 1-5.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

„ Głęboka wspólnota życia i miłości małżeńskiej, ustanowiona przez Stwórcę i unormowana Jego prawami, zawiązuje się przez przymierze małżeńskie... Sam bowiem Bóg jest twórcą małżeństwa”. Powołanie do małżeństwa jest wpisane w samą naturę mężczyzny i kobiety, którzy wyszli z ręki Stwórcy. Małżeństwo nie jest instytucją czysto ludzką, chociaż w ciągu wieków mogło ulegać licznym zmianom w różnych kulturach, strukturach społecznych i postawach duchowych. Ta różnorodność nie powinna prowadzić do zapomnienia o jego wspól-

nych i trwałych cechach. Chociaż godność tej instytucji nie wszędzie ukazuje się z taką samą jasnością, to jednak we wszystkich kulturach istnieje pewne zrozumienie dla znaczenia związku małżeńskiego. „Szczęście osoby i społeczności ludzkiej oraz chrześcijańskiej wiąże się ściśle z pomyślną sytuacją wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej”.

↑ KKK 1603; por. 1604; 1655.

V. LITERATURA

Augustyn św., *Wyznania*, tłum. Z. Kubiak, wydaw. Znak, Kraków 2018.

Benedykt XVI, *Encyklika «Spe salvi». O nadziei chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie liturgii słowa, Żywiec, 22.05.1995*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 9: *Homilie i przemówienia z pielgrzymek – Europa*, cz. 1: *Polska*, Wydawnictwo M, Kraków 2008, s. 646–648.

Meissner K., *Czy ty wierzysz? Wykłady o rozwoju wiary i ludzkiej dorosłości*, wydaw. W drodze–Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2015.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, wydaw. Jedność, Kielce 2005.

Ryba M., *Szkoła w okowach ideologii*, wydaw. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2006.

Struzik Z., *Narzeczeństwo, małżeństwo i rodzina w nauczaniu papieskim*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2019.

Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, wydaw. TN KUL, Lublin 2020.

Woroniecki J., *O narodzie i państwie*, wydaw. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2004.

Wyszyński S., *Jedna jest Polska. Wybór przemówień i kazań*, wydaw. Soli Deo, Warszawa 2017.

Wzrastanie człowieka w godności, miłości i miłosierdziu, red. M. Kalinowski, wydaw. KUL, Lublin 2005.

17. WARTOŚĆ LUDZKIEGO SUMIENIA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Sumienie ludzkie można odnieść do moralnej wrażliwości, która pozwala odróżniać dobro od zła, a tym samym może wpływać na zachowanie człowieka. Sumienie można porównać do wewnętrznego głosu, który mówi człowiekowi jak myśleć, jak oceniać i jak działać.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność kierowania się wartościami.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wybór moralnego dobra, a unikanie zła.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Wartość życia ludzkiego.
- Życie moralne wpisane jest w sumienie ludzkie.
- Akceptacja zła u innych ludzi.
- Czy dla zdobycia władzy można łamać prawa moralne?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Życie każdego człowieka ma jednakową wartość.
- Człowiek nie ma prawa zawłaszczać, niszczyć, przerywać życia innych.
- Sumienie jest wewnętrznym głosem człowieka.

→ ZASADY

- Szanuję i chronię własne życie.
- Kształtuję własne sumienie tak, by było skierowane ku dobru.
- Sprzeciwiam się karze śmierci i stosowaniu tortur w czasie przesłuchań.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Przekazuję życie dzieciom, aby żyły szczęśliwie.
- Życie każdego człowieka ma niepowtarzalną wartość.
- Życie ludzkie, wraz z wartościami, jest przekazywane z pokolenia na pokolenie.

→ ZASADY

- Własnym przykładem wskazuję na godność i ważność życia ludzkiego.
- Wszystkie dzieci traktuję jako własne.
- Reaguję sumieniem, słowem i działaniem w obronie każdego życia ludzkiego.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Życie ludzkie ma unikalną wartość.
- Życie ludzkie jest podstawą wszystkich innych wartości.
- Ochrona życia to podstawowy obowiązek moralny każdego człowieka.

→ ZASADY

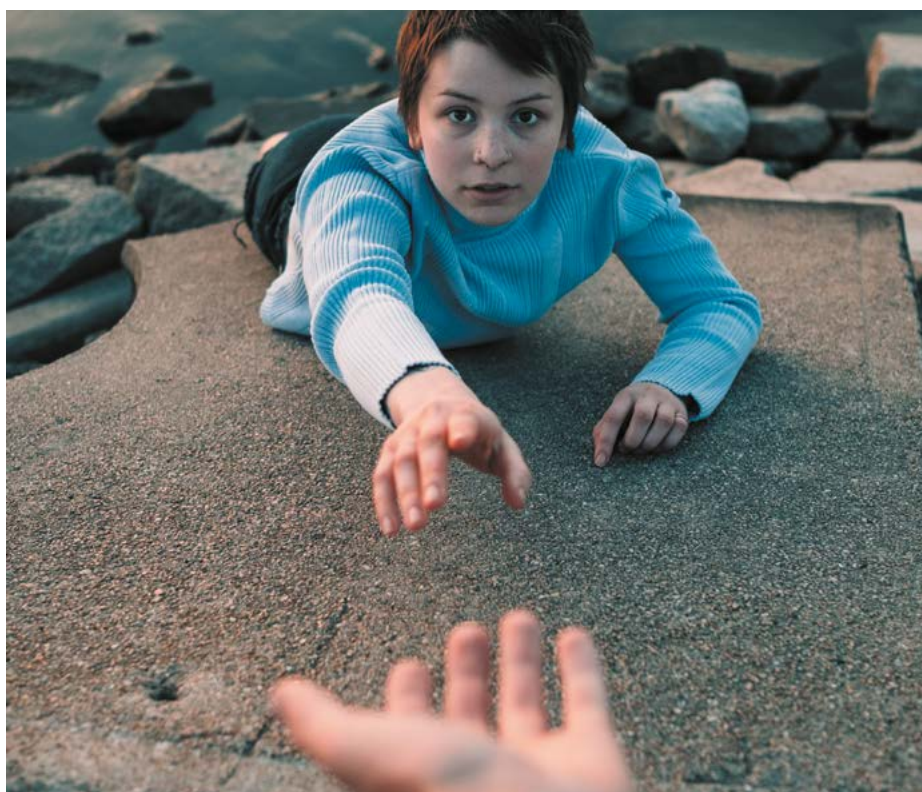
- Chronię życie i zdrowie uczniów, wychowanków.
- W literaturze i historii narodu wskazuję osoby, które oddały swoje życie w obronie wartości moralnych, duchowych.
- Uczę w jakich sytuacjach można decydować o ofierze z własnego życia.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Należy ćwiczyć rozpoznawanie wartości na podstawie oceny dobrego myślenia, postępowania i projektów życiowych. Obserwacja i analiza postępowań innych ludzi, także w wymiarze społecznym, pozwala wypracować w sobie zdolność pozytywnych ocen i działań. Dobrego życia należy się uczyć w środowisku rodzinnym, w szkole i państwie. Tylko społeczeństwo postępujące dobrze ma szansę na przyszłość.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Sumienie ludzkie realizuje się w działaniach pozytywnych na korzyść własną i innych ludzi. Dobrze wypełniane obowiązki i działanie zgodne z wartościami daje satysfakcję. Dobre postępowanie udziela się innym i prowadzi do powszechnego zdrowia moralnego danych społeczności, narodu i państwa. Sumienie ludzkie prowadzi człowieka do dobra, pozwala na kształtowanie charakteru godnego postępowania, wpływa na doskonalenie moralne i działa edukacyjnie na innych.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak podstaw moralnych człowieka jest wielkim niebezpieczeństwem dla życia indywidualnego i społecznego. Relatywizm moralny także jest niebezpieczeństwem i prowadzi do braku rozróżniania dobra od zła. Społeczeństwo musi izolować ludzi nieprzystosowanych społecznie i nieprzestrzegających obowiązującego prawa.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

MAKBET

” Rozpłataliśmy węża, nie zabili –
 Zrośnie się, będzie znów gadem: ząb jego
 Jadem zaprawny nie przestaje grozić
 Biednej niecnocie naszej. Niechaj raczej
 Kształt rzeczy runie, oba światy zadrzą,
 Niżbyśmy mieli nasze jądłoienne
 Z trwogą pożywać i sypiać pod wpływem
 Tych snów, co w nocy nami trzęsą; raczej
 Zająć nam miejsce przy tym, któregośmy
 W grób wyprawili, niż w ciągłych konwulsjach
 Leżeć na strasznych torturach sumienia.
 Dunkan spoczywa; dobrze śpi po febrze
 Ziemskiego życia; zdrada dokonała
 Arcymistrzowskiej sprawy; stał, trucizna,
 Domowy zamach ani obcy najazd
 Nic mu zaszkodzić już nie może.

LADY MAKBET

Dalej,
 Szlachetny tanie! Precz fałdy z oblicza!
 Bądź wesół, rad bądź dzisiejszym twym gościom.

MAKBET

Będę rad, bądź i ty, luba, podobnież,
 Miej zaś szczególnie Banka na pamięci,
 Odnaczające okazuj mu względy
 Zarówno usta, jak oczyma. W takim,
 Jak my jesteśmy dzisiaj, położeniu

Trzeba nam naszą niedojrzałą władzę
Polewać rosą pochlebstwa, oblicza
Czynić serc larwą, aby nikt nie dostrzegł,
Co się pod nimi kryje.

LADY MAKBET
Bądź spokojny.

MAKBET
O żono, serce me skorpionów pełne!
Wszak wiesz, że Banko, Fleance jeszcze żyją.

LADY MAKBET
Wiem, ale przecie dzierżawa ich życia
Nie jest wieczysta.

MAKBET
W tym nasza otucha,
Że z ciała obaj są i z krwi. Swobodnie
Patrzmy więc w przyszłość. Nim nietoperz skończy
Swoją rewir wkoło zamku, nim na rozkaz
Bładej Hekaty nocny chrząszcz wybrzęczy
Chrapliwy nokturn, spełnione zostanie
Strasznej ważności dzieło.

↑ W. Szekspir, *Makbet*, tłum. J. Paszkowski, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 52.

KOMENTARZ

Sumienie Makbeta działa, ma wyrzuty sumienia po dokonanej zbrodni, stara się jednak zagłuszyć ludzkie reakcje na popełnione zło. Do zła wciąga także swoją żonę Lady Makbet, która akceptuje zbrodnię i zachęca męża, aby porzucił reakcję sumienia i zajął się sprawami bieżącymi. Lady Makbet wskazuje nawet „korzyści” wynikające z popełnionej zbrodni.

III. NAUCZANIE

Sumienie jest zdolnością duchowej natury człowieka, pozwala na odróżnianie dobra od zła. Sumienie wskazuje na godność, jaka przysługuje bytowi rozum-

nemu. Poszukiwanie dobra i kierowanie się wartościami uspakaja sumienie ludzkie, nadaje życiu sens moralny i umacnia wartości.

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Rozważania na temat sumienia sięgają czasów starożytnych (Sokrates) i prowadzą do rozpoznawania duchowych (intelektualnych) zdolności ludzkiego umysłu. Pozwalają oceniać czyny ludzkie, zarówno wewnętrzne (myślenie, planowanie), jak i zewnętrzne (wpływające na życie innych ludzi). Wysiłek intelektualny, który człowiek podejmuje w celu oceny rzeczywistości i działań, świadczy o godności człowieka. Ocena moralna czynów ludzkich wpływa na życie indywidualne i społeczne.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Rolą pedagoga jest poznanie założeń dydaktycznych i wychowywanie młodego człowieka do realizacji podstawowych wartości: miłości, wolności, sprawiedliwości, prawdy, pokoju i solidarności. Pedagog ma kształtować poprawne sumienie wychowanka tak, by było wrażliwe i odróżniało dobro od zła. Zadaniem pedagoga jest formowanie sumień i wskazywanie na człowieczeństwo – godność każdego człowieka.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Sumienie ludzkie skłania do odpowiedzialności za czyny dobre i złe. Człowiek po popełnieniu zła czuje się niezręcznie, a gdy ma sumienie jest źle uformowanego, stara się zagłuszyć wyrzuty. Sumienie należy kształtować na podstawie kodeksów prawnych i przykładów ludzi dobrze czyniących.

W zależności od stosunku do obiektywnej normy moralnej można wyróżnić sumienie prawdziwe i fałszywe (błędne), które jest reprezentowane przez różne typy: sumienie faryzejskie, skrupulanckie, szerokie. Sumienie prawdziwe, zwane również słusznym i właściwym, jest sumieniem zdolnym do rozróżniania dobra i zła¹.

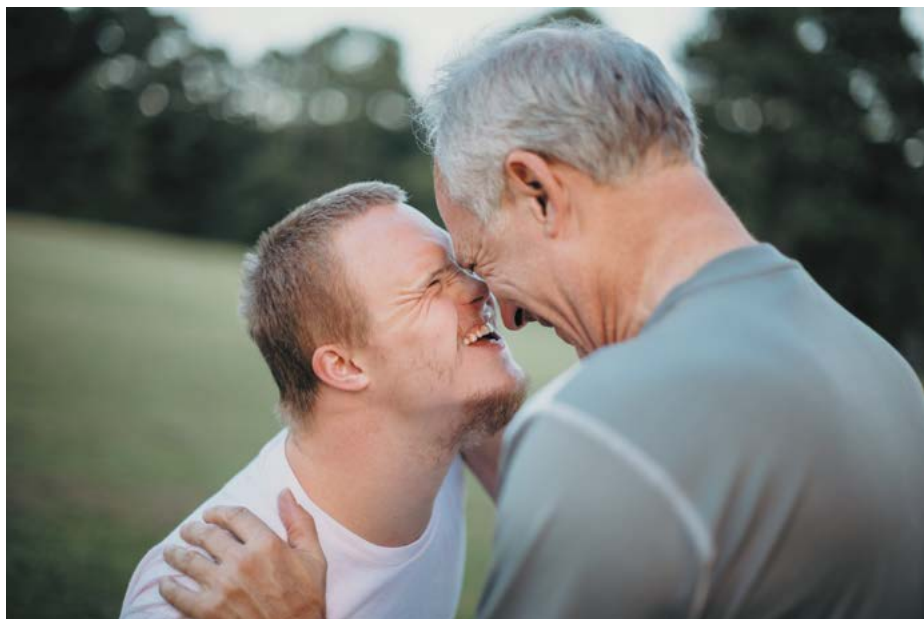
IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

Każda religia odnosi się do sumienia ludzkiego, odnosi się do duchowości człowieka i stara się kształtować tę duchowość w kierunku kultu i uznania zasad

1 Por. D. Gospodarek, *20 rodzajów sumienia* [online], 22.07.2014, „Stacja7.pl”, https://stacja7.pl/wiara/20-rodzajow-sumienia/?gclid=EAIaIQobChMIImrHMhaum-QIVBCgYCh2FbgYnEAAYASAAEgIEJvD_BwE [dostęp: 31.07.2022].

danej religii (wiary). Zarówno wielkie religie świata, jak i osobiste wierzenia i kultury wzywają do oceny moralnej czynów ludzkich.

4.1. TEOLOG

Podstawą kształtowania sumienia chrześcijan są przykazania Boże i Kościelne. Przykazania Boże mają swoje źródło w Starym Testamencie (por. Pwt 5,1-22; Wj 20,2-17). Przykazanie miłości pochodzi od Jezusa Chrystusa, więc ma swoje źródło w Nowym Testamencie (por. J 13,34-35). Przykazania kościelne odnoszą się do kształtowania życia religijnego w Kościołach partykularnych (regionalnych, narodowych).

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

„

[...] sumienie jest dla każdego człowieka sprawą o zasadniczym znaczeniu. Jest ono naszym wewnętrznym przewodnikiem i jest także sędzią naszych czynów. Jakże ważne jest więc, aby nasze sumienia były prawe, aby ich osądy oparte były na prawdzie, aby dobro nazywały dobrem, a zło — złem. Aby — wedle słów Apostoła — umiały „rozpoznać, jaka jest wola Boża: co jest dobre, co Bogu przyjemne i co doskonałe” (Rz 12,2).

↑ Jan Paweł II, *Homilia w czasie mszy św. odprawionej na wzgórzu «Kaplicówka»*, Skoczów, 22.05.1995, 3, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 9: *Homilie i przemówienia z pielgrzymek – Europa*, cz. 1: *Polska*, Wydawnictwo M, Kraków 2008, s. 639.

” Brak uznania win, iluzja niewinności nie usprawiedliwia mnie i nie zbawia, ponieważ otępienie sumienia, niezdolność rozpoznania we mnie zła jako takiego, jest moją winą. Jeśli nie ma Boga, być może muszę uciekać się do takiego fałszowania, bo nie ma nikogo, kto mógłby mi przebaczyć, nikogo, kto byłby prawdziwą miarą. Tymczasem spotkanie z Bogiem budzi moje sumienie, aby nie podsuwało mi już samousprawiedliwienia, nie było odbiciem mnie samego i moich współczesnych, którzy mają na mnie wpływ, ale by było zdolnością słuchania samego Dobra.

↑ SpS 33.

” Wielkim ryzykiem w dzisiejszym świecie, z jego wieloraką i przygniatającą ofertą konsumpcji, jest smutek rodzący się w przyzwyczajonym do wygody i chciwym sercu, towarzyszący poszukiwaniu powierzchownych przyjemności oraz izolującemu się sumieniu. Kiedy życie wewnętrzne zamyka się we własnych interesach, nie ma już miejsca dla innych, nie liczą się ubodzy, nie słucha się już więcej głosu Bożego, nie doświadcza się słodkiej radości z Jego miłości, zanika entuzjazm związany z czynieniem dobra. Również wierzący wystawieni są na to ryzyko, nieuchronne i stałe. Wielu temu ulega i stają się osobami urażonymi, zniechęconymi, bez chęci do życia. Nie jest to wybór godnego i pełnego życia; nie jest to pragnienie, jakie Bóg żywi względem nas; nie jest to życie w Duchu rodzące się z serca zmartwychwstałego Chrystusa.

↑ EG 2.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Albowiem u Boga nie ma względu na osobę. Bo ci, którzy bez Prawa zgrzeszyli, bez Prawa też poginą, a ci, co w Prawie zgrzeszyli, przez Prawo będą sądzeni. Nie ci bowiem, którzy przysłuchują się czytaniu Prawa, są sprawiedliwi wobec Boga, ale ci, którzy Prawo wypełniają, będą usprawiedliwieni. Bo gdy poganie, którzy Prawa nie mają, idąc za naturą, czynią to, co Prawo nakazuje, chociaż Prawa nie mają, sami dla siebie są Prawem. Wykazują oni, że treść Prawa wypisana jest w ich sercach, gdy jednocześnie ich sumienie staje jako świadek, a mianowicie ich myśli na przemian ich oskarżające lub uniewinniające. Okaże się to w dniu, w którym Bóg przez Jezusa Chrystusa sądzić będzie ukryte czyny ludzkie, według mojej Ewangelii.

↑ Rz 2,11-16.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” Człowiek: zadaje sobie pytanie o istnienie Boga swoją otwartością na prawdę i piękno, swoim zmysłem moralnym, swoją wolnością i głosem sumienia, swoim dążeniem do nieskończoności i szczęścia. W tej wielorakiej otwartości dostrzega znaki swojej duchowej duszy. „Załączek wieczności, który w sobie nosi, nie może być sprowadzany do samej tylko materii” – jego dusza może mieć początek tylko w Bogu.

↑ KKK 33; por. 912;1014.

V. LITERATURA

- Benedykt XVI, *Encyklika «Spe salvi». O nadziei chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.
- Benedykt XVI, *List o przyczynach kryzysu Kościoła*, tłum. J.J. Franczak, Wydawnictwo AA, Kraków 2019.
- Derdziuk A., *Prawda, dobro, sumienie*, wydaw. TN KUL, Lublin 2019.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska «Evangeli gaudium». O głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie*, Wydawnictwo M, Kraków 2013.
- Jan Paweł II, *Homilia w czasie mszy św. odprawionej na wzgórzu «Kaplicówka», Skoczów, 22.05.1995*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 9: *Homilie i przemówienia z pielgrzymek – Europa*, cz. 1: *Polska*, Wydawnictwo M, Kraków 2008, s. 637–641.
- Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wydaw. Znak, Kraków 2005.
- Marek Z., Pasierbek W., *Wychowanie moralne i sumienie człowieka*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2006, R. 51, nr 3, s. 7–23.
- Newman J.H., *Sumienie chrześcijańskie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2019.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym [Gaudium et spes]*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wydaw. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526–606.
- Stach R., *Sumienie i mózg. O wewnętrznym regulatorze zachowań moralnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.
- Szekspir W., *Makbet*, tłum. J. Paszkowski, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.
- Tomasz z Akwinu św., *Dysputy o sumieniu. Dysputy problemowe o prawdzie, kwestie 16 i 17*, tłum. A. Białek, wydaw. Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2018.
- Zarzecki L., *Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie*, wydaw. Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa, Jelenia Góra 2012.
- Zimmermann-Pepol M., Gregorczyk K., *Wymiary sprawiedliwości na gruncie filozofii prawa. Problematyka sprawiedliwości wczoraj–dziś–jutro*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2016, t. 35, s. 597–618.
- Żuk G., *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016.

18. HIERARCHIA WARTOŚCI

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Rozpoznając różne wartości, należy doprowadzić do ich uszeregowania, aby w życiu moralnym panowała hierarchia wartości, porządek moralny. Możemy mówić o kategoriach wartości, moralnych i materialnych. W godności człowieka dominować powinny wartości moralne – duchowe.

1.1. CEL OGÓLNY

Porządek moralnego życia jednostki i społeczeństwa.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Rozpoznanie i uszeregowanie wartości duchowych (niematerialnych) i materialnych.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Jednostka i społeczeństwo rozpoznają wartości i dostosowują do nich życie.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Jakie wartości pomogły przetrwać określonym kulturom w danych społeczeństwach – ujęcie historyczne?
- Jakie skutki niesie ze sobą życie bez wartości, zarówno indywidualne, jak i społeczne.
- Przykłady bohaterskiego wyboru wartości.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Wychowanie jest wartością samą w sobie.
- Żyję, myślę i działam dzięki wartościom duchowym i materialnym.
- Autorytety przedstawiają wartości.

→ ZASADY

- Układam w swoim sumieniu hierarchię wartości.
- Rozpoznaję i propaguję w swoim środowisku prawdę o wartościach.
- Bronię wartości małżeństwa, rodziny, nauki, narodu, państwa!

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Wartości duchowe i materialne mają swoją hierarchię.
- Wartości budują życie indywidualne i społeczne.
- Człowiek bez wartości zaprzecza swojej godności.

→ ZASADY

- Przekazuję wartości dzieciom, słowem i przykładem.
- Pomagam w rozróżnianiu ważności poszczególnych wartości.
- Wskazuję na godność każdego dziecka i każdego człowieka.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Szkoła ma autorytet w przekazywaniu wartości.
- Wartości stanowią podstawę życia społecznego.
- Szkoła wraz z rodzicami stanowi podstawy życia wartościami.

→ ZASADY

- Szkoła naucza o wartościach duchowych i materialnych.
- Szkoła i wychowawcy wskazują na pozytywne przykłady wartości dla narodu i państwa.
- Zachowania uczniów działających zgodnie z wartościami są wyróżniane i nagradzane.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

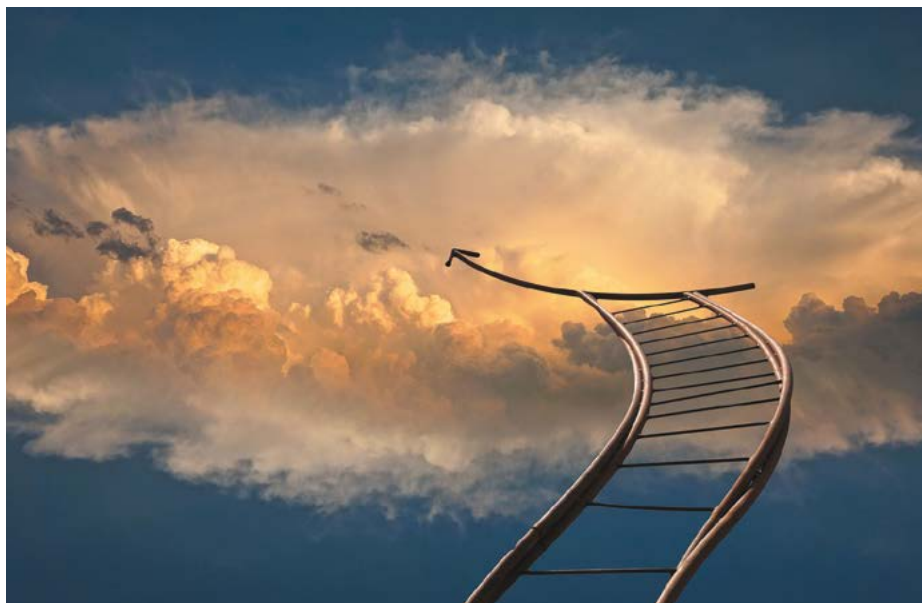
Uczniowie opisują w krótkiej narracji ważność danej wartości. Organizują konkurs na krótki film o ważności hierarchii wartości. Organizowane jest wspólne poszukiwanie wartości wśród lektur obowiązkowych i uzupełniających dla danego poziomu nauczania.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Sukcesywnie, w zależności od poziomu nauczania (klasy), uczeń potrafi dokonać właściwej oceny zachowania – zgodnie z hierarchią wartości. Wartości moralne – duchowe są traktowane jako najważniejsze i konieczne do życia indywidualnego i społecznego. Wartości wprowadzane i kultywowane w przeszłości służą społeczeństwu współcześnie. Życie duchowe i kulturalne społeczności szkolnej rozwija się zgodnie z wartościami.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak relacji międzypokoleniowej w społeczeństwie – na skutek pomijania hierarchii wartości – powoduje podział. Powstaje powszechne zamieszanie moralne: jak należy postępować dla dobra wspólnego. Powstają subkultury kierujące się własną hierarchią, antywartościami. Społeczeństwo traci sens wspólnotowego życia, rozerwane zostają więzi międzyludzkie w małżeństwie, rodzinie, miejscach pracy, narodzie i państwie.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

SKĄPIEC

SIMON

Tak, panie; to młody człowiek, któremu gwałtem potrzeba pieniędzy; znajduje się w tego rodzaju położeniu, że zgodzi się na wszystkie warunki.

HARPAGON

Ale czy myślisz, Simonie, że nie ma żadnego ryzyka? Znasz jego nazwisko, stosunki, rodzinę?

SIMON

Nie. Dokładnych wiadomości nie mógłbym udzielić; wszedłem z nim w styczność jedynie przypadkiem; ale on sam dostarczy panu wyjaśnień. Służący upewnił mnie, że będziesz pan zupełnie zadowolony. Wszystko, co mógłbym powiedzieć, to iż pochodzi z rodziny bardzo bogatej, że matka już nie żyje, gotów zaś jest zobowiązać się, jeżeli pan zechce, iż ojciec umrze przed upływem ośmiu miesięcy.

HARPAGON

Hm, to by już coś było. Miłość chrześcijańska, Simonie, nakazuje wygodzie bliżnim, skoro to w naszej mocy.

SIMON

Rozumie się.

STRZAŁKA

po cichu do Kleanta, poznając Simona

Co to może znaczyć, przecież to nasz Simon rozmawia z pańskim ojcem?

KLEANT

po cichu do Strzałki

Może mu ktoś powiedział, kto ja jestem? Czyżbyś ty mnie zdradził?

SIMON

do Kleanta i Strzałki

Oho! tak wam było pilno! Któż panom powiedział, że to tutaj? (*Do Harpagona*)

Niech mi pan wierzy, to nie ja wyjawilem im pańskie nazwisko i mieszkanie;

ale sędzę, iż nie stało się żadne nieszczęście; ci panowie są dyskretni, możecie się więc porozumieć i tutaj.

HARPAGON

Jak to?

SIMON

wskazując Kleanta

Oto właśnie osoba, która pragnie u pana pożyczyć owe piętnaście tysięcy.

HARPAGON

Jak to, obwiesiu! To ty się puszczasz na takie nieczne sposoby?

KLEANT

Jak to, ojcze! To ty się plugawisz tak haniebnym rzemiosłem?

(Simon ucieka. Strzałka zaś chowa się.)

↑ Moliere, *Skąpiec*, tłum. T. Boy-Żeleński, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 32-33.

KOMENTARZ

Zestawienie duchowej godności człowieka z wartościami materialnymi świadczy o poziomie moralnym. Bohaterowie dzieła Moliera *Skąpiec* w sposób zabawny reprezentują odmienne postawy. Przywiązanie Harpagona do majątku i pieniędzy budzi śmieszność.

III. NAUCZANIE

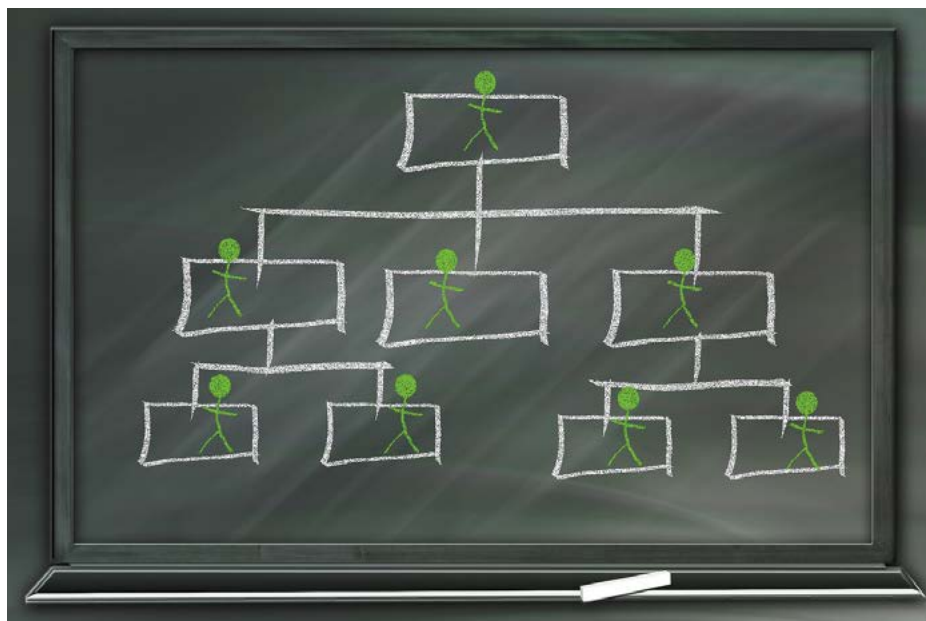
Podmiotem nauczania hierarchii wartości powinny być autorytety – rodzice oraz wychowawcy. Odbiorcą nauczania jest słuchający, ale tylko do pewnego momentu, do czasu, aż on sam nie przyjmie wartości i zastosuje je w życiu.

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Według Tatarkiewicza wartością rzeczy jest wartość estetyczna jako jedyna ich wartość własna. Istnieje też wartość sytuująca się na pograniczu wartości ludzkich i rzeczowych, a jest nią wartość witalna (wartość życia, zdrowia)¹. Pogląd ten odwoływał się do myśli św. Augustyna zawartej w dziele *O naturze dobra*, który

1 Por. W. Tatarkiewicz, *Pojęcie wartości, czyli co historyk filozofii ma do zakomunikowania historykowi sztuki*, w: tegoż, *Parerga*, wydaw. PWN, Warszawa 1978, s. 63–67.

twierdził właśnie, że zło jest brakiem dobra, że jest „zepsuciem naturalnej miary, postaci czy porządku”². Tak samo twierdził św. Tomasz z Akwinu w swojej *Summie teologicznej*, pisząc: „Pod imieniem zła oznacza się jakiś brak dobra”³. Inny pogląd obiektywistyczny głosi, że wartości „istnieją niezależnie od człowieka, który tylko je odkrywa, rozpoznaje w rzeczach, czynach i zjawiskach”⁴.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Człowiek istnieje, sam może to stwierdzić, i rozpoznaje istnienie innych ludzi. Ta rzeczywistość skłania go do poprawnego myślenia, planowania i działania. Wspólnota ludzka nasuwa konieczność bycia podmiotem i przedmiotem wychowania.

„Istnienie człowieka dogłębnie związanego z ciałem i poprzez nie z wszystkimi ludźmi spotyka wielorakość uwarunkowań zwiastujących konieczność i podstawowe cechy wychowania.

Możemy rozpatrywać podmiotowość w aspekcie antropologicznym (zwracając uwagę na nią jako zjawisko wpisujące się w celowość samego człowieka),

2 Św. Augustyn, *Dialogi i pisma filozoficzne*, t. 4, tłum. M. Maykowska, J. Ptaszyński, D. Turkowska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1954, s. 170.

3 Cyt. za: J. Borgosz, *Tomasz z Akwinu*, wydaw. Wiedza Powszechna, Warszawa 1962, s. 144.

4 *Mały słownik etyczny*, red. S. Jedynak, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 1994, s. 215.

ontologicznym (jako fakt konkretny – bytowy) i aksjologicznym (jako wartość nabywaną i do nabycia)”⁵.

We wszystkich tych aspektach: antropologicznym, ontologicznym i aksjologicznym należy układać i proponować programy dydaktyczne związane z wiekiem i poziomem intelektualnym wychowanka oraz wskazywać działania pedagogiczne dostosowane do poziomu intelektualnego wychowywanego.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

W zależności od hierarchii wartości zainteresowanie i zaangażowanie ze strony człowieka może mieć różne formy. Każdy układa wartości według własnych poglądów i każdy realizuje wartości według własnych zdolności, świadomości i możliwości. Filozofowie tacy jak Max Scheler czy Józef Tischner uważali, że wartości mają uniwersalną hierarchię. Reasumując, można wyróżnić wartości uniwersalne, o których nauczał Jan Paweł II, należą do nich: wolność, sprawiedliwość, miłość, prawda, pokój, a nawet solidarność.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

Postawa i spojrzenie teologiczne oparte na danej religii czy wyznaniu wprowadza hierarchię wartości na samym początku argumentowania. Religie chrześcijańskie za najwyższy autorytet uznają Boga, byt osobowy. Autorytet Boga oparty jest na Objawieniu, naturalnym i pozytywnym (bezpośrednim). Objawienie chrześcijańskie opiera się na świadectwie Jezusa Chrystusa.

4.1. TEOLOG

Opierając się na autorytecie Boga, objawionym w Piśmie Świętym i Tradycji Kościoła katolickiego, hierarchia wartości chrześcijanina zawarta jest w *Dekalogu* i przykazaniu miłości (nowym przykazaniu – J 13, 34–45). W tych przykazaniach zawarte są wskazania, co jest najważniejsze w życiu, kogo należy słuchać, komu należy wierzyć i służyć, i jak realizować swoje życie doczesne i wieczne.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Człowiek jest powołany do pełni życia, które przekracza znacznie wymiary jego ziemskiego bytowania, ponieważ polega na uczestnictwie w życiu samego Boga.

5 M. Nowak, *Podmiotowość – jej znaczenie i wartość w pedagogice chrześcijańskiej*, „Paedagogia Christiana” 2009, nr 2/24, s. 12.

Wzniosłość tego nadprzyrodzonego powołania ukazuje *wielkość i ogromną wartość* ludzkiego życia także w jego fazie doczesnej. Życie w czasie jest bowiem podstawowym warunkiem, początkowym etapem i integralną częścią całego i niepodzielnego procesu ludzkiej egzystencji. Proces ten – nieoczekiwanie i bez żadnej zasługi człowieka – zostaje opromieniony obietnicą i odnowiony przez dar życia Bożego, które urzeczywistni się w pełni w wieczności (por. 1 J 3,1-2).

↑ EV 2.

” Nie chciałbym odnosić się do tego, co wcześniej zostało powiedziane. Ale znowu trzeba sobie uświadomić, że to wielkie wyzwanie. Prawdziwemu człowieczeństwu nie odpowiada banalność życia, które sobie po prostu płynie. Tak jak i nie odpowiada mu nastawienie ma wygodę jako lepszy sposób życia, na dobre samopoczucie jako jedyną treść pojęcia szczęścia. Trzeba dostrzegać konieczność postawienia wyższych wymagań.

↑ Benedykt XVI, *Światłość świata. Papież, Kościół i znaki czasu*, rozm. przepr. P. Seewald, tłum. P. Napiewodski, wydaw. Znak, Kraków 2011, s. 115.

” Prawdę, którą otrzymujemy od Pana, możemy pojąć jedynie w sposób bardzo niedoskonały. Z jeszcze większą trudnością udaje się nam ją wyrazić. Dlatego nie możemy udawać, że nasz sposób rozumienia upoważnia nas do sprawowania ścisłego nadzoru nad życiem innych. Chcę przypomnieć, że w Kościele współistnieją zgodnie z prawem różne sposoby interpretacji wielu aspektów doktryny i życia chrześcijańskiego, które w swojej różnorodności „pomagają lepiej wyrazić niezwykle bogaty skarb Słowa”. Oczywiście „ludziom tęskniącym za monolityczną doktryną, bronioną bez żadnych wyjątków przez wszystkich, może się to wydawać jakimś niedoskonałym rozpraszaniem”. Jak to zwykle bywa, niektóre nurty gnostyczne lekcewały bardzo konkretną prostotę Ewangelii i usiłowały zastąpić Boga Trójjedynego i wcielnego pewną wyższą Jednością, w której zanikała bogata różnorodność naszej historii.

↑ GE 43.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Nie gromadźcie sobie skarbów na ziemi, gdzie mól i rdza niszczą i gdzie złodzieje włamują się i kradną. Gromadźcie sobie skarby w niebie, gdzie ani mól, ani rdza nie niszczą i gdzie złodzieje nie włamują się i nie kradną. Bo gdzie jest twój skarb, tam będzie i serce twoje.

↑ Mt 6,19-21.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

”

Osoba ludzka uczestniczy w świetle i mocy Ducha Bożego. Dzięki rozumowi jest zdolna do zrozumienia porządku rzeczy ustanowionego przez Stwórcę. Dzięki swojej woli jest zdolna kierować się sama z siebie do swojego prawdziwego dobra. Swoją doskonałość znajduje w „poszukiwaniu i umiłowaniu tego, co prawdziwe i dobre”.

↑ KKK 1704; por. 1050; 1709.

V. LITERATURA

- Augustyn św., *Dialogi i pisma filozoficzne*, t. 4, tłum. M. Maykowska, J. Ptaszyński, D. Turkowska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1954.
- Benedykt XVI, *Światłość świata. Papież, Kościół i znaki czasu*, rozm. przepr. P. Seewald, tłum. P. Napiwodzki, wydaw. Znak, Kraków 2011.
- Borgosz J., *Tomasz z Akwinu*, wydaw. Wiedza Powszechna, Warszawa 1962.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska Gaudete et exsultate. O powołaniu do świętości w świecie współczesnym*, wydaw. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2018.
- Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium vitae*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 641-752.
- Lendzion A., *Młodość a wartości charakterologiczne*, wydaw. KUL, Lublin 2012.
- Mały słownik etyczny*, red. S. Jedynak, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 1994.
- Molier, *Skąpiec*, tłum. T. Boy-Żeleński, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.
- Moszczyński A., *Inaczej o wartościach*, wydaw. Andrew Moszczyński Group, Gdańsk–Warszawa 2021.
- Nowak M., *Podmiotowość – jej znaczenie i wartość w pedagogice chrześcijańskiej*, „Paedagogia Christiana” 2009, nr 2/24, s. 11-23.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym [Gaudium et spes]*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wydaw. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.
- Tatarkiewicz W., *Pojęcie wartości, czyli co historyk filozofii ma do zakomunikowania historykowi sztuki*, w: tegoż, *Parerga*, wydaw. PWN, Warszawa 1978, s. 63-67.
- Wartości w działaniu*, red. M. Morda, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2021.
- Żuk G., *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016.

19. OCHRONA PRZYRODY OŻYWIONEJ

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Ochrona przyrody żywej, a także nieożywionej staje się zadaniem i obowiązkiem każdej społeczności ludzkiej i każdego człowieka. Ziemia i Wszechświat są darem Boga dla człowieka, jego miejscem do życia. Jest to dar dla wszystkich pokoleń ludzkich, przeszłych, obecnych i przyszłych.

1.1. CEL OGÓLNY

Ochrona przyrody żywej, w tym człowieka, fauny i flory.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Skuteczne metody ochrony przyrody.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Przyroda żywa jest darem dla każdego człowieka, który rodzi się na naszym świecie.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Historia ochrony przyrody.
- Brak alternatywy dla życia ludzi, roślin i zwierząt, jeśli nie zostanie zorganizowana ochrona przyrody na Ziemi.
- Współczesne założenia i plany ochrony przyrody.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Przyroda ożywiona jest darem, a nie własnością każdego człowieka.
- Niszczenie przyrody ożywionej jest niszczeniem środowiska życia ludzkiego.
- Każdy jest odpowiedzialny za środowisko życia.

→ ZASADY

- Dbam o środowisko biologiczne w miejscu mojego zamieszkania.
- Wypełniam plany ochrony przyrody i działam w tym zakresie.
- Uczę moich rówieśników jak dbać o środowisko, w którym żyjemy.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Przyroda ożywiona ma służyć wszystkim pokoleniom ludzkim.
- Niszczenie przyrody ożywionej jest wykroczeniem, a nawet przestępstwem.
- Bez pomocy człowieka przyroda ożywiona ulegnie zniszczeniu.

→ ZASADY

- Dbam o środowisko biologiczne.
- Z mojej inicjatywy powstają różne formy ochrony przyrody.
- Edukuję młodsze pokolenie i daję dobry przykład ochrony przyrody.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Człowiek jest częścią przyrody. Niszcząc przyrodę, niszczy siebie!
- Edukacja może ochronić przyrodę ożywioną od zniszczenia.
- Szkoła jest wzorem ochrony przyrody.

→ ZASADY

- Wszystkie poziomy nauczania są włączone w ochronę przyrody danego środowiska.
- Szkoła organizuje programy ochrony przyrody.
- Każdy uczeń uczestniczy w ochronie roślin i organizmów żywych we własnym środowisku.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Teoria ochrony przyrody powinna być przedstawiana w sposób nowoczesny i skuteczny. Można organizować dni ochrony przyrody, zachęcać wychowanków do określonych akcji ochrony przyrody: *Sprzątanie świata – Polska*, konkursy fotograficzne i filmowe, opracowanie materiałów o ochronie przyrody ożywionej zbieranych w czasie podróży i wakacji.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzi ludzie świadomie ochraniają przyrodę. Organizują programy i protesty na rzecz ochrony przyrody. Liczne działania społeczne powodują zmianę mentalności na korzyść życia i przyrody żywej. Przyroda powinna być chroniona przez człowieka, choć ze swej natury może się odnawiać, jeśli człowiek jej nie szkodzi.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak ochrony przyrody żywej (fauny i flory) prowadzi do jej degradacji. Początkowo degradacja obejmuje mniejsze obszary życia, a wraz z upływem działań negatywnych dochodzi do zniszczeń na całej Ziemi. Określone środowisko życia, określone gatunki wyginą bezpowrotnie. Nadmierna produkcja dwutlenku węgla i innych gazów cieplarnianych oraz ocieplanie klimatu spowodowane spalaniem kopalin węglowodorowych (węgiel, ropa naftowa, gaz ziemny) powodują zmiany klimatyczne i wpływają bezpośrednio na stan zdrowia populacji.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

KWIATKI ŚWIĘTEGO FRANCISZKA Z ASYŻU

„ Pewien młodzieniec schwytał raz wiele gołębic i kiedy szedł je sprzedać, spotkał świętego Franciszka, który zawsze miał wielkie współczucie dla takich łagodnych zwierząt. Patrząc z litością na gołębicę, zwrócił się do młodzieńca: „O, dobry człowieku, proszę cię, abys dał mi te bezbronne ptaki, które w Piśmie Świętym są symbolem czystych, pokornych i wiernych dusz, aby nie wpadły w ręce okrutnych ludzi, którzy być może skazą je na śmierć”. A młodzieniec, natchniony przez Boga, natychmiast oddał je świętemu Franciszkowi, który przygarniając je do piersi, zwrócił się do nich ze słodyczą: „O, moje siostrzyczki gołębicę, tak proste, tak niewinne, tak czyste, dlaczego dałyście się schwytać? Ocalę was od śmierci i zbuduję wam gniazda, żebyście mogły wzrastać i mnożyć się, zgodnie z nakazem Boga”.

Zbudował dla nich wszystkich gniazda, a ona zaczęły składać jaja i wysiadywać w obecności braci, i były tak oswojone ze świętym Franciszkiem i braćmi, jak gdyby były kurami, które wychowały się wśród nich. I nigdy nie odlatywały, dopóki święty Franciszek im nie pobłogosławił.

↑ Kwiatki świętego Franciszka z Asyżu, tłum. P. Jabłońska, oprac. A. Popławska, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 35-36.

KOMENTARZ

Tekst z literatury ma charakter religijny, ale traktuje o ochronie przyrody żywej. Wychowanie jakiego podjął się św. Franciszek i jego stosunek do młodzieńca zaowocowały zmianą w życiu chłopca oraz uratowaniem ptaków. Nastawienie młodzieńca do natury żywej również się zmieniło. Również gołębie okazały wdzięczność Świętemu, rozmnażały się licznie i dały się oswoić.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Oceny filozoficznej ochrony przyrody dokonuje się poprzez ocenę tego, co służy człowiekowi i środowisku, w którym żyje, a co staje się zagrożeniem dla gatunku ludzkiego. Dlatego ten kierunek nazywamy filozofią działań ochronnych. Człowiek współczesny jest sprawcą kryzysu ekologicznego, może jednak odwrócić niekorzystne procesy dewastacji przyrody przez odpowiednie zachowanie się wobec natury żywej. Celem ochrony przyrody jest działanie na rzecz środowiska, aby ten cel osiągnąć konieczne są unormowania prawne, czyli polityka społeczna.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Nauczanie dydaktyczne zakłada wcześniejsze badanie przyrody żywej, aby wyznaczyć kierunki współczesnych i przyszłych działań. Określenie ich umożliwia postępowanie pedagogiczne, czyli wychowanie społeczne i indywidualne. Szeroko zakrojona dydaktyka i pedagogika pozwolą wypracować odpowiednie metody niezbędne w ukazaniu wartości i niezbywalności przyrody jako takiej.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Psychologia potrzebuje indywidualnego nastawienia do wartości przyrody, można ją oprzeć na doświadczeniach i przykładach innych, a także wskazać pozytywne skutki ochrony przyrody, szczególnie podczas bezpośredniego kontaktu z przyrodą żywą. Psychologia zakłada także działania wspólne na poziomie szkoły, domu rodzinnego, a także narodu i państwa. Społeczność państwowa jest odpowiedzialna za przyrodę żywą w danym czasie, a także ze względu na przyszłe pokolenia.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Teologia odnosi całe dzieło przyrody żywej, a także życie człowieka do wartości nadprzyrodzonych, do Boga stwórcy wszystkich rzeczy (por. Rdz 1,1-31). W chrześcijaństwie odnosimy się do Objawienia jakie zostało dokonane przez Syna Bożego Jezusa Chrystusa. Chrystus w swoim nauczaniu wielokrotnie, w przypowieściach odnosił się do przyrody, do jej wartości i do prawa człowieka.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

”

Ów stan zagrożenia człowieka ze strony wytworów samego człowieka ma różne kierunki i różne stopnie nasilenia. Zdaje się, że jesteśmy coraz bardziej świadomi, iż eksploatacja ziemi, planety, na której żyjemy, domaga się jakiegoś racjonalnego i uczciwego planowania. Równocześnie eksploatacja ta dla celów nie tylko przemysłowych, ale także militarnych, niekontrolowany wszechstronnym i autentycznie humanistycznym planem rozwój techniki, niosą z sobą często zagrożenie naturalnego środowiska człowieka, alienuje go w stosunku do przyrody, odrywa od niej. Człowiek zdaje się często nie dostrzegać innych znaczeń swego naturalnego środowiska, jak tylko te, które służą celom doraźnego użycia i zużycia. Tymczasem Stwórca chciał, aby człowiek obcował z przyrodą jako jej rozumny i szlachetny „pan” i „stróż”, a nie jako bezwzględny „eksploatator”.

↑ RH 15.

” W kwestiach związanych z troską o środowisko i jego zachowanie trzeba dziś należycie uwzględnić *problemy energetyczne*. Zawładnięcie nieodnawialnymi źródłami energii przez niektóre państwa, grupy władzy i przedsiębiorstw stanowi w istocie poważną przeszkodę dla rozwoju krajów ubogich. Nie mają one środków ekonomicznych ani na to, żeby mieć dostęp do istniejących nieodnawialnych źródeł energii, ani żeby finansować poszukiwania nowych i alternatywnych źródeł. Zagarnianie zasobów naturalnych, które w wielu przypadkach znajdują się właśnie w krajach ubogich, rodzi wyzysk i częste konflikty międzynarodowe i wewnętrzne. Konflikty te rozgrywają się często na terytorium tych krajów, powodując poważne straty, jak śmierć, zniszczenia i dalsza degradacja. Nieodwołalnym zadaniem wspólnoty międzynarodowej jest znalezienie dróg instytucjonalnych uregulowania kwestii wyzyskiwania zasobów nieodnawialnych, przy udziale także krajów ubogich, tak by wspólnie planować przyszłość.

↑ CV 49.

” Nieustannie wzrastająca szybkość przemian ludzkości i naszej planety łączy się dziś z intensyfikacją rytmu życia i pracy w tym, co po hiszpańsku niektórzy nazywają „rapidación” (przyspieszeniem). Choć zmiany należą do dynamiki złożonych systemów, prędkość, jaką im narzucają ludzkie działania, kontrastuje dziś z naturalną powolnością ewolucji biologicznej. Dołącza się do tego problem, iż cele tych szybkich i ciągłych zmian niekoniecznie są zorientowane na dobro wspólne i ludzki rozwój, zrównoważony i integralny. Zmiana jest czymś pożądanym, ale budzi niepokój, kiedy prowadzi do degradacji świata i jakości życia znacznej części ludzkości.

↑ LS 18.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” O Panie, nasz Boże,
jak przedziwne Twe imię po wszytkiej ziemi!
Tyś swój majestat wyniósł nad niebiosy.
Sprawiłeś, że nawet usta dzieci i niemowląt oddają Ci chwałę,
na przekór Twym przeciwnikom,
aby poskromić nieprzyjaciela i wroga.
Gdy patrzę na Twe niebo, dzieło Twych palców,
księżyc i gwiazdy, któreś Ty utwierdził:
czy jest człowiek, że o nim pamiętasz,
i czy syn człowieczy, że się nim zajmujesz?
Uczyniłeś go niewiele mniejszym od istot niebieskich,

chwałą i czią go uwieńczyłeś.
Obdarzyłeś go władzą nad dziełami rąk Twoich;
złożyłeś wszystko pod jego stopy:
owce i bydło wszelakie,
a nadto i polne stada,
ptactwo podniebne oraz ryby morskie,
wszystko, co szlaki mórz przemierza.
O Panie, nasz Panie,
jak przedziwne Twe imię po wszystkiej ziemi!

↑ Ps 8,2-10.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

”

Bóg nie chciał zatrzymać dla samego siebie sprawowania wszelkich władz. Każdemu stworzeniu powierza zadania, które jest ono zdolne wypełniać stosownie do zdolności swojej natury. Ten sposób rządzenia powinien być naśladowany w życiu społecznym. Postępowanie Boga w rządzeniu światem, świadczące o ogromnym szacunku dla wolności ludzkiej, powinno być natchnieniem dla mądrości tych, którzy rządzą wspólnotami ludzkimi. Powinni oni postępować jak słudzy Opatrzności Bożej.

↑ KKK 1884; 1926.

V. LITERATURA

Bartnik C.S., *Kościół Jezusa Chrystusa*, wydaw. Wrocławska Księgarnia Archidiecezjalna, Wrocław 1982.

Benedykt XVI, *Encyklika «Caritas in veritate». O integralnym rozwoju ludzkim w miłości i prawdzie*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Ciszek M., *Ekologiczne aspekty katolickiej teologii moralnej*, „Studia Ecologiae et Bioethicae” 2004, nr 2, s. 317–326.

Franciszek, *Encyklika Laudato si'.* W trosce o wspólny dom, wydaw. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Gola B., *Etyka środowiskowa w edukacji ekologicznej*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2018.

Jan Paweł II, *Encyklika Redemptor hominis*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 1–53.

Kwiatki świętego Franciszka z Asyżu, tłum. P. Jabłońska, oprac. A. Popławska, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Mirek Z., *Góry i turystyka górska wobec wyzwań cywilizacyjnych*, „Wierchy” 1998, nr 63(101), s. 15–44.

Najder-Stefaniak K., *Wprowadzenie do ekofilozofii*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2013.

Ostrowski M., *Ekologia w oczach turysty i pielgrzyma*, w: *Mówić o przyrodzie*, seria: *Mówić o Bogu*, red. A. Dyduch–Falniowska, M. Grzegorzczak, J. Perzanowska, Z.J. Kijas, Z. Mirek, t. 3, wydaw. Instytut Ochrony Przyrody PAN–Instytut Studiów Franciszkańskich–Instytut Botaniki PAN, Kraków 2001, s. 53–66.

Wolter E., *Edukacja ekologiczna społeczeństwa polskiego*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2019.

20. MIŁOŚĆ LUDZKA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Miłość ludzka przynależy do natury człowieka jako bytu materialnego i duchowego świadomego swoich myśli i działań. Miłość ludzka charakteryzuje się płciowością, bowiem sensem bycia mężczyzną jest kobieta, a sensem bycia kobietą jest mężczyzna. Celem miłości ludzkiej jest wzajemny związek obu płci i przekazanie życia.

1.1. CEL OGÓLNY

Miłość ludzka to dobro realizowane w związku małżeńskim i rodzinie.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Kształtowanie właściwych postaw wobec swojej płci.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Budowanie związków małżeńskich i rodzinnych opartych na uczuciach i wartościach.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Rozwój osobowości w danej płci.
- Główne cele miłości ludzkiej.
- Wierność wobec deklarowanych uczuć.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Płeć jest dana przez naturę i ma jednakową godność.
- Celem danej płci jest budowanie trwałych związków pomiędzy mężczyzną i kobietą.
- Miłość ludzka jest wyjściem z samotności.

→ ZASADY

- Szanuję każdą miłość, która jest dobrem dla mężczyzny i kobiety.
- Akceptuję moją płęć i staram się zrozumieć jej funkcję.
- Przygotowuję się duchowo i materialnie do pełnienia podstawowych ról: sympatii, narzeczonego/narzeczzonej, małżonka i rodzica.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- W związku małżeńskim podstawą miłości są wartości: sprawiedliwość, prawda, pokój.
- Miłość małżeńska rozwija się na przestrzeni lat trwania związku.
- Rodzina jest podstawą życia indywidualnego i społecznego.

→ ZASADY

- Rodzice dają przykład trwałego związku małżeńskiego.
- Uczucia się zmieniają, co do swego nasilenia, ale wola decyduje o trwałym związku.
- Wychowuję dziecko zgodnie z wartościami: miłości, sprawiedliwości, prawdy, wolności, pokoju, solidarności.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Każde pokolenie ludzkie opiera się na związku małżeńskim mężczyzny i kobiety.
- Miłość ludzka jest podstawą związku pomiędzy osobami.
- Wychowanie młodego człowieka zmierza do zapewnienia mu właściwego miejsca w społeczności ludzkiej.

→ ZASADY

- Przekazują wiedzę i wychowują dla wspólnego dobra.
- Przekazują właściwe wzory miłości i związków małżeńskich.
- Interesują się rozwojem każdego ucznia.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Miłość ludzka na różnych poziomach i w różnych zakresach rozwija się w sposób indywidualny. Omawiam na spotkaniach z uczniami różne aspekty miłości: do drugiego człowieka, sympatię, narzeczeństwo, małżeństwo, rodzicielstwo, ojcostwo, macierzyństwo, przyjaźń; miłość do społeczeństwa, do Ojczyzny, do wiedzy i nauki. W omawianych tematach czynny udział bierze młodzież (dyskusja, przykłady, krótkie nagrania filmowe i audio).

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Osiągnięciem indywidualnym jest wychowanie ucznia do rozpoznawania i do zastosowania wartości we własnym życiu. Osiągnięciami społecznymi będą zachowania uczniów zgodnie z wartościami społecznymi. Akceptacja siebie i własnego środowiska: rodziny, szkoły, miejsca pracy, wspólnoty rodzinnej, narodowej i państwowej będą świadectwem skutków dobrego wychowania.

Również rozpoznawanie zagrożeń w realizacji wartości, tak w życiu indywidualnym, jak i społecznym świadczy o postawie moralnej wychowanka.

1.10. ZAGROŻENIA

Podstawowym zagrożeniem jest negacja wartości uniwersalnych, która prowadzi do alienacji i krańcowego egoizmu, a nawet buntu wobec właściwych relacji społecznych, wyrażającym się agresją. Człowiek niewychowany jest przykry dla siebie i dla innych, tworzy własne subkultury, a nawet ideologie, które mają tłumaczyć jego społeczne zachowania.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

DZIEJE TRISTANA I IZOLDY

W komnacie swojej, w Tyntagielu, Izold Jasnowłosa wzdycha z przyczyny Tristana, którego przyzywa. Kocha go ciągle: nie ma innej myśli, innej nadziei, innej chęci. W nim całe jej pragnienie i oto, od dwóch lat, nie wie nic o nim. Gdzie jest? W jakim kraju? Żyjeli zgola?

W komnacie swojej Izolda Jasnowłosa siedzi i nuci smutną piosenkę miłości. Powiada, jako Gurona pochwyciono i zabito dla miłości damy, którą miłował nad wszystko inne, i jak podstępnie hrabia dał do zjedzenia serce Gurona swej żonie, i jej okrutną boleść.

Królowa śpiewa z cicha, dostraja głos do dźwięku harfy. Ręce jej są piękne, piosnka wdzięczna, ton głęboki, głos słodki.

Wtem wchodzi Kariado, bogaty hrabia z oddalonej wyspy. Przybył do Tyntagielu, aby ofiarować królowej służby i wiele razy od czasu przyjazdu przygadywał do niej o miłości. Ale królowa odtrąciła jego żądania i mieniła je szaleństwem. Był to piękny rycerz, wyniosły i dumny, kwiecisty w mowie, ale więcej wart w komnatach niewieścich niż w bitwie. Zeszedł Izoldę, gdy nuciła swą piosnkę.

– Pani, jakaż smutna pieśń, smutna jak zawołanie orła morskiego! Nie powiadaj, iż orzeł morski śpiewa, aby oznajmić śmierć? Moją to śmierć bez wątpienia zapowiada wasza piosnka: umieram bowiem z miłości dla was!

– Dobrze więc – rzecze Izolda – godzę się, aby mój śpiew oznaczał waszą śmierć, nigdy bowiem nie weszliście tutaj, iżbyście mi nie przynieśli bolesnej nowiny. Wy to byliście zawsze orłem morskim lub puszczykiem, aby źle mówić o Tristanie.

↑ J. Bédier, *Dzieje Tristana i Izoldy*, tłum. T. Boy-Żeleński, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 70.

KOMENTARZ

Miłość Izoldy jest przykładem miłości romantycznej, opartej na wierności i nawet długie rozstanie nie zmienia natężenia uczuciowego. Raz wyznana miłość trwa, choćby w sposób iluzoryczny, a nawet prowadzi do idealizowania wybranego kochanka. W oczach Izoldy Tristan jest doskonałym człowiekiem i dzielnym wojownikiem. Izolda nie ulega również pokusie przyjęcia innego konkurenta, odrzuca go zdecydowanie.

Miłość Izoldy i Tristana jest pełna emocji, ale również wierności i stałości w uczuciach. Raz zadeklarowana miłość pomiędzy kobietą i mężczyzną rozwija się nawet w oddaleniu. Następuje idealizacja narzeczonego do stopnia najwyższego, do postawy odrzucenia, nawet w myślach, innej miłości z innym mężczyzną.

III. NAUCZANIE

Miłość ludzka pomiędzy mężczyzną i kobietą jest zjawiskiem powszechnym i naturalnym, opiera się na postawie życzliwości do osobowości mężczyzny/kobiety. Miłość może być również kierowana wobec Ojczyzny, może też mieć wymiar miłosierdzia wobec potrzebujących czy wyrażać się w przyjaźni. W miłości ludzkiej opartej na duchowych wartościach i na naturalnej wartości seksualności dokonuje się pełna realizacja osobowości mężczyzny i kobiety.

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Miłość ludzka tak jak inne wartości poszukuje wytłumaczenia w filozofii. Część filozofii zwana etyką wskazuje na właściwe formy realizacji miłości ludzkiej. Etyka wskazuje na cele i skutki miłości, tak dla indywidualnych związków, jak i skutków społecznych.

Podstawa miłości ludzkiej w ujęciu filozoficznym zawiera się w stwierdzeniu, że celem bycia mężczyzną jest kobieta, a celem bycia kobietą jest mężczyzna. Tak tłumaczy się rodzaj płci: płeć męska i płeć żeńska. Seksualność ludzka wpisuje się w zjawiska biologiczne, w rzeczywistość przekazywania życia i opieki nad życiem.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Celem nauczania dydaktycznego miłości ludzkiej jest budowanie programów wychowawczych dostosowanych do kultury i poziomu intelektualnego i rozwojowego (wieku) ucznia i dorosłego człowieka. Nauczanie o miłości powinno

zawierać historię rozwoju człowieka, psychologię i medycynę oraz nauki społeczne.

Celem wychowania pedagogicznego jest realizacja założeń i planów metodologicznych, ze szczególnym uwzględnieniem środowiska w jakim dokonuje się proces przekazywania wiedzy i nauczania o wartościach. Wartości podstawowe mają stały charakter, ale trzeba je wyjaśnić i pomóc wychowankowi zastosować w konkretnej sytuacji.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Psychologia rozwojowa człowieka zajmuje się różnymi zjawiskami, również porusza zagadnienie miłości ludzkiej. Miłość można wydedukować ze zdolności i przeznaczenia oraz z badania zmian w zachowaniach ludzi od poczęcia aż do śmierci.

Starożytni Grecy nazywali miłość „szaleństwem bogów”. Ważne jest, aby poznać biologię tej namiętności we wszystkich jej odmianach – ponieważ to szaleństwo jest kluczową częścią naszego życia. W badaniu przeprowadzonym w 37 społeczeństwach zarówno kobiety, jak i mężczyźni, wymienili miłość lub wzajemne przyciąganie, jako pierwsze kryterium wyboru partnera. Wszędzie na świecie ludzie wyśpiewują miłość, modlą się o nią, pracują dla niej, żyją, zabijają i umierają z miłości. Nawet w przypadku aranżowanych małżeństw

partnerzy często się w sobie zakochują. Nic i nikt nie jest w stanie powstrzymać ludzkiego dążenia do miłości¹.

Z powszechności zdolności człowieka do uczuć wyższych, do życia duchowego wynikają zasady, które prowadzą do realizacji osoby.

1 Por. *Nowa psychologia miłości*, red. R.J. Sternberg, K. Weis, tłum. A. Sosenko, wydaw. Moderator, Taszów 2007.

NAUCZANIE RELIGIJNE

Nauczanie religijne odnosi zjawisko miłości ludzkiej do aktu stworzenia człowieka, któremu Bóg wraz ze stworzeniem ciała przekazał ducha życia (duszę). Miłość pomiędzy mężczyzną i kobietą ma charakter duchowy i wyraża pragnienie dobra drugiej osoby, działanie na rzecz drugiego i ofiarowanie mu siebie, z duszą i ciałem, jako daru. Miłość ludzka ma na celu uczynienie drugiej osoby szczęśliwą oraz kieruje małżonków do przekazywania życia poprzez właściwości seksualne.

4.1. TEOLOG

Miłość ludzka przejawia się w naturalnym pragnieniu szczęścia dla drugiej osoby oraz w zrodzeniu potomstwa. Życie małżeńskie i rodzinne jest zadaniem postawionym przez Boga człowiekowi, ma formę zasługującą i prowadzi do życia wiecznego. Miłość kobiety i mężczyzny została podniesiona do godności sakramentu, czyli jest widzialnym znakiem łaski Zbawiciela wśród miłującej się pary małżonków i ich rodziny.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Rodzina w czasach dzisiejszych znajduje się pod wpływem rozległych, głębokich i szybkich przemian społecznych i kulturowych. Wiele rodzin przeżywa ten stan rzeczy, dochowując wierności tym wartościom, które stanowią fundament instytucji rodzinnej. Inne stanęły niepewne i zagubione wobec swych zadań, a nawet niekiedy zwątpiły i niemal zatraciły świadomość ostatecznego znaczenia i prawdy życia małżeńskiego i rodzinnego. Inne jeszcze, na skutek doświadczanych niesprawiedliwości, napotykają na przeszkody w korzystaniu ze swoich podstawowych praw.

↑ FC 1.

Wspominamy przede wszystkim szerokie pole semantyczne słowa miłość: mówi się o miłości ojczyzny, o umiłowaniu zawodu, o miłości między przyjaciółmi, o zamiłowaniu do pracy, o miłości pomiędzy rodzicami i dziećmi, pomiędzy rodzeństwem i krewnymi, o miłości bliźniego i o miłości Boga. Jednak w całej tej wielości znaczeń, miłość między mężczyzną i kobietą, w której ciało i dusza uczestniczą w sposób nierozdzielny i w której przed istotą ludzką otwiera się obietnica szczęścia, pozornie nie do odparcia, wyłania się jako wzór miłości w całym tego słowa znaczeniu, w porównaniu z którym na pierwszy rzut oka każdy inny rodzaj miłości błędnieje. Rodzi się więc pytanie: czy wszystkie te

formy miłości w końcu w jakiś sposób się jednoczą i miłość, pomimo całej różnorodności swych przejawów, ostatecznie jest tylko jedna, czy raczej używamy po prostu tylko tego samego słowa na określenie całkowicie innych rzeczywistości?

↑ DCE 2.

„Lekarstwo, jakie Bóg daje ludowi, ma zastosowanie także – szczególnie – w przypadku małżonków, którzy «nie mogą znieść drogi» i są kęsani przez pokusy zniechęcenia, niewierności, wycofania się, porzucenia... Także im Bóg Ojciec daje swego Syna Jezusa – nie po to, aby ich potępiać, ale aby ich zbawić: jeśli się Mu powierzają, to On leczy ich miłością miłosierną, płynącą z Jego krzyża, mocą łaski, która odradza i stawia na nowo na drodze życia małżeńskiego i rodzinnego.

↑ Franciszek, *Homilia. Msza św., podczas której Papież udzielił sakramentu małżeństwa 20 parom* [online], Bazylika św. Piotra, 14.09.2014, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2014/documents/papa-francesco_20140914_omelia-rito-matrimonio.html [dostęp: 31.07.2022].

4.3. PISMO ŚWIĘTE

„A oto podszedł do Niego pewien człowiek i zapytał: „Nauczycielu, co dobre mam czynić, aby otrzymać życie wieczne?”. Odpowiedział mu: „Dlaczego Mnie pytasz o dobro? Jeden tylko jest Dobry. A jeśli chcesz osiągnąć życie, zachowuj przykazania”. Zapytał Go: „Które?”. Jezus odpowiedział: „Oto te: Nie zabijaj, nie cudzołóż, nie kradnij, nie zeznawaj fałszywie, czcij ojca i matkę oraz miłuj swego bliźniego jak siebie samego”.

↑ Mt 19,16-19.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

„Bóg, który stworzył człowieka z miłości, powołał go także do miłości, która jest podstawowym i wrodzonym powołaniem każdej istoty ludzkiej. Człowiek został bowiem stworzony na obraz i podobieństwo Boga, który sam jest Miłością. Ponieważ Bóg stworzył mężczyznę i kobietę, ich wzajemna miłość staje się obrazem absolutnej i niezniszczalnej miłości, jaką Bóg miłuje człowieka. Jest ona dobra, co więcej bardzo dobra, w oczach Stwórcy. Miłość małżeńska, którą Bóg błogosławi, jest przeznaczona do tego, by była płodna i urzeczywistniała się we wspólnym dziele zachowywania stworzenia: „Bóg im błogosławił, mówiąc do nich: «Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną» (Rdz 1,28)”.

↑ KKK 1604; por. 1602; 1620.

V. LITERATURA

- Bédier J., *Dzieje Tristana i Izoldy*, tłum. T. Boy-Żeleński, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.
- Benedykt XVI, *Encyklika «Deus caritas est». O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.
- Franciszek, *Homilia. Msza św., podczas której Papież udzielił sakramentu małżeństwa 20 parom* [online], Bazylika św. Piotra, 14.09.2014, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2014/documents/papa-francesco_20140914_omelia-rito-matrimonio.html [dostęp: 31.07.2022].
- Jan Paweł II, *Adhortacja Familiaris consortio*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1: 1979–1995, red. M. Romanek, wydaw. Znak, Kraków 2006, s. 91–216.
- Nowa psychologia miłości, red. R.J. Sternberg, K. Weis, tłum. A. Sosenko, wydaw. Moderator, Taszów 2007.
- Nowakowski P.T., *Modele człowieka propagowane w wybranych czasopismach młodzieżowych. Analiza antropologiczno-etyczna*, wydaw. Maternus Media, Tychy 2004.
- Pedagogika rodziny. Wybrane problemy*, red. nauk. A. Regulska, wydaw. Maternus Media, Warszawa 2010.
- Psychologia rozwoju człowieka*, t. 3: *Rozwój funkcji psychicznych*, red. nauk. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2022.
- Regulska A., *Wartość czystości seksualnej. Analiza etyczno-pedagogiczna*, wydaw. Maternus Media, Warszawa 2007.
- Struzik Z., *Narzeczeństwo, małżeństwo i rodzina w nauczaniu papieskim*, wydaw. IPJP II, Warszawa 2019.
- Struzik Z., *Nauczanie kard. Stefana Wyszyńskiego o małżeństwie i rodzinie w okresie Wielkiej Nowenny*, wydaw. IPJP II, Warszawa 2015.
- Struzik Z., *Personalne relacje miłości małżeńskiej i rodzinnej w nauczaniu św. Jana Pawła II*, w: *Dusza i ciało. Szkice o ludzkiej cielesności, wychowaniu i życiu*, red. A.J. Najda, A. Regulska, wydaw. IPJP II, Warszawa 2017, s. 101–131.

Struzik Z., *Przewodnik dla narzeczonych i małżeństw. Narzeczeństwo jako przygotowanie do małżeństwa i rodziny w nauczaniu Jana Pawła II*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2010.

Struzik Z., *Wychowanie do czystości, w: Stworzeni do miłości. Wokół Jana Pawła II teologii ciała*, red. A.J. Najda, Z. Struzik, wydaw. IPJPII, Warszawa 2011, s. 47–56.

Wyszyński S., *Nauczanie o małżeństwie i rodzinie. Antologia tekstów 1925–1981*, red. Z. Struzik, wydaw. IPJPII, Warszawa 2018.

21. NIEZBYWALNA WARTOŚĆ OJCZYZNY

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Ojczyzna to ludzie – mieszkańcy danego terenu wydzielonego administracyjnie i politycznie; związek ludzi na danym terenie opiera się na wartościach pochodzenia rodzinnego, tradycyjnego, wojskowego oraz na pracy w celu zdobywania środków do życia.

1.1. CEL OGÓLNY

Zachowanie ciągłości życia na danym terenie.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Obrona wartości materialnych, duchowych i moralnych odnośnie danej nacji ludzkiej.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Budowanie postawy akceptacji i wspólnoty.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Polityczne uwarunkowania państw Europy i świata.
- Wpływ kultury i danego języka na budowanie wspólnoty narodowej.
- Jak bronić siebie i zarazem Ojczyzny?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Ojczyzna jest dla mnie ważna.
- Żyję w danej Ojczyźnie i z nią się identyfikuję.
- Najbliższą Ojczyzną są dla mnie rodzice, rodzina, koledzy, koleżanki, nauczyciele i miejsca, gdzie żyję – instytucje. Dla wierzących katolików środowisko kościelne.

→ ZASADY

- Bronię wartości Ojczyzny w myślach i czynach!
- Rozwijam wartość i godność mojej Ojczyzny przez kulturę historię, zwyczaj, naukę i właściwe postępowanie.
- Zawsze przynajmniej się do mego pochodzenia – do mojej Ojczyzny.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Ojczyzna to mój dom duchowy, materialny, kulturowy.
- Pochodzę i przynależę do danej Ojczyzny.
- Rodzina bliższa i dalsza jest moją Ojczyzną.
- Ojczyzna to dobro wspólne.

→ ZASADY

- Uczę dzieci i otoczenie jak szanować i bronić Ojczyzny.
- Daję dobry przykład swoim zachowaniem, językiem i dobrą pracą na rzecz Ojczyzny.
- Staję w obronie zasad demokracji we wszystkich ojczyznach na świecie.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Szkolnictwo jest niezbywalną częścią Ojczyzny.
- Kultura danej Ojczyzny jest wartością dominującą!
- Każdy ma prawo do własnej Ojczyzny.

→ ZASADY

- Uczę historii, języka, literatury i tradycji danej Ojczyzny.

- Każdy człowiek, rodzina, nacja, naród mają prawo do życia w danej Ojczyźnie.
- Ojczyzna wychowuje, kształci, daje pracę i stwarza warunki do życia.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Należy wykorzystać wszelkie znane już scenariusze by organizować obchody wybranej rocznicy historycznej lub narodowej związanej z kulturą regionu czy kraju. Można również ogłosić konkurs: plastyczny, fotograficzny, filmowy, prelekcję, akademię rocznicową, przedstawienie teatralne lub kabaret.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Praca wychowawcza i edukacyjna prowadzi do integracji społecznej danej nacji, narodu i państwa; gwarantuje jego ciągłość i odpowiedzialność pokoleniową w życiu, pracy, polityce i w poszanowaniu podstawowych wartości o charakterze humanistycznym (w kulturze państw europejskich i całego świata).

1.10. ZAGROŻENIA

Brak integracji społecznej, alienacja oraz odcięcie się od problemów i potrzeb narodowych i państwowych. Poczucie samotności i rezygnacja z wszelkich kontaktów z innymi grupami społecznymi. Źle rozumiany internacjonalizm, brak zrozumienia kultury, historii i języka narodowego. Egoizm w postawach społecznych, działaniach ekonomicznych i podziale dóbr wspólnych. Niechęć do pracy nad wspólnymi narodowymi dziełami zmierzającymi do rozwoju i postępu.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

POWRÓT POSŁA

PODKOMORZY

Ja się na moim zdaniu nie zwykłem zasadzać,
Nawet o polityce nie chciałem już gadać.

STAROSTA

Wszak, co dziś przyszło z poczty, już zgadłem
we wtorek.

Postrzegając Walerego

A, jakże mi się miewa mój legislatorek?
Cóż tu waćpan przede mną ustawicznie zmykasz,
Przechadzasz się w zamyślach, od ludzi unikasz!
Może jeszcze i w domu komponujesz mowy?
Cóż tam, prędko będziemy mieli sejm gotowy?

Z zgrozą

Godziłoż się w tym rządzie o sukcesji gadać?
I gorszyć jeszcze naród, i w tym się go badać?

WALERY

Naród jest panem naszym, wie, co pożyteczne,
Co dla kraju szkodliwe, a co jest bezpieczne.

STAROSTA

Naród o takich rzeczach gadać nie powinien!

WALERY

Ale kiedy chce gadać, ja temu nie winien.

Do matki

Smutne uczucia moją napęniają duszę;
Mój żal i moją rozpacz już mu odkryć muszę.

PODKOMORZYNA

Wstrzymaj się! moglibyśmy rzecz całą zepsować:
Trzeba go ułagodzić, z wolna postępować.

↑ J.U. Niemcewicz, *Powrót posła*, wydaw. Książnica, Katowice 1996, s. 108-109.

KOMENTARZ

Spośród komediopisarzy polskiego oświecenia najwybitniejszymi byli Franciszek Zabłocki, twórca o oryginalnym talencie, mistrz w prezentowaniu klasycznych wzorów, oraz Julian Ursyn Niemcewicz, którego komedia, powstająca w napiętej atmosferze Sejmu Wielkiego, ma charakter wybitnie polityczny.

Komedia polityczna jest formą krytyki stronnictw politycznych, aparatu władzy i metod rządzenia, ośmiesza zjawiska i postaci z życia politycznego w określonym miejscu i czasie. *Powrót posła* zawiera syntetyczny obraz polemik i sporów politycznych toczonych w czasie obrad Sejmu Wielkiego. Na genezie komedii zaważył najbardziej ogłoszony przez Niemcewicza uniwersał z 17 września 1790 roku wzywający do likwidacji wolnej elekcji.

III. NAUCZANIE

Miłość Ojczyzny i do Ojczyzny jest przejawem właściwego poczucia wartości, które otrzymujemy od poprzednich pokoleń narodu i państwa. Naturalny dar Ojczyzny ma być powiększony i przekazany następnym pokoleniom w sposób właściwy i zgodny z zasadami podstawowych wartości: miłości, sprawiedliwości, prawdy, pokoju, wolności i solidarności.

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

„W rozważaniach Józefa Tischnera poświęconych tej kwestii widać wyrażenie, że nie o abstrakcyjne formuły mu przede wszystkim chodzi. Jest to raczej próba uogólniającej refleksji ufundowana na głębokim osobistym doświadczeniu przynależności do tego konkretnego narodu i tej Ojczyzny – na poczuciu istotnej wartości bycia Polakiem i na świadomości wynikających z tego obowiązków. Nieprzypadkowo w swoim filozoficznym credo Tischner wprost stwierdza, że wybrał, «aby być ciasnym i tępym filozofem Sarmatów»¹, który sięgając do dorobku zagranicznych filozofów, czyni to, «bo może być z tego pożytek przy szukaniu odpowiedzi na pytania zrodzone na tej ziemi»²»³.

Zdaniem Tischnera na człowieka należy spoglądać przede wszystkim przez pryzmat nadziei. Nadzieja towarzyszyła również jego refleksji o narodzie. Mawiał, że człowiek patrząc w „podejmuje zarazem swą przeszłość, swe dziedzictwo, swój spadek po ojcach. Tak tworzą się dzieje człowieka. Wciąż z jakąś nadzieją i wciąż z jakimś wyborem dziedzictwa. Tak tworzy się Naród”⁴.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Jak uczyć młode pokolenia o narodzie i państwie? „Pokolenie doświadczające edukacji przy wykorzystaniu nowych technologii, cyfrowych urządzeń mobilnych oraz aplikacji. Prawdopodobnie będzie to najbardziej wykształcone (dzięki wydłużonej edukacji on-line) i technologicznie zaawansowane pokolenie, pokolenie najbardziej przedsiębiorcze”⁵. Taki obraz nowych pokoleń jest odezwany od naturalnych korzeni pochodzenia i życia, jest pozbawiony postawy

1 J. Tischner, *Myślenie według wartości*, wydaw. Znak, Kraków 2011, s. 11.

2 Tamże.

3 Z. Stawrowski, *Tischner o narodzie i Ojczyźnie*, w: *Maski i twarze patriotyzmu*, red. M. Karolczak, wydaw. Instytut Myśli Józefa Tischnera, Kraków 2012, s. 11.

4 J. Tischner, *Myślenie według wartości*, dz. cyt., s. 262.

5 M. Dębski, *Nowi uczniowie, nowi młodzi – jak uczyć pokolenie Z* [online], <https://portal.librus.pl/szkola/artykuly/jak-uczyc-pokolenie-z> [dostęp: 31.07.2022].

uczucia wobec przeszłości i przyszłości, nie zawiera pełnego rozwoju uczuciowego – duchowego człowieka.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

„Korzyści wynikające z niewyjeżdżania, z pozostania w swojej kulturze i w kraju swojego pochodzenia są bowiem tak duże, że człowiek musi mieć bardzo silny bodziec do tego, żeby dać się «wypchnąć» z tego swojego dotychczasowego miejsca, wyrwać się ze swojego miejsca, «odciąć się» od swoich korzeni. Jeżeli tego bodźca, dostatecznie silnego, nie ma, to człowiek nie wyjedzie. To może też być inny silny bodziec – ktoś się na przykład zakochuje i wtedy też ma silną, emocjonalną podstawę do takiej decyzji. Ale to się zdarza rzadziej”⁶.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

W nauczaniu religijnym każdą Ojczyznę traktuje się jako najwyższą wartość i jako dar od Boga. Człowiek się rodzi i wychowuje, po prostu jest dzieckiem danego społeczeństwa. Wszystkie cechy narodowe, a także różnice pomiędzy narodami są świadectwem duchowości człowieka pochodzącej z dzieła stworzenia.

4.1. TEOLOG

Bóg stworzył świat i człowieka, każde nowe życie ludzkie ma niezbywalną wartość. Narodzenie się człowieka i życie w narodzie można traktować jako określoną wartość, a podkreśla ją nauczanie zarówno Starego, jak i Nowego Testamentu, a także historia Kościoła. Miłość do Ojczyzny zawarta jest pośrednio w *Przykazaniach Bożych*, a bezpośrednio w przykazaniu miłości.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Wykonywanie władzy politycznej czy to we wspólnocie, czy to w instytucjach reprezentujących państwo powinno być ofiarną służbą człowiekowi i społeczeństwu, nie zaś szukaniem własnych, czy grupowych korzyści z pominięciem dobra wspólnego całego narodu.

↑ Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w Parlamencie*, Warszawa, 11.06.1999, 4, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, wydaw. Znak, Kraków 2012, s. 1085.

6 L. Polsakiewicz, *O obrotności, frustracji oraz miłości do ojczyzny – polscy emigranci oczami psychologa* [online], rozm. przepr. Emino.net, http://www.emino.net/artykuly/o_obrotnosci_frustracji_oraz_milosci_do_ojczyzny_polscy_emigranci_oczami_psychologa_1384847.html [dostęp: 31.07.2022].

„ Będąc darem, który wszyscy otrzymali, miłość w prawdzie stanowi siłę tworzącą wspólnotę, jednoczy ludzi ponad barierami i granicami. Wspólnota ludzi może być ustanowiona przez nas samych, ale nigdy o własnych siłach nie stanie się wspólnotą w pełni braterską ani nie wzniesie się ponad granice, czyli nie stanie się wspólnotą naprawdę uniwersalną: jedność rodzaju ludzkiego, komunie braterską ponad wszelkimi podziałami rodzi powołanie przez słowo Boga – Miłości. Podejmując tę decydującą kwestię, musimy z jednej strony wyjaśnić, że logika daru nie wyklucza sprawiedliwości ani też jej nie zastępuje później i z zewnątrz, a z drugiej, że w rozwoju ekonomicznym, społecznym i politycznym, który chce być autentycznie ludzki, musi być uwzględniona zasada *darmowości* jako wyraz braterstwa.

↑ CV 34.

„ Nie proponuję jednak autorytarnego i abstrakcyjnego uniwersalizmu, wymuszonego lub zaplanowanego przez niektórych i przedstawianego jako rzekomy ideał, mającego na celu ujednolicenie, dominację i grabież. Istnieje model globalizacji, który „świadomie zmierza do jednowymiarowej jednolitości i stara się wyeliminować wszystkie różnice i tradycje w powierzchownym poszukiwaniu jedności. [...] Jeśli globalizacja usiłuje czynić wszystkich jednakowymi, jakby to była kula, to taka globalizacja niszczy bogactwo i specyfikę każdego człowieka i każdego narodu”. To fałszywe uniwersalistyczne marzenie doprowadza do pozbawiania świata różnorodności jego kolorów, jego piękna, a ostatecznie także jego człowieczeństwa. Ponieważ „przyszłość nie jest jednobarwna, ale, o ile

mamy odwagę, można na nią spojrzeć w wielorakości i różnorodności tego, co każdy może wnieść. Jakże bardzo nasza rodzina ludzka musi nauczyć się żyć razem w harmonii i pokoju, chociaż nie musimy być wszyscy jednakowi”.

↑ FT 100.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Przeto z człowieka jednego, i to już niemal obumarłego, powstało potomstwo tak liczne, jak gwiazdy niebieskie, jak niezliczone ziarnka piasku na wybrzeżu morza. W wierze pomarli oni wszyscy, nie osiągnąwszy tego, co im przyrzeczono, lecz patrzyli na to z daleka i witali, uznawszy siebie za obcych i gości na tej ziemi. Ci bowiem, co tak mówią, wykazują, że szukają ojczyzny. Gdyby zaś tę wspominali, z której wyszli, znaleźliby sposobność powrotu do niej. Teraz zaś do lepszej dążą, to jest do niebieskiej. Dlatego Bóg nie wstydzi się być nazywanym ich Bogiem, gdyż przysposobił im miasto.

↑ Hbr 11,12-16.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Obywatele mają obowiązek przyczyniać się wraz z władzami cywilnymi do dobra społeczeństwa w duchu prawdy, sprawiedliwości, solidarności i wolności. Miłość ojczyzny i służba dla niej wynikają z obowiązku wdzięczności i porządku miłości. Podporządkowanie prawowitej władzy i służba na rzecz dobra wspólnego wymagają od obywateli wypełniania ich zadań w życiu wspólnoty politycznej.

↑ KKK 2239.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Encyklika «Caritas in veritate». O integralnym rozwoju ludzkim w miłości i prawdzie*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Dębski M., *Nowi uczniowie, nowi młodzi – jak uczyć pokolenie Z* [online], <https://portal.librus.pl/szkola/artykuly/jak-uczyc-pokolenie-z> [dostęp: 31.07.2022].

Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti. O braterstwie i przyjaźni społecznej*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Himmelfarb G., *Jeden naród, dwie kultury*, tłum. P. Bogucki, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.

Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w Parlamencie*, Warszawa, 11.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, wydaw. Znak, Kraków 2012, s. 1080–1087.

Niemcewicz J.U., *Powrót pośta*, wydaw. Książnica, Katowice 1996.

Polsakiewicz L., *O obrotności, frustracji oraz miłości do ojczyzny – polscy emigranci oczami psychologa* [online], rozm. przepr. Emito.net, http://www.emito.net/artykuly/o_obrotnosci_frustracji_oraz_milosci_do_ojczyzny_polscy_emigranci_oczami_psychologa_1384847.html [dostęp: 31.07.2022].

Stawrowski Z., *Tischner o narodzie i Ojczyźnie*, w: *Maski i twarze patriotyzmu*, red. M. Karolczak, wydaw. Instytut Myśli Józefa Tischnera, Kraków 2012, s. 11–28.

Struzik Z., *Obrona wolności narodu Księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100. rocznicę odzyskania niepodległości 1918–2018*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Pokój i bezpieczeństwo w nauczaniu Jana Pawła II. Perspektywa aksjologiczna w wybranych orędziach na Światowe Dni Pokoju*, w: *Chrześcijaństwo i bezpieczeństwo. Znaczenie Jana Pawła II w dyskursie polemologiczno-irenologicznym*, red. T. Kośmider, K. Gąsiorek, C. Smuniewski, wydaw. IPJPII, Warszawa 2014, s. 305–318.

Tischner J., *Myślenie według wartości*, wydaw. Znak, Kraków 2011.

22.

UMIAR W JEDZENIU I PICIU

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Naturalną potrzebą człowieka jest odżywianie się, czyli przyjmowanie posiłków o określonych porach. Dieta powinna być zgodna z zaleceniami norm dietetycznych i dostosowana do wieku, trybu pracy, uprawianego sportu i wskazań lekarskich.

1.1. CEL OGÓLNY

Kultura właściwego i normatywnego odżywiania się.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Dostosowanie diety i poszczególnych posiłków do danej sytuacji życiowej.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Zastosowanie wskazań dietetycznych i lekarskich.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- „W zdrowym ciele zdrowym duch”?
- Odpowiednia dieta, dostosowana do wieku i aktywności fizycznej.
- Unikanie używek: alkoholu, nikotyny, narkotyków oraz herbaty i kawy, ponieważ szkodzą zdrowiu.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Właściwe żywienie gwarantuje prawidłowy rozwój fizyczny i intelektualny.
- Alkohol i narkotyki szkodzą zdrowiu.
- Sposób odżywiania świadczy o dojrzałości, odpowiedzialności i szacunku do godności człowieka.

→ ZASADY

- Unikam używek: alkoholu, narkotyków i papierosów.
- Unikam grup uzależnionych od używek: alkoholu, narkotyków i papierosów.
- Daję przykład młodszym i starszym w rodzinie, w szkole i innych środowiskach dbania o zdrowie.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Alkohol i narkotyki, a także palenie tytoniu szkodzą zdrowiu.
- Wszelkiego rodzaju uzależnienia prowadzą do nieszczęść w rodzinie i społeczeństwie.
- Uzależnienia nie rozwiązują problemów życiowych ani wychowawczych.

→ ZASADY

- Daję przykład życia bez uzależnień.
- Odżywiam się właściwie i wychowuję dzieci zgodnie z normami i zasadami zdrowia i rozwoju fizycznego i psychicznego.
- Kontroluję dzieci i ich ewentualne skłonności do używek: alkoholu i narkotyków.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Materialne warunki życia młodego pokolenia gwarantuje pokolenie starsze i organizuje je.
- Cały proces wychowawczy i edukacyjny szkoły przyczynia się do właściwego rozwoju fizycznego i duchowego.
- Edukacja i wychowanie prowadzą do budowania społeczeństwa zdrowego: fizycznie i moralnie.

→ ZASADY

- Organizuję właściwe normy i zasady życia i edukacji w środowisku szkolnym.
- Interesuję się każdym uczniem i wskazuję mu indywidualne rozwiązania problemów bytowych i moralnych.
- Szkoła ma być miejscem bezpiecznym, chroniącym uczniów przed uzależnieniami.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Można zaproponować uczniom filmy edukacyjne o zwalczaniu uzależnień wszelkiego typu lub przygotować z uczniami program artystyczny o szkodliwości używek: alkoholu, narkotyków, nikotyny. Pomocne mogą też być spotkania z ludźmi, którzy wyszli uzależnienia. Dobrym przykładem zdrowego życia, wolnego od uzależnień są sportowcy i ich osiągnięcia.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzież rozumie jakie niebezpieczeństwo wiąże się z uzależnieniem od narkotyków, alkoholu i nikotyny. Środowisko szkolne prowadzi profilaktykę i skutecznie chroni przed zagrożeniami wszelkiego typu. Negatywne skutki uzależnień indywidualnych są szybko ujawniane i stosowana jest właściwa terapia.

1.10. ZAGROŻENIA

Niewłaściwa dieta prowadzi do nieprawidłowego rozwoju fizycznego i duchowego. Uzależnienia od narkotyków, alkoholu, nikotyny niszczą zdrowie fizyczne i psychiczne; powodują patologie w życiu społecznym i indywidualnym. Utrwalone w młodym wieku uzależnienia i wpływ patologicznego środowiska zubaża cały naród, fizycznie, ekonomicznie, duchowo – moralnie.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

PIJAŃSTWO

A zwłaszcza kiedy wino wytrawione, czyste,
Przystajem na takowe prawdy oczewiste.
Idą zatem dyskursu tonem statystycznym
O miłości ojczyzny, o dobru publicznym,
O wspaniałych projektach, mężnym animuszu,
Kopiem góry dla srebra i złota w Olkuszu,
Odbieramy Inflanty i państwa multańskie,
Liczymy owe sumy neapolitańskie,
Reformujemy państwo, wojny nowe zwodzimy,
Tych bijem wstępny bojem, z tamtymi się godzimy –
A butelka nieznacznie jakoś się wysusza.
Przyszła druga; a gdy nas żarliwość porusza,
Pełni pociech, że wszyscy przeciwnicy legli,
Trzeciej, czwartej i piątej aniśmy postrzegli.
Poszła szósta i siódma, za nimi dziesiąta.
Naówczas, gdy nas miłość ojczyzny zaprzęta,
Pan Jędrzej, przypomniawszy żurawińskie klęski,
Nuż w płacz nad królem Janem. «Król Jan był
zwycięski!».

– Krzyczy Wojciech. – Nieprawda!» A pan Jędrzej płacze.
Ja gdy ich chcę pogodzić i rzeczy tłumaczę,
Pan Wojciech mi przymówił: «Słyszysz waść» – mi rzecze.
«Jak to waść! Nauczę cię rozumu, człowiecze».
On do mnie, ja do niego, rwiemy się zajadli,
Trzyma Jędrzej, na wrzaski służący przypadli;
Nie wiem, jak tam skończyli zwadę naszą wielką,
Ale to wiem i czuję, że wziął w łeb butelkę.
Bogdaj w piekło przepadło obrzydłe pijaństwo.

Cóż w nim? Tylko niezdrowie, zwady, grubiaństwo.
Oto profit: nudności i guzy, i plastry”.

– „Dobrze mówisz, podłej to zabawa hałastu,
Brzydzi się nim człek prawy, jako rzeczą sprostą.
Z niego zwady, obmowy nieprzystojne rosną,
Pamięć się przez nie traci, rozumu użycie,
Zdrowie się nadweręża i ukraca życie.

Patrz na człeka, którego ujęła moc trunku,
Człowiekiem jest z pozoru, lecz w zwierząt gatunku
Godzien się mieścić, kiedy rozsądek zaleje
I w kontr naturze postać bydlęcą przywdzieje.
Jeśli niebios zdarzenie wino ludziom dało
Na to, aby użyciem swoim orzeźwiało,
Użycie darów bożych powinno być w mierze.
Zawstydza pijanice nierozumne zwierzę,
Potępiają bydła niewstrzymałość naszą,
Trunkiem według potrzeby gdy pragnienie gaszą,
Nie biorą nad potrzebę. Człek, co nimi gardzi,
Gorzej od nich gdy działa, podlejszy tym bardziej.

↑ I. Krasicki, *Pijaństwo*, w: tegoż, *Wybór bajek i satyr. «Żona modna» i inne utwory*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 36-37.

KOMENTARZ

Nadużywanie alkoholu oraz innych używek: narkotyków i tytoniu prowadzi do zmian mentalności społeczeństwa. Dość często następuje bagatelizowanie zagrożeń, a nawet wyśmiewanie ich. Krasicki dostrzegł te niebezpieczeństwa, ostrzegał przed nimi współczesnych mu, a także ostrzega i nas, bowiem słabości ludzkiego charakteru mogą się upowszechniać. Zło wynikające z używek opiera się na słabościach ludzkiego charakteru, słabości woli i braku troski o własne zdrowie i życie.

III. NAUCZANIE

Współczesny człowiek wyposażony jest w szeroką wiedzę na temat właściwych form odżywiania się. Powstały diety oparte na tradycji, badaniach naukowych, medycynie (dietetyka), z których można korzystać w celu zachowania właściwego procesu rozwoju fizycznego i intelektualnego.

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

„Najważniejszą cechą jedzenia jest jego pozycja na pograniczu światów natury i kultury. Postrzeganie go wyłącznie w wymiarze mechanizmów biologiczno-chemicznych pozostawia ogromny niedosyt – poznawczy, emocjonalny, duchowy. Bez odwołania do świata kultury nie można w pełni opisać chociażby wieczery wigilijnej, uczt weselnej czy nastrojowej kolacji we dwoje. Od samego początku odżywianie się ma wymiar wspólnotowy, głęboko zakorzeniony w tradycji i obyczajowości. Kulinaria postrzegane są z jednej strony w kontekście działań kulturowych, z drugiej – w perspektywie strategii komunikacyjnej, znajdującej zastosowanie w aktualizacjach tekstowych dyskursu o jedzeniu”¹.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Pedagogika specjalna, portale dla nauczycieli wskazują na sposoby nauczania, utrwalania i praktykowania wiedzy kulinarnej na wszystkich poziomach szkolnictwa. Wskazuje się scenariusze zajęć, konkursy, ankiety, które mogą zachęcić uczniów do zdrowego odżywiania. Jednak przede wszystkim należy się troszczyć o każdego ucznia, by jego dieta była adekwatna do wieku, stanu zdrowia i ogólnego rozwoju fizycznego i intelektualnego.

1 *Kuchnia i stół w komunikacji społecznej. Tekst, dyskurs, kultura*, red. W. Żarski, T. Piasecki, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2016, s. 9.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

„Nadwaga i otyłość, które uznane zostały przez Światową Organizację Zdrowia (WHO, World Health Organization) za epidemię XXI wieku, są poważnym wyzwaniem dla zdrowia publicznego w skali ogólnoświatowej. W Europie leczenie konsekwencji posiadania nadmiaru kilogramów pochłania ponad 8% kosztów ochrony zdrowia. W związku z powyższym znaczna część literatury przedmiotu skoncentrowana jest na analizie wpływu nadmiernej masy ciała na stan zdrowia człowieka oraz na jej etiologii. Jeśli chodzi o badania poświęcone przyczynom powstawania otyłości, stosunkowo niewielką uwagą obdarzone są determinanty psychologiczne, które mogą doprowadzić do rozwoju pełnoobjawowych zaburzeń odżywiania”².

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

Człowiek został stworzony jako organizm żywy obdarzony ciałem i duchem rozumnym (duszą); jest obraz Boga. „Uczyńmy człowieka na nasz obraz podobnego Nam” (Rdz 1,26). Człowiekowi rozumnemu zostało przekazanie panowanie nad sobą i światem: „Aby panował...” (por. Rdz 1,26b). To panowanie wchodzi w zakres godności człowieka, jako dziecka Bożego i dziecka danej społeczności.

4.1. TEOLOG

Godność człowieka jest zawarta w dziele stworzenia; pochodzimy od Boga, a nasze ciało i dusza są czasowym darem, który realizuje się w określonej epoce i kulturze. Należymy do organizmów żywych i jesteśmy ściśle związani z prawami natury. Religia chrześcijańska wskazuje na opanowanie i właściwe używanie wszelkiego pożywienia produkowanego naturalnie i przetwarzanego w sposób ekologiczny.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Niektóre zagrożenia pochodzą z samej natury, ale narastają z winy człowieka, który okazuje beztroskę i dopuszcza się zaniedbań, chociaż nierzadko mógłby im zapobiec; inne są skutkiem przemocy, nienawiści, sprzecznych interesów, które skłaniają ludzi do agresji wobec innych, czego przejawem są zabójstwa, wojny, masowe mordy i ludobójstwo.

2 M. Obara-Gołębiowska, K.E. Przybyłowicz, *Charakterystyka psychologicznych aspektów odżywiania się kobiet w wieku prokreacyjnym*, „Forum Medycyny Rodzinnej” 2015, t. 9, nr 2, s. 106.

Jakże nie wspomnieć tu o przemocy wymierzonej przeciw życiu milionów istot ludzkich, zwłaszcza dzieci, zmuszonych znosić nędzę, niedożywienie i głód z powodu niesprawiedliwego podziału ziemi pomiędzy poszczególne narody i klasy społeczne? O przemocy nieodłącznie związanej nie tylko z wojną ale także z gorszącym handlem bronią, który przyczynia się do zaostrzenia licznych konfliktów zbrojnych, nękających świat? O zasiewie śmierci, jaki dokonuje się przez bezmyślne naruszanie równowagi ekologicznej, przez zbrodniczy handel narkotykami i przez propagowanie wzorców zachowań w dziedzinie życia płciowego, które nie tylko są moralnie nie do przyjęcia, ale rodzą także poważne niebezpieczeństwa dla życia? Nie sposób sporządzić pełnej listy różnorodnych zagrożeń życia ludzkiego, tak wiele jawnych i ukrytych form przybierają one w naszych czasach!

↑ EV 10.

” Z drugiej strony – a jest to aspekt procesu globalizacji pobudzający do działania, a zarazem dodający otuchy – współczesność dostarcza nam niezliczonych narzędzi do niesienia pomocy humanitarnej potrzebującym siostram i braciom, nowoczesnych systemów rozdzielania pożywienia i odzieży, jak również możliwości zaoferowania mieszkania i gościny. Wykraczając poza granice wspólnot narodowych, troska o bliźniego zmierza w ten sposób do rozszerzenia horyzontów na cały świat. Sobór Watykański II słusznie zauważył: „Wśród znaków naszych czasów na szczególnie podkreślenie zasługuje owo nieodwracalnie

wzrastające poczucie solidarności wszystkich narodów”. Instytucje państwowe i organizacje humanitarne wspierają inicjatywy, których celem jest owa solidarność, zwłaszcza przez dotacje lub ulgi podatkowe, albo też uruchamiając duże fundusze. W ten sposób solidarność wyrażana przez społeczeństwo obywatelskie znacząco przewyższa tę, którą okazują jednostki.

↑ DCE 30.

” Być może „my, którzy prowadzimy życie bardziej lub mniej wolne od trudności, nie potrafimy płakać. Pewne realia życia można zobaczyć jedynie oczami obmytymi przez łzy. Zachęcam każdego do zadania sobie pytania: czy nauczyłem się płakać – kiedy widzę głodne dziecko, dziecko oszołomione narkotykami na ulicy, dziecko bezdomne, dziecko porzucone, dziecko wykorzystywane, dziecko będące niewolnikiem społeczeństwa? Czy też płaczę jak osoba kapryśna, która chciałaby mieć więcej?”. Spróbuj nauczyć się płakać z powodu młodych ludzi, którzy mają się gorzej od ciebie. Miłosierdzie i współczucie wyrażają się również przez płacz. Jeśli cię nie nachodzi, to módl się do Pana, aby dał ci zdolność wylewania łez z powodu cierpienia innych osób. Kiedy nauczysz się płakać, dopiero wówczas będziesz mógł coś zrobić dla innych z głębi serca.

↑ ChV 76.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Nie wszystko służy wszystkim
i nie każdy we wszystkim ma upodobanie.
Na żadnej uczcie się nie przejadaj
i nie rzucaj się na potrawę!
Z przejedzenia powstaje choroba,
a nieumiarkowanie powoduje rozstrój żołądka.
Z przejedzenia wielu umarło,
ale zachowujący umiar przedłuży życie.

↑ Syr 37,28-31.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” „Daj nam”: słowa te wyrażają głęboką ufność dzieci, które oczekują wszystkiego od swego Ojca. „On sprawia, że słońce Jego wschodzi nad złymi i nad dobrymi, i On zsyła deszcz na sprawiedliwych i niesprawiedliwych” (Mt 5,45), On „daje pokarm w swym czasie” (Ps 104,27). Jezus uczy nas tej prośby; w rzeczywistości wysławia ona Ojca, ponieważ uznaje, że jest On dobry ponad wszelką dobroć.

↑ KKK 2828.

V. LITERATURA

- Benedykt XVI, *Encyklika «Deus caritas est». O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.
- Dziewiecki M., *Uzależnienia. Jak je pokonać? Jak przed nimi chronić?*, Wydawnictwo Espe, Kraków 2016.
- Franciszek, *Posynodalna adhortacja apostolska Christus vivit. Do młodych i całego Ludu Bożego*, Wydawnictwo M, Kraków 2019.
- Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium vitae*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 641–752.
- Krasicki I., *Pijaństwo*, w: tegoż, *Wybór bajek i satyr. «Żona modna» i inne utwory*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 34–38.
- Kuchnia i stół w komunikacji społecznej. *Tekst, dyskurs, kultura*, red. W. Żarski, T. Piasecki, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2016.
- Loreau D., *Sztuka umiaru*, tłum. A. Waśko-Bongiraud, wydaw. Czarna Owca, Warszawa 2013.
- Marek Z., *Katechizm Kościoła Katolickiego źródłem formacji chrześcijanina*, w: *Studia katechetyczne*, t. 10: Rok Wiary inspiracją refleksji katechetycznej, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2014, s. 111–128.
- Obara-Gołębiowska M., Przybyłowicz K.E., *Charakterystyka psychologicznych aspektów odżywiania się kobiet w wieku prokreacyjnym*, „Forum Medycyny Rodzinnej” 2015, t. 9, nr 2, s. 106–108.
- Tomasz z Akwinu św., *Suma teologiczna*, t. 22: *Umiarkowanie*, 2–2, qq. 141–170, tłum. S. Bełch, Katolicki Ośrodek Wydawniczy Veritas, London [1963].
- Woronowicz B.H., *Zachowania, które mogą zranić. O uzależnieniach behawioralnych i nie tylko*, wydaw. Media Rodzina, Poznań 2021.
- Wyszyński S., *Miłość i sprawiedliwość społeczna. Rozważania społeczne*, wydaw. Pallottinum, Poznań 2001.
- Wyszyński S., *Nauczanie o małżeństwie i rodzinie. Antologia tekstów 1925–1981*, red. Z. Struzik, wydaw. IPJPII, Warszawa 2018.
- Żuk G., *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016.

A romantic wedding photograph of a bride and groom standing in a sunlit forest. The bride is wearing a white lace dress and veil, and the groom is in a grey suit with a black bow tie. They are both smiling and looking towards the right. The groom is holding a large, colorful bouquet of flowers.

23.

WARTOŚĆ UMOWY MAŁŻEŃSKIEJ

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Umowa małżeńska łączy dwoje dojrzałych i świadomych ludzi, mężczyznę i kobietę, w trwałą związek życia i współpracy. Ten zwyczaj ma w życiu społecznym specjalne prawa i obowiązki państwowe i religijne. Celem wspólnego życia jest wzajemna miłość i przekazanie życia następnemu pokoleniu.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny i uczuciowy.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Realizacja miłości małżeńskiej.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Odpowiedzialność za własne życie i wychowanie dzieci.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Wierność i odpowiedzialność małżonków za siebie i rodzinę.

- Skąd pochodzą ludzkie uczucia, a szczególnie uczucie miłości?
- Problemy demograficzne danej społeczności narodowej, państwowej, regionalnej i światowej.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Miłość ludzka jest zjawiskiem powszechnym opartym na płciowości.
- Sensem bycia mężczyzną jest kobieta, a sensem bycia kobietą jest mężczyzna.
- Pochodzeniem naturalnym człowieka jest jego rodzina.

→ ZASADY

- Akceptuję moją płciowość.
- Uczę się jak być odpowiedzialnym za osobę, którą kocham: sympatię, narzeczoną/narzeczonego i współmałżonka.
- Dostrzegam wartość: miłości, wierności w związkach małżeńskich i rodzinnych.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Człowiek ze swej natury kieruje się do miłości pomiędzy mężczyzną i kobietą.
- Rodzina jest źródłem miłości i życia dla nowego pokolenia.
- Miłość jest wzajemnym darem z siebie dla drugiej osoby.

→ ZASADY

- Odkrywam szczęście w życiu małżeńskim i rodzinnym.
- Daję przykład miłości wiernej i stałej.
- Wychowuję dzieci w poszanowaniu danej płci i jej uczuć.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Małżeństwo i rodzina są zasadniczymi celami życia ludzkiego.
- Miłość małżeńska i rodzinna kształtuje nowe pokolenia.
- Szkoła jest środowiskiem wychowania do życia małżeńskiego i rodzinnego.

→ ZASADY

- Nauczanie o miłości dostosowuję do poziomu intelektualnego i wieku wychowywanej młodzieży.
- Przedstawiam dobre przykłady godnego i szczęśliwego życia małżeńskiego i rodzinnego.
- Chronię wychowywaną młodzież od antywartości: zdrady, kłamstwa, niewierności i przedwczesnej inicjacji seksualnej.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Należy ukazywać wartość miłości małżeńskiej, wskazując na godność człowieka i jego realizację emocjonalną w małżeństwie i rodzinie. Deklaracje miłości skłaniają do wierności. Procesy rozwojowe człowieka – mężczyzny i kobiety – przebiegają na przestrzeni lat, a szczególnie w okresie dojrzewania płciowego i emocjonalnego. Wiedza i dobre przykłady prawdziwej miłości wskazują właściwą drogę dojrzewania do uczucia prawdziwego, stałego, ogólnie nazywanego szczęściem osobistym.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Obecne kryzysy trwałości związków małżeńskich i rodzinnych powinny być wygaszane przez dobre wychowanie do miłości. Wzajemny dar miłości pomiędzy kobietą i mężczyzną jest dobrem i pięknem, prowadzi do realizacji swojej osobowości w godności duchowej człowieka i seksualności.

1.10. ZAGROŻENIA

Plaga rozwodów i rozbitych rodzin dotyka współczesne środowiska europejskie. Życie indywidualne i moralny stan społeczeństwa ulegają degradacji. Zdolność człowieka do pięknego uczucia miłości zanika, a w jej miejsce pojawia się frustracja i poczucie beznadziei, co do przyszłości. Społeczeństwa bez trwałych rodzin fizycznie i psychicznie zamierają.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

ŻONA MODNA

”

Przyszło do intercyzy. Punkt pierwszy: że w mieście
 Jejmość przy doskonałej francuskiej niewieście,
 Co lepiej (bo Francuzka) potrafi ratować,
 Będzie mieszkać, ilekroć trafi się chorować.
 Punkt drugi: chociaż zdrowa, czas na wsi przesiedzi,
 Co zima jednak miasto stołeczne odwiedzi.
 Punkt trzeci: będzie miała swój ekwipaż własny.
 Punkt czwarty: dom się najmie wygodny, nieciasny,
 To jest apartamenta paradne dla gości,
 Jeden z tyłu dla męża, z przodu dla jejmości.
 Punkt piąty: a broń Boże! – Zląkłem się. A czego?
 «Trafia się – rzekli krewni – że z zdania wspólnego
 Albo się węzeł przerwie, albo się rozłączy!»
 «Jaki węzeł?» «Małżeński». Rzekłem: «Ten śmierć kończy».
 Rozśmieli się z wieśniackiej przytomni prostoty.
 A tak płacąc wolnością niewczesne zaloty,
 Po zwyczajnych obrządkach rzecz poprzedzających
 Jestem wpisany w bractwo braci żałujących.
 Wyjeżdżamy do domu. Jejmość w złych humorach:
 «Czym pojeździem?» «Karetą». «A nie na resorach?»
 Daliż ja po resory. Szczęściem kasztelanic,
 Co karetę angielską sprowadził z zagranic,
 Zgrał się co do szeląga. Kupiłem. Czas siadać –

↑ I. Krasicki, *Żona modna*, w: tegoż, *Wybór bajek i satyr. «Żona modna» i inne utwory*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 39.

KOMENTARZ

Zgoda, trwałość i wierność swojej sympatii, w narzeczeństwie i małżeństwie prowadzą do szczęśliwego związku, dającego radość we wspólnocie bycia ze sobą. Wspólnota życia zakłada wzajemne zrozumienie i pragnienie dobra dla drugiej strony. Wszelkiego rodzaju pomoc, a nawet służba drugiemu człowiekowi, którego obdarzamy uczuciem miłości jest zasługująca moralnie.

III. NAUCZANIE

Wartość umowy małżeńskiej realizowana jest w związku kobiety z mężczyzną na podstawie uczucia miłości, dobrowolnego wyboru i podjętej decyzji miłości wzajemnej. Propagowanie czasowości związku małżeńskiego jest zaprzeczeniem prawdziwej miłości. Prawdziwe uczucie miłości jest trwałe, wierne i nastawione na ofiarowanie dobro drugiej osobie. Aby doświadczyć prawdziwego związku, potrzebne jest przygotowanie, wiedza, dobre przykłady z życia rodzinnego oraz wychowanie do wartości: prawdy, sprawiedliwości, wolności, pokoju, miłości i solidarności.

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Filozofia traktuje uczucie miłości jako formę poznania. „O rozumieniu roli uczuć w poznaniu człowieka przesądziły trzy stanowiska – emocjonalizm, empatyzm i emotywizm. Pierwsze zakłada, że życie uczuciowe człowieka daje się bezpośrednio przekładać na aktywność poznawczą lub wolitywną (np. J.J. Rousseau, J.G. Herder, F.H. Jacobi, F.C.S. Schiller, F.E.D. Schleiermacher). Drugie zakłada, że wczucie lub wycucie jest podstawą poznania emocjonalnego i moralnego

(np. T. Vischer, H. Lotze, E. Stein). Trzecie odrzuca możliwość przekładania poznania emocjonalnego na poznanie moralne, zakładając, że jest to zawsze tylko jakaś forma poznania i zachowania emocjonalnego (np. Ch.L. Stevenson, A.J. Ayer, M. Ossowska)¹.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Pedagogika zjawiska miłości ludzkiej opiera się na badaniach i wskazaniach empirycznych, statystycznych i doświadczeniach poszczególnych osób. Ze szczególną uwagą jest analizowana postawa wolitywna wobec drugiej osoby odmiennej płci z postawą daru swojej osobowości i swojego czasu życia. Dar ten ma być zaakceptowany i przyjęty, jako zwrotna pozytywna reakcja².

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

„W książce *Psychologia miłości* autor, Bogdan Wojciszke³ przedstawia trójczynnikową koncepcję miłości R. Sternberga, w której miłość jako stan, składa się z trzech składników, które występują w zależności od przeżywanej fazy, swego rodzaju etapy rozwoju związku. Pierwszym składnikiem jest intymność, następnie namiętność oraz zaangażowanie w utrzymanie związku”. Intymność jest budowana w relacji dwojga osób poprzez wspólne dbanie o siebie, wzajemny szacunek, zrozumienie i wsparcie. Namiętność to nagromadzenie emocji pozytywnych, takich jak zachwyty, tkliwość, pożądanie, radość, jak i negatywnych emocji: ból, niepokój czy zazdrość. Zaangażowanie to z kolei myśli, decyzje, uczucia, czyli walka o trwałość związku mimo pojawiających się problemów i przeszkód. Na tym etapie związku potrafimy wymienić już nie tylko zalety drugiej osoby, ale również jej wady⁴.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

Uczucie miłości i wynikające z niego związki uczuciowe budujące sympatię, narzeczeństwo i małżeństwo, a w następnej kolejności rodzinę opierają się na religijnych zwyczajach i obrzędach przypisanych danej kulturze społeczeństw

1 T. Kobierzycki, *Wokół filozofii uczuć w Polsce* [online], „Heksis” 2010, nr 3, <https://heksis.dezintegracja.pl/wokol-filozofii-uczuc-w-polsce/> [dostęp: 31.07.2022].

2 A. Błasiak, *Aksjologiczne aspekty procesu wychowania. Wybrane zagadnienia*, wydaw. Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum – Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.

3 M. Nowakowski, *Fazy rozwoju związku* [online], <https://psychocentrum.pl/fazy-rozwoju-zwiazku/> [dostęp: 31.07.2022]; por. także: B. Wojciszke, *Psychologia miłości. Intymność, namiętność, zobowiązanie*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2020.

4 Por. tamże.

ludzkich. Odniesienie związku uczuciowego mężczyzny i kobiety oraz jego trwałości do nadprzyrodzonych wartości czynią związek w założeniu trwałym kulturowo i religijne.

4.1. TEOLOG

Źródłem miłości ludzkiej jest miłość Boga do człowieka. Bóg stworzył człowieka, stworzył go mężczyzną i kobietą na swój obraz (por. Rdz 1,26). Podobieństwo do Boga oparte jest na duchowości człowieka, pierwiastku stałym. Ludzkie związki uczuciowe ze względu na pochodzenie od Boga są pozytywne i zasługujące, służą wzajemnemu oddaniu w życiu seksualnym (jest to wyraz miłości) i wzajemnym obdarowaniu sobą (osobowością), bez względu na czas i wszelkiego rodzaju trudności.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Rodzina w czasach dzisiejszych znajduje się pod wpływem rozległych, głębokich i szybkich przemian społecznych i kulturowych. Wiele rodzin przeżywa ten stan rzeczy, dochowując wierności tym wartościom, które stanowią fundament instytucji rodzinnej. Inne stanęły niepewne i zagubione wobec swych zadań, a nawet niekiedy zwątpiły i niemal zatraciły świadomość ostatecznego znaczenia i prawdy życia małżeńskiego i rodzinnego. Inne jeszcze, na skutek doświadczanych niesprawiedliwości, napotykają na przeszkody w korzystaniu ze swoich podstawowych praw.

↑ FC 1.

W rzeczywistości nie są boginiami, lecz osobami ludzkimi, których się nadużywa. Dlatego *eros* upojony i beładny nie jest wznoszeniem się, «ekstazą» w kierunku boskości, ale upadkiem, degradacją człowieka. Tak więc staje się ewidentnym, że *eros* potrzebuje dyscypliny, oczyszczenia, aby dać człowiekowi nie chwilową przyjemność, ale pewien przedsmak szczytu istnienia, tej szczególności, do której dąży całe nasze istnienie.

↑ DCE 4.

Radość miłości przeżywana w rodzinach jest także radością Kościoła. Jak wskazali Ojcowie synodalni, pomimo licznych oznak kryzysu małżeństwa, „pragnienie rodziny jest stale żywe, zwłaszcza wśród ludzi młodych i motywuje Kościół”. Odpowiadające na to pragnienie „chrześcijańskie przepowiadanie dotyczące rodziny to doprawdy dobra nowina”.

↑ AL 1.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” I przystąpili do Niego faryzeusze, a chcąc Go wystawić na próbę, pytali Go, czy wolno mężowi oddalić żonę. Odpowiadając, zapytał ich: „Co wam przykazał Mojżesz?”. Oni rzekli: „Mojżesz pozwolił napisać list rozwodowy i oddalić”. Wówczas Jezus rzekł do nich: „Przez wzgląd na zatwardziałość serc waszych napisał wam to przykazanie. Lecz na początku stworzenia Bóg stworzył ich jako mężczyznę i kobietę: dlatego opuści człowiek ojca swego i matkę i złączy się ze swoją żoną, i będą oboje jednym ciałem. A tak już nie są dwojgiem, lecz jednym ciałem. Co więc Bóg złączył, tego niech człowiek nie rozdziela”. W domu uczniowie raz jeszcze pytali Go o to. Powiedział im: „Kto oddała swoją żonę, a bierze inną, popełnia względem niej cudzołóstwo. I jeśli żona opuści swego męża, a wyjdzie za innego, popełnia cudzołóstwo”.

↑ Mk 10,2-12.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Miłość małżeńska ze swej natury wymaga od małżonków nienaruszalnej wierności. Wpływa to z wzajemnego daru, jaki składają sobie małżonkowie. Miłość chce być trwała; nie może być „tymczasowa”. „To głębokie zjednoczenie będące wzajemnym oddaniem się sobie dwóch osób, jak również dobro dzieci, wymaga pełnej wierności małżonków i nieprzerwanej jedności ich współżycia”.

↑ KKK 1646; por. 1660.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Encyklika «Deus caritas est». O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Błasiak A., *Aksjologiczne aspekty procesu wychowania. Wybrane zagadnienia*, wydaw. Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum–Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.

Franciszek, *Posynodalna adhortacja apostolska «Amoris laetitia». O miłości w rodzinie*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Jan Paweł II, *Adhortacja Familiaris consortio*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1: 1979–1995, red. M. Romanek, wydaw. Znak, Kraków 2006, s. 91–216.

Kobierzycki T., *Wokół filozofii uczuć w Polsce* [online], „Heksis” 2010, nr 3, <https://heksis.dezintegracja.pl/wokol-filozofii-uczuc-w-polsce/> [dostęp: 31.07.2022].

Krasicki I., *Żona modna*, w: tegoż, *Wybór bajek i satyr. «Żona modna» i inne utwory*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Nowakowski M., *Fazy rozwoju związku* [online], <https://psychocentrum.pl/fazy-rozwoju-zwiazku/> [dostęp: 31.07.2022].

Nowakowski P.T., *Promocja seksu w kolorowych pismach dla młodzieży jako problem pedagogiczny*, „Społeczeństwo i Rodzina” 2005, R. 2, nr 2, s. 134–140.

Regulska A., *Wartość czystości seksualnej. Analiza etyczno-pedagogiczna*, wydaw. Maternus Media, Tychy 2007.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym [Gaudium et spes]*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wydaw. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526–606.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 10. Teologia ciała w nauczaniu Jana Pawła II*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2018.

Twardowski J., *O radości w rodzinie*, w: tegoż, *Wszystko darowane. Myśli na każdy dzień*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2015, s. 391.

Wojciszke B., *Psychologia miłości. Intymność, namiętność, zobowiązanie*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2020.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, wydaw. TN KUL, Lublin 2015.

24. WARTOŚĆ LUDZKICH UCZUĆ

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Wrażliwość na uczucia – uczuciowość przynależy do natury człowieka, którego określa się w tradycyjnym pojęciu jako *animal rationale* (łac. ‘stworzenie rozumne’). Współcześnie szeroko mówi się na temat osobowości człowieka, zaznaczając bogactwo doświadczeń uczuciowych. Człowiek podejmuje decyzje w sposób wolny i realizuje się w relacjach międzyludzkich, których podstawą są: miłość, przyjaźń, współczucie, opiekuńczość.

1.1. CEL OGÓLNY

Wychowanie do postaw życzliwości społecznej.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Osobiste kształtowanie i rozwój uczuć.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozwój uczuć w środowisku życia.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Jak panować nad sferą uczuciową człowieka?
- Czy uczucia czynią człowieka szczęśliwym?
- Znaczenie i wartość ludzkich uczuć.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Ludzka uczuciowość jest dobrem.
- Uczucia łączą duchowo ludzi w małżeństwie, rodzinie i społeczeństwie.
- Przeżywanie uczuć jest naturalną wartością człowieka.

→ ZASADY

- Zgodnie z rozwojem fizycznym i psychicznym kształtuję swoją sferę uczuciową.
- Nie lekceważę uczuć innych ludzi.
- Staram się kierować własną uczuciowością i poszukuję dobra wspólnego.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Uczucia odgrywają ważną rolę w życiu osobistym i w rodzinie.
- Człowiek w każdym wieku doświadcza uczuć.
- Uczucia są trwałą cechą człowieczeństwa.

→ ZASADY

- Okazuję swoje uczucia we właściwy sposób.
- Obserwuję i koryguję uczucia rodzące się w dorastającym dziecku.
- Obserwuję uważnie własną uczuciowość.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Środowisko szkolne jest terenem ekspresji wielu rodzajów uczuć.
- Uczucia są potrzebne do kształtowania charakteru w osobowości ucznia.
- W edukacji i wychowaniu należy korzystać z uczuć.

→ ZASADY

- Nie lekceważę uczuć wśród wychowanków (np. krytyka, wyśmiewanie, wystawianie ucznia na próby o charakterze uczuciowym).
- Pomagam uczniom zaległym i nieprzygotowanym do zadań szkolnych i życiowych.
- Wskazuję na dobro, które niosą określone uczucia.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Zachowanie uczniów w szkole (klasie) jest pełne emocji, które mogą zamienić się w uczucia pozytywne lub negatywne. Na ten temat można uczniom przypominać przy okazji różnych spotkań, omawiania spektakli, opowiadań. Analiza manifestowanych uczuć pozwoli na odróżnianie uczuć pozytywnych od negatywnych.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Umocnienie sfery uczuciowej w młodzieży oraz nabycie umiejętności panowania nad uczuciami negatywnymi. Realizacja osobowości poprzez wyrażanie uczuć pozwala na szersze poznanie siebie i otaczającego świata. Emocje związane z uczuciami kształtują charakter człowieka, czynią go zdolnym do właściwych relacji międzyludzkich.

1.10. ZAGROŻENIA

Negacja uczuć i uczuciowości. Tłumienie uczuć ogranicza poznanie i doświadczanie emocji, z którymi łączy się poczucie zadowolenia, a nawet szczęścia. Brak reakcji na rozwój uczuć i postaw negatywnych prowadzi do zmiany cech osobowości (charakteru) człowieka. Jeśli człowiek nie doświadcza pozytywnych uczuć, niweczy związki indywidualne i społeczne. Odczucia wolitywne, sympatii i antypatii mogą zdominować krytyczny osąd rozumu.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

III. DO JUSTYNY. TĘSKNOŚĆ NA WIOSNĘ

Już tyle razy słońce wracało
i blaskiem swoim dzień szczyci,
a memu światłu cóż to się stało,
że mi dotychczas nie świeci?

Już się i zboże do góry wzbiło,
i ledwie nie ktoś chce wydać,
całe się pole zazieleniło –
mojej pszenicy nie widać!

Już słowik w sadzie zaczął swe pieśni,
gaj mu się cały odzywa,
kłóć powietrze ptaszekwie leśni,
a mój mi ptaszek nie śpiewa!

Już tyle kwiatów ziemia wydała
po onegdajszej powodzi,
w różne się barwy tąka przybrała,
a mój mi kwiatek nie schodzi!

O wiosno, pókiż będę cię prosił,
gospodarz zewsząd stroskany?
Jużem dość ziemię łzami urosił,
wróć mi urodzaj kochany!

↑ F. Karpiński, *III. Do Justyny. Tęskność na wiosnę*, w: tegoż, *Wiersze zebrane*, cz. 1, wydaw. IBL, Warszawa 2005, s. 35-36.

KOMENTARZ

Literatura, zarówno poezja jak i proza, cieszy się bogactwem w kwestii przedstawiania uczuć ludzkich, pozytywnych i negatywnych. Utwory prezentujące uczucia pochodzą ze wszystkich epok i podkreślają niezbywalność uczuciowości człowieka.

W cytowanym fragmencie wiersza Franciszka Karpińskiego, w liryczny i obrazowy sposób ukazana jest tęsknota i oczekiwanie na odpowiedź ze strony ukochanej, na odwzajemnienie uczucia miłości. Autor wiersza utożsamia

uczucie tęsknoty za miłością odwzajemnioną z budzącą się do życia naturą (rośliny, ptaki), z porami roku (wiosna), a także z porą dnia.

III. NAUCZANIE

Bogactwo ludzkich uczuć, ich rozwój, rozkwit świadczą o duchowości człowieka. Nie jesteśmy tylko zbiorem zorganizowanej biologicznie materii, ale wspólnie tworzymy sferę uczuć, doświadczamy ich i wymieniamy się nimi. Z moralnego punktu widzenia tylko uczucia pozytywne przyczyniają się do rozwoju naszej osobowości. Uczucia pozytywne nakierowują naszą wolę na czynienie dobra dla siebie, dla drugiego człowieka i dla wspólnoty, w której żyjemy.

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Uczucia w pojęciu filozoficznym „to jedna z trzech podstawowych, oprócz rozumu i woli, sfer ludzkiej duszy. Rozróżnienie trzech części duszy: rozumnej, impulsywnej (wola), pożądawczej (uczucia) występuje już u Platona; uczucia w tym rozumieniu obejmują także całą sferę odniesień do potrzeb biologicznych, którą dzisiaj chętniej nazywa się emocjami, pozostawiając pojęcia «uczucie» i «uczuciowości» odniesieniom do wartości wyższych lub związków międzyludzkich; skomplikowanym zagadnieniem jest ukazanie tego, czym różnią się uczucia od innych sfer duszy. [...] Dyskusje wzbudzała też, wywodząca się z psychoanalizy, koncepcja sublimacji, czyli możliwości przekształcania się uczuć pewnej kategorii w uczucia innej kategorii, w szczególności tak zwanych uczuć niższych, związanych z cielesnością, w uczucia wyższe, natury duchowej (w psychoanalizie popęd seksualny przekształca się w dążenia poznawcze, estetyczne itd.)”¹.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

„W pełni dbać o sprawy cudze może ten tylko, kto jest usposobiony życzliwie względem podopiecznych, nadaje się więc na opiekuna bodaj najbardziej człowiek dobry, o dobrym sercu, wrażliwy na cudze potrzeby i skłonny do pomagania”².

Środowisko szkole, środowisko rodzinne oraz inne społeczności są pełne emocji, które przekształcać się mogą w postawy pozytywne lub negatywne.

1 G. Pyszczyk, *Uczucia* [online], „Encyklopedia PWN”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/uczucia;3990778.html> [dostęp: 31.07.2022].

2 T. Kotarbiński, *Medytacje o życiu godziwym*, wydaw. Wiedza Powszechna, Warszawa 1966, s. 69.

Badania nad uczuciowością człowieka, nad jego sferą emocjonalną oraz ich wyniki świadczą o kulturze danej społeczności. Poznajemy i komunikujemy się nie tylko werbalnie, ale także emocjonalnie, emocje i uczucia ukazujemy słowem, gestem, grymasem twarzy, mową ciała, a także naszym myśleniem, planowaniem i działaniem. Sposób zarządzania emocjami i uczuciami świadczy o kulturze osobistej i społecznej (szkoła, społeczność życia, pracy)³.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Psychologia uczuć, a także emocji jest nauką rozwijającą się; proponuje szeroki wachlarz obserwacji sposobów jakimi człowiek radzi sobie w sferze uczuciowej. Spojrzenie psychologiczne przybliży nas do poznania czym kieruje się w uczuciowości dany człowiek, społeczność rodzinna czy co znaczą takie pojęcia jak chociażby 'psychologia tłumu'.

Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży pomaga zrozumieć wielkie bogactwo życia wyrażanego przez emocje i uczucia. Środowisko szkolne bogate w doświadczenia wychowawcze może i powinno rozpoznawać i reagować na emocje i uczucia ucznia oraz okazać mu empatię, zrozumienie, cierpliwość.

3 Por. I. Przybylska, *Dyskursy o emocjach – pedagogika i codzienność szkolna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2018, s. 404–420.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

Nauczanie religijne odnosi sferę uczuciową i emocjonalną człowieka do aktu stworzenia i do podobieństwa duchowego człowieka do Boga (por. Rdz 1,26). Obraz Boga emocjonalnego (gniew, zsyłanie kary, reakcja na wyrażany kult) należą do postaw antropologicznych przypisywanych naturze Boga, który jest Duchem (por. J 4,24). Chrystus – Syn Boży jest ukazany w Nowym Testamencie jako jedna Osoba w dwóch naturach (boskiej i ludzkiej).

4.1. TEOLOG

Spojrzenie na człowieka na jego naturę, łącznie z uczuciowością, opiera się na Objawieniu, czyli mowie Boga do człowieka w Starym i Nowym Testamencie, która zakończyła się z chwilą śmierci ostatniego z Apostołów. W opisie życia Jezusa Chrystusa widzimy Jego emocjonalność, która jest autentycznym obrazem natury Boga i natury człowieka. Chrystus buduje emocjonalne relacje z Apostołami, a przede wszystkim łączy go relacja miłości pomiędzy Trzema Osobami Boskimi.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Kiedy mówimy o potrzebie integracji, czyli prawidłowego włączenia tego wszystkiego, co pochodzi ze zmysłowości i z uczuciowości, w etycznie pełnowartościowy stosunek osoby do osoby, wówczas uwzględniamy w całej pełni plastyczność ludzkiego uczucia. Uczucie może się rozwijać i dostosowywać do tego, co człowiek świadomie kształtował swoją wolę to wszystko, czego dostarczają mu zmysły w reakcjach zmysłowości i uczuciowości, by przez gruntowną afirmację wartości osoby stawiał to wszystko na poziomie odniesienia osoby do osoby i utrzymywał w granicach prawdziwego zjednoczenia osób.

↑ K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, wydaw. TN KUL, Lublin 2015, s. 99-100.

” W procesie spotkania pokazuje się również wyraźnie, że miłość nie jest tylko uczuciem. Uczucia przychodzą i odchodzą. Uczucie może być cudowną iskrą rozniecającą, lecz nie jest pełnią miłości. Mówiliśmy na początku o procesie oczyszczeń i dojrzewania, przez które eros staje się w sposób pełny sobą, staje się miłością w całym tego słowa znaczeniu. Należy do dojrzłości miłości to, że angażuje wszystkie potencjalne możliwości człowieka i włącza, by tak rzec, człowieka w swój całokształt. Spotkanie z widzialnymi przejawami miłości Boga może wzbudzić w nas uczucie radości, jakie rodzi się z doznania, że jest się kochanym. To spotkanie wymaga jednak również zaangażowania naszej woli i naszego intelektu.

↑ DCE 17.

” Obecne środki pozwalają nam komunikować się oraz dzielić wiedzę i uczuciami. Jednak czasami uniemożliwiają nam bezpośredni kontakt z niepokojem, wstrząsem, radością bliźniego oraz złożonością jego doświadczenia osobistego. Nie powinno więc dziwić, że wraz z przytłaczającą podażą tych produktów narasta głęboka melancholia i niezadowolenie w relacjach międzyosobowych czy też niebezpieczna izolacja.

↑ LS 47.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Jeśli więc jest jakieś napomnienie w Chrystusie, jeśli jakaś moc przekonująca Miłości, jeśli jakieś uczestnictwo w Duchu, jeśli jakieś serdeczne współczucie – dopełnijcie mojej radości przez to, że będziecie mieli te same dążenia: tę samą miłość i wspólnego ducha, pragnąc tylko jednego, a niczego nie pragnąc dla niewłaściwego współzawodnictwa ani dla próżnej chwały, lecz w pokorze

oceniając jedni drugich za wyżej stojących od siebie. Niech każdy ma na oku nie tylko swoje własne sprawy, ale też i drugih.

↑ Flp 2,1-4.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Człowiek stworzony na obraz Boga, powołany, by Go poznawać i miłować, szukając Boga, odkrywa pewne „drogi” wiodące do Jego poznania. Nazywa się je także „dowodami na istnienie Boga”; nie chodzi tu jednak o dowody, jakich poszukują nauki przyrodnicze, ale o „spójne i przekonujące argumenty”, które pozwalają osiągnąć prawdziwą pewność. Punktem wyjścia tych „dróg” prowadzących do Boga jest stworzenie: świat materialny i osoba ludzka.

↑ KKK 31; por. 1606.

V. LITERATURA

12 ważnych emocji. Polscy autorzy o tym, co czujemy, il. E. Kidacka, wydaw. Centrum Edukacji Dziecięcej – Publicat, Poznań 2022.

Benedykt XVI, *Encyklika «Deus caritas est». O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Franciszek, *Encyklika Laudato si'.* W trosce o wspólny dom, wydaw. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Fuller A., Fuller S., *Zrozumieć uczucia i emocje*, tłum. M. Komorowska, wydaw. Zwierciadło, Warszawa 2022.

Karpiński F., III. *Do Justyny. Tęskność na wiosnę*, w: tegoż, *Wiersze zebrane*, cz. 1, wydaw. IBL, Warszawa 2005, s. 35–36.

Kerth M., *Emocje A-Z. Jak je rozpoznać, zrozumieć, ośwoić*, Wydawnictwo SBM, Warszawa 2020.

Kotarbiński T., *Medytacje o życiu godziwym*, wydaw. Wiedza Powszechna, Warszawa 1966.

Łaskawiec B., *Krótką powieść o uczuciach*, wydaw. Ridero, Kraków 2022.

Oziewicz T., *Co robią uczucia?*, il. A. Zajac, Wydawnictwo Dwie Siostry, Warszawa 2020.

Przybylska I., *Dyskursy o emocjach – pedagogika i codzienność szkolna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2018.

Pulikowski J., *Ewa czuje inaczej. Warto zadbać o uczucia*, Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2008.

Pyszczyk G., *Uczucia* [online], „Encyklopedia PWN”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/uczucia;3990778.html> [dostęp: 31.07.2022].

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, wydaw. TN KUL, Lublin 2015.

25. POWOŁANIE DO MIŁOŚCI SPRAWIEDLIWOŚCI I WOLNOŚCI

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Miłość ludzka pomiędzy mężczyzną i kobietą jest zjawiskiem powszechnym, opiera się również na sprawiedliwości i wolności. Celem tych wartości jest wzajemne dobro osób oraz przekazanie życia. Trwanie związku mężczyzny i kobiety oraz ich dzieci w rodzinie opiera się na zaufaniu, wierności i podejmowaniu wspólnych zadań życiowych, łącznie z wychowawczymi. Postawa miłości, sprawiedliwości i wolności obejmują relacje małżeńskie, rodzinne, narodowe, ojczyźniane, a także wszelkie inne.

1.1. CEL OGÓLNY

Realizacja podstawowych zadań życiowych w ramach małżeństwa, rodziny i społeczeństwa.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Budowanie osobistego szczęścia w małżeństwie i rodzinie oraz życie w danej społeczności narodowej i państwowej.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Właściwe przygotowanie do życia w małżeństwie, zdobywanie doświadczenia i praktyka w rodzinie oraz społeczności szkolnej.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Co jest podstawą uczuć w małżeństwie i rodzinie?
- Podstawowe kryzysy w związkach małżeńskich i w rodzinie.
- Podstawy miłości narodu, ojczyzny.
- Znaczenie życia rodzinnego dla całego społeczeństwa (narodu, państwa).

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Postawa emocjonalna oparta na miłości, akceptacji, chęci współpracy.
- Kierowanie uczuciowością za pomocą rozumu.
- Praca na rzecz dobra wspólnego.

→ ZASADY

- Analizuję moje uczucia i postawy zawarte w wartościach: miłości, sprawiedliwości i wolności.
- Rodzina i związki rodzinne są najważniejsze.
- Dbam o dobro rodziny, społeczności szkolnej, narodu, państwa.
- Szukam prawdy w relacjach małżeńskich, rodzinnych, społecznych.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Uczucia pozytywne pomagają w budowaniu dobra rodziny i społeczeństwa.
- Miłość rodziny jest najlepszą formą wychowania.
- Rodzina, naród, państwo potrzebują postaw emocjonalnych zawartych w wartościach: miłości, sprawiedliwości, wolności, prawdzie i pokoju.

→ ZASADY

- Daję przykład realizacji wartości: miłości, sprawiedliwości i wolności w życiu małżeńskim, rodzinnym, społecznym, narodowym, państwowym.
- Podchodzę z empatią do emocji i postaw emocjonalnych dzieci i innych ludzi.
- Rozsądnie uczestniczę w emocjonalnym życiu dzieci.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Człowiek doświadcza emocji pozytywnych wyrażanych w miłości, sprawiedliwości, prawdzie, wolności i pokoju.

- Wychowanie intelektualne i emocjonalne powinno być równoważone.
- Emocje zawarte w wartościach: miłości, sprawiedliwości, prawdzie, pokoju i wolności mają charakter poznawczy i wychowawczy.

→ ZASADY

- Obserwuję zachowania emocjonalne uczniów i prowadzę właściwą korektę wychowawczą.
- Pracuję nad wyciszaniem emocji i uczuć negatywnych moich wychowanków.
- Angażuję się w życie emocjonalne uczniów i współpracowników szkoły.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Dom rodzinny, szkoła i inne środowiska młodzieży są wypełnione emocjami pozytywnymi i negatywnymi. Istnieje szeroki wachlarz możliwości oddziaływania i kształtowania osobowości uczniów, np. poprzez prowadzenie odpowiednich warsztatów. Wsłuchiwanie się w życie emocjonalne wychowanków pozwala na wskazywanie właściwych wartości oraz przeżywanie emocji z nimi związanych.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Podstawowym efektem praktykowania tych wartości jest zrównoważona osobowość ucznia. Uczniowie znają wartości duchowe, starają się je wprowadzać w życie i czerpać z takiego działania zadowolenie. Emocjonalność jest drogą do poznawania siebie i innych, pozwala na właściwą ocenę charakterów ludzi, uzdalnia do społecznego współżycia.

1.10. ZAGROŻENIA

Podstawowym zagrożeniem jest negacja sfery uczuciowej człowieka i redukcja procesu wychowawczego tylko do sfery intelektualnej, traktowanie zdobywania wiedzy jako dostępu do informacji. Do praktykowania podstawowych wartości: miłości, sprawiedliwości, prawdy, wolności, pokoju i solidarności niezbędna jest emocjonalna sfera osobowości człowieka. Edukacja ucznia zredukowana do posiadania encyklopedycznej wiedzy i wiadomości z Internetu, bez emocjonalnego zaangażowania, doznaje znacznego ograniczenia.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

IV. TRZEBA SIĘ KOCHAĆ

*Trzeba się kochać, słodka Rozyno,
póki rzeźwiejsze lata nie miną:
na to ci serce i piękność dana,
żebyś kochała, była kochana.*

*Trzeba się kochać – wszystko ci gada,
co tylko żyje, co sobą włada,
tymi prawami rządzi się wiecznie:
trzeba się kochać, trzeba koniecznie!*

*Kiedy się trafią oczy przychylne,
wprzód się szukają przez drogi mylne,
potem, zdybane niby niechcący,
rozpalają się w płomień gorący.*

*Zaraz się zwierzą swej tajemnicy,
zrzenica mówi cicho zrzenicy,
co serca słyszą, a nikt na stronie,
co przyjacielskie stwierdzają dłonie.*

*Prawda, że czasem miłość dokuczy:
nie śpi, nie jada, troszcze się, mruczy,
ale i wtenczas, kiedy ją kląłem,
czułem, że była moim żywiołem.*

*Miłość sprowadza ludzi w gromady,
matka pokoju, zabrania zwady,
miłość pociechą w życiu jedyną –
trzeba się kochać, słodka Rozyno!*

↑ F. Karpiński, IV. Trzeba się kochać, w: tegoż, *Wiersze zebrane*, cz. 1, wydaw. IBL, Warszawa 2005, s. 143-144.

KOMENTARZ

Wartość ludzkich uczuć poszerza zakres poznania, reakcji i wewnętrznych przeżyć; ubogaca osobowość człowieka, nadaje sens życiu, a nawet zapewnia poczucie zadowolenia i szczęścia. Wrażliwość na pozytywne uczucia i umiejętność dzielenia się nimi z innymi prowadzi do związków uczuciowych: sympatii, miłości, pragnienia i realizowania sprawiedliwości, poszukiwania prawdy i życia w prawdzie oraz pracy na rzecz pokoju w rodzinach, społecznościach i na świecie.

III. NAUCZANIE

Nauka o uczuciach odbywa się w łączności z ich doświadczaniem i przeżywaniem oraz dzieleniem się uczuciami z innymi. Wskazane jest, aby uczyć się doświadczania uczuć w rodzinie, społeczności szkolnej i w społeczeństwie. Uczucia zweryfikowane w prawdzie, sprawiedliwości i pokoju wpływają na bogactwo osobowości człowieka.

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

„Hume powiedział, że źródłem ocen wypowiedzianych w sprawie tego, co dobre i złe (oraz innych wartości), są tzw. uczucia moralne, które mogą być traktowane jako zabarwione emocjonalnie (w sensie tradycyjnym). To one decydują o tym, że jakiś czyn jest ujmowany wartościująco – pozytywnie, np. jako godny szacunku, lub negatywnie, jako godny dezaprobaty. Pogląd ten nie odmawia wypowiedziom etycznym, tj. normom i ocenom, prawdziwości lub fałszywości. Posiadają one wartości logiczne, ale w kontekście wspomnianego zabarwienia”¹.

1 J. Woleński, *Emotycja i etyka*, „Filozofuj!” 2017, nr 4(16), s. 43.

„Wysiłek integracji filozofii świadomości i filozofii bytu przewija się u Wojtyły od początku jego poszukiwań filozoficznych. Wyrasta zapewne z dwóch jego przekonań. Z jednej strony jest on zdecydowany o wyprowadzeniu wiedzy z doświadczenia, z drugiej strony – o słuszności postawy realistycznej w poznaniu intelektualnym. Potwierdzają to jego zainteresowania zarówno doświadczeniem mistycznym św. Jana od Krzyża, a później doświadczeniem fenomenologicznym Schelera, jak również systemem filozoficznym św. Tomasza”².

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

„Pedagogika jako nauka antropologiczna jest pojęciem najszerszym, uwzględniającym wszelkie filozoficzno-teoretyczno-metodologiczne aspekty poznania człowieka. Drugim co do zakresu pojęciem jest antropologia pedagogiczna, będąca częścią pedagogiki ogólnej i zarazem filozoficzną podstawą teorii wychowania rozumianej wąsko, jako zreflektowane, bazujące głównie na wynikach

2 R.A. Podgórski, *Tomistyczno-fenomenologiczna filozofia osoby w personalizmie Karola Wojtyły*, „Studia Warmińskie” 2016, nr 53, s. 42.

nauk szczegółowych (m.in.: psychologii, socjologii, medycyny) opracowania sposobów postępowania, służące metodyce pracy wychowawczej oraz teorii kształcenia. Najwęższym pojęciem jest w tym układzie pedagogika antropologiczna, odznaczająca się swoistym podejściem metodologicznym (fenomenologicznym), pozostająca jednak w ramach: antropologii pedagogicznej oraz pedagogiki jako nauki antropologicznej”³.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Psychologia próbuje nazwać różne rodzaje uczuć i emocji. Uczucia związane z radością i uczucia złożone ubogacają osobowość człowieka, natomiast nad uczuciami smutku, złości i odrazy oraz częściowo również uczuciami złożonymi zaleca się wzmożoną pracę, psychoterapię. Aby w pełni zrozumieć świat uczuć i emocji, trzeba umieć nazwać to, co przeżywamy, co czujemy. Może w tym pomóc przytoczona poniżej lista uczuć i emocji:

3 K. Ablewicz, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy pedagogiki antropologicznej, Studium sytuacji wychowawczej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003, s. 19.

RADOŚĆ

Euforia, błogość, podniecenie, szczęście, rozbawienie, entuzjazm, zadowolenie, zachwyty, wdzięczność, wesołość, ekscytacja, sympatia, życzliwość, satysfakcja, odprężenie, ożywienie, serdeczność, czułość, ulga, bez troska, spełnienie, docenienie, przyjemność, akceptacja, komfort, duma, rozkosz, wolność.

SMUTEK

Zawód, gorycz, rozpacz, żal, melancholia, zmartwienie, przybicie, depresja, apatia, żaloba, przygnębienie, ból, zranienie, przygaszenie, tęsknota, rozczarowanie, strata, cierpienie, przykrość, rozgoryczenie, udręka, rozżalenie, samotność.

ZŁOŚĆ

Wzburzenie, frustracja, zakłopotanie, nienawiść, irytacja, wściekłość, wkurzenie, gniew, zdenerwowanie, rozdrażnienie, zniecierpliwienie, oburzenie, mściwość, desperacja, furia, uraza, szal, niezadowolenie, agresja, zniewaga.

STRACH

Niepokój, trwoga, lęk, przerażenie, panika, obawa, niepewność, onieśmienie, podejrzliwość, powściągliwość, zagubienie, wahanie, troska, groza, frustracja, respekt, trema.

ODRAZA

Niechęć, pogarda, dyskomfort, animozja, wstręt, obrzydzenie, antypatia, awersja, lekceważenie, niesmak, uprzedzenie, zniechęcenie.

EMOCJE ZŁOŻONE

Wstyd, poczucie winy, zdziwienie, upokorzenie, bezpieczeństwo, poczucie niższości, poczucie krzywdy, poczucie odrzucenia, obojętność, skrepowanie, zazdrość, ulga, bezradność, bezsilność, napięcie, współczucie, miłość, zaufanie, oszołomienie, wyrzuty sumienia, uwielbienie, zaskoczenie, kompromitacja, litość, nadzieja, namiętność, niedosyt, szacunek, wiara, zrozumienie, nuda, pokora, spokój, zmieszanie⁴.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

Nauczanie religijne odnosi się do Starego i Nowego Testamentu. W tych Księgach ukazywane są przykłady emocjonalnego zachowania człowieka; zarówno miłość, sprawiedliwość jak i wolność, a także dążenie do pokoju są traktowane jako wartości, które ubogacają osobowość człowieka, jego emocjonalność i racjonalność.

4 Por. *O emocjach, uczuciach i stanach emocjonalnych* [online], <https://uwolnijcialo.pl/artykuly/lista-emocji-uczuc-i-stanow-emocjonalnych/> [dostęp: 31.07.2022].

4.1. TEOLOG

Człowiek jest dziełem Boga i jest stworzony na podobieństwo Stwórcy. Jezus Chrystus działa w dwóch naturach, boskiej i ludzkiej. W ten sposób człowiek ma ideał, do którego powinien dążyć. Każda osobowość ludzka jest wartościowa, piękna, bogata w zdolności emocjonalne i intelektualne.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Człowiek coraz bardziej bytuje w lęku. Żyje w lęku, że jego wytwory – rzecz jasna nie wszystkie i nie większość, ale niektóre, i to właśnie te, które zawierają w sobie szczególną miarę ludzkiej pomysłowości i przedsiębiorczości – mogą zostać obrócone w sposób radykalny przeciwko człowiekowi. Mogą stać się środkami i narzędziami jakiegoś wręcz niewyobrażalnego samozniszczenia, wobec którego wszystkie znane nam z dziejów kataklizmy i katastrofy zdają się błędąć. Musi przeto zrodzić się pytanie, na jakiej drodze owa dana człowiekowi od początku władza, mocą której miał czynić ziemię sobie poddaną (por. Rdz 1,28), obraca się przeciwko człowiekowi, wywołując zrozumiały stan niepokoju, świadomego czy też podświadomego lęku, poczucie zagrożenia, które na różne sposoby udziela się współczesnej rodzinie ludzkiej i w różnych postaciach się ujawnia.

↑ RH 15.

” Miłość (*caritas*) jest fundamentem nauki społecznej Kościoła. Na miłości, która zgodnie z nauczaniem Jezusa stanowi syntezę całego Prawa (por. Mt 22,36-40), opiera się wszelka odpowiedzialność i powinność, wskazane przez tę naukę. Stanowi ona prawdziwą treść osobistej relacji z Bogiem i bliźnim; jest nie tylko zasadą relacji w skali mikro: więzi przyjacielskich, rodzinnych, małej grupy, ale także w skali makro: stosunków społecznych, ekonomicznych i politycznych. Dla Kościoła – pouczonego przez Ewangelię – miłość jest wszystkim, ponieważ jak naucza św. Jan (por. 1 J 4,8.16) i jak przypomniałem w mojej pierwszej Encyklice, «Bóg jest miłością» (*Deus caritas est*): wszystko wywodzi się z miłości Bożej, dzięki niej wszystko przyjmuje kształt, do niej wszystko zmierza. Miłość jest największym darem, jaki Bóg przekazał ludziom, jest Jego obietnicą i naszą nadzieją.

↑ CV 2.

” Drodzy bracia i siostry, istnieje potrzeba głoszenia Ewangelii, aby dać dzisiejszym mężczyznom i kobietom radość wiary. Ale to głoszenie nie dokonuje się przede wszystkim słowami, lecz poprzez świadectwo przepełnione bezinteres-

sowną miłością, tak jak czyni to Bóg wobec nas. Jest to głoszenie, które wymaga wcielenia w osobistym i eklezjalnym stylu życia, które może na nowo rozpałić pragnienie Pana, zaszcześcić nadzieję, przekazać zaufanie i wiarygodność. I w związku z tym, pozwalam sobie – w duchu braterskim – zaproponować wam trzy wyzwania, które możecie realizować w modlitwie i posłudze duszpasterskiej.

↑ Franciszek, *Homilia. Nieszpory z biskupami, kapłanami, diakonami, osobami konsekrowanymi, seminarzystami i pracownikami duszpasterskimi* [online], Bazylika Notre-Dame de Québec, 28.07.2022, „Libreria Editrice Vaticana”, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2022/documents/20220728-omelia-vespri-quebec.html> [dostęp: 31.07.2022].

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Nikomu nie bądźcie nic dłużni poza wzajemną miłością. Kto bowiem miłuje drugiego, wypełnił Prawo. Albowiem przykazania: Nie cudzołóż, nie zabijaj, nie kradnij, nie pożądaj, i wszystkie inne – streszczają się w tym nakazie: Miłuj bliźniego swego jak siebie samego! Miłość nie wyrządza zła bliźniemu. Przeto miłość jest doskonałym wypełnieniem Prawa.

↑ Rz 13,8-10; por. Kpł 19,18.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Więzy rodzinne, chociaż są ważne, nie mają charakteru absolutnego. Podobnie jak dziecko wzrasta coraz bardziej ku dojrzałości oraz samodzielności ludzkiej i duchowej, tak rozwija się i umacnia jego szczególne powołanie, które pochodzi od Boga. Rodzice powinni uszanować to powołanie i ułatwić dzieciom odpowiedź na nie. Trzeba uzmysłwić sobie, że pierwszym powołaniem chrześcijanina jest *pójście za Jezusem*: „Kto kocha ojca lub matkę bardziej niż Mnie, nie jest Mnie godzien. I kto kocha syna lub córkę bardziej niż Mnie, nie jest Mnie godzien” (Mt 10,37).

↑ KKK 2232.

V. LITERATURA

Ablewicz K., *Teoretyczne i metodologiczne podstawy pedagogiki antropologicznej. Studium sytuacji wychowawczej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.

Benedykt XVI, *Encyklika «Caritas in veritate». O integralnym rozwoju ludzkim w miłości i prawdzie*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

- Franciszek, *Homilia. Nieszpory z biskupami, kapłanami, diakonami, osobami konsekrowanymi, seminarzystami i pracownikami duszpasterskimi* [online], Bazylika Notre-Dame de Québec, 28.07.2022, „Libreria Editrice Vaticana”, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2022/documents/20220728-omelia-vespri-quebec.html> [dostęp: 31.07.2022].
- Franciszek, *Świat jutra*, rozm. przepr. D. Agasso, tłum. J. Tomaszek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2021.
- Gogacz M., *Wolność, sprawiedliwość, prawda, miłość – program dla Polski*, „Roczniki Filozoficzne” 1991–1992, t. 39/40, nr 1, s. 193–204.
- Jan Paweł II, *Encyklika Redemptor hominis*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 1–53.
- Karpiński F., *IV. Trzeba się kochać*, w: tegoż, *Wiersze zebrane*, cz. 1, wydaw. IBL, Warszawa 2005, s. 143–144.
- Nowa psychologia miłości, red. R.J. Sternberg, K. Weis, tłum. A. Sosenko, wydaw. Moderator, Taszów 2007.
- Nowakowski P.T., *Modele człowieka propagowane w wybranych czasopismach młodzieżowych. Analiza antropologiczno-etyczna*, wydaw. Maternus Media, Tychy 2004.
- O emocjach, uczuciach i stanach emocjonalnych* [online], <https://uwolnijcialo.pl/artykuly/lista-emocji-uczuc-i-stanow-emocjonalnych/> [dostęp: 31.07.2022].
- Osho, *Miłość, wolność, samotność. Nowe spojrzenie na związki między ludźmi* [e-book], wydaw. Czarna Owca, Warszawa 2015.
- Podgórski R.A., *Tomistyczno-fenomenologiczna filozofia osoby w personalizmie Karola Wojtyły*, „Studia Warmińskie” 2016, nr 53, s. 39–53.
- Wojciszke B., Mazurowska R., *Alfabet miłości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2015.
- Woleński J., *Emotycja i etyka*, „Filozofuj!” 2017, nr 4(16), s. 42–43.
- Wyszyński S., *Miłość i sprawiedliwość społeczna. Rozważania społeczne*, wydaw. Pallottinum, Poznań 2001.

26. WARTOŚĆ CYWILIZACJI

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Cywilizacja jest dziełem człowieka, powstaje od podstawowej komórki społecznej – rodziny, przez małe społeczności lokalne, naród, który może zorganizować się w państwo. Organizacja państwa opiera się na stosunkach społecznych, gospodarczych i politycznych. Prawo i władza w organizowanych państwach przyjmuje różny charakter, zależny od podstaw politycznych.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozpoznanie cywilizacji, w której się żyje.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Akceptacja danego ustroju społecznego.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Uznanie wartości danego ustroju państwa i stosunków międzynarodowych.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Cywilizacyjny obraz świata ludzkiego.
- Filozoficzne podstawy budowanych cywilizacji.
- Porównanie ustroju demokratycznego z autorytarnym.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Każdy człowiek buduje daną cywilizację.
- Cywilizacje się zmieniają, należy je wartościować.
- Do natury człowieka należy budowanie związków społecznych

→ ZASADY

- Uznaję wartość znanych mi cywilizacji.
- Włączam się w życie społeczne i polityczne mojego kraju.
- Szanuję związki cywilizacyjne w mojej rodzinie i mojej szkole.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Podstawą cywilizowanej rodziny jest uznanie wartości i godności każdej osoby.
- Rodzice są autorytetem w rodzinie, szanują jednak zdanie dzieci.
- Rodzina reprezentuje w wychowaniu podstawowe wartości, które wiążą się z odpowiedzialnością.

→ ZASADY

- Dzieci traktuję z miłością i odpowiedzialnością.
- Obowiązki w rodzinie rozdzielam zgodnie z wiekiem i zdolnościami.
- Hierarchia w rodzinie opiera się na miłości, sprawiedliwości i godności.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Poszanowanie i dobro ucznia stanowią fundament wychowania w szkole (klasie).
- Wspólnota szkolna: uczniowie, nauczyciele i personel techniczny dbają o dobro wspólne.
- Relacje w szkole są oparte na sprawiedliwości.

→ ZASADY

- Szkoła przekazuje wiedzę i wychowuje.
- Współpraca środowiska szkolnego z rodzicami jest niezbędna w procesie wychowania.
- Szkoła przekazuje prawdę o życiu, obowiązkach, radościach i ma nadzieję na sukces wychowawczy.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

W szkole możemy się uczyć cywilizacji i wszelkich form relacji międzyludzkich. Takimi formami mogą być wykłady, przywoływanie przykładów z życia politycznego i gospodarczego (sprawiedliwy podział dóbr). Młodzież może układać ankiety na tematy budowania środowiska demokratycznego. Przemawiającą do młodego człowieka formą nauczania o cywilizacjach mogą być wszelkiego rodzaju inscenizacje.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń, w zależności od wieku i poziomu wykształcenia, potrafi odróżniać dobre i pożyteczne działanie na rzecz bliźniego. Traktuje siebie i współkolegów z należytą godnością i odpowiedzialnością. Następuje widoczny rozwój duchowy i intelektualny. Uczniowie traktują szkołę jako dobro wspólne, które służy przygotowaniu do życia w cywilizowanym społeczeństwie.

1.10. ZAGROŻENIA

Uczniowie nie akceptują regulaminu szkoły i jej celów wychowawczych. W szkole dochodzi do alienacji jednostki lub jakiejś grupy klasowej bądź szkolnej. Młodzież sięga po alkohol i narkotyki. Zdarzają wybuchy agresji wobec współkolegów czy nauczycieli. Młodzież marnuje czas przeznaczony na naukę i nie przykładą się do wykonywania zadań lekcyjnych.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

JAKIM SPOSOBEM MIESZKO DĄBRÓWKĘ POJĄŁ ZA ŻONĘ

„Po nim Mieszko objąwszy tron książęcy, kształcić swój umysł i hartować siły, ku wykonaniu zwierzchniej władzy począł, a raz po raz nawiedzać wojną ludy dokoła. Tak atoli jeszcze w błędzie pogaństwa był zatopiony, iż z siedmiu niewiastami przez nałóg żył w wielożeństwie. Wreszcie zapragnął wejść w związek małżeński z niewiastą arcychrześcijańską, czeską księżniczką, Dąbrówką imieniem. Lecz ta odmówiła stanowczo oddania mu swej ręki, zaczęmby się nie pozbył szpetnego nałogu, a zostać chrześcianinem nie obiecał. Gdy się więc zgodził na wyrzeczenie się pogaństwa, a przyjęcie wiary Chrystusa sakramentalne, i owa też pani, w wielkim otoczeniu dostojników świeckich i duchowych przybyła do Polski. Nie nastąpiło jednak tak prędko połączenie; musiał wprzód (poganin Mieszko) obeznać się z obyczajem chrześcijańskim i zasadami religijnego obrządku, wyrzec przesądu pogaństwa, po tem zaś przygotowaniu, na łono kościoła być przyjętym.

↑ Gall Anonim, *Kronika polska*, tłum. Z. Komarnicki, wydaw. Armoryka, Sandomierz 2018, s. 20-21.

KOMENTARZ

Sięgamy do początków i pragniemy odczytać ze skromnych źródeł historię narodów, pragniemy wskazać najważniejsze motywy powstawania państw, w tym wypadku państwa polskiego. Historia wskazuje na znaczenie chrześcijaństwa przyjmowanego przez ludy słowiańskie w IX i X wieku. Polanie, a następnie inne plemiona przyjęły chrześcijaństwo prosto z Rzymu, unikając w ten sposób wpływów politycznych schryścianizowanego już Zachodu. Nowa, a jednocześnie powszechna w owym czasie religia pozwalała na ukształtowanie się państwowości przez zjednoczenie plemion słowiańskich Europy Środkowej.

III. NAUCZANIE

Badanie cywilizacji współczesnej i z innych epok pozwala dostrzec podstawowe elementy i kierunki rozwoju duchowego człowieka na przestrzeni dziejów. Odkrycie w jaki sposób człowiek się zmienia i rozwija, pozwala lepiej zrozumieć jego naturę. Pozwala również śledzić procesy powstawania i zanikania poszczególnych cywilizacji. Odkrywamy motywy kształtowania się cywilizacji zależnych od warunków geograficznych, od możliwości produkcji żywności, ale także od wpływów politycznych kształtowanych przez wybitne historyczne osobowości.

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Spojrzenie filozoficzne na cywilizacje rozpoczyna się od badania natury człowieka, od jego zdolności fizycznych i intelektualnych prowadzących do rozwoju wiedzy i umiejętności. Zdolność człowieka do porozumiewania się w danym języku pozwala na przekazywanie wiedzy oraz do organizowania życia według ustalonych praw. Dalszy postęp pozwolił na opracowanie i stosowanie alfabetu – graficznego zapisu pojęć i znaczeń. Upowszechnianie wiedzy przez różne systemy szkolnictwa pozwoliło na rozwój o charakterze społecznym.

Myśl filozoficzna pozwalała na rozwój duchowości opartej na odkrywanych wartościach intelektualnych i moralnych. Zastosowanie powszechności prawa pozwalało na sprawiedliwy podział dóbr, zarówno materialnych jak i duchowych.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

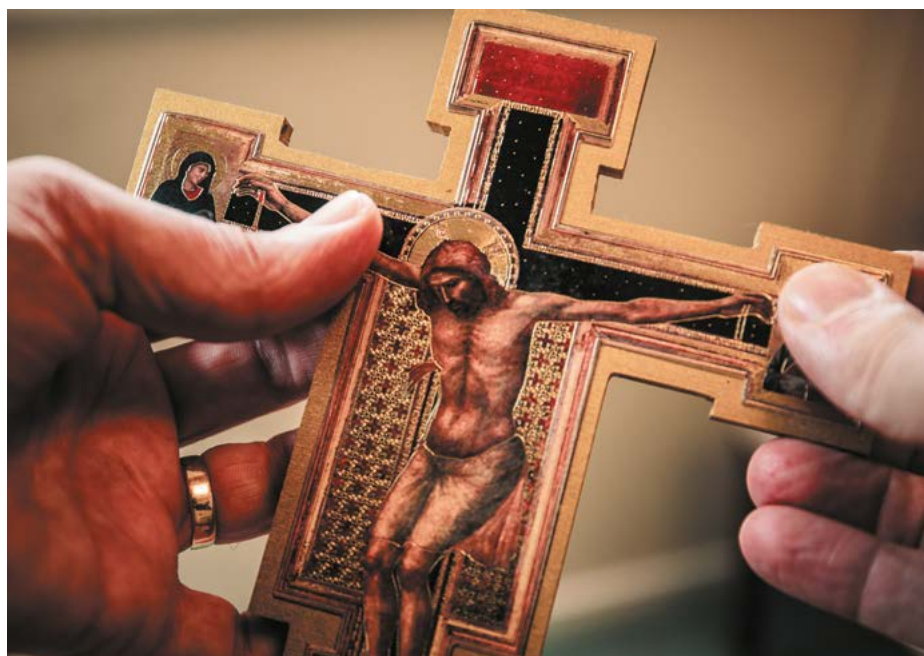
Wychowanie i końcowy jego skutek – wychowany człowiek, uzależnione jest od wielu czynników danego środowiska. Z zasady program wychowania ma służyć przystosowaniu człowieka do istniejących warunków, nieświadomego i posłusznego poddania się woli instytucji dominującej. Podstawowymi instytucjami są: rodzina, szkoła, państwo, wspólnoty wyznaniowe i światopoglądowe.

Wśród wielu kierunków i poglądów można wskazać na antypedagogikę (negację całkowitą procesów wychowawczych), pedagogikę emancypacyjną, pedagogikę tradycyjną, personalizm, pedagogikę krytyczną. Coraz bardziej wskazuje się na zastosowanie dialogu w całych procesach pedagogiki związanych z danym środowiskiem życia, nauki i pracy¹.

1 Por. L. Zarzecki, *Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie*, wydaw. Karakonoska Państwowa Szkoła Wyższa, Jelenia Góra 2012, s. 25–32.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

„Katalog miejsc, jakie znalazły się w centrum zainteresowania psychologów jest bardzo szeroki, bowiem obejmuje tak różnorodne kategorie, jak dom (Easthope, 2004), sakrum (Mazumdar, 2005), dzika przyroda (Williams, 2000), przestrzeń urbanistyczną, przestrzeń pracy, przestrzeń rekreacji i czasu wolnego, przestrzenie związane ze zdrowiem, nauką czy procesami pamięci lub przetwarzania informacji. Jak z tego wynika, miejsce w głównej mierze jest czymś, co tworzy się na fundamencie układów fizyczno-przestrzennych”².

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

Spojrzenie religijne na zagadnienie cywilizacji wskazuje na konieczność zmiany zakresu i metody przekazywania wiary chrześcijańskiej oraz roli religii w budowaniu społeczeństw narodowych i związków międzynarodowych. Teologia cywilizacji stara się w sposób praktyczny połączyć wiarę i rozum, co jest zadaniem filozofii i objawienia w poszczególnych religiach.

2 A. Bańka, *Przywiązanie do miejsca i jego znaczenie w cyklu życia człowieka*, w: *Symbole, przemiany oraz wizje przestrzeni życia*, red. tenże, wydaw. Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań 2012, s. 7.

4.1. TEOLOG

Teologia chrześcijańska w poszczególnych epokach starała się łączyć życie religijne (duchowe) człowieka z życiem doczesnym. Zawsze istniała trudność łączenia rzeczywistości ziemskiej z duchowością. Święty Jan Paweł II w encyklice *Fides et ratio*, o relacjach między wiarą i rozumem (14.09.1998), wykazał związek rozumu z wiarą.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Nie należy jednak zapominać, że Objawienie pozostaje pełne tajemnic. To prawda, że Jezus całym swoim życiem objawia oblicze Ojca, bo przyszedł przecież po to, aby opowiedzieć tajemnice Boże; mimo to jednak nasze poznanie tego oblicza jest nadal tylko częściowe i nie może wyjść poza granice naszego pojmowania. Tylko wiara pozwala wnikać do wnętrza tajemnicy i pomaga ją poprawnie zrozumieć.

↑ FR 13.

” Równocześnie coraz bardziej centralne miejsce w idei postępu zajmują dwie kategorie: rozum i wolność. Postęp jest przede wszystkim postępowaniem we wzroście panowania rozumu, a rozum jest oczywiście pojmowany jako władza dobra i dla dobra. Postęp jest pokonaniem wszelkich zależności – jest postępowaniem ku doskonałej wolności. Również wolność jest pojmowana wyłącznie jako obietnica, w której człowiek realizuje się ku swej pełni. W obydwu pojęciach – wolności i rozumu – jest obecny aspekt polityczny. Oczekuje się bowiem królestwa rozumu jako nowej sytuacji ludzkości, która stała się całkowicie wolna. Uwarunkowania polityczne jednak takiego królestwa rozumu i wolności w pierwszym momencie wydają się słabo zdefiniowane. Rozum i wolność same w sobie wydają się gwarantować istnienie nowej, doskonałej wspólnoty ludzkiej, na mocy ich wewnętrznej dobroci. W obu tych kluczowych pojęciach: «rozumu» i «wolności», myśl jednak zawsze przeciwstawia się więzom nakładanym przez wiarę i Kościół, jak też przez ówczesny ład państwowy. Zatem obydwa te pojęcia zawierają niezwykle wybuchowy potencjał rewolucyjny.

↑ SpS 18.

” Wiara rodzi się w spotkaniu z Bogiem żywym, który nas wzywa i ukazuje nam swoją miłość, miłość nas uprzedzającą, na której możemy się oprzeć, by trwać niezłomnie i budować życie. Przemienieni przez tę miłość, otrzymujemy nowe oczy, doświadczamy, że jest w niej zawarta wielka obietnica pełni i kierujemy

spojrzenie w przyszłość. Wiara, którą przyjmujemy od Boga jako dar nadprzyrodzony, jawi się jako światło na drodze, wskazujące kierunek naszej wędrówki w czasie.

↑ LF 4.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

”

A wreszcie rzekł Bóg: „Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam. Niech panuje nad rybami morskimi, nad ptactwem podniebnym, nad bydłem, nad ziemią i nad wszystkimi zwierzętami pełzającymi po ziemi!”. Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył: stworzył mężczyznę i niewiastę. Po czym Bóg im błogosławił, mówiąc do nich: „Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną; abyście panowali nad ptactwem podniebnym, nad rybami morskimi i nad wszystkimi zwierzętami pełzającymi po ziemi”.

↑ Rdz 1,26-28.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

”

Niektóre społeczności, takie jak rodzina i państwo, odpowiadają bardziej bezpośrednio naturze człowieka. Są dla niego konieczne. Aby umożliwić jak największej liczbie osób uczestnictwo w życiu społecznym, należy zachęcać do tworzenia zrzeszeń i instytucji wybieralnych „dla celów gospodarczych i społecznych, kulturalnych i rozrywkowych, sportowych, zawodowych i politycznych. Są to społeczności albo o zasięgu krajowym, albo międzynarodowym”. Taka *socjalizacja* jest także wyrazem naturalnego dążenia ludzi do zrzeszania się, by osiągnąć cele, które przerastają ich indywidualne możliwości. Rozwija ona zdolności osoby, a zwłaszcza zmysł inicjatywy i odpowiedzialności. Pomaga w zagwarantowaniu jej praw.

↑ KKK 1882.

V. LITERATURA

Bańka A., *Przywiązanie do miejsca i jego znaczenie w cyklu życia człowieka*, w: *Symbole, przemiany oraz wizje przestrzeni życia*, red. tenże, wydaw. Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań 2012, s. 7-14.

Benedykt XVI, *Encyklika «Spe salvi». O nadziei chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

- Buczek W., *Pedagogika personalno-egzystencjalna ks. Janusza Tarnowskiego. Dialog wychowawczy jako propozycja metody wychowania we współczesnej rodzinie, szkole i społeczeństwie*, „Polska Myśl Pedagogiczna” 2017, nr 3, s. 175–191.
- Franciszek, *Encyklika «Lumen fidei». O wierze*, Wydawnictwo M, Kraków 2014.
- Gall Anonim, *Kronika polska*, tłum. Z. Komarnicki, wydaw. Armoryka, Sandomierz 2018.
- Jan Paweł II, *Encyklika Centesimus annus*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 461–530.
- Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 823–920.
- Nowak M., *Teorie i koncepcje wychowania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Rudnicki P., *Pedagogika i «Cywilizacja», czyli o nadinterpretacjach, zniewoleniu i bezrefleksyjnym myśleniu o wychowaniu*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja. Kwartalnik Myśli Społeczno-Pedagogicznej” 2009, nr 1(45), s. 97–112.
- Szumera G., *Cywilizacja w myśli polskiej. Poglądy filozoficzno-społeczne Erazma Majewskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007.
- Zarzecki L., *Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie*, wydaw. Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa, Jelenia Góra 2012.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym [Gaudium et spes]*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wydaw. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526–606.

27. WARTOŚĆ NAUKI

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Wartość nauki sprawdza się w ocenie rozwoju intelektualnego człowieka, jak i umiejętności wykorzystania zdobytej wiedzy w praktyce, by ułatwić życie indywidualne i społeczne. Rozwój nauki prowadzi do powstawania nowych technologii służących komunikacji międzyludzkiej (radio, telewizja, telefon komórkowy), produkcji żywności, prowadzenia handlu, transportu, przewidywaniu pogody, rozwoju medycyny i edukacji.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Zdobywanie wiedzy na każdym poziomie edukacji.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność korzystania ze zdobytego wykształcenia i posiadanej wiedzy.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Historia rozwoju nauki w poszczególnych epokach.
- Wpływ nauki na powstawanie niszczycielskiej broni.
- Perspektywy rozwoju i zastosowania osiągnięć nauki w XXI wieku.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Nauka przyczynia się do postępu ludzkości.
- Nauka wiąże się z pracą intelektualną człowieka.
- Poznanie naukowe zbliża do poprawnego funkcjonowania człowieka.

→ ZASADY

- Nauka w szkole pozwala mi poznać prawa, dzięki którym funkcjonuje świat.
- Odkrycia naukowe pomagają w zachowaniu zdrowia i życia.
- Nauka pozwala na właściwe i skuteczne wykonywanie pracy.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Nauka nobilituje człowieka.
- Nauka pozwala odkrywać prawdę, czyli zgodność intelektu z rzeczywistością poznawaną.
- Wartość nauki i postęp jest niezbędny dla dobra człowieka.

→ ZASADY

- Poszerzam swoją wiedzę w życiu zawodowym.
- Dbam o rozwój intelektualny młodego pokolenia.
- Właściwie oceniam rozwój współczesnych nauk.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Nauka i programy edukacyjne współgrają ze sobą.
- Nauczanie szkolne jest zgodne z prawdą naukową.
- Nauka pozwala zrozumieć świat wewnętrzny i zewnętrzny człowieka.

→ ZASADY

- Udostępniam odkrycia naukowe dla młodzieży.
- Uczę naukowego myślenia, argumentowania i właściwego postępowania.
- Weryfikuję informacje naukowe by służyły dobru człowieka – ucznia.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

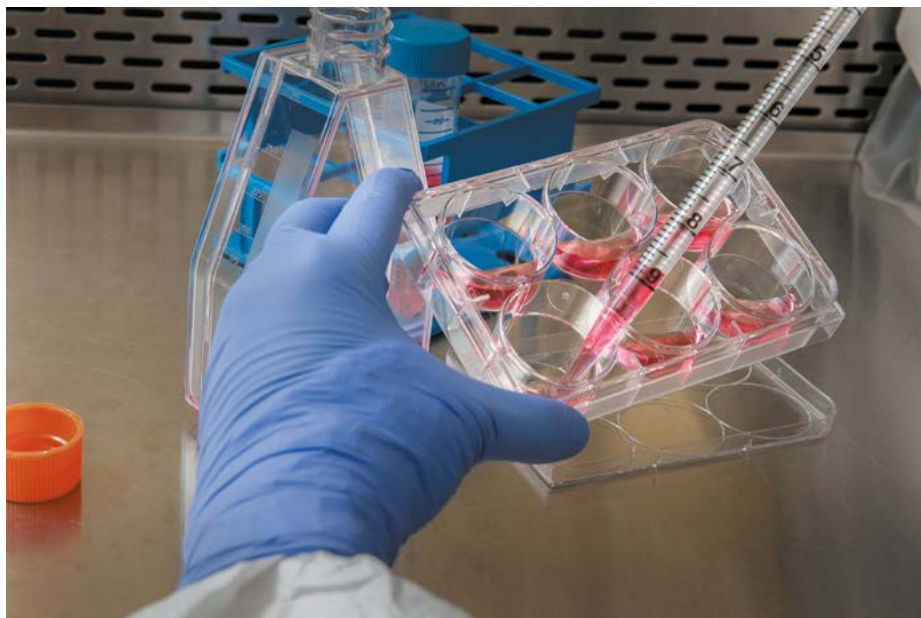
Każdy uczeń opracowuje jedno z ostatnich osiągnięć naukowych z wybranej dziedziny nauki współczesnej. Nauczyciel prowadzi dyskusję na temat przedstawionych osiągnięć naukowych. Klasa wspólnie poszukuje adresatów nowych technologii i innych osiągnięć naukowych.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie interesują się badaniami naukowymi prowadzonymi w poszczególnych dziedzinach. Wybierają kierunki swojego rozwoju intelektualnego zgodnie ze zdolnościami. Uczniowie mają świadomość konieczności rozwoju intelektualnego człowieka oraz potrzeby prowadzenia badań naukowych. Nauka ma służyć dobru człowieka w każdym środowisku jego rozwoju.

1.10. ZAGROŻENIA

Nie sposób negować współczesnych osiągnięć naukowych i postępu. Kierowanie jednak tym postępem jest zależne od wpływowych ośrodków państwowych i ekonomicznych, które nie zawsze kierują się najważniejszymi wartościami, a przede wszystkim poszanowaniem godności człowieka. Życie ludzkie i dobro człowieka mogą być zagrożone przez niewłaściwe użycie osiągnięć naukowych; niektóre odkrycia mogą zagrażać człowiekowi.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

FIDES ET RATIO

Skłania mnie do tego przeświadczenie, że zwłaszcza w naszych czasach poszukiwanie prawdy ostatecznej często nie ma wyraźnie określonego kierunku. Niewątpliwie wielką zasługą współczesnej filozofii jest skupienie uwagi na człowieku. Wychodząc od tego i stając w obliczu wielu pytań, rozum jeszcze mocniej odczuł pragnienie coraz szerszej i coraz głębszej wiedzy. W rezultacie zbudowano złożone systemy myślowe, które zaowocowały rozwojem różnych dziedzin wiedzy, sprzyjając postępowi w kulturze i w dziejach. Antropologia, logika, nauki przyrodnicze, historia, język w pewien sposób cały obszar wiedzy został objęty tym procesem. Pozytywne osiągnięcia nie powinny jednak przesłaniać faktu, że tenże rozum, skupiony jednostronnie na poszukiwaniu wiedzy o człowieku jako podmiocie, wydaje się zapominać, iż powołaniem człowieka jest dążenie do prawdy, która przekracza jego samego.

↑ FR 5.

KOMENTARZ

Święty Jan Paweł II pragnął połączyć działania rozumu ludzkiego z prawdą objawioną. Wskazywał na dwa źródła wiedzy, jedno zawarte w rozumności człowieka, a drugie zawarte w mowie Boga do człowieka. Rozwój nauki trwa i świadczy o wielkości i zdolnościach rozumu ludzkiego. Nie można natomiast negować wynikających z rozumu prawd moralnych, które wskazują na ich nadzwyczajne pochodzenie, zwane inaczej Objawieniem, czyli interwencją Boga w życie ludzkie.

III. NAUCZANIE

Rozwój nauki i zastosowanie jej osiągnięć w życiu pozwala na poszerzenie zakresów działania i zaspokaja podstawowe potrzeby ludzkie (żywność, ubranie, mieszkanie, zdrowie, rozwój intelektualny). Nauka ma służyć człowiekowi i dobru moralnemu, które skierowane jest do wszystkich istot ludzkich.

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

„Filozofia jest często ujmowana jako metadyscyplina – najbardziej ogólna z dziedzin wiedzy, wyznaczająca ich podstawy metodologiczne i warunki funkcjonowania. Z drugiej strony jest ona dyscypliną autonomiczną – mającą własną problematykę i metody badawcze. Już u swoich korzeni w starożytnej Grecji

zasadniczym problemem były kwestie odróżniania filozofii od innych dziedzin działalności ludzkiej. Filozofia powstała poprzez odróżnienie od mitu. Podobnie jak mit, zajmowała się wyjaśnianiem podstawowych kwestii dotyczących rzeczywistości¹.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Metoda to sposób postępowania. W zależności od rodzaju nauki stosuje się różne lub odmienne metody, które mają doprowadzić do właściwego opisu prawdy lub innych zjawisk, czyli zgodności intencjonalnej rozumu poznającego z rzeczywistością poznawaną (łac. *veritas est adequatio rei et intellectus*)². „Według tzw. klasycznej definicji prawda – zgodność, adekwatność treści sądu z rzeczywistym stanem rzeczy, którego ten sąd dotyczy”³.

1 *Filozofia* [online], https://pl.wikipedia.org/wiki/Filozofia#Paradygmaty_filozofii [dostęp: 31.07.2022].

2 A.M.S. Boecjusz, *O pocieszeniu, jakie daje filozofia*, tłum. i oprac. G. Kurylewicz, M. Antczak, Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty 2018, s. 123–125.

3 *Prawda* [online], „Encyklopedia PWN”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/prawda;3961806.html> [dostęp: 31.07.2022].

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

„Psychologia (od stgr. *ψυχή* *psyche* «dusza»; *λόγος* *logos* «słowo, myśl, rozumowanie») – nauka badająca mechanizmy i prawa rządzące psychiką oraz zachowaniami człowieka. Psychologia bada również wpływ zjawisk psychicznych na interakcje międzyludzkie oraz interakcję z otoczeniem”⁴. Dziedziny psychologii: psychologia poznawcza, psychologia rozwojowa, psychologia społeczna, psychologia porównawcza, psychologia fizjologiczna, psychologia psychometryczna, psychologia stosowana.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

Teologia (nauka o Bogu) opisuje zjawisko religii i wiary w danym społeczeństwie w odniesieniu do danych prawd objawionych. Prawdy objawione to inaczej mowa Boga do człowieka. Do poznania Boga możemy dojść za pomocą rozumu, poznając z rzeczy stworzonych ich Stwórcę.

Na świecie spotykamy wiele religii opartych na objawieniu (judaizm, chrześcijaństwo, islam⁵) uznającym monoteizm, wiarę w jednego Boga. Inne religie świata z zasady są oparte na tradycjach. „Buddyzm, konfucjanizm, taoizm i shinto, w których bogowie co prawda istnieją, ale znajdują się gdzieś w tle, na podobieństwo bardziej chrześcijańskich aniołów niż bogów greckich. Wiele religii plemiennych, w których są czczone duchy przodków, nieosobowe siły natury i różne inne niemieszczące się w tej klasyfikacji istoty nadprzyrodzone. Religie w których występuje para bogów – np. dobry i zły bóg tak jak w zaratusztrianizmie”⁶.

4.1. TEOLOG

Nasze zainteresowanie kierujemy do religii monoteistycznej, do chrześcijaństwa, a konkretnie do wyznania katolickiego. Teologia katolicka opera się na Piśmie Świętym i Tradycji, wyjaśnia podstawowe prawdy wiary (*Credo*) i jest podstawą do działań duszpasterskich, czyli do rozkrzewiania wiary.

4 Psychologia [online], <https://pl.wikipedia.org/wiki/Psychologia> [dostęp: 31.07.2022].

5 Islam [arab. *al-islam* ,oddanie (Bogu)’], uniwersalna (świat.) religia monoteistyczna, objawiona arabskiemu prorokowi Mahometowi przez jednego Boga Allaha. Por. *Islam* [online], „Encyklopedia PWN”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/islam;3915558.html> [dostęp: 31.07.2022].

6 *Klasyfikacja religii* [online], „Szkolnictwo.pl”, https://www.szkolnictwo.pl/szukaj,Klasyfikacja_religii [dostęp: 31.07.2022].

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

„Podejmując prawie dosłownie nauczanie zawarte w Konstytucji *Dei Filius* Soboru Watykańskiego I i uwzględniając zasady sformułowane przez Sobór Trydencki, Konstytucja *Dei verbum* Soboru Watykańskiego II uczyniła kolejny krok na przód w odwiecznym dążeniu do zrozumienia wiary przez refleksję o Objawieniu w świetle nauczania biblijnego i całej tradycji patrystycznej. Podczas Soboru Watykańskiego I Ojcowie podkreślili nadprzyrodzony charakter Bożego Objawienia. Krytyka racjonalistyczna, która w tamtym okresie zwracała się przeciwko wierze, opierając się na błędnych, ale bardzo rozpowszechnionych tezach, pragnęła podważyć wartość wszelkiego poznania, które nie jest owocem naturalnych zdolności rozumu. Ten fakt kazał Soborowi stanowczo potwierdzić prawdę, że obok poznania właściwego ludzkiemu rozumowi, który ze swej natury zdolny jest dotrzeć nawet do samego Stwórcy, istnieje poznanie właściwe wierze. Jest to poznanie prawdy opartej na rzeczywistości samego Boga, który się objawia, a więc prawdy niezawodnej, ponieważ Bóg się nie myli ani nie zamierza zwieść człowieka.

↑ FR 8.

„Gdyby więc, w imię założenia o absolutnej zdolności metody naukowej do przewidywania i uzależniania świata ludzkiego, zanegować tę transcendencję, musiałoby to oznaczać utratę tego, co najbardziej ludzkie w człowieku. A z kolei człowiek, który nie uznawałby ani swej jedyności, ani swej zdolności do transcendencji, mógłby w ten sposób sam niebezpiecznie uchylać drzwi tym wszystkim, którzy chcieliby go wykorzystywać i nadużywać.

↑ Benedykt XVI, *Przemówienie do uczestników zebrania plenarnego Papieskiej Akademii Nauk*, 6.11.2006, „L'Osservatore Romano” 2007, nr 3, s. 19-20.

„Z tego pragnienia rodzi się teologia chrześcijańska. Jasne jest zatem, że teologia nie jest możliwa bez wiary i że należy ona do dynamiki wiary, która dąży do głębszego zrozumienia objawienia się Boga, którego kulminacją jest tajemnica Chrystusa. Pierwszą konsekwencją jest to, że w teologii nie podejmuje się tylko wysiłku rozumu, aby zbadać i poznać, jak w naukach doświadczalnych. Boga nie można sprowadzić do przedmiotu. On jest Podmiotem, który pozwala się poznać i objawia się w relacji osoby z osobą. Prawidłowa wiara ukierunkowuje rozum do otwarcia się na światło pochodzące od Boga, aby kierując się miłością do prawdy, mógł on poznawać Boga w głębszy sposób. Wielcy doktorzy i teologowie średniowieczni stwierdzali, że teologia jako nauka o wierze jest udziałem w poznawaniu Boga, tak jak On zna siebie.

↑ LF 36.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

”

Mądrość jest wspaniała i nie więdnie,
 ci łatwo ją dostrzegą, którzy ją miłują,
 ci ją znajdą, którzy jej szukają,
 uprzedza bowiem tych, co jej pragną, wpierw dając się im poznać.
 Kto dla niej wstanie o świcie, ten się nie natrudzi,
 znajdzie ją bowiem siedzącą u drzwi swoich.
 O niej rozmyślać – to szczyt roztropności,
 a kto z jej powodu nie śpi, wnet się trosk pozbędzie,
 sama bowiem obchodzi i szuka tych, co są jej godni,
 objawia się im łaskawie na ścieżkach
 i wychodzi naprzeciw wszystkim ich zamysłom.
 Początkiem jej – najprawdziwsze pragnienie nauki,
 a staranie o naukę – to miłość,
 miłość zaś – to przestrzeganie jej praw,
 a poszanowanie praw – to rękojmia nieśmiertelności,
 nieśmiertelność zaś przybliży do Boga.
 Tak więc pragnienie Mądrości wiedzie do królestwa.
 Zatem, jeśli wam miłe trony i berła, o władcy ludów,
 czcicie Mądrość, byście królowali na wieki.

↑ Mdr 6,12-21.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Prawda Boga jest Jego mądrością, która kieruje całym porządkiem stworzenia i rządzenia światem. Tylko Bóg, który stworzył niebo i ziemię, może sam dać prawdziwe poznanie każdej rzeczy stworzonej w jej relacji do Niego.

↑ KKK 216.

V. LITERATURA

- Benedykt XVI, *Przemówienie do uczestników zebrania plenarnego Papieskiej Akademii Nauk*, 6.11.2006, „L'Osservatore Romano” 2007, nr 3, s. 19–20.
- Boecjusz A.M.S., *O pocieszeniu, jakie daje filozofia*, tłum. i oprac. G. Kurylewicz, M. Antczak, Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty 2018.
- Czy rozum jest w konflikcie z wiarą? WX rocznicę ogłoszenia encykliki *Fides et ratio*, red. J. Krokos, M. Ryś, wydaw. IPJPII, Warszawa 2009.
- Filozofia [online], https://pl.wikipedia.org/wiki/Filozofia#Paradygmaty_filozofii [dostęp: 31.07.2022].
- Franciszek, *Encyklika «Lumen fidei». O wierze*, Wydawnictwo M, Kraków 2014.
- Islam [online], „Encyklopedia PWN”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/islam;3915558.html> [dostęp: 31.07.2022].
- Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 823–920.
- Jaroszyński P., *Nauka w kulturze*, wydaw. Polwen, Radom 2002.
- Klasyfikacja religii [online], „Szkolnictwo.pl”, https://www.szkolnictwo.pl/szukaj,Klasyfikacja_religii [dostęp: 31.07.2022].
- Kucharski K., *Kościół światłem świata. Nauka wiary i życia chrześcijańskiego*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.
- McInerney D.Q., *Nauka logicznego myślenia*, tłum. E. Czerwińska, wydaw. Klub dla Ciebie, Warszawa 2005.
- Morawiec E., *Wybrane filozoficzne koncepcje rozumu ludzkiego i racjonalność*, Wydawnictwo Liberi Libri, Stare Kościeliska 2014.
- Nęcka E., *Człowiek – umysł – maszyna. Rozmowy o twórczości i inteligencji*, wydaw. Znak, Kraków 2007.
- Prawda [online], „Encyklopedia PWN”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/prawda;3961806.html> [dostęp: 31.07.2022].
- Psychologia [online], <https://pl.wikipedia.org/wiki/Psychologia> [dostęp: 31.07.2022].
- Warzeszak J., *Polifonia nauk w ujęciu Benedykta XVI*, „Studia Bobolanum” 2021, nr 1 (32), s. 43–70.

28.

WARTOŚĆ WIEDZY

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Wiedza jest zdolnością opierającą się na nauce i doświadczeniu, zdobywamy ją w życiu, przez czynienie dobra. Odróżnianie dobra i zła przynależy do filozofii, a w niej do etyki. Wiedza jest przekazywana z pokolenia na pokolenie przez przykład i wychowanie, pozwala na rozwój świadomości indywidualnej i społecznej. Wiedzieć, to znaczy właściwie postępować, zgodnie z wartościami. Źródłami wiedzy są: historia, nauki ścisłe, nauki biologiczne, nauki o człowieku, socjologia, psychologia oraz religia.

1.1. CEL OGÓLNY

Przekazywanie wiedzy z pokolenia na pokolenie.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Rozwój wiedzy w danych dziedzinach.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Stosowanie wiedzy w życiu indywidualnym i społecznym.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Relacja wiedzy z filozofią.
- Wykaz źródeł wiedzy.
- Umiejętne wykorzystywanie wiedzy.
- Znaczenie wiedzy religijnej.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Wiedza służy człowiekowi do życia.
- Wiedza świadczy o poziomie inteligencji.
- Wiedza prowadzi do wartości.

→ ZASADY

- Pogłębiając swoją wiedzę, z każdym rokiem mojego życia.
- Korzystam z wiedzy dziadków, rodziców, szkoły i doświadczonych ludzi.
- Dzielę się wiedzą z kolegami.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Stan wiedzy świadczy o duchowości rodziny.
- Wiedza pomaga w życiu rodziny.
- Wiedza jest dobrem przyjmowanym od innych ludzi.

→ ZASADY

- Poszerzamy wiedzę w rodzinie, przez wzajemne wychowanie.
- Przekazuje wiedzę dzieciom na zasadzie dobrowolności.
- Szukamy przykładów stosowania wiedzy w określonych dziedzinach.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Szkoła przekazuje wiedzę.
- Wiedza służy dobru indywidualnemu i społecznemu.
- Wiedza jest zawarta w literaturze i w innych naukach.

→ ZASADY

- Szkoła przekazuje wiedzę uczniom stosownie do wieku i potrzeb.
- Szkoła rozbudowuje wiedzę dla uczniów i lokalnego społeczeństwa.
- Szkoła gromadzi zdobyte nauki, wychowania i przykładów postępowania w bibliotece.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Szkoła jest strażniczką wiedzy, może ją przekazywać na wiele sposobów, przez studiowanie, przez aktywizację uczniów, przez korzystanie z zasobów wiedzy (biblioteka, archiwum, laboratoria, sale sportowe, ogródki przyszkolne, grupy zainteresowań). W zależności od wieku i poziomu intelektualnego uczniów można organizować odpowiednie szkolenia, ćwiczenia i aktywizację.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Efekty posiadanej wiedzy są widoczne w zachowaniu się uczniów, w ich zainteresowaniach i postawach moralnych wobec kolegów i koleżanek oraz wobec personelu szkolnego. Postawy zgodne z wartościami są stosowane bez nadzoru i przymusu. Wiedzę zdobytą w szkole uczniowie przenoszą do dorosłego życia i dzielą się nią z innymi.

1.10. ZAGROŻENIA

Bez wiedzy nie ma postępu w rozwoju duchowym i materialnym osób i społeczeństwa. Wiedza ma przekazywać prawdę i tylko prawdę, pomijanie jej w rozwoju człowieka powoduje, że człowiek ignoruje podstawowe wartości, co z kolei powoduje spustoszenie moralne i intelektualne. Brak wiedzy prowadzi do konfliktów społecznych, a także wpływa na szczęście osobiste i rodzinne.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

FIDES ET RATIO

Przynaglany pragnieniem odkrycia ostatecznej prawdy swojego istnienia, człowiek stara się zdobyć pewne elementy uniwersalnej wiedzy, które pozwalają mu lepiej rozumieć samego siebie i coraz pełniej się realizować. Ta podstawowa wiedza bierze początek z zadziwienia, jakie budzi w nim kontemplacja tego, co stworzone: człowiek odkrywa ze zdumieniem, że żyje w świecie i jest związany z innymi istotami podobnymi do siebie, z którymi łączy go wspólne przeznaczenie. W tym właśnie momencie wchodzi na drogę, którą będzie potem zmierzał do odkrycia coraz to nowych horyzontów wiedzy. Bez zadziwienia człowiek popadłby w rutynę, przestałby się rozwijać i stopniowo stałby się niezdolny do życia naprawdę osobowego.

↑ FR 4.

KOMENTARZ

Wypowiedź papieża Jana Pawła II w encyklice *Fides et ratio* zachęca wszystkich, a szczególnie młodych ludzi do zdobywania wiedzy w jak najszerszym zakresie. Wiedza jest niezbędnym narzędziem do budowania osobowości człowieka, pomaga w kształtowaniu charakteru ludzkiego opartego na prawdzie. Zakresy wiedzy pomagają człowiekowi w realizacji siebie samego jako bytu duchowo materialnego, wpływają na uspołecznienie i chęć czynienia dobra.

III. NAUCZANIE

Wiedzę zdobywamy przez wysiłek intelektualny, przez ćwiczenia umysłu, przez porównywanie podobnych zjawisk i sięganie do historii. Nauczanie jest procesem przekazywania wiedzy w oparciu o osiągnięcia nauki, z zasady odbywa się w zorganizowanych społecznościach szkolnych, naukowych, instytucjach rządowych i pozarządowych oraz instytucjach kościelnych lub wyznaniowych.

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Nowa *Encyklopedia powszechna* definiuje wiedzę jako „ogół wiarygodnych informacji o rzeczywistości wraz z umiejętnością ich wykorzystywania”¹. Klasyczną definicję wiedzy podał Platon w dialogu *Teajtet*, gdzie Sokrates w rozmowie z Teajtetem dochodzi do wniosku, że wiedza to prawdziwe, uzasadnione przekonanie. Wyróżnia się w tym ujęciu następujące trzy elementy wiedzy: przekonania, sądy w sensie logicznym, uzasadnienie (przekonanie jest uzasadnione), prawdziwość (przekonanie jest prawdziwe)².

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Pedagogika jest nauką o wychowaniu, która formułuje teoretyczne i metodyczne podstawy działalności wychowawczej. Obecnie pedagogika obejmuje swym zakresem wszystkie fazy życia człowieka. Przede wszystkim tworzy podstawy

1 Wiedza [online], „Encyklopedia PWN”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3995573/wiedza.html> [dostęp: 31.07.2022].

2 Por. Wiedza [online], <https://pl.wikipedia.org/wiki/Wiedza> [dostęp: 31.07.2022].

działalności wychowawczej mającej na celu wyposażenie społeczeństwa w wiedzę ogólną, a także w system wartości i przekonań niezbędnych do jego funkcjonowania³. Z pedagogiką związana jest dydaktyka, która uściśla programy edukacyjne zgodnie z osiągnięciami poszczególnych nauk.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Połączenie wiedzy z psychologią ułatwia zrozumienie podstawowych zachowań ludzkich i społecznych człowieka. Osobowość człowieka poznana przez psychologię ułatwia kontakty międzyludzkie, jesteśmy bowiem stworzeniami kierującymi się rozumem, uczuciami, emocjami i wpływem uprzednich zdarzeń. Psychologicznie możemy zrozumieć i opanować lęki egzystencjalne odnośnie do cierpienia, śmierci i możliwości samorealizacji.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

Nauczanie religijne pragnie przekazać przynajmniej podstawową wiedzę na temat źródeł działania Boga w życiu człowieka. Tym źródłem dla katolików (i chrześcijan) jest Pismo Święte, Stary i Nowy Testament, które zawiera Objawienie, czyli mowę Boga do człowieka. Ten dialog odbywa się na różnych zakresach ludzkiej osobowości, zawiera historię zbawienia, osobowość człowieka, wpływ środowiska wychowawczego i wrażliwość na wartości. Podstawową wartością są Przykazania Boże i przykazanie miłości.

4.1. TEOLOG

Teolog reprezentuje wiedzę odnoszącą się do danej religii i wyznania. W wyznaniu katolickim i religii chrześcijańskiej wiedza polega na umiejętnym poznaniu podstawowych prawd teologicznych (religijnych) i praktycznym ich zastosowaniu w życiu indywidualnym i społecznym.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Wiele jest dróg, którymi człowiek może zmierzać do lepszego poznania prawdy, a przez to czynić swoje życie coraz bardziej ludzkim. Wyróżnia się wśród nich

3 „Obecnie pedagogika obejmuje swym zakresem wszystkie fazy życia człowieka. Przede wszystkim tworzy podstawy działalności wychowawczej mającej na celu wyposażenie społeczeństwa w wiedzę ogólną, a także w system wartości i przekonań niezbędnych do jego funkcjonowania”. *Pedagogika jako nauka i wychowanie* [online], https://pedagogika-ogolna.wyklady.org/wyklad/683_pedagogika-jako-nauka-i-wychowanie.html [dostęp: 31.07.2022].

filozofia, która ma bezpośredni udział w formułowaniu pytania o sens życia i w poszukiwaniu odpowiedzi na nie: jawi się ona zatem jako jedno z najwznioślejszych zadań ludzkości. Termin filozofia – wedle źródłosłowu greckiego – oznacza „umiłowanie mądrości”. Istotnie, filozofia narodziła się i rozwinęła w epoce, gdy człowiek zaczął sobie stawiać pytania o przyczynę i cel rzeczy. Na różne sposoby i w wielu formach ukazuje ona, że pragnienie prawdy stanowi nieodłączny element ludzkiej natury. Wrodzoną cechą umysłu ludzkiego jest skłonność do zastanawiania się nad przyczyną zjawisk, chociaż odpowiedzi, jakich sobie stopniowo udzielał, są osadzone w kontekście wskazującym wyraźnie na wzajemne oddziaływanie różnych kultur, w których człowiek żyje.

↑ FR 3.

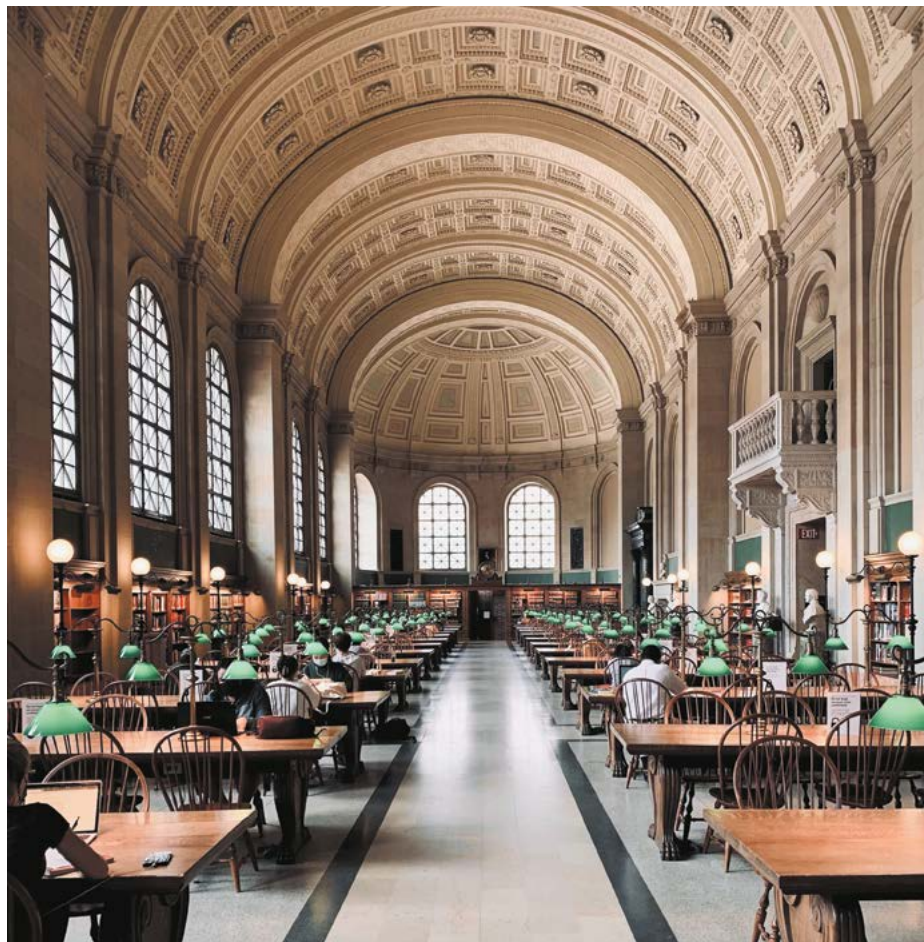
„Wiedza nie jest nigdy tylko dziełem inteligencji. Można ją oczywiście sprowadzić do kalkulacji lub doświadczenia, ale jeżeli ma być wiedzą zdolną ukierunkować człowieka w świetle pierwszych zasad i jego ostatecznych celów, powinna być „przyprawiona solą” miłości. Działanie bez wiedzy jest ślepe, a wiedza bez miłości jałowa. Istotnie, „ten, kto kieruje się prawdziwą miłością, usilnie wyteży swój umysł, by odkryć przyczyny nędzy i znaleźć sposoby jej zwalczania oraz zdecydowanego przewyciężenia”. W obliczu zjawisk, z którymi mamy do czynienia, miłość w prawdzie wymaga przede wszystkim poznania i zrozumienia, ze świadomością i poszanowaniem specyficznej kompetencji każdego poziomu wiedzy. Miłość nie jest późniejszym dodatkiem, załącznikiem do zakończonej już pracy różnych dyscyplin, lecz prowadzi z nimi dialog od samego początku. Wymogi miłości nie są sprzeczne z wymogami rozumu. Wiedza ludzka jest niewystarczająca, a konkluzje płynące z wiedzy nie będą mogły nigdy samodzielnie wskazywać drogi prowadzącej do integralnego rozwoju człowieka. Trzeba zawsze iść dalej: wymaga tego miłość w prawdzie.

↑ CV 30.

„Bardzo pragnę, abyśmy w tym czasie, w którym przyszło nam żyć, uznając godność każdej osoby ludzkiej, byli w stanie na nowo ożywić wśród wszystkich światowe pragnienie braterstwa. Wśród wszystkich: „Oto piękna tajemnica, aby marzyć i uczynić nasze życie piękną przygodą. Nikt nie może stawić czoła życiu w sposób odosobniony. [...] Potrzebujemy wspólnoty, ażeby nas wspierała, pomogła nam, takiej, w której pomagamy sobie nawzajem patrzeć w przyszłość!”. Snujemy marzenia jako jedna ludzkość, jako wędrowcy stworzeni z tego samego ludzkiego ciała, jako dzieci tej samej ziemi, która wszystkich nas gości, każdego

z bogactwem jego wiary czy jego przekonań, każdego z jego własnym głosem, wszystkich jako braci!

↑ FT 8.

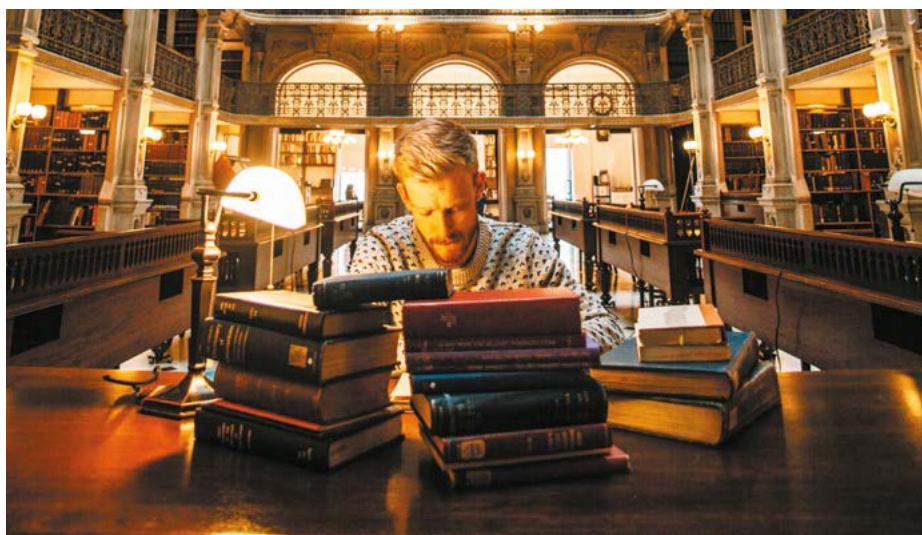

4.3. PISMO ŚWIĘTE

„ Głupi z natury są wszyscy ludzie,
którzy nie poznali Boga; z dóbr widzialnych nie zdołali poznać Tego, który jest,
patrząc na dzieła, nie poznali Twórcy,
lecz ogień, wiatr, powietrze chyże,
gwiazdy dokoła, rwącą wodę
lub światła niebieskie uznali za bóstwa, które rządzą światem.
Jeśli urzeczeni ich pięknem wzięli je za bóstwa –

winni byli poznać, o ile wspanialszy jest ich Władca,
 stworzył je bowiem Twórca piękności;
 a jeśli ich moc i działanie wprawiły ich w podziw –
 winni byli z nich poznać, o ile jest potężniejszy Ten, kto je uczynił.
 Bo z wielkości i piękna stworzeń
 poznaje się przez podobieństwo ich Sprawcę.
 Ci jednak na małą zasługują nagane,
 bo wprowadzie i oni błędzą,
 ale Boga szukają i pragną Go znaleźć.
 Obracając się bowiem wśród Jego dzieł, badają,
 i ulegają pozorom, bo piękne to, na co patrzą.
 Ale im także nie można wybaczyć:
 jeśli się bowiem zdobyli na tyle wiedzy,
 by móc ogarnąć wszechświat –
 jakże nie znaleźli rychlej jego Władcy?

↑ Mdr 13,1-9.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

”

Człowiek stworzony na obraz Boga, powołany, by Go poznawać i miłować, szukając Boga, odkrywa pewne „drogi” wiodące do Jego poznania. Nazywa się je także „dowodami na istnienie Boga”; nie chodzi tu jednak o dowody, jakich poszukują nauki przyrodnicze, ale o „spójne i przekonujące argumenty”, które pozwalają osiągnąć prawdziwą pewność.

Punktem wyjścia tych „dróg” prowadzących do Boga jest stworzenie: świat materialny i osoba ludzka.

↑ KKK 31; por. 39; 1723.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Encyklika «Caritas in veritate». O integralnym rozwoju ludzkim w miłości i prawdzie*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti. O braterstwie i przyjaźni społecznej*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 823–920.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, tłum. D. Chodyniecki, wydaw. Jedność, Kielce 2005.

Pedagogika jako nauka i wychowanie [online], https://pedagogika-ogolna.wyklady.org/wyklad/683__pedagogika-jako-nauka-i-wychowanie.html [dostęp: 31.07.2022].

Popławska A., *Kompetencje aksjologiczne*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, wydaw. Polwen, Radom 2016, s. 484–490.

Psychologia akademicka, t. 1, red. J. Strelau, D. Doliński, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2020.

Santayana G., *Rozum w religii* [e-book], tłum. A. Grzeliński, K. Wawrzonkowski, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2020.

Uczenie się jako przedsięwzięcie na całe życie, red. T. Bauman, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.

Vopel K.W., *Nie samym chlebem... Eksperymenty dla młodzieży wyjaśniające znaczenie wartości*, tłum. M. Jałowicz-Sawicka, wydaw. Jedność, Kielce 2003.

Wiedza [online], „Encyklopedia PWN”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3995573/wiedza.html> [dostęp: 31.07.2022].

Wiedza [online], <https://pl.wikipedia.org/wiki/Wiedza> [dostęp: 31.07.2022].

Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych, t. 1: *Zdolności i stymulowanie ich rozwoju*, red. W. Limont, J. Cieślukowska, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.

29.

WARTOŚĆ SPRAWIEDLIWOŚCI

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Sprawiedliwość należy do podstawowych wartości osobowości (charakteru człowieka) i jest zastosowana w relacjach osobistych i społecznych. Ta wartość jest rozpoznawana psychologicznie, społecznie i prawnie. Bez zastosowania tej wartości niemożliwe jest budowanie życia społecznego, handlowego, ekonomicznego, a także osobistego w relacjach małżeńskich i rodzinnych.

1.1. CEL OGÓLNY

Właściwe relacje międzyludzkie.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Budowanie relacji osobistych opartych na sprawiedliwości.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie swojej osobowości na podstawie sprawiedliwości.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Skąd pochodzi sprawiedliwość?
- Przykłady niesprawiedliwych stosunków międzynarodowych.
- Sprawiedliwość w relacjach małżeńskich.
- Sprawiedliwość w relacjach rodzinnych.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Sprawiedliwość budowana jest na uczciwości.
- Sprawiedliwość polega na oddawaniu każdemu tego, co mu się należy.
- Sprawiedliwość jest podstawą życia moralnego.

→ ZASADY

- Buduję sprawiedliwe relacje w domu, w szkole, w grupach zainteresowań.
- Uczę się sprawiedliwości na przykładach z życia społecznego, państwowego i szkolnego.
- Jestem sprawiedliwy wobec siebie i wobec innych ludzi, a nawet wobec świata materii ożywionej i nieożywionej.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Sprawiedliwość jest podstawą naszych relacji rodzinnych.
- Sprawiedliwość współdziała z innymi wartościami: miłością, prawdą, wolnością, pokojem i solidarnością.
- Sprawiedliwość buduje właściwą osobowość człowieka.

→ ZASADY

- Stosuję zasadę sprawiedliwości w domu rodzinnym.
- Uczę sprawiedliwości własnym przykładem.
- Sprawiedliwie oceniam innych, a także stosunki społeczne, polityczne i gospodarcze.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Godność każdego ucznia jest jednakowa, niezależnie od jego umiejętności, talentów i wieku.
- Należy bronić godności uczniów dyskryminowanych przez klasę.
- Każdemu nauczycielowi i pracownikami szkoły należy się szacunek.

→ ZASADY

- Szkoła jest przykładem sprawiedliwych relacji międzyludzkich.

- Sprawiedliwość w szkole jest obowiązkiem dla dyrekcji, nauczycieli i wychowawców oraz personelu wspomagającego.
- Sprawiedliwe społeczeństwo jest podstawą szczęścia i dobrobytu.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Sposobem na realizację sprawiedliwości w środowisku szkolnym jest badanie relacji personalnych w tymże środowisku. Analiza relacji personelu szkolnego, dyrekcji, nauczycieli wychowawców i uczniów pozwala odkrywać realizację wartości sprawiedliwości. Każda z tych analiz powinna opierać się na prawdzie i na poszanowaniu każdego z wymienionych podmiotów.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Relacje sprawiedliwe w środowisku szkolnym opierają się na wypełnianiu regułaminów w taki sposób, aby każdy z podmiotów miał poczucie sprawiedliwości. Zarówno prawda, jak i miłość wzajemna opierają się na sprawiedliwości, pomagają w kształtowaniu charakterów uczniów, a proces kształcenia i wychowania jest spokojny i efektywny, będzie miał wpływ na dalsze życie duchowe zainteresowanych.

1.10. ZAGROŻENIA

Sprawiedliwość jest podstawą relacji osobowych ludzi, w każdej dziedzinie życia, również w środowisku szkolnym. Zagrożeniem jest brak sprawiedliwości, za którym kryje się agresja, kłamstwo, brak tolerancji oraz podstawowe błędy wychowawcze, łącznie z utratą etosu pracy wychowawczej i edukacyjnej.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

ZEMSTA

CZEŚNIK

Mur naprawia!

Mur graniczny, trzech murarzy!

On rozkazał! on się waży!

Mur graniczny! – Trzech na murze!

Trzech wybije, a mur zburzę!

Zburzę, zniszczę, aż do ziemi. –

[...]

CZEŚNIK

Od powietrza, ognia, wojny,

I do tego od człowieka,

Co się wszystkim nisko kłania –

Niech nas zawsze Bóg obrania.

[...]

WACŁAW

Przed godziną z trwogi mdleje,

Za godzinę – wzorem męstwa;

To nie widzi podobieństwa,

To ma więcej niż nadzieję. –

O, płci piękna, luba, droga!

Twoja radość, twoje żale –

To jeziora lekkie fale:

Jedna drugą ciągle ściga –

Ta się schyla, ta się dźwiga,

Ale zawsze w blasku słońca,

Zawsze czysta i bez końca! –

A my dumni władcy świata,

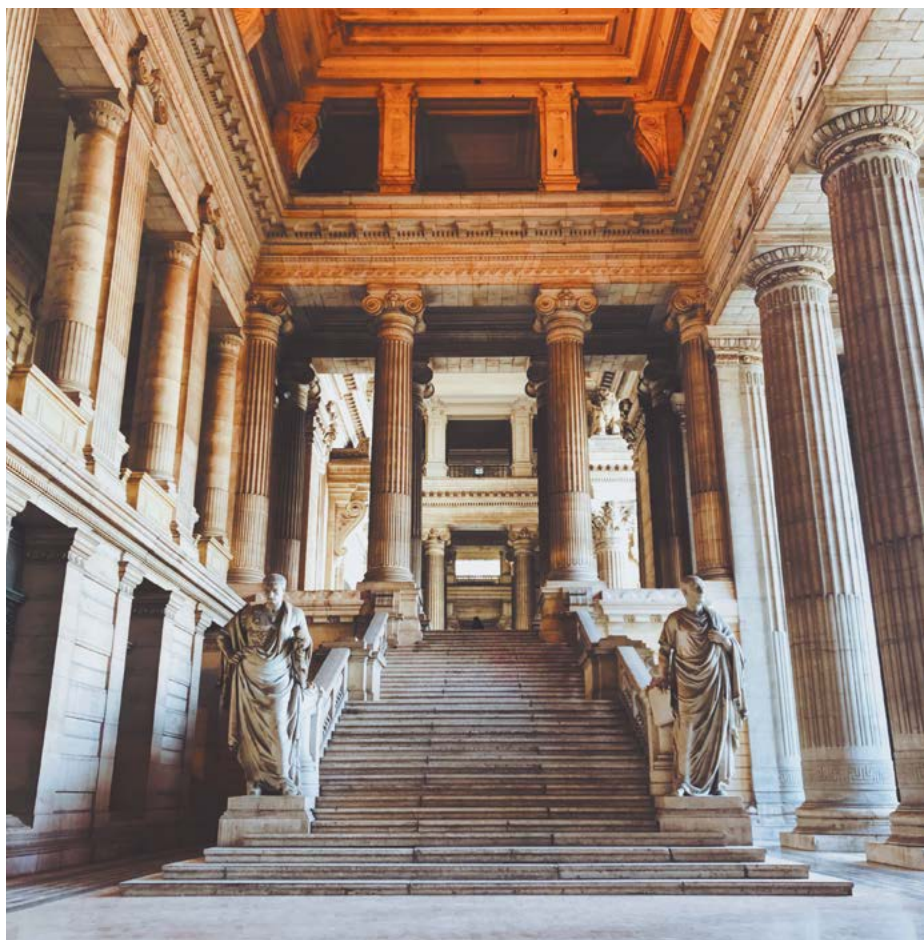
Mimo siebie pochwyceni,

Za tym cieniem, co ulata,
Całe życie, z chwili w chwilę,
Przepędzamy jak motyle.

↑ A. Fredro, *Zemsta*, Wydawnictwo Ibis, Poznań 2013, s. 25, 43, 53-54.

KOMENTARZ

Sprawiedliwość dotyczy rzeczy materialnych i duchowych. Sprawiedliwość materialna opiera się na prawdziwych wyliczeniach: „ma – winien”! Sprawiedliwość moralna opiera się na wartości osoby, popularnie nazywanego bliźnim, i na poszanowaniu tej wartości. Sprawiedliwym jest oddać każdemu, co mu się należy. Można i trzeba wykraczać poza sprawiedliwość, w postawie i działaniu miłości.

III. NAUCZANIE

Świadomość sprawiedliwości jest zadaniem dla człowieka, który dąży do dobra własnego i dobra drugiego człowieka. Sprawiedliwość jest podstawą życia społecznego, stosunków gospodarczych, handlowych, płacowych, a nawet politycznych. Sprawiedliwość ma dwa kierunki: wobec siebie i wobec drugih. W hierarchii wartości sprawiedliwość jest podstawą miłości.

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

„Pojęcie sprawiedliwości kryje więc w sobie treści, które dla większości ludzi nie są czymś obojętnym, często nawet stają się faktem egzystencjalnie doniosłym, w związku z czym teoretyczne spory o koncepcję sprawiedliwości zdają się odznaczać szczególną wartością poznawczą, a także praktycznym wymiarem”¹.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Pedagogika posługuje się pojęciem sprawiedliwości, aby prowadzić do właściwego rozwoju osobowości człowieka. Sposoby przekazywania wartości sprawiedliwości są różne: historyczne, rodzinne, szkolne, społeczne i polityczne. Wychowanie człowieka sprawiedliwego gwarantuje właściwy rozwój społeczny oparty na prawdzie, wolności i pokoju. Pedagogika rodzinna i szkolna powinna opierać się na przykładach i wzorach zaczerpniętych z danego środowiska.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

„Sprawiedliwość to wyjątkowo ludzka motywacja – twierdzi Nick Wright, który prowadził badania. – Ludzie wybierają uczciwość wbrew własnemu, subiektywnemu interesowi, a nawet elementarnym potrzebom własnego ciała. Poczucie sprawiedliwości, chęć bycia uczciwym wygrywają z instynktami”².

Poczucie sprawiedliwości uzdalnia człowieka do działań dobrych, nawet ze stratą własną jakiegokolwiek rodzaju. Wprowadzanie relacji sprawiedliwych świadczy o pozytywnych wartościach duchowych człowieka, a w wypadku upowszechnienia sprawiedliwości, społeczeństwo nabiera duchowych wartości.

1 M. Zimmermann-Pepol, K. Gregorczyk, *Wymiary sprawiedliwości na gruncie filozofii prawa. Problematyka sprawiedliwości wczoraj–dziś–jutro*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2016, t. 35, s. 597.

2 *Poczucie sprawiedliwości – czy jest wrodzone?* [online], „Zwierciadło”, <https://zwierciadlo.pl/psychologia/66884,1,poczucie-sprawiedliwosci--czy-jest-wrodzone.read> [dostęp: 31.07.2022].

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

Pojęcie sprawiedliwości pochodzi z Objawienia Bożego. Sprawiedliwość jest odnoszona do podstawowych atrybutów Boga. Dobry Bóg – to sprawiedliwy Bóg. W chrześcijaństwie sprawiedliwość jest zawarta w *Dekalogu*. Chrystus wprowadził przykazanie miłości oparte na *Ośmiu błogosławieństwach* (zob. Mt 5,8–11; Łk 6,20–26).

4.1. TEOLOG

Sprawiedliwość jest kategorią wartości duchowych i moralnych. W pojęciach teologicznych występuje jako cnota. Cnoty kardynalne są uznane w chrześcijaństwie za najważniejsze. Pozostałe cnoty wynikają z nich lub są im podporządkowane. Cnoty kardynalne to: roztropność (łac. *prudentia*), sprawiedliwość (łac. *iustitia*), umiarkowanie (łac. *temperantia*), męstwo (łac. *fortitudo*).

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Nie sposób bowiem zaprzeczyć, że przede wszystkim młode pokolenia, do których należy i od których zależy przyszłość, w obecnym okresie szybkich i złożonych przemian mogą czuć się pozbawione autentycznych punktów odniesienia. Potrzeba znalezienia fundamentu, na którym można zbudować życie osobiste i społeczne, daje się szczególnie mocno odczuć zwłaszcza wówczas, gdy człowiek przekonuje się, jak niepełne są propozycje, które rzeczywistość doraźną i przemijającą wynoszą do rangi wartości, budząc fałszywe nadzieje na odkrycie prawdziwego sensu istnienia.

↑ FR 6.

Sprawiedliwość jest celem, a więc również wewnętrzną miarą każdej polityki. Polityka jest czymś więcej niż prostą techniką dla zdefiniowania porządków publicznych: jej źródło i cel znajdują się właśnie w sprawiedliwości, a ta ma naturę etyczną. Tak więc państwo nieuchronnie staje wobec pytania: jak realizować sprawiedliwość tu i teraz? To zaś pytanie zakłada inne, bardziej radykalne: co to jest sprawiedliwość? Jest to problem, który dotyczy rozumu praktycznego; aby jednak rozum mógł funkcjonować uczciwie, musi być stale oczyszczany, gdyż jego zaślepienie etyczne, wynikające z przewagi interesu i władzy, która go zaślepia, jest zagrożeniem, którego nigdy nie można całkowicie wyeliminować.

↑ DCE 28.

„Troska o świat, który nas otacza i nas wspiera, oznacza zatroszczenie się o nas samych. Ale musimy stać się „nami”, zamieszkującymi wspólny dom. Taka troska nie interesuje potęg gospodarczych, które potrzebują szybkich zysków. Często głosy podnoszone w obronie środowiska naturalnego człowieka są uciśzane lub wyśmiewane, przedstawiając jako racjonalne to, co jest jedynie interesem partykularnym. W tej kulturze, którą tworzymy, pustej, nastawionej na doraźność i pozbawionej wspólnego projektu, „można przewidywać, że wobec wyczerpywania się niektórych zasobów dojdzie do stworzenia korzystnego scenariusza dla nowych wojen, maskowanych szlachetnymi roszczeniami”.

↑ FT 17.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

„Każdy niech przeto postąpi tak, jak mu nakazuje jego własne serce, nie żałując i nie czując się przymuszonym, albowiem radosnego dawcę miłuje Bóg. A Bóg może złać na was całą obfitość łaski, tak byście mając wszystkiego i zawsze pod dostatkiem, bogaci byli we wszystkie dobre uczynki, według tego, co jest napisane: Rozproszył, dał ubogim, sprawiedliwość Jego trwa na wieki. Ten zaś, który daje siewcy ziarno do zasiewu i chleb do jedzenia, dostarczy również wam ziarna i rozmnoży je, i zwiększy plon waszej sprawiedliwości.

↑ 2 Kor 9,7-10.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” W dziedzinie gospodarczej poszanowanie godności ludzkiej domaga się praktykowania cnoty *umiarkowania*, by panować nad przywiązaniem do dóbr tego świata, cnoty *sprawiedliwości*, by zabezpieczyć prawa bliźniego i dać mu to, co mu się należy, oraz *solidarności*, według „złotej zasady” i szczodrości Pana, który „będąc bogaty, dla nas stał się ubogim, aby nas ubóstwem swoim ubogacić” (2 Kor 8,9).

↑ KKK 2407; por. 2237; 2476.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, «Encyklika *Deus caritas est*». *O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Czyżowska D., *Sprawiedliwość i troska. O sposobach rozwiązywania dylematów moralnych przez kobiety i mężczyzn*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.

Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti. O braterstwie i przyjaźni społecznej*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Fredro A., *Zemsta*, Wydawnictwo Ibis, Poznań 2013.

Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 823–920.

Janik A., *Sprawiedliwość w szkole*, „Edukacja i Dialog” 2007, nr 185, s. 2–7.

Kalniuk J., *Sprawiedliwość*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wydaw. Polwen, Radom 2003, s. 482–484.

Poczucie sprawiedliwości – czy jest wrodzone? [online], „Zwierciadło”, <https://zwierciadlo.pl/psychologia/66884,1,poczucie-sprawiedliwosci---czy-jest-wrodzone.read> [dostęp: 31.07.2022].

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, wydaw. TN KUL, Lublin 2015.

Wyszyński S., *Miłość i sprawiedliwość społeczna*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2021.

Zimmermann-Pepol M., Gregorczyk K., *Wymiary sprawiedliwości na gruncie filozofii prawa. Problematyka sprawiedliwości wczoraj–dziś–jutro*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2016, t. 35, s. 597–618.

30.

POKÓJ I SOLIDARNOŚĆ

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Wartość pokoju zakłada porozumienie w relacjach międzyludzkich, zarówno osobistych, jak i społecznych, państwowych i międzynarodowych. Porozumienia winny bazować na prawdzie, sprawiedliwości, wolności, a nawet w określonych warunkach na miłości. Solidarność zakłada godność każdego człowieka, którego antropologia przypisuje do gatunku *homo sapiens*. Solidarność realizuje się w ramach danego pokolenia lub na przestrzeni wielu pokoleń.

1.1. CEL OGÓLNY

Społeczeństwo oparte na prawdzie i sprawiedliwości, które są objęte prawem.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Wprowadzenie prawdy, sprawiedliwości w relacjach rodzinnych, szkolnych i społecznych.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Zaakceptowanie etosu prawdy, sprawiedliwości, wolności, pokoju i solidarności.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Pokój na świecie. Od czego zależy?
- Historia solidarności w Polsce.
- Jakie warunki ekonomiczne i społeczne gwarantują pokój?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Pokój jest wartością niezbywalną.
- Konflikty społeczne prowadzą do niezgody, wojen i prześladowań.
- Pokój i solidarność w rodzinie i szkole gwarantują rozwój edukacji i właściwy poziom wychowania.

→ ZASADY

- Wprowadzam wartości pokoju i solidarności w domu rodzinnym i w szkole.
- Analizuję przyczyny wojen międzynarodowych.
- Problemy wspólnych zadań w szkole traktuję asertywnie.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Pokój wewnętrzny człowieka jest gwarantem szczęśliwego życia.
- Wartości i relacje międzyludzkie oparte są na pokoju i solidarności.
- Dom rodzinny jest ostoją pokoju i solidarności.

→ ZASADY

- Wprowadzam atmosferę pokoju w domu rodzinnym.
- Uczę młodsze pokolenie podstawowych wartości.
- Daje przykład pojednania i współpracy w życiu rodzinnym.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Edukacja i wychowanie oparte są na pokoju i solidarności.
- Szkoła jest gwarantem pokoju na świecie. Wychowuje ludzi do pokoju.
- Relacje pomiędzy uczniami i wychowawcami oparte są na pokoju i solidarności.

→ ZASADY

- Wprowadzam wychowanków, uczę i wychowuję w kierunku pokoju między ludźmi.
- Wprowadzam uspołecznienie człowieka oparte na wartościach.
- Wszelkie sytuacje konfliktowe są rozwiązywane zgodnie z podstawowymi wartościami: miłością, sprawiedliwością, pokojem, prawdą, wolnością i solidarnością.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Sposobem podstawowym zachowania wartości pokoju i solidarność jest obserwacja środowiska rodzinnego i szkolnego. Sytuacje konfliktowe należy rozwiązywać zgodnie z wartościami, których podstawą jest pozytywne nastawienie, tradycja i właściwie zredagowane regulaminy szkolne. W planie działania szkoły należy uwzględnić potrzeby wszystkich grup (sekcji) środowiska: uczniów zgodnie z wiekiem, dyrekcji i personelu wspomagającego oraz pedagogów i psychologów.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Właściwe wychowanie i przekazywanie wiedzy powinno odbywać się z zachowaniem podstawowych wartości, a szczególnie z zachowaniem atmosfery pokoju i solidarności. Rodzina i szkoła są środowiskami wzajemnie na siebie oddziałującymi. Wartości utrwalone na przestrzeni wielu lat u dzieci i młodzieży mogą przetrwać do wieku dorosłego, a następnie powinny wpływać na wszelkie inne działania społeczne zainteresowanych.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak pokoju i solidarności w obu środowiskach rodzinnym i szkolnym wpływają negatywnie na procesy wychowawcze i właściwe przekazywanie wiedzy.

Powstaje dychotomia zastosowania wartości pomiędzy domem rodzinnym, a szkołą. Szkoła może być traktowana przez uczniów, nauczycieli i personel wspomagający jako trudne dzieło, mało skuteczne w kształtowaniu moralnym młodego człowieka.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

PAŃSTWO

” – A tego, który się garnie i pragnie kosztować wszelkich przedmiotów nauki, i z radością idzie się uczyć, i nigdy nie ma dość tego, słusznie nazwiemy miłośnikiem mądrości, filozofem. Czy nie tak?

A Glaukon powiedział: – Wielu będziesz miał takich, i to narwanych. Ci wszyscy, co się kochają w oglądaniu byle czego, ja mam wrażenie, że oni są tacy dlatego, że dowiadywanie się sprawia im przyjemność. A ci, co się kochają w słuchaniu, ci będą jakoś groteskowo wyglądali; przynajmniej jeżelibyś ich do miłośników mądrości zaliczył. Na dyskusje i na inteligentne rozmowy żaden by sam nie chciał przyjść, a za to, jakby uszy odnajął, żeby słuchać wszystkich chórów, biega jeden z drugim w czasie Wielkich Dionizjów, żeby nie opuścić żadnego ani na mieście, ani po wsiach.

Więc tych wszystkich i innych też, tych, co się lubią uczyć jakichś takich rzeczy i bawią się jakimiś majsterkami, będziemy nazywali filozofami?

– Nigdy – powiedziałem. – Oni tylko są *podobni* do filozofów.

↑ Platon, *Państwo*, tłum. W. Witwicki, wydaw. Vis-à-vis Etiuda, Kraków 2020, s. 282-283.

KOMENTARZ

Zdobywanie wiedzy ma służyć człowiekowi do rozumienia świata i siebie oraz do odkrycia sensu życia, sensu pracy i sensu wartości. Obecnie mamy tendencję, dzięki przekazowi internetowemu, do poszerzania wiedzy w wielu dziedzinach i dyscyplinach. Nadmiar informacji, bez logiki poznawczej może prowadzić do depresji lub do utraty sensu życia.

III. NAUCZANIE

W nauczaniu kierujemy się przekazem wiedzy w taki sposób, aby ona służyła człowiekowi na każdym etapie jego rozwoju intelektualnego i etycznego (dydaktyka). Stopniowe poznawanie siebie i świata dokonuje się w procesie rozwoju osobowości. Pedagogika stara się wyjść z pomocą w tym procesie, kieruje swoje

osiągnięcia metodologiczne do środowisk rodzinnych, szkolnych, akademickich i szeroko rozumianej kultury.

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Określenie popularne: „filozofia wojny i pokoju – dział filozofii politycznej, zajmujący się refleksją nad pokojem i wojną. Dyscyplina jest częścią interdyscyplinarnych nauk o pokoju oraz polemologii”¹.

Zjawisko pokoju traktowane jest jak równowaga sił intelektualnych, politycznych i gospodarczych. Działania polityczne odnoszą się do wzajemnych relacji i zabezpieczaniu ustalonych reguł postępowania.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

W nauczaniu do pokoju pedagogika kieruje się upowszechnieniem podstawowych wartości, a szczególnie prawdą, sprawiedliwością i otwartością wobec innych kultur, zwyczajów, poziomu edukacji, historii. Wszystkie te wartości należy proponować na każdym poziomie nauczania stosownie do percepcji i zainteresowań uczniów. Powszechna w naszych czasach globalizacja pomaga w poznawaniu się wzajemnym, skłania do współpracy i wymiany osiągnięć kultury i techniki.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Nauczanie psychologiczne o pokoju i solidarności opiera się na emocjonalnych reakcjach wobec braku pokoju, a także na zjawisku akceptacji pokojowych zachowań, tak indywidualnych, jak i zbiorowych. Wzbudzanie współczucia, konkretna pomoc w sytuacji wojny wpływają na stan naszych przeżyć wewnętrznych. Upowszechnianie takich doświadczeń i pokojowe rozwiązania konfliktów wzmacniają poczucie bezpieczeństwa w środowiskach życia.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

Podstawą nauczania religijnego o wartościach pokoju i solidarności jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu oraz Tradycja. Nauczanie w Kościele odbywa się w oparciu o autorytety i posłannictwo jakie przekazał Jezus Chrystus. Interpretacją podstawowych wartości chrześcijańskich zajmują się papieże i biskupi.

1 *Filozofia wojny i pokoju* [online], https://pl.wikipedia.org/wiki/Filozofia_wojny_i_pokoju [dostęp: 31.07.2022].

4.1. TEOLOG

Teologia ma za zadanie ukazywać podstawowe prawdy doktrynalne w ujęciu obecnej kultury danej społeczności. Teologia przedstawia obecność Boga, tu i teraz, na zasadzie wartości duchowych, których podstawą jest duchowość człowieka. Spotkanie Boga z człowiekiem dokonuje się poprzez: sumienie ludzkie, doktrynę Kościoła zawartą w *Credo*, objawienie Boże oraz w przykładzie życia świętych i błogosławionych.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE²

„

Wielka sprawa pokoju między narodami wymaga współdziałania wszystkich mocy zawartych w sercu człowieka. Krótco przed śmiercią mój Poprzednik, Paweł VI, chciał je wyzwolić, usprawnić i wychować, wyznaczając jako hasło

2 „Światowy Dzień Pokoju ustanowił Paweł VI listem z dnia 8 grudnia 1967 r., skierowanym do wszystkich ludzi dobrej woli. Dzień ten, obchodzony w Kościele powszechnym 1 stycznia, ma zawsze swój temat, który wybiera papież”. *Orędzia Jana Pawła II na Światowe Dni Pokoju* [online], <https://papiez.wiara.pl/doc/378733.Oredzia-Jana-Pawla-II-na-Swiatowe-Dni-Pokoju>. [dostęp: 31.07.2022].

Światowego Dnia Pokoju na rok 1979 te oto słowa: „Osiągniemy pokój wychowując do pokoju”.

↑ Jan Paweł II, *Osiągniemy pokój – wychowując do pokoju. Orędzie na XII ŚDP* [online], Watykan, 08.12.1978, <https://papiez.wiara.pl/doc/378706.Osiągniemy-pokoj-wychowujac-do-pokoju-1979> [dostęp: 31.07.2022].

” W tej ciemności serce człowieka wciąż oczekuje jednakże na jutrzeńkę, o której mówi Psalmista. Oczekiwanie to jest szczególnie żywe i widoczne u ludzi młodych, i dlatego myślę o nich, ze względu na wkład, który mogą i muszą wnieść w życie społeczeństwa. Chcę zatem przedstawić Orędzie na XLV Światowy Dzień Pokoju w perspektywie wychowawczej: „Trzeba wychowywać młodzież do sprawiedliwości i pokoju”, jestem bowiem przekonany, że jej zapał i skłonność do idealizmu mogą dać światu nową nadzieję.

↑ Benedykt XVI, *Wychowanie młodzieży do sprawiedliwości i pokoju. Orędzie na XIV ŚDP* [online], Watykan, 8.12.2011, <https://sekretariat-misyjny.pl/ordzie-ojca-witego-benedykta-xvi-na-xlv-wiatowy-dzie-pokoju/> [dostęp: 31.07.2022].

” W każdej epoce pokój jest zarówno darem Bożym, jak i owocem wspólnego zaangażowania. Istnieje bowiem pewna „architektura” pokoju, w której uczestniczą różne instytucje społeczne, i istnieje „rzemiosło” pokoju, które angażuje każdego z nas osobiście. Wszyscy mogą współdziałać w budowaniu bardziej pokojowego świata: poczynając od własnego serca, poprzez relacje w rodzinie, społeczeństwie i środowisku, aż po relacje między narodami i między państwami”.

↑ Franciszek, *Orędzie na 55. ŚDP. Dialog międzypokoleniowy, edukacja, praca: narzędziami budowania trwałego pokoju* [online], 1.01.2022, „Libreria Editrice Vaticana”, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/peace/documents/20211208-messaggio-55giornatamondiale-pace2022.html> [dostęp: 31.07.2022].

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Pokój zostawiam wam, pokój mój daję wam. Nie tak jak daję świat, Ja wam daję. Niech się nie trwoży serce wasze ani się lęka!

↑ J 14, 27.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” Piąte przykazanie zakazuje dobrowolnego niszczenia życia ludzkiego. Z powodu zła i niesprawiedliwości, jakie pociąga za sobą wszelka wojna, Kościół usilnie wzywa wszystkich do modlitwy i działania, by dobroć Boża uwolniła nas od odwiecznego zniewolenia przez wojnę.

↑ KKK 2307; por. 2317.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Wychowanie młodzieży do sprawiedliwości i pokoju. Orędzie na XIV ŚDP* [online], Watykan, 8.12.2011, <https://sekretariat-misyjny.pl/ordzie-ojca-witego-benedykta-xvi-na-xlv-wiatowy-dzie-pokoju/> [dostęp: 31.07.2022].

Franciszek, *Orędzie na 55. ŚDP. Dialog międzypokoleniowy, edukacja, praca: narzędziami budowania trwałego pokoju* [online], 1.01.2022, „Libreria Editrice Vaticana”, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/peace/documents/20211208-messaggio-55giornatamondiale-pace2022.html> [dostęp: 31.07.2022].

Jan Paweł II, *Osiągniemy pokój – wychowując do pokoju. Orędzie na XII ŚDP* [online], Watykan, 8.12.1978, <https://papiez.wiara.pl/doc/378706.Osiągniemy-pokoj-wychowujac-do-pokoju-1979> [dostęp: 31.07.2022].

Jan Paweł II, *Prawda o człowieku jest wielką siłą działającą na rzecz pokoju. Homilia wygłoszona podczas Mszy św. w Bazylice Watykańskiej*, Watykan, 1.01.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, III, 1, 1980, wydaw. Pallottinum, Poznań–Warszawa 1985, s. 1–3.

Makowski P.A., *Współczesne zagrożenia pokoju. Nauczanie Jana Pawła II do dyplomatów*, „Teologia Praktyczna” 2017, t. 18, s. 233–249.

Nouwen H.J.M., *Błogosławieni, którzy wprowadzają pokój. Modlitwa, sprzeciw, wspólnota*, tłum. K. Stankiewicz, wydaw. Salvator, Kraków 2006.

Orędzia Jana Pawła II na Światowe Dni Pokoju [online], <https://papiez.wiara.pl/doc/378733.Oredzia-Jana-Pawla-II-na-Swiatowe-Dni-Pokoju>. [dostęp: 31.07.2022].

Platon, *Państwo*, tłum. W. Witwicki, wydaw. Vis-à-vis Etiuda, Kraków 2020.

Skorowski H., *Solidarność*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wydaw. Polwen, Radom 2003, s. 471–477.

Solidarność w nauczaniu Jana Pawła II, red. A. Rynio, wydaw. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2005.

BIBLIOGRAFIA

I. LITERATURA PODMIOTU

1. DOKUMENTY PAŃSTWOWE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, ze zm.

Konwencja o prawach dziecka. Przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526, ze zm.

Ministerstwo Edukacji i Nauki, *Działania edukacyjno-wychowawcze w szkołach* [online], 7.01.2019, „Serwis Rzeczypospolitej Polskiej”, <https://www.gov.pl/web/edukacja/dzialania-edukacyjno-wychowawcze-w-szkolach> [dostęp: 31.07.2022].

Ministerstwo Edukacji Narodowej o programie wychowawczym szkoły, red. J. Dobrzyńska, „Biblioteczka Reformy”, nr 37, wydaw. MEN. Biuro Administracyjne, Warszawa 2001.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz.U. 2017, poz. 356.

Ustawa z dnia 25.02.1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, tekst jedn. Dz.U. 2020, poz. 1359.

2. NAUCZANIE KOŚCIOŁA

2.1. PISMO ŚWIĘTE

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wydaw. Pallottinum, Poznań 2012.

2.2. DOKUMENTY KOŚCIOŁA POWSZECHNEGO

Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Religijny wymiar wychowania w szkole katolickiej*, w: *Służyć wzrastaniu w prawdzie i miłości. Wybór doku-*

- mentów Kościoła na temat szkoły katolickiej i wychowania, red. J. Poniewierski, Wydawnictwo AA, Kraków 2009, s. 431–476.
- Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wydaw. Pallottinum, Poznań 2002.
- Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Instrukcja duszpasterska o przekazie społecznym «Aetatis novae»*, „L'Osservatore Romano” 1992, nr 6, s. 50–59.
- Papieska Rada ds. Świeckich, *Godność i posłannictwo ludzi starszych w Kościele i w świecie*, w: *Życie konsekrowane w trzecim wieku*, red. K. Wójtowicz, wydaw. Alleluja, Kraków 2000, s. 104–169.
- Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, tłum. D. Chodyniecki, wydaw. Jedność, Kielce 2005.
- Sobór Watykański II, *Deklaracja o wolności religijnej [Dignitatis humanae]*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wydaw. Pallottinum, Poznań 2002, s. 410–421.
- Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim [Gravissimum educationis]*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wydaw. Pallottinum, Poznań 2002, s. 314–324.
- Sobór Watykański II, *Dekret o środkach społecznego przekazywania myśli [Inter mirifica]*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wydaw. Pallottinum, Poznań 2002, s. 118–133.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym [Gaudium et spes]*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wydaw. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526–606.

2.3. DOKUMENTY I NAUCZANIE PAPIESKIE

- Benedykt XVI, *Encyklika «Caritas in veritate». O integralnym rozwoju ludzkim w miłości i prawdzie*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.
- Benedykt XVI, *Encyklika «Deus caritas est». O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.
- Benedykt XVI, *Encyklika «Spe salvi». O nadziei chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.
- Benedykt XVI, *List o przyczynach kryzysu Kościoła*, tłum. J.J. Franczak, Wydawnictwo AA, Kraków 2019.

- Benedykt XVI, *Nowe technologie, nowe relacje. Trzeba rozpowszechniać kulturę szacunku, dialogu i przyjaźni. Orędzie na XLIII ŚDŚSP (24 stycznia 2009 r.)*, „Społeczeństwo” 2009, R. 19, nr 2, s. 331–334.
- Benedykt XVI, *Orędzie na Światowy Dzień Młodzieży 2013 r. Misjonarze nowej ewangelizacji «Idźcie i nauczajcie wszystkie narody» (Mt 28,19)* [online], Watykan, 18.10.2012, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/youth/documents/hf_ben-xvi_mes_20121018_youth.html [dostęp: 31.07.2022].
- Benedykt XVI, *Posynodalna adhortacja apostolska «Sacramentum caritatis» do biskupów, do kapłanów i diakonów, do zakonników i zakonnic oraz do wszystkich wiernych o Eucharystii, źródle i szczycie życia i misji Kościoła*, Wydawnictwo AA, Kraków 2008.
- Benedykt XVI, *Posynodalna adhortacja apostolska Verbum Domini do biskupów i duchowieństwa do osób konsekrowanych i wiernych świeckich o Słowie Bożym w życiu i misji Kościoła*, Wydawnictwo M, Kraków 2010.
- Benedykt XVI, *Przemówienie do uczestników zebrania plenarnego Papieskiej Akademii Nauk*, 6.11.2006, „L'Osservatore Romano” 2007, nr 3, s. 19–20.
- Benedykt XVI, *Światłość świata. Papież, Kościół i znaki czasu*, rozm. przepr. P. Seewald, tłum. P. Napiwodzki, wydaw. Znak, Kraków 2011.
- Benedykt XVI, *Wychowanie młodzieży do sprawiedliwości i pokoju. Orędzie na XIV ŚDP* [online], Watykan, 8.12.2011, <https://sekretariat-misyjny.pl/ordzie-ojca-witego-benedykta-xvi-na-xlv-wiatowy-dzie-pokoju/> [dostęp: 31.07.2022].
- Franciszek, *Adhortacja apostolska «Evangelii gaudium». O głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie*, Wydawnictwo M, Kraków 2013.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska «Gaudete et exsultate». O powołaniu do świętości w świecie współczesnym*, wpraw. M. Gronchi, tłum. wpraw. K. Stopa, wydaw. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2018.
- Franciszek, *Anioł Pański* [online], Plac św. Piotra, 31.07.2022, „Libreria Editrice Vaticana”, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2022/documents/20220731-angelus.html> [dostęp: 31.07.2022].
- Franciszek, *Dar męstwa. Audiencja generalna* [online], Rzym, 14.05.2014, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2014/documents/papa-francesco_20140514_udienza-generale.html [dostęp: 31.07.2022].

- Franciszek, *Discorso del Santo Padre Francesco All'inizio del Sinodo Dedicato ai Giovani* [online], Mercoledì, 3.10.2018, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2018/october/documents/papa-francesco_20181003_apertura-sinodo.html [dostęp: 31.07.2022].
- Franciszek, *Encyklika «Lumen fidei». O wierze*, Wydawnictwo M, Kraków 2014.
- Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti. O braterstwie i przyjaźni społecznej*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.
- Franciszek, *Encyklika Laudato si'. W trosce o wspólny dom*, wydaw. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.
- Franciszek, *Homilia* [online], Domenica, 24.03.2013, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2013/documents/papa-francesco_20130324_palme.html [dostęp: 31.07.2022].
- Franciszek, *Homilia. Msza św., podczas której Papież udzielił sakramentu małżeństwa 20 parom* [online], Bazylika św. Piotra, 14.09.2014, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2014/documents/papa-francesco_20140914_omelia-rito-matrimonio.html [dostęp: 31.07.2022].
- Franciszek, *Homilia. Nieszpory z biskupami, kapłanami, diakonami, osobami konsekrowanymi, seminarzystami i pracownikami duszpasterskimi* [online], Bazylika Notre-Dame de Québec, 28.07.2022, „Libreria Editrice Vaticana”, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2022/documents/20220728-omelia-vespri-quebec.html> [dostęp: 31.07.2022].
- Franciszek, *Jak przeżywać cierpienie. Przemówienie do członków stowarzyszeń założonych przez bł. Ludwika Novarese – 17.05.2014* [online], „Opoka.org.pl”, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/swiecenia-17052014.html [dostęp: 31.07.2022].
- Franciszek, *Orędzie na 55. ŚDP. Dialog międzypokoleniowy, edukacja, praca: narzędziami budowania trwałego pokoju* [online], 1.01.2022, „Libreria Editrice Vaticana”, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/peace/documents/20211208-messaggio-55giornatamondiale-pace2022.html> [dostęp: 31.07.2022].
- Franciszek, *Orędzie na LI ŚDŚSP* [online], Watykan, 24.01.2017, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20170124_messaggio-comunicazioni-sociali.html [dostęp: 31.07.2022].

- Franciszek, *Orędzie Na XLIX ŚDŚSP. Przekaz o rodzinie jako uprzywilejowanym miejscu spotkania w bezinteresownej miłości* [online], Watykan, 23.01.2015, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20150123_messaggio-comunicazioni-sociali.html [dostęp: 31.07.2022].
- Franciszek, *Orędzie na XXXV Światowy Dzień Młodzieży 2020 r. «Młodzieńcze, tobie mówię wstań»* (por. Łk 7,14) [online], 11.02.2020, „Libreria Editrice Vaticana”, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20200211_messaggio-giovani_2020.html [dostęp: 31.07.2022].
- Franciszek, *Posynodalna adhortacja apostolska «Amoris laetitia». O miłości w rodzinie*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.
- Franciszek, *Posynodalna adhortacja apostolska Christus vivit. Do młodych i całego Ludu Bożego*, Wydawnictwo M, Kraków 2019.
- Jan Paweł II, *Adhortacja Ecclesia in Europa*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2: 1996–2003, red. M. Romanek, wydaw. Znak, Kraków 2006, s. 627–725.
- Jan Paweł II, *Adhortacja Familiaris consortio*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1: 1979–1995, red. M. Romanek, wydaw. Znak, Kraków 2006, s. 91–216.
- Jan Paweł II, *Encyklika Centesimus annus*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 461–530.
- Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium vitae*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 641–752.
- Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 823–920.
- Jan Paweł II, *Encyklika Redemptor hominis*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 1–53.
- Jan Paweł II, *Encyklika Slavorum Apostoli*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1: *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 151–172.

- Jan Paweł II, *Encyklika Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 319–376.
- Jan Paweł II, *Encyklika Veritatis splendor*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 533–634.
- Jan Paweł II, *Homilia w czasie liturgii słowa, Żywiec, 22.05.1995*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 9: *Homilie i przemówienia z pielgrzymek – Europa*, cz. 1: *Polska*, Wydawnictwo M, Kraków 2008, s. 646–648.
- Jan Paweł II, *Homilia w czasie mszy św. odprawionej na wzgórzu «Kaplicówka», Skoczów, 22.05.1995*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 9: *Homilie i przemówienia z pielgrzymek – Europa*, cz. 1: *Polska*, Wydawnictwo M, Kraków 2008, s. 637–641.
- Jan Paweł II, *List apostolski Juvenum patris*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3: *Listy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 713–724.
- Jan Paweł II, *List apostolski Novo millennio ineunte do biskupów, duchowieństwa i wiernych na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, w: tegoż, *Listy apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. M. Romanek, wydaw. Znak, Kraków 2007, s. 617–675.
- Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3: *Listy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251–275.
- Jan Paweł II, *List apostolski Salvifici doloris do biskupów, kapłanów, rodzin zakonnych i wiernych Kościoła katolickiego o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3: *Listy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 221–245.
- Jan Paweł II, *List do artystów. Do tych, którzy z pasją i poświęceniem poszukują nowych «epifanii» piękna, aby podarować je światu w twórczości artystycznej*, wydaw. TUM, Wrocław 2005.
- Jan Paweł II, *List Gratissimam sane do rodzin*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3: *Listy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 358–399.
- Jan Paweł II, *Misja Kościoła w erze komputerów*, „Ethos” 2005, R. 18, nr 1/2, s. 17–19.

- Jan Paweł II, *Osiągniemy pokój – wychowując do pokoju. Orędzie na XII ŚDP* [online], Watykan, 8.12.1978, <https://papiez.wiara.pl/doc/378706.Osiągniemy-pokoj-wychowujac-do-pokoju-1979> [dostęp: 31.07.2022].
- Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wydaw. Znak, Kraków 2005.
- Jan Paweł II, *Pokój i młodzi idą razem. Orędzie na XVIII ŚDP – 1985 r.*, Watykan, 1.01.1985, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 4: *Konstytucje apostolskie. Listy motu proprio i bulle. Orędzia na światowe dni*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 715–721.
- Jan Paweł II, *Prawda o człowieku jest wielką siłą działającą na rzecz pokoju. Homilia wygłoszona podczas Mszy św. w Bazylice Watykańskiej*, Watykan, 1.01.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, III, 1, 1980, wydaw. Pallottinum, Poznań–Warszawa 1985, s. 1–3.
- Jan Paweł II, *Prawdziwi chrześcijanie i znakomici dziennikarze*, Rzym, 4.06.2000, „L’Osservatore Romano” 2000, nr 7–8, s. 20.
- Jan Paweł II, *Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów*, Włocławek, 6.06.1991, „L’Osservatore Romano” 1991, nr 6, s. 5–6.
- Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w Parlamencie*, Warszawa, 11.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, wydaw. Znak, Kraków 2012, s. 1080–1087.
- Jan Paweł II, *Radość serca. Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański»* [online], 16.12.2001, „Opoka.org.pl”, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/modlitwy/ap_16122001.html [dostęp: 31.07.2022].
- Jan Paweł II, *Rozważanie do młodzieży w czasie Apelu Jasnogórskiego*, Częstochowa, 18.06.1983, w: tegoż, *Żywot Maryi*, Wydawnictwo M, Kraków 2012, s. 180–186.
- Jan Paweł II, *Stworzenie ukazuje wielkość Boga i człowieka. Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański»*, 14.07.1996 [online], „Opoka.org.pl”, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/modlitwy/ap_14071996.html [dostęp: 31.07.2022].
- Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury. Przemówienie w UNESCO*, Paryż, 2.06.1980, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie, wybór tekstów i oprac.* red. M. Radwan, S. Wylęzek, T. Gorzkuła, wydaw. Polski Instytut

Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 51–68.

Orędzia Jana Pawła II na Światowe Dni Pokoju [online], <https://papiez.wiara.pl/doc/378733.Oredzia-Jana-Pawla-II-na-Swiatowe-Dni-Pokoju>. [dostęp: 31.07.2022].

II. LEKTURY SZKOLNE

Alighieri D., *Boska komedia*, tłum. E. Porębowicz, oprac. M. Wąs, M. Zagnińska, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Apokalipsa Świętego Jana, w: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia*, wydaw. Pallottinum, Poznań 2012, s. 1606–1629.

Arystofanes, *Chmury*, tłum. E.Ż. Cięglewicz, wydaw. Fundacja Nowoczesna Polska, Kraków 1907.

Arystoteles, *Retoryka*, tłum. H. Podbielski, cyt. za: M. Chmiel, A. Cisowska, J. Kościerzyńska, H. Kusy, A. Wróblewska, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. 1, cz. 1*, wydaw. Nowa Era, Warszawa 2019, s. 73–74.

Augustyn św., *Wyznania*, tłum. Z. Kubiak, wydaw. Znak, Kraków 2018.

Bédier J., *Dzieje Tristana i Izoldy*, tłum. T. Boy-Żeleński, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Boccaccio G., *Sokół*, tłum. E. Boyé, oprac. K. Duda-Kaptur, Wydawnictwo Greg, Kraków 2019.

Fredro A., *Zemsta*, Wydawnictwo Ibis, Poznań 2013.

Gall Anonim, *Kronika polska*, tłum. Z. Komarnicki, wydaw. Armoryka, Sandomierz 2018.

Homer, *Iliada*, tłum. F.K. Dmochowski, oprac. A. Popławska, M. Muniak, Wydawnictwo Greg, Kraków 2019.

Homer, *Odyseja*, tłum. L. Siemieński, oprac. A. Popławska, E. Tondera, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Horacy, *Dzieła wszystkie*, tłum. A. Lam, Oficyna Wydawnicza Aspra, Warszawa 2019.

Karpiński F., *III. Do Justyny. Tęskność na wiosnę*, w: tegoż, *Wiersze zebrane*, cz. 1, wydaw. IBL, Warszawa 2005, s. 35–36.

- Karpiński F., *IV. Trzeba się kochać*, w: tegoż, *Wiersze zebrane*, cz. 1, wydaw. IBL, Warszawa 2005, s. 143–144.
- Kochanowski J., *Odprawa posłów greckich*, oprac. A. Popławska, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.
- Kochanowski J., *Tren X*, w: tegoż, *Fraszki, Pieśni, Treny, Psalmy*, oprac. K. Piotrowska, M. Zagnińska, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 68.
- Krasicki I., *Pijaństwo*, w: tegoż, *Wybór bajek i satyr. «Żona modna» i inne utwory*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 34–38.
- Księga Hioba*, w: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia*, wydaw. Pallottinum, Poznań 2012, s. 629–659.
- Kwiatki św. Franciszka z Asyżu, tłum. L. Staff, cyt. za: M. Chmiel, A. Cisowska, J. Kościerzyńska, H. Kusy, A. Wróblewska, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. 1, cz. 1*, wydaw. Nowa Era, Warszawa 2019, s. 239–240.
- Kwiatki świętego Franciszka z Asyżu, tłum. P. Jabłońska, oprac. A. Popławska, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.
- Legenda o św. Aleksym*, cyt. za: M. Chmiel, A. Cisowska, J. Kościerzyńska, H. Kusy, A. Wróblewska, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. 1, cz. 1*, wydaw. Nowa Era, Warszawa 2019, s. 229–230.
- Molier, *Skąpiec*, tłum. T. Boy-Żeleński, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.
- Niemcewicz J.U., *Powrót posła*, wydaw. Książnica, Katowice 1996.
- Parandowski J., *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, Wydawnictwo Puls, Londyn 1992.
- Pasek J.Ch., *Pamiętniki*, oprac. A. Popławska, S. Wójtowicz, Wydawnictwo Greg, Kraków 2017.
- Platon, *Państwo*, tłum. W. Witwicki, wydaw. Vis-à-vis Etiuda, Kraków 2020.
- Rabelais F., *Gargantua i Pantagruel. Księgi I, II, III*, tłum. T. Boy-Żeleński, wydaw. MG, Kraków 2017.
- Rej M., *Żywot człowieka poczciwego*, t. 2, oprac. J. Krzyżanowski, wydaw. Ossolineum–De Agostini, Wrocław 2003.
- Rousseau J.J., *Nowa Heloiza (wybór)*, tłum. E. Rządkowska, wydaw. Siedmioróg, Wrocław 2018.

- Skarga P., *Kazania sejmowe*, oprac. K. Duda-Kaptur, Wydawnictwo Greg, Kraków 2017.
- Sofokles, *Antygona*, tłum. K. Morawski, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.
- Szekspir W., *Makbet*, tłum. J. Paszkowski, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.
- Świat stworzony przez Boga, w: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia*, wydaw. Pallottinum, Poznań 2012, s. 24–25.
- Tomasz z Akwinu św., *Suma teologiczna*, t. 22: *Umiarkowanie*, 2–2, qu. 141–170, tłum. S. Bełch, Katolicki Ośrodek Wydawniczy Veritas, London [1963].
- Wergiliusz, *Eneida. Epopeja w dwunastu księgach*, tłum. I. Wieniawski, obj. S. Stabryła, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1978.
- Wolter, *Kandyd*, wydaw. Siedmioróg, Wrocław 2018.

III. LITERATURA PRZEDMIOTU

- Ablewicz K., *Teoretyczne i metodologiczne podstawy pedagogiki antropologicznej. Studium sytuacji wychowawczej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.
- Andrzejewska A., *Dzieci i młodzież w sieci zagrożeń realnych i wirtualnych. Aspekty teoretyczne i empiryczne*, wydaw. Difin, Warszawa 2014.
- Anolli L., *Optymizm ...skąd go brać i jak nie stracić*, tłum. K. Wilewska, Wydawnictwo Świętego Wojciecha, Poznań 2008.
- Ansorge D., *Krótką historia teologii chrześcijańskiej*, tłum. M. Chojnacki, Wydawnictwo WAM, Kraków 2021.
- Augustyn św., *Dialogi i pisma filozoficzne*, t. 4, tłum. M. Maykowska, J. Ptaszyński, D. Turkowska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1954.
- Badiou A., *Filozofowie i miłość* [online], rozm. przepr. N. Truong, tłum. M. Polak, „Znak”, <https://www.miesiecznik.znak.com.pl/6812011z-alianem-badiou-rozmawia-nicolas-truongfilozofowie-i-milosc/> [dostęp: 31.07.2022].
- Bańka A., *Przywiązanie do miejsca i jego znaczenie w cyklu życia człowieka*, w: *Symbole, przemiany oraz wizje przestrzeni życia*, red. tenże, wydaw. Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań 2012, s. 7–14.

- Barłóg M., *W trosce o życie: filozofia, psychologia i pedagogika ochrony i poczucia sensu życia. Ujęcie integralne na przykładzie działalności Polskiego Towarzystwa Suicydologicznego*, „Fides et Ratio” 2018, t. 33, nr 1, s. 251–262.
- Bartnik C.S., *Filozofia historii*, wydaw. Standruk, Lublin 2013.
- Bartnik C.S., *Kościół Jezusa Chrystusa*, wydaw. Wrocławska Księgarnia Archidiecezjalna, Wrocław 1982.
- Benedykt z Nursji, *Reguła*, tłum. A. Świderkówna, Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków 2010.
- Berkowitz R.S., Romaine D.S., *Pomocne anioły. Jak odnaleźć miłość, przebaczenie i szczęście*, tłum. A. Wyszogrodzka-Gaik, wydaw. Świat Książki, Warszawa 2007.
- Bernyś M., *Potęga nadziei. Opowieść o cierpieniu człowieka i miłosierdziu Boga*, wydaw. iMedius Agencja Reklamowa, Kraków 2016.
- Birch A., *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęstwa do dorosłości*, tłum. J. Łuczyński, M. Olejnik, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Błasiak A., *Aksjologiczne aspekty procesu wychowania. Wybrane zagadnienia*, wydaw. Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum–Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.
- Bochat T., *Dialektyka prawdy historycznej*, „Studia z Nauk Społecznych” 1979, z. 3, s. 81–94.
- Boczar M., *Wartości w kulturze czynnikami ukierunkowującymi edukację (w kontekście pedagogiki B. Nawroczyńskiego)*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukołowicz, M. Nowak, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1997, s. 150–163.
- Boecjusz A.M.S., *O pocieszeniu, jakie daje filozofia*, tłum. i oprac. G. Kurylewicz, M. Antczak, Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty 2018.
- Bojanowicz A., *Cierpienie jako niechciany aspekt życia człowieka i edukacyjna rola tanatogiki*, „Forum Oświatowe” 2010, nr 2(43), s. 99–110.
- Borgosz J., *Tomasz z Akwinu*, wydaw. Wiedza Powszechna, Warszawa 1962.
- Brusiło J., *Cierpienie człowieka jako konstytutywny element natury ludzkiej. Przyczynek do antropologii personalistycznej* [online], 31.08.2007, https://www.mp.pl/etyka/podstawy_etyki_lekarskiej/33692,cierpienie-czlowieka-ja-

- ko-konstytutywny-element-natury-ludzkiej-przyczynek-do-antropologii-personalistycznej [dostęp: 31.07.2022].
- Brzeziński M., *Doświadczenie miłosiernej miłości w życiu rodzinnym*, „Studia Teologiczne” 2008, t. 26, s. 125–139.
- Brzeziński M., *Mentalność «anti-live» zagrożeniem dla człowieka, rodziny i społeczeństwa*, w: *W dialogu z młodymi o rodzicielstwie i życiu*, red. nauk. tenże, wydaw. IPJPII, Warszawa 2017, s. 149–165.
- Brzeziński M., *Rodzicielstwo wzajemnym obdarzaniem człowieczeństwem a wyzwania współczesności*, w: *Rodzina i rodzicielstwo. Między tradycją a współczesnością*, red. A. Skreczko, B. Bassa, Z. Struzik, wydaw. IPJPII, Warszawa 2014, s. 75–94.
- Brzeziński M., *Rodzina – domowy kościół, który służy i ewangelizuje*, „Studia Teologiczne” 2011, t. 29, s. 131–147.
- Brzeziński M., *Służba życiu wyrazem życia duchowego rodziny w myśli Jana Pawła II*, w: *Polska myśl duchowa*, red. W. Grzeszczuk, W. Gałązka, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2015, s. 43–60.
- Brzeziński M., *Spółeczeństwo i rodzina we wzajemnej służbie*, „Roczniki Teologiczne” 2014, t. 61, z. 1, s. 137–154.
- Brzeziński M., *Wiara w doświadczeniu choroby i cierpienia*, „Studia nad Rodziną” 2013, R. 17, nr 1, s. 217–233.
- Brzeziński M., *Wierzyć w Syna Bożego w codzienności rodzinnego życia*, „Studia Teologiczne” 2013, t. 31, s. 125–143.
- Brzeziński M., *Wskazania Benedykta XVI i Jana Pawła II w zakresie przekazu wiary*, w: *Rodzina. Trud, praca, świętowanie*, red. Z. Struzik, wydaw. IPJPII, Warszawa 2015, s. 33–49.
- Brzeziński M., *Zadania rodziny według «Familiaris consortio»*, w: *W dialogu z młodymi o rodzicielstwie i życiu*, red. nauk. tenże, wydaw. IPJPII, Warszawa 2017, s. 176–198.
- Buczek W., *Pedagogika personalno-egzystencjalna ks. Janusza Tarnowskiego. Dialog wychowawczy jako propozycja metody wychowania we współczesnej rodzinie, szkole i społeczeństwie*, „Polska Myśl Pedagogiczna” 2017, nr 3, s. 175–191.
- Chmielewska M., *Sposób na cholernie szczęśliwe życie*, rozm. przepr. B. Strzelczyk, P. Żyłka, wydaw. Fundacja Edukacji Nowoczesnej, Warszawa 2017.

- Cikała-Kaszowska K., *Ponowoczesna koncepcja szczęścia*, „Logos i Ethos” 2016, t. 40, s. 63–75.
- Ciszek M., *Ekologiczne aspekty katolickiej teologii moralnej*, „Studia Ecologiae et Bioethicae” 2004, nr 2, s. 317–326.
- Co się dzieje w głowie osoby zakochanej? [online], 16.12.2017, „Psychologia. Kolektyw Terapeutyczny”, <https://www.psychologia-plus.pl/blog/zakochanie/> [dostęp: 31.07.2022].
- Czakon M., *Jak uczyć historii? Leśna Kwatera* [online], <https://cdw.edu.pl/jak-uczyc-historii/> [dostęp: 31.07.2022].
- Czapiewska G., *Dialog międzypokoleniowy a aktywizacja społeczna osób starszych w środowisku wiejskim*, „Wieś i Rolnictwo” 2019, nr 4 (185), s. 165–185.
- Czy rozum jest w konflikcie z wiarą? W X rocznicę ogłoszenia encykliki *Fides et ratio*, red. J. Krokos, M. Ryś, wydaw. IPJPII, Warszawa 2009.
- Czyżowska D., *Sprawiedliwość i troska. O sposobach rozwiązywania dylematów moralnych przez kobiety i mężczyzn*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.
- Derdziuk A., *Prawda, dobro, sumienie*, wydaw. TN KUL, Lublin 2019.
- Dębski M., *Internetowa rewolucja. Wpływ rozwoju nowych technologii na funkcjonowanie dzieci i młodzieży* [online], 8.01.2019, <https://portal.librus.pl/szkola/artykuly/internetowa-rewolucja-wplyw-rozwoju-nowych-technologii-na-funkcjonowanie-dzieci-i-mlodziezy> [dostęp: 31.07.2022].
- Dębski M., *Nowi uczniowie, nowi młodzi – jak uczyć pokolenie Z* [online], <https://portal.librus.pl/szkola/artykuly/jak-uczyc-pokolenie-z> [dostęp: 31.07.2022].
- Domańska A., «Miej odwagę się bać». Zdanie, które powinno usłyszeć każde dziecko [online], 30.09.2020, „Zwierciadło”, <https://zwierciadlo.pl/psychologia/30704,1,miej-odwage-sie-bac-zdanie-ktore-powinno-uslyszec-kazde-dziecko.read#> [dostęp: 31.07.2022].
- Droga K., *Sekrety przodków czyli jakie znaczenie ma to, że twoja prababka zwiata przez okno z kochankiem?*, wydaw. Zwierciadło, Warszawa 2018.
- Dziewiecki M., *Bóg vs cierpienie. Dlaczego Bóg nie chce żebyś cierpiał?*, wydaw. RTCK, Nowy Sącz 2018.

- Dziewiecki M., *Powołani do szczęścia. Teologia i pedagogia powołań*, „Zeszyty Formacji Katechetów” 2013, R. 13, nr 2, s. 49–51.
- Dziewiecki M., *Uzależnienia. Jak je pokonać? Jak przed nimi chronić?*, Wydawnictwo Espe, Kraków 2016.
- Etyka a patriotyzm, red. nauk. A.J. Mickiewicz, R. Strzelecki, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2019.
- Ferder F., *Żywe słowa. Pismo Święte psychologia i komunikacja międzyosobowa*, tłum. B. Majczyzna, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.
- Filozofia [online], https://pl.wikipedia.org/wiki/Filozofia#Paradygmaty_filozofii [dostęp: 31.07.2022].
- Fischer J., *Zakochany mózg i inne niezwykle stany. Odkryj, jak zmieniają cię emocje*, tłum. A. Grysińska, Wydawnictwo WAM–Mando, Kraków 2021.
- Fitas A., *Filozof i eliksir młodości* [online], <https://filozofuj.eu/filozof-i-eliksir-mlodosci/> [dostęp: 31.07.2022].
- Franciszek, *Świat jutra*, rozm. przepr. D. Agasso, tłum. J. Tomaszek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2021.
- Freud S., *Kultura jako źródło cierpień*, tłum. J. Prokopiuk, wydaw. KR, Warszawa 1992.
- Fuller A., Fuller S., *Zrozumieć uczucia i emocje*, tłum. M. Komorowska, wydaw. Zwierciadło, Warszawa 2022.
- Gadacz T., *Filozofia dialogu* [online], „Encyklopedia PWN”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/filozofia-dialogu;3901005.html> [dostęp: 31.07.2022].
- Gawrysiak M., *Jak działać z odwagą bez lęku* [online], <https://monikagawrysiak.pl/jak-dzialac-z-odwaga-mimo-obaw-i-leku/> [dostęp: 31.07.2022].
- Gdy młodzież pyta o sens życia [online], oprac. aw/aw, 26.01.2010, „Opoka.org.pl”, https://opoka.org.pl/biblioteka/I/ID/w_sluzbie_01_2010_sens.html [dostęp: 31.07.2022].
- Goetz M., *Patriotyzm z pokolenia na pokolenie*, „Trendy” 2016, nr 2–3, s. 8–11.
- Gogacz M., *Wolność, sprawiedliwość, prawda, miłość – program dla Polski*, „Roczniki Filozoficzne” 1991–1992, t. 39/40, nr 1, s. 193–204.
- Gola B., *Etyka środowiskowa w edukacji ekologicznej*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2018.

- Gołębski F., *Kulturowe aspekty integracji europejskiej*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Gordon T., *Wychowanie bez porażek czyli Trening Skutecznego Rodzica*, tłum. M. Szafrńska-Brandt, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2014.
- Górny T., *Polifonia. Od muzyki do literatury*, wydaw. Universitas, Kraków 2017.
- Grün A., *Odnaleźć radość życia – nadać sens codzienności. Duchowe drogi do uporządkowania życia*, tłum. A. Sibilak, wydaw. Salwator, Kraków 2007.
- Hańderek J., *Filozofia kultury wobec rzeczywistości mediów elektronicznych*, w: *Filozofia technologii*, red. S. Myoo, J. Hańderek, wydaw. E-Naukowiec, Lublin 2014, s. 32–43.
- Himmelfarb G., *Jeden naród, dwie kultury*, tłum. P. Bogucki, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.
- Hryniewicz W., *Krzyk w ciemnościach* [online], 4.02.2014, „Deon.pl”, <http://teologia.deon.pl/tag/teologia-cierpienia-2/> [dostęp: 31.07.2022].
- Ingarden R., *Księżeczka o człowieku*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2017.
- Islam [online], „Encyklopedia PWN”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/islam;3915558.html> [dostęp: 31.07.2022].
- Janik A., *Sprawiedliwość w szkole*, „Edukacja i Dialog” 2007, nr 185, s. 2–7.
- Jaroszyński P., *Nauka w kulturze*, wydaw. Polwen, Radom 2002.
- Jasiński M., *Pozytywne myślenie w rozwoju człowieka*, „Antropologia Teologiczna” 2016, t. 15/1, s. 7–13.
- Jelonek T., *Jana Pawła II teologia historii*, „Polonia Sacra” 2003, nr 13, s. 159–169.
- Kaczkowski J., *Grunt pod nogami. Nieco poważniej niż zwykle*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017.
- Kaczkowski J., *Życie na pełnej petardzie. Czyli wiara, polędwica i miłość*, rozm. przepr. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2015.
- Kalniuk J., *Sprawiedliwość*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wydaw. Polwen, Radom 2003, s. 482–484.
- Kant I., *Metafizyka moralności*, tłum. E. Nowak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Kapron K.M., *Inne języki Kościoła* [online], <https://magazynkontakt.pl/inne-jezyki-kosciola/> [dostęp: 31.07.2022].

- Karczewski M., *Biblijna teologia stworzenia jako źródło ekologii integralnej*, „Studia Elbląskie” 2016, nr 17, s. 135–146.
- Kerth M., *Emocje A-Z. Jak je rozpoznać, zrozumieć, oswoić*, Wydawnictwo SBM, Warszawa 2020.
- Klasyfikacja religii [online], „Szkolnictwo.pl”, https://www.szkolnictwo.pl/szukaj,Klasyfikacja_religii [dostęp: 31.07.2022].
- Kluczyńska S., *O sztuce porozumiewania się*, „Niebieska Linia” 2003, nr 2, s. 9–11.
- Kluz M., *Wiara w życiu i postawie moralnej człowieka w świetle encykliki «Lumen fidei» papieża Franciszka*, „Polonia Sacra” 17(2013), nr 2(33), s. 113–129.
- Kłoczowski J., *Tradycje różnorodności kulturowej i religijnej w Europie Środkowo-Wschodniej*, wydaw. Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2003.
- Kobierzycki T., *Wokół filozofii uczuć w Polsce* [online], „Heksis” 2010, nr 3, <https://heksis.dezintegracja.pl/wokol-filozofii-uczuc-w-polsce/> [dostęp: 31.07.2022].
- Koniecznyński J., Zarzycki R., *Ochrona powietrza w teorii i praktyce*, wydaw. Instytut Podstaw Inżynierii Środowiska PAN, Zabrze 2004.
- Kotarbiński T., *Medytacje o życiu godziwym*, wydaw. Wiedza Powszechna, Warszawa 1966.
- Kozieja-Grabowska I., *Solidarność i dialog międzypokoleniowy – recepta na dobre i gorsze czasy #POKOLENIA 18* [online], <https://cam.waw.pl/pokolenia/artukul/solidarnosc-i-dialog-miedzypokoleniowy-recepta-na-dobre-i-gorsze-czasy-pokolenia-18/> [dostęp: 31.07.2022].
- Kozłowski R., *O męznym zachowaniu się wobec bytu*, w: *Elzenberg – tradycja i współczesność*, red. W. Tyburski, R. Wiśniewski, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2009, s. 253–270.
- Kozłowski R., *Twarze męstwa. Męstwo jako doświadczenie personalne*, „Studia Koszalińsko-Koło-brzeskie” 2010, nr 15, s. 127–150.
- Krauz-Mozer B., *O co nam chodzi gdy pytamy o prawdę w historii?*, „Państwo i Społeczeństwo” 2008, t. 8, nr 2, s. 93–103.
- Kucharski K., *Kościół światłem świata. Nauka wiary i życia chrześcijańskiego*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.
- Kuchnia i stół w komunikacji społecznej. Tekst, dyskurs, kultura, red. W. Źarski, T. Piasecki, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2016.

- Kulik R., *Środowisko człowieka jako źródło wielowymiarowej stymulacji*, „Chowanna” 2005, t. 1(24), s. 108–120.
- Kwiatkowska N., *Psychologia pozytywna – nauka o ludzkim szczęściu* [online], 28.05.2019, <https://www.apteka-melissa.pl/blog/artukul/psychologia-pozytywna-nauka-o-ludzkim-szczesciu,489.html> [dostęp: 31.07.2022].
- Lendzion A., *Młodzież a wartości charakterologiczne*, wydaw. KUL, Lublin 2012.
- Leszkowska A., *Różne oblicza filozofii środowiska* [online], 23.09.2020, „Sprawy Nauki”, <https://www.sprawynauki.edu.pl/archiwum/dzialy-wyd-elektron/288-filozofia-el/4382-rozne-oblicza-filozofii-srodowiska> [dostęp: 31.07.2022].
- Levine P.A., *Trauma i pamięć. Mózg i ciało w poszukiwaniu autentycznej przeszłości*, tłum. M. Reimann, wydaw. Czarna Owca, Warszawa 2020.
- Lisikiewicz P., *Psychologiczne podłoże agresji wśród młodzieży* [online], http://www.wodn.lodz.pl/wodn/images/stories/NN/2017_18/Psychologiczne_pod%C5%82o%C5%BCe_agresji_w%C5%9Br%C3%B3d_m%C5%82o-dzie%C5%BCy.pdf [dostęp: 31.07.2022].
- Loreau D., *Sztuka umiaru*, tłum. A. Waśko–Bongiraud, wydaw. Czarna Owca, Warszawa 2013.
- Łaskawiec B., *Krótką powieść o uczuciach*, wydaw. Ridero, Kraków 2022.
- Machniak J., *Miłosierdzie Boże jako źródło radości i szczęścia*, „Analecta Cracoviensia” 2013, nr 45, s. 149–165.
- Makowski P.A., *Współczesne zagrożenia pokoju. Nauczanie Jana Pawła II do dyplomatów*, „Teologia Praktyczna” 2017, t. 18, s. 233–249.
- Mały słownik etyczny, red. S. Jedynak, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 1994.
- Małyska A., *O pożytkach dialogu międzypokoleniowego w rodzinie i społeczeństwie*, „Fides et Ratio” 2020, t. 42, nr 2, s. 136–150.
- Marek Z., *Duchowość, religia i wychowanie*, „Pedagogika Społeczna” 2015, R. 14, nr 1(55), s. 9–22.
- Marek Z., *Katechizm Kościoła Katolickiego źródłem formacji chrześcijanina*, w: *Studia katechetyczne*, t. 10: *Rok Wiary inspiracją refleksji katechetycznej*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2014, s. 111–128.

- Marek Z., Pasierbek W., *Wychowanie moralne i sumienie człowieka*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2006, R. 51, nr 3, s. 7–23.
- Matczak A., *Zarys psychologii rozwoju*, wydaw. Żak, Warszawa 2003.
- McInerney D.Q., *Nauka logicznego myślenia*, tłum. E. Czerwińska, wydaw. Klub dla Ciebie, Warszawa 2005.
- Meissner K., *Czy ty wierzysz? Wykłady o rozwoju wiary i ludzkiej dorosłości*, wydaw. W drodze – Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2015.
- Między niebem a ziemią. Ku etyce ekologicznej*, red. A. Dyduch-Falniowska, M. Grzegorzczak, Z. Kijas, Z. Mirek, wydaw. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków 2000.
- Mirek Z., *Góry i turystyka góraska wobec wyzwań cywilizacyjnych*, „Wierchy” 1998, nr 63(101), s. 15–44.
- Morawiec E., *Wybrane filozoficzne koncepcje rozumu ludzkiego i racjonalność*, Wydawnictwo Liberi Libri, Stare Kościeliska 2014.
- Moszczyński A., *Inaczej o wartościach*, wydaw. Andrew Moszczyński Group, Gdańsk–Warszawa 2021.
- Motywacja uczniów – jak zachęcić do niej młodzież?* [online], <https://piekno-umyslu.com/motywacja-uczniow-zachecic-mlodziez/> [dostęp: 31.07.2022].
- Mroczkowski I., *Osoba i cielesność. Moralne aspekty teologii ciała*, wydaw. IPJPiI, Warszawa 2008.
- Mróz M., *Cnota męstwa: między lękiem a zaufaniem. Implikacje filozoficzno-pedagogiczne*, w: *Męstwo i długomyślność jako sprawności moralne w wychowaniu*, red. nauk. I. Jazukiewicz, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015, s. 17–38.
- Muzyka* [online], <https://podstawaprogramowa.pl/Liceum-technikum/Muzyka> [dostęp: 31.07.2022].
- Nagórny J., *Dziecko wśród mediów. Wychowanie w rodzinie do korzystania ze środków społecznego przekazu*, wydaw. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.
- Najder-Stefaniak K., *Wprowadzenie do ekofilozofii*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2013.
- Nawroczyński B., *Zasady nauczania*, wydaw. WSiP, Warszawa 1987.
- Newman J.H., *Sumienie chrześcijańskie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2019.

- Nęcka E., *Człowiek – umysł – maszyna. Rozmowy o twórczości i inteligencji*, wydaw. Znak, Kraków 2007.
- Nouwen H.J.M., *Błogosławieni, którzy wprowadzają pokój. Modlitwa, sprzeciw, wspólnota*, tłum. K. Stankiewicz, wydaw. Salwator, Kraków 2006.
- Nowa psychologia miłości, red. R.J. Sternberg, K. Weis, tłum. A. Sosenko, wydaw. Moderator, Taszów 2007.
- Nowak M., *Podmiotowość – jej znaczenie i wartość w pedagogice chrześcijańskiej*, „Paedagogia Christiana” 2009, nr 2/24, s. 11–23.
- Nowak M., *Teorie i koncepcje wychowania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Nowakowski M., *Fazy rozwoju związku* [online], <https://psychocentrum.pl/fazy-rozwoju-zwiazku/> [dostęp: 31.07.2022].
- Nowakowski P.T., *Modele człowieka propagowane w wybranych czasopismach młodzieżowych. Analiza antropologiczno-etyczna*, wydaw. Maternus Media, Tychy 2004.
- Nowakowski P.T., *O kształtowaniu charakteru, cz. 6: Męstwo, czyli gotowość do przeciwstawiania się złu* [online], <https://www.kuriernauczyielski.pl/o-ksztaltowaniu-charakteru-cz-6-mestwo-czyli-gotowosc-do-przeciwstawiania-sie-zlu/> [dostęp: 31.07.2022].
- Nowakowski P.T., *Postulat powrotu do pedagogiki klasycznej*, „Społeczeństwo i Rodzina. Stalowowolskie Studia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 2005, R. 2, nr 2, s. 180–182.
- Nowakowski P.T., *Promocja seksu w kolorowych pismach dla młodzieży jako problem pedagogiczny*, „Społeczeństwo i Rodzina” 2005, R. 2, nr 2, s. 134–140.
- O emocjach, uczuciach i stanach emocjonalnych* [online], <https://uwolnijciao.pl/artykuly/lista-emocji-uczuc-i-stanow-emocjonalnych/> [dostęp: 31.07.2022].
- O odwadze z dzieckiem* [online], <https://www.pracownia-filozoficzna.pl/index.php/blog/83-o-odwadze-z-dzieckiem.html> [dostęp: 31.07.2022].
- Obara-Gołębiowska M., Przybyłowicz K.E., *Charakterystyka psychologicznych aspektów odżywiania się kobiet w wieku prokreacyjnym*, „Forum Medycyny Rodzinnej” 2015, t. 9, nr 2, s. 106–108.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, wydaw. Żak, Warszawa 2007.

- Opiela M.L., *Wychowanie do patriotyzmu*, „Ateneum Kapłańskie” 2018, t. 170, z. 3, s. 486–495.
- Osho, *Miłość, wolność, samotność. Nowe spojrzenie na związki między ludźmi* [e-book], wydaw. Czarna Owca, Warszawa 2015.
- Ostrowski M., *Ekologia w oczach turysty i pielgrzyma*, w: *Mówić o przyrodzie*, seria: *Mówić o Bogu*, red. A. Dyduch–Falniowska, M. Grzegorzczak, J. Perzanowska, Z.J. Kijas, Z. Mirek, t. 3, wydaw. Instytut Ochrony Przyrody PAN–Instytut Studiów Franciszkańskich–Instytut Botaniki PAN, Kraków 2001, s. 53–66.
- Oziewicz T., *Co robią uczucia?*, il. A. Zając, Wydawnictwo Dwie Siostry, Warszawa 2020.
- Ozorowski M., *Wartość życia ludzkiego w nauczaniu papieża Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka*, „Teologia i Moralność” 12(2017), nr 2(22), s. 35–52.
- Pedagogika jako nauka i wychowanie* [online], https://pedagogika-ogolna.wyklady.org/wyklad/683_pedagogika-jako-nauka-i-wychowanie.html [dostęp: 31.07.2022].
- Pedagogika rodziny. Wybrane problemy*, red. nauk. A. Regulska, wydaw. Maternus Media, Warszawa 2010.
- Pęcherzewski A., *Nie ma wiary bez pytań*, rozm. przepr. D. Jankowski, wydaw. Towarzystwo Więź, Warszawa 2020.
- Poczucie sprawiedliwości – czy jest wrodzone?* [online], „Zwierciadło”, <https://zwierciadlo.pl/psychologia/66884,1,poczucie-sprawiedliwosci---czy-jest-wrodzone.read> [dostęp: 31.07.2022].
- Podgórski R.A., *Tomistyczno-fenomenologiczna filozofia osoby w personalizmie Karola Wojtyły*, „Studia Warmińskie” 2016, nr 53, s. 39–53.
- Poller T., *Bóg, człowiek, natura. Problematyka ekologiczna w nauczaniu Jana Pawła II*, Wydawnictwo Instytutu Botaniki PAN–TPN, Kraków–Zakopane 2001.
- Polsakiewicz L., *O obrotności, frustracji oraz miłości do ojczyzny – polscy emigranci oczami psychologa* [online], rozm. przepr. Emito.net, http://www.emito.net/artykuly/o_obrotnosci_frustracji_oraz_milosci_do_ojczyzny_polscy_emigranci_oczami_psychologa_1384847.html [dostęp: 31.07.2022].
- Popławska A., *Kompetencje aksjologiczne*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, wydaw. Polwen, Radom 2016, s. 484–490.

- Potencjał osobisty i zawodowy – wybór ćwiczeń i testów* [online], [https://wuplodz.praca.gov.pl/documents/58203/870404/Poradnik dla osób poszukujących pracy - Potencjał osobisty i zawodowy - WCAG 2.0/c9063444-2cfd-4bf-5-a6f0-c11346b23355?t=1487682610196](https://wuplodz.praca.gov.pl/documents/58203/870404/Poradnik_dla_osob_poszukujacych_pracy_-_Potencjal_osobisty_i_zawodowy_-_WCAG_2.0/c9063444-2cfd-4bf-5-a6f0-c11346b23355?t=1487682610196) [dostęp: 31.07.2022].
- Prawda* [online], „Encyklopedia PWN”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/prawda;3961806.html> [dostęp: 31.07.2022].
- Prawdziwe szczęście – odrzuć błędne założenia* [online], 22.04.2020, „Piękno Umysłu”, <https://pieknoumyslu.com/szczescie-bledne-zalozenia/> [dostęp: 31.07.2022].
- Przybylska I., *Dyskursy o emocjach – pedagogika i codzienność szkolna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2018.
- Psychologia* [online], <https://pl.wikipedia.org/wiki/Psychologia> [dostęp: 31.07.2022].
- Psychologia akademicka*, t. 1, red. J. Strelau, D. Doliński, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2020.
- Psychologia muzyki*, red. M. Chełkowska-Zacharewicz, J. Kaleńska-Rodzaj, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2020.
- Psychologia rozwoju człowieka*, t. 3: *Rozwój funkcji psychicznych*, red. nauk. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2022.
- Pulikowski J., *Ewa czuje inaczej. Warto zadbać o uczucia*, Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2008.
- Pulikowski J., *Zakochanie... i co dalej?*, wydaw. Pomoc, Częstochowa 2006.
- Pyszczyk G., *Uczucia* [online], „Encyklopedia PWN”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/uczucia;3990778.html> [dostęp: 31.07.2022].
- Ratzinger J., *Duch liturgii*, tłum. E. Piecul, wydaw. Klubu Książki Katolickiej, Poznań 2002.
- Ratzinger J., *Problem zagrożeń życia ludzkiego*, „L'Osservatore Romano” 1995, nr 7, wyd. pol., s. 4.
- Ratzinger J./Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu*, cz. 1: *Od chrztu w Jordanie do Przemienienia*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.
- Regulska A., *Cieleśność człowieka w ujęciu personalistycznej filozofii wychowania*, w: *Stworzeni do miłości. Wokół Jana Pawła II teologii ciała*, red. A.J. Najda, Z. Struzik, wydaw. IPJPiI, Warszawa 2011, s. 127–134.

- Regulska A., *Rodzina i piecza zastępcza nad dzieckiem w perspektywie zasady pomocniczości. Analiza dyskursu retoryki polityczne*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2018.
- Regulska A., *Rola wartości moralnych w procesie wychowania*, „Studia nad Rodziną” 2013, R. 17, nr 1, s. 143–150.
- Regulska A., *Wartość czystości seksualnej. Analiza etyczno-pedagogiczna*, wydaw. Maternus Media, Tychy 2007.
- Rosochacka-Gmitrzak M., Chabiera A., *Słowo wstępne. Od konfliktu i ambiwalencji do dialogu – ku zrównoważonym i inteligentnym relacjom międzypokoleniowym*, w: *Dialog międzypokoleniowy. Między ideą a praktyką. Inspiracje*, red. t. też, wydaw. Biuro RPO, Warszawa 2013, s. 5–10.
- Rudnicki P., *Pedagogika i «Cywilizacja», czyli o nadinterpretacjach, zniewoleniu i bezrefleksyjnym myśleniu o wychowaniu*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja. Kwartalnik Myśli Społeczno-Pedagogicznej” 2009, nr 1(45), s. 97–112.
- Rusaczyk J., *Muzyka i jej wpływ na życie i rozwój człowieka* [online], http://www.wychmuz.pl/artukul_ar_124.html [dostęp: 31.07.2022].
- Ruszkiewicz D., *Związki uczuciowe współczesnych nastolatków – empiryczny zarys problemu*, „Pedagogika Rodziny” 2013, nr 3/1, s. 153–171.
- Ryba M., *Szkola w okowach ideologii*, wydaw. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2006.
- Rybicka A., *Psychologiczne oblicza patriotyzmu*, „Refleksje” 2018, nr 17, s. 119–131.
- Ryn Z.J., *Jan Paweł II: katecheza cierpienia i umierania*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2006, t. 9, nr 1, s. 15–25.
- Safjan M., *Prawo, wartości i demokracja*, „Chrześcijaństwo – Świat – Polityka. Zeszyty Społecznej Myśli Kościoła” 2008, nr 1(5), s. 5–23.
- Salij J., *Czy życie ma sens?* [online], „W Drodze” 2013, nr 1, <https://wdrodze.pl/article/czy-zycie-ma-sens/> [dostęp: 31.07.2022].
- Salij J., *Patriotyzm dzisiaj* [online], 11.11.2017, „Teologia Polityczna”, <https://teologiapolityczna.pl/patriotyzm-dzisiaj-2> [dostęp: 31.07.2022].
- Salij J., *Patriotyzm dzisiaj*, wydaw. W drodze, Poznań 2005.
- Samulnik T., *Główne tezy teologii muzyki Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*, „Teologia w Polsce” 11 (2017), nr 2, s. 217–235.

- Santayana G., *Rozum w religii* [e-book], tłum. A. Grzeliński, K. Wawrzonkowski, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2020.
- Schreiner J., Kampling R., *Bliźni-obcy-nieprzyjacieli. Z perspektywy Starego i Nowego Testamentu*, tłum. J. Zychowicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.
- Sekrety istnienia. 900 inspirujących myśli jak odnaleźć źródło radości i życia oraz z wdziękiem się zestarzeć*, oprac. J. Szwalbe, Wydawnictwo im. Benjamina Franklina, Łódź 2012.
- Seligman M.E.P., *Prawdziwe szczęście Psychologia pozytywna a urzeczywistnienie naszych możliwości trwałego spełnienia*, tłum. A. Jankowski, wydaw. Media Rodzina, Poznań 2005.
- Seweryniak H., *Teologie «na progu domu»*, „Kultura – Media – Teologia” 2010, nr 1, s. 9–22.
- Siemianowski A., *Szkice z etyki wartości*, wydaw. Gaudentinum, Gniezno 2006.
- Simonienko K., *Nerwy w las. Jak odnaleźć spokój i radość życia*, wydaw. Helion, Gliwice 2021.
- Sitkowska K., *Kościół wobec wyzwań nowych technologii*, „Kultura – Media – Teologia” 2010, nr 2, s. 87–98.
- Skarżyński H., *Muzyka i medycyna* [online], rozm. przepr. J. Chyłkiewicz, <http://slysze.inz.waw.pl/muzyka-i-medycyna-wywiad-z-prof-h-skarzynskim/> [dostęp: 31.07.2022].
- Skorowski H., *Solidarność*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wydaw. Polwen, Radom 2003, s. 471–477.
- Słotwińska H., *Samokształcenie i samowychowanie elementami autoformacji*, „Paedagogia Christiana” 2007, nr 1(19), s. 65–81.
- Słownik języka polskiego*, t. 3, red. M. Szymczak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Socjologia muzyki w Polsce. Pęknięcia i kontynuacje*, red. M. Choczyński, A. Rozalska, K. Drzewek, Warszawskie Wydawnictwo Socjologiczne, Warszawa 2019.
- Solidarność w nauczaniu Jana Pawła II*, red. A. Rynio, wydaw. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2005.
- Spętana J., *Wychowanie a sens życia. Człowiek w obliczu dylematów egzystencjalnych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2018.

- Stach R., *Sumienie i mózg. O wewnętrznym regulatorze zachowań moralnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.
- Stanisławek J., *Patriotyzm*, „Edukacja Filozoficzna” 2018, nr 66, s. 51–63.
- Starzomska M., *Psychologiczne dylematy wiary*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Stawrowski Z., *Tischner o narodzie i Ojczyźnie*, w: *Maski i twarze patriotyzmu*, red. M. Karolczak, wydaw. Instytut Myśli Józefa Tischnera, Kraków 2012, s. 11–28.
- Struzik Z., *Dziękujemy za wartości. Katechezy na Dzień Dziękczynienia według nauczania Jana Pawła II*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2009.
- Struzik Z., *Narzeczeństwo, małżeństwo i rodzina w nauczaniu papieskim*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2019.
- Struzik Z., *Nauczanie kard. Stefana Wyszyńskiego o małżeństwie i rodzinie w okresie Wielkiej Nowenny*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2015.
- Struzik Z., *Obrona wolności narodu Księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100. rocznicę odzyskania niepodległości 1918–2018*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2018.
- Struzik Z., *Personalne relacje miłości małżeńskiej i rodzinnej w nauczaniu św. Jana Pawła II*, w: *Dusza i ciało. Szkice o ludzkiej cielesności, wychowaniu i życiu*, red. A.J. Najda, A. Regulska, wydaw. IPJPII, Warszawa 2017, s. 101–131.
- Struzik Z., *Pokój i bezpieczeństwo w nauczaniu Jana Pawła II. Perspektywa aksjologiczna w wybranych orędziach na Światowe Dni Pokoju*, w: *Chrześcijaństwo i bezpieczeństwo. Znaczenie Jana Pawła II w dyskursie polemologiczno-irenologicznym*, red. T. Kośmider, K. Gąsiorek, C. Smuniewski, wydaw. IPJPII, Warszawa 2014, s. 305–318.
- Struzik Z., *Program wychowawczy oparty na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2018.
- Struzik Z., *Przesłanie Świętego Jana Pawła II. Materiały edukacyjne. Encykliki i adhortacje*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2015.
- Struzik Z., *Przewodnik dla narzeczonych i małżeństw. Narzeczeństwo jako przygotowanie do małżeństwa i rodziny w nauczaniu Jana Pawła II*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2010.
- Struzik Z., *Wprowadzenie do programu wychowawczego opartego na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2017.

- Struzik Z., *Wychowanie do czystości*, w: *Stworzeni do miłości. Wokół Jana Pawła II teologii ciała*, red. A.J. Najda, Z. Struzik, wydaw. IPJPII, Warszawa 2011, s. 47–56.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Podręcznik dla liceów i techników. Poziom 4*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2022.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Podręcznik dla liceów i techników. Poziom 3*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2022.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 0*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2020.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 1*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2020.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 2*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2020.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 3*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2020.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 4*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2020.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 5*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2021.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 6*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2021.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 7*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2019.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 8*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2021.
- Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 10. Teologia ciała w nauczaniu Jana Pawła II*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2018.
- Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 11. Macierzyństwo wyrazem miłości Ojczyzny w nauczaniu papieskim*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2019.
- Sułek A., *Psychospołeczne uwarunkowania patriotyzmu i nacjonalizmu*, Wydawnictwo Naukowe UPJPII, Kraków 2012.
- Szarkowska A., *Świadomość i pamięć historyczna*, w: *Terror i konspiracja. Młodzież wobec indoktrynacji komunistycznej 1945–1956*, red. E.J. Kryńska, wydaw. Trans Humana, Białystok 2004, s. 21–24.

- Szczepankowska I., *Retoryka – konotacje pojęcia we współczesnej publicystyce i w naukach humanistycznych*, „Białostockie Archiwum Językowe” 2002, nr 21, s. 157–181.
- Szczęście w życiu człowieka [online], http://teologia.wyklady.org/wyklad/1027_szczescie-w-zyciu-czlowieka_strona-2.html [dostęp: 31.07.2022].
- Szczurkowska J., *Ja patriota. Psychologia patriotyzmu*, wydaw. Difin, Warszawa 2016.
- Szumera G., *Cywilizacja w myśli polskiej. Poglądy filozoficzno-społeczne Erazma Majewskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007.
- Szymik J., «Deus providebit». Bóg wobec cierpienia według J. Ratzingera/Benedykta XVI, „Teologia w Polsce” 1(2011), nr 5, s. 5–22.
- Śnieżyński K., *Filozofia sensu jako odpowiedź na kryzys metafizyki. W stronę nowej «filozofii pierwszej»*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 2008, t. 22, s. 215–234.
- Tarasiewicz P., *Rozum i wiara jako źródła wiedzy o Bogu według Zofii J. Zdybickiej* USJK, „Studia Łęckie” 2011, nr 13, s. 51–64.
- Tatarkiewicz W., *Pojęcie wartości, czyli co historyk filozofii ma do zakomunikowania historykowi sztuki*, w: tegoż, *Parerga*, wydaw. PWN, Warszawa 1978, s. 63–67.
- Thorsten B., *Zabawy ułatwiające nawiązywanie kontaktów. Dla kreatywnych grup i kółek teatralnych*, tłum. M. Jałowicz-Sawicka, wydaw. Jedność, Kielce 2002.
- Tischner J., *Myślenie według wartości*, wydaw. Znak, Kraków 2011.
- Tokarczyk R., *Współczesne kultury prawne*, wydaw. Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- Tomasz z Akwinu św., *Dysputy o sumieniu. Dysputy problemowe o prawdzie, kwestie 16 i 17*, tłum. A. Białek, wydaw. Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2018.
- Tumolska H., *Mity polskiego patriotyzmu w psychologii zbiorowej. (Perspektywa historyczna i współczesna)*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Kalisz–Poznań 2016.
- Tuszyńska L., *Edukacja ekologiczna w perspektywie zrównoważonego rozwoju*, „Studies in Global Ethics and Global Education” 2017, nr 7, s. 43–56.

- Twardowski J., *Ile cudów naokoło*, w: tegoż, *Od ucha do ucha czyli o uśmiechu i radości*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013, s. 45–47.
- Twardowski J., *O radości w rodzinie*, w: tegoż, *Wszystko darowane. Myśli na każdy dzień*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2015, s. 391.
- Uchyla-Zroski J., *Promuzyczne zachowania młodzieży w okresie dorastania i ich uwarunkowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999.
- Uczenie się jako przedsięwzięcie na całe życie*, red. T. Bauman, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.
- Vopel K.W., *Nie samym chlebem... Eksperymenty dla młodzieży wyjaśniające znaczenie wartości*, tłum. M. Jałowicz-Sawicka, wydaw. Jedność, Kielce 2003.
- W trosce o dobro małżeństwa i rodziny*, t. 3: *Rodzina: dar i zadanie, nadzieja ludzkości*, red. M. Brzeziński, wydaw. KUL, Lublin 2013.
- Wartości w działaniu*, red. M. Morda, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2021.
- Warzeszak J., *Polifonia nauk w ujęciu Benedykta XVI*, „*Studia Bobolanum*” 2021, nr 1 (32), s. 43–70.
- 12 ważnych emocji. Polscy autorzy o tym, co czujemy*, il. E. Kidacka, wydaw. Centrum Edukacji Dziecięcej – Publicat, Poznań 2022.
- Welskop W., *Komunikacja w relacji nauczyciel – uczeń a występowanie sytuacji kryzysowych w szkole* [online], s. 166–173, <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/5845/W.Welskop-Komunikacja-w-relacji-nauczyciel-uczen-a-wystepowanie-sytuacji-kryzysowych-w-szkole.pdf1.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [dostęp: 31.07.2022].
- White N., *Filozofia szczęścia od Platona do Skinnera*, tłum. M. Chojnacki, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.
- Wiater E., *Czy zakochanie może być grzechem?* [online], 11.02.2014, <https://info.dominikanie.pl/2014/02/czy-zakochanie-moze-byc-grzechem/> [dostęp: 31.07.2022].
- Wiedza [online], „*Encyklopedia PWN*”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3995573/wiedza.html> [dostęp: 31.07.2022].

- Wiedza [online], <https://pl.wikipedia.org/wiki/Wiedza> [dostęp: 31.07.2022].
- Wierzbńska G., *Wprowadzenie do filozofii muzyki*, „Estetyka i Krytyka” 15/16 (2/2008-1/2009), s. 347–354.
- Wiśniewska E., *Starsi i młodzi w dialogu międzypokoleniowym*, „Społeczeństwo. Edukacja. Język” 2017, t. 6, s. 27–47.
- Witkowska M., *FOMO i nadużywanie nowych technologii. Poradnik dla rodziców*, wydaw. NASK, Warszawa 2019.
- Wnuk M., Marcinkowski J.T., *Psychologiczne funkcje religii*, „Probl Hig Epidemiol” 2012, nr 93(1), s. 239–243.
- Woititz J.G., *Wymarzone dzieciństwo. Jak wychować szczęśliwe dziecko unikając błędów naszych rodziców*, tłum. M. Przyłipiak, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2008.
- Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.
- Wojciszke B., Mazurowska R., *Alfabet miłości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2015.
- Wojciszke B., *Psychologia miłości. Intymność, namiętność, zobowiązanie*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2020.
- Wojciszke B., *Psychologia społeczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.
- Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, wydaw. TN KUL, Lublin 2015.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, wydaw. TN KUL, Lublin 2020.
- Woleński J., *Emocja i etyka*, „Filozofuj!” 2017, nr 4(16), s. 42–43.
- Wolter E., *Edukacja ekologiczna społeczeństwa polskiego*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2019.
- Woroniecki J., *O narodzie i państwie*, wydaw. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2004.
- Woronowicz B.H., *Zachowania, które mogą zranić. O uzależnieniach behawioralnych i nie tylko*, wydaw. Media Rodzina, Poznań 2021.

- Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych, t. 1: Zdolności i stymulowanie ich rozwoju, red. W. Limont, J. Cieślukowska, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.
- Wyszyński S., *Jedna jest Polska. Wybór przemówień i kazań*, wydaw. Soli Deo, Warszawa 2017.
- Wyszyński S., *Miłość i sprawiedliwość społeczna*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2021.
- Wyszyński S., *Miłość i sprawiedliwość społeczna. Rozważania społeczne*, wydaw. Pallottinum, Poznań 2001.
- Wyszyński S., *Nauczanie o małżeństwie i rodzinie. Antologia tekstów 1925–1981*, red. Z. Struzik, wydaw. IPJPII, Warszawa 2018.
- Wzrastanie człowieka w godności, miłości i miłosierdziu, red. M. Kalinowski, wydaw. KUL, Lublin 2005.
- Zarzecki L., *Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie*, wydaw. Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa, Jelenia Góra 2012.
- Zięba S., *Historia myśli ekologicznej*, wydaw. TN KUL, Lublin 2004.
- Zimmermann-Pepol M., Gregorczyk K., *Wymiary sprawiedliwości na gruncie filozofii prawa. Problematyka sprawiedliwości wczoraj–dziś–jutro*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2016, t. 35, s. 597–618.
- Zimny J., *Cierpienie jako pedagogia człowieka* [online], s. 54–62, <http://pedkat.pl/images/czasopisma/pk7/art05.pdf> [dostęp: 31.07.2022].
- Żuk G., *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie–Skłodowskiej, Lublin 2016.

WYCHOWANIE DO WARTOŚCI poziom 1

Biorąc pod uwagę, że program wychowania powinien opierać się na życzliwości i miłości wobec wychowanka, oraz stawiać za cel kształtowanie pełni jego człowieczeństwa, program wychowawczy zawarty w podręczniku *Wychowanie do wartości. 1*, autorstwa ks. dra hab. Zdzisława Struzika, prof. ucz., a przeznaczony dla uczniów szkół średnich – liceów i techników jest niewątpliwie cenną pozycją wspierającą i angażującą wszystkich uczestników procesu wychowawczego poczynając od rodziców, poprzez nauczycieli, wychowawców, opiekunów, samych zainteresowanych w procesie samowychowania, oraz środowiska wychowawcze – rodzinę, szkołę, różne wspólnoty, w tym wspólnotę Kościoła.

ks. dr hab. Mirosław Brzeziński, prof. KUL

Autor recenzowanej publikacji słusznie zauważa, że współczesnym problemem w procesach wychowania jest odejście od wartości uniwersalnych, które kształtują osobowość człowieka oraz jego relacje z innymi ludźmi. W związku z tym coraz trudniejsze staje się urzeczywistnienie wartości obiektywnych, które nie są zależne od preferencji i subiektywizmu. W monografii odnajdujemy wiele teoretycznych i praktycznych implikacji, które odnoszą się do aksjologii wychowania ujmowanego jako pomoc w zrozumieniu, kim człowiek powinien być, aby umiał odpowiedzieć na swe powołanie. W związku z tym publikacja wpisuje się w aktualny nurt prowadzonych rozważań teoretyczno-praktycznych nad aksjologią wychowania i jej praktycznym zastosowaniem w pracy dydaktyczno-wychowawczej w szkole.

dr hab. Agnieszka Regulska, prof. UKSW

Instytut Papieża Jana Pawła II
ul. Ks. Prymasa Augusta Hlonda 1
02-972 Warszawa
tel. 22 213 11 90
e-mail: instytut@ipjp2.pl
www.ipjp2.pl

